

Liliana ROTARU, doctor în istorie (2003), conferențiar universitar (2011) la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Director al Centrului de studii interdisciplinare *Silviu Dragomir* Oradea-Chișinău. Cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova și director al proiectului de cercetare 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practice (2020-2023).*

POLITICA LINGVISTICĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională

LILIANA ROTARU

LILIANA ROTARU

POLITICA LINGVISTICĂ

în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională

LILIANA ROTARU

Politica lingvistică
în învățământul superior din RSSM –
element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională

Chișinău 2023

Aprobat de Consiliul științific al Universității de Stat din Moldova,
procesul-verbal nr. 8 din 14 decembrie 2023.

Volumul a fost elaborat în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606
„Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească:
investigarea și valorificarea bunelor practici”.

Redactor științific:

Ion EREMIA, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Referenți științifici:

Raluca LAZAROVICI VEREȘ, doctor în romanistică, doctor în istorie,
coordonator colecția Historia, Editura Ratio et Revelatio

Anatol PETRENCU, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Ion ȘIȘCANU, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, conferențiar universitar

Redactor:

Lilia TOMA

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Rotaru, Liliana.

Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională / Liliana Rotaru ; redactor științific: Ion Eremia ; referenți științifici: Raluca Lazarovici Vereș [et al.]. – Chișinău : Lexon-Prim ; [Oradea] : Ratio et Revelatio, 2023. – 339 p.

Text : lb. rom., engl. – Bibliogr.: p. 305-334. – Ind. de nume: p. 335-338. – [50] ex.

ISBN 978-9975-172-39-4 (Lexon-Prim). – ISBN 978-606-9659-95-3 (Ratio et Revelatio).

CZU 378(478):81’272

R 82

mun. Chişinău, str. Pan Halippa 6G, 13a
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor,
România, 410183
Tel. (+40)722 464 312
e-mail: office@ratioetrevelatio.com
www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

INTRODUCERE

Regimul sovietic a acordat politicii lingvistice o importanță deosebită și o atenție sporită, bolșevicii analizând rolul limbilor cu mult înainte de preluarea puterii[1]. Limba națională, fiind unul dintre factorii determinanți ai identității, „semnul cel mai prețios, mai tangibil al existenței" națiunilor[2], a constituit unul dintre pilonii ideologiei comuniste și ai politicii naționale sovietice. Conștienți de caracterul multietnic și plurilingv al Imperiului Rus, bolșevicii au trebuit să identifice un model de coabitare a națiunilor care să fie altfel decât cel imperial, prin care să tempereze și să echilibreze susceptibilitățile naționale pe care le-au moștenit de la „închisoarea popoarelor", să câștige simpatia și să-și asigure suportul națiunilor (sau, cel puțin, acalmia lor) în procesul de implementare a proiectului sovietic.

În acest sens, din motive tactice, declarațiile politice ale bolșevicilor cu privire la problema națională erau cât se putea de clare. Proclamând dreptul la „dezvoltarea liberă a minorităților naționale și a grupurilor etnografice" prin *Declarația drepturilor popoarelor Rusiei*[3], înțeles și ca dreptul națiunilor de a folosi limba maternă, și ținând cont de concepția revoluției comuniste mondiale, noua putere a trebuit să accepte un multilingvism instituționalizat, inclusiv în Constituția din 1936. Într-o primă fază a „construcției lingvistice" sovietice (1917 – începutul anilor 1930), bolșevicii au susținut dezvoltarea limbilor naționale ale popoarelor non-ruse, care, împreună cu organizarea politico-administrativă, a transformat Uniunea

---

1 Iosif Stalin a scris articolul „Marxismul și problema națională" la sfârșitul anului 1912 – începutul anului 1913 la Viena și l-a publicat pentru prima dată, sub semnătura K. Stalin, în numerele 3-5 ale revistei *Просвещение* (Prosveshchenie) din 1913, cu titlul „Chestiunea națională și social-democrația". În 1914 articolul a fost publicat într-o broșură separată, întitulată „Chestiunea națională și marxismul" la editura *Прибой* (Priboy) din St. Petersburg.

2 Hélène Carrère d'Encausse. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*. București: Remember-Sic Press Group, 1993, p. 164.

3 *Несостоявшийся юбилей. Почему СССР не отпраздновал своего 70-летия*? Сост.: А. П. Ненароков (руководитель), В. А. Горный, Л. Н. Доброхотов, А. И. Кожокина, А. Д. Котыхов, А. И. Ушаков. Москва: ТЕРРА, 1992, с. 72.

Sovietică într-un „apartament comunal”[4]. Parte a politicii naționale sovietice, descrisă cu termenul „indigenizare”, politica lingvistică a urmărit să facă puterea sovietică atractivă pentru non-ruși, prezentând-o în propria lor limbă, și să-i atragă în noul sistem politic, precum și să obțină o forță de muncă educată într-un timp scurt pentru industrializarea Uniunii Sovietice. Cât privește RASSM, sovieticii au urmărit mai degrabă o politică de deconstrucție[5] a limbii române și de modelare a unei noi limbi și, implicit, a unei noi identități, care trebuia să fie diferită de cea românească și să argumenteze existența acestei formațiuni politico-administrative. Subscriind proiectului internaționalismului proletar, comuniștii au ajustat, la începutul anilor 1930, experimentul lingvistic din RASSM prin latinizarea scrisului în scopul „apropierii moldo-române”[6].

Renunțarea la ideea revoluției mondiale în favoarea ideii „construcției socialismului într-o singură țară”, realizarea proiectelor social-economice în Uniunea Sovietică și divergențele de interese dintre Moscova și elitele naționale au determinat metamorfozarea politicii lingvistice sovietice prin abandonarea multilingvismului, revenirea la politica „marelui șovinism rus”[7] și promovarea unei rusificări forțate și agresive, care va fi caracteristică regimului până la destrămarea Uniunii Sovietice.

Politica lingvistică sovietică a constituit un obiect de interes important pentru cercetători atât în procesul implementării acesteia, cât și mai ales după colapsul statului sovietic și formarea statelor independente la fostele „periferii naționale” ale URSS. Războiul Rece și izolarea științei și culturii sovietice de restul lumii, însă, au făcut ca lumea științei istorice și filologice, deși interesată de politica națională și de realitățile lingvistice din Uniunea Sovietică, să producă mai puține spre deloc lucrări științifice cu privire la aceste aspecte. Abia după moartea lui Stalin, congresul destalinizării și enunțarea tezei „coexistenței pașnice cu țările capitaliste”, dar mai ales după lansarea primului satelit artificial din lume (1957), „reforma școlii” lui Hrușciov și primele ieșiri ale savanților sovietici la conferințe și

---

4 Yuri Slezkine. The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. In: *Slavic Review*. 1994, vol. 53, nr. 2, pp. 414-452.

5 Octavian Țîcu. Politica națională în RSSM. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică.* Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, p. 400.

6 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică in RSS Moldovenească*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, p. 19.

7 Dieter Stern. Multilingual states and empires: Tsarist Russia and the Soviet Union. In: Bernd Kortmann, Johan van der Auwera (eds.). *The languages and linguistics of Europe: A comprehensive guide*. Vol. I. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2011, p. 753.

alte manifestări științifice internaționale[8], cercetătorii occidentali au început a publica lucrări, de obicei articole în revistele de specialitate, despre politicile lingvistice ale statului sovietic.

În interpretarea politicii lingvistice a URSS s-au conturat două tendințe majore în istoriografia occidentală[9] și una sovietică, cu extensie în cea rusă postsovietică. De asemenea, este important de remarcat faptul că în perioada Războiului Rece, politica lingvistică a statului sovietic a constituit un domeniu de interes mai ales pentru sociolingviști, uneori (după adoptarea legilor/hotărârilor care determinau schimbări esențiale în educație) abordând problemele de „planificare" sau construcție lingvistică și specialiști în educație lingvistică și pedagogie, pentru antropologi, politologi sau istorici, mulți dintre care au vizitat sau au făcut studii și specializări în URSS.

O primă tendință este exprimată în istoriografia occidentală în lucrări semnate de sociolingvistul american Jacob Ornstein[10], de Elliot R. Goodman[11], profesor de științe politice la Brown University, de Caroline Humphry[12], specialist în antropologie socială la Universitatea din Cambridge, de istoricul și politologul israelian de origine basarabeană Michael Bruchis[13], în majoritatea articolelor publicate în 1989 în volumul colectiv *Language Planning in the Soviet Union*[14], inclusiv al sociolingvistei israeliene Isabelle Kreindler[15] și al profesorului Dennis

---

8 П. К. Урбан. *Смена тенденций в советской историографии*. Мюнхен, 1959, сс. 19-33.

9 Elena Shelestyuk. National and language policies in history of Russia. В: *Язык и коммуникация в современном поликультурном социуме. Сборник научных трудов*. Отв. ред. Л. К. Раицкая, Н. М. Мекеко, Т. В. Попова. Москва: ТрансАрт, 2014, сс. 204-273.

10 Jacob Ornstein. Soviet Language Policy: Theory and Practice. In: *The Slavic and East European Journal*, 1959, vol. 3, nr. 1 (XVII), pp. 1-24. https://www.jstor.org/stable/305536 (accesat 11.06.2022).

11 Elliote R. Goodman World State and World Language. In: Joshua A. Fishman (ed.). *Readings in the Sociology of Language.* Mouton, The Hague, 1968, pp. 717-736. https://dokumen.pub/readings-in-the-sociology-of-language-978-3-11-080537-6.html (accesat 12.02.2023).

12 Caroline Humphrey. „Janus-faced Signs" – the Political Language of a Soviet Minority before „Glasnost". In: Ralph Grillo (ed.). *Social Anthropology and the Politics of Languages*. New York: Routledge, 1989, pp. 145-175.

13 Michael Bruchis. One Step Back, Two Steps Forward: on the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics (Moldavian: a Look Back, a Survey and Perspectives, 1924-1980). N.Y.: Boulder, 1982.

14 Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Palgrave Macmillan UK, 1989.

15 Isabelle Kreindler, Soviet language planning since 1953. In: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Palgrave Macmillan UK, 1989, pp. 46-63.

J. Deletant[16,17], precum și de alți autori care abordează problema politicii lingvistice în contextul general al politicii naționale a Uniunii Sovietice în diferite perioade ale istoriei acestui stat[18]. Acești autori, dar și alții tratează politica(-ile) lingvistică sovietică ca pe niște mișcări tactice ale autorităților, înclinate perpetuu spre răspândirea limbii ruse în detrimentul limbilor indigene, spre rusificarea consecventă și conștientă (chiar și în perioada de până la mijlocul anilor 1930), acțiuni care au fost însoțite pe tot parcursul implementării de lupta populațiilor non-ruse împotriva acțiunilor distructive ale purtătorilor limbii ruse, încercând să-și salveze limbile naționale. Odată cu lărgirea posibilităților de documentare la sfârșitul anilor 1980 și mai ales după colapsul URSS și deschiderea, într-o anumită măsură, a arhivelor, în acest curent istoriografic occidental se încadrează și oamenii de știință, care includ, de cele mai dese ori, problema politicilor lingvistice sovietice în una mai largă – cea națională. Totodată, fiind o problemă „sensibilă" pentru națiunile supuse politicii lingvistice sovietice, așa cum s-a menționat mai sus, acestui curent i s-au alăturat istorici, lingviști, sociolingviști și cercetători din alte domenii ale cunoașterii din fostele republici unionale, inclusiv cercetători din Republica Moldova[19], Ucrai-

---

16 Dennis J. Deletant, Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia. In: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*, London: Palgrave Macmillan UK, 1989, pp. 189-216. Republicat în: Donald L. Dyer (ed.), *Studies in Moldovan*, Boulder, Colorado: East European Monographs, 1996, pp. 53-88.

17 Dieter Stern. Multilingual states and empires: Tsarist Russia and the Soviet Union. In: Bernd Kortmann, Johan van der Auwera (eds.). *The languages and linguistics of Europe: A comprehensive guide*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2011, pp. 745-757.

18 Pentru detalii: Elena Negru. *Construcția identitară în RSS Moldovenească*. Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2022, pp. 31-55; Igor Cașu. *„Politica națională" în RSSM. 1944-1989*. Chișinău, Cartdidact, 2000, pp. 10-16 și altele.

19 Ion Dumeniuc. Politica lingvistică a URSS și destinele limbilor naționale. În: *Limba română*. 1991, nr. 3-4, pp. 5-14; Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000; Elena Oteanu. *Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova*. Chișinău, IPP, 2003; Gheorghe Moldovanu. *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică*, Chișinău, Ed. Poligrafică a ASEM, 2007; Ruslan Șevcenco. Începuturile politicii lingvistice a regimului sovietic în RSS Moldovenească (1940-1941). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr. 3(71), pp. 68-72; Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în perioada dominației sovietice*. Chișinău, S.n., 2015; Octavian Țîcu. *Homo Moldovanus sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-1989*). Chișinău, Arc, 2018, pp. 262-277; Ruslan Șevcenco. Politica lingvistică a regimului sovietic în Moldova. În: *Republica Moldova și România– un deceniu de relații complexe.* Chișinău, Pontos, 2002, pp. 107-112; *Idem*, Politica lingvistică în RSS Moldovenească. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări,* ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 438-457; Lidia Codreanca. Caracteristici și tendințe ale edificării lingvistice în RASSM (1926-1932). In: *Filologia modernă:*

na[20], Letonia[21] și alții, care au produs o istoriografie bogată și argumentată prin documente de arhivă și de istorie orală.

O altă tendință istoriografică de interpretare a politicii lingvistice sovietice este reprezentată de savanți, unii dintre care evaluează pozitiv politica lingvistică sovietică în primele două decenii de după revoluție, dar critică perioada(-ele) ulterioară, pe care o estimează ca pe una de impunere totalitară a limbii ruse. Tendința respectivă este exprimată în lucrările cercetătorilor occidentali: Glyn Evan Lewis[22], sociolog american, Simon Crisp[23], profesor la Universitatea din Birmingam, Michael Kirkwood[24], profesor de limbi și literaturi slave la Universitatea din Glasgow, Barbara Anderson și Brian D. Silver, cercetători la Universitatea din Michigan. Anderson și Silver disting trei perioade în evoluția politicii lingvistice sovietice. În prima perioadă (înainte de 1938), politica lingvistică sovieti-

realizări și perspective în context european: Paul GOMA in memoriam. Estetica rezistenței prin adevăr. 6 octombrie 2020, Chișinău. Chișinău: Tipocart Print SRL, 2020, ediția 14, pp. 67-74 și altele.

20 De exemplu: Roman Solchanyk. Ukraine, Belorussia, and Moldavia: Imperial integration, russification, and the struggle for national survival. In: Lubomyr Hajda, Mark Beissinger (Eds), *The nationalities factor in Soviet politics and society.* Colorado: Westview Press, 1990, pp. 175–203; Idem. Language Politics in the Ukraine. In: *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present, and future*. De Gruyter Mouton, 1985, pp. 57-105; Andrii Danylenko, Halyna Naienko. Linguistic russification in Russian Ukraine: languages, imperial models, and policies. In: *Russ. Linguist.* 2019, 43, pp. 19–39; Наталія Свинаренко. Згубний вплив політики русифікації та її наслідки для українського народу. В: *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022, nr. 7(4), pp. 197-204; Oksana Tarapon, Ruslana Potapenko. Політика русифікації в Україні як засіб культурної асиміляції: історичний вимір (Russification Policy in Ukraine as a Means of Cultural Assimilation: Historical Dimension). В: *Етнічна історія народів Європи*, Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021, Випуск 63, сс. 121-127; Michael Loader, The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2016, Vol. 100, no. 3, pp. 113-139; Gabrielle Hogan-Brun, Uldis Ozolins. Meilute Ramoniene, Mart Rannut. Language Politics and Practices in the Baltic States: The Baltic States, Ireland and Italy. In: *Language Planning and Policy in Europe*, Vol. 3, 2007, pp. 500-513.

21 Michael Loader, The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2016, vol. 100, no. 3, pp. 113-139; Тыну Таннберг. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944–1956). Исследования и документы*. Москва: РОССПЭН, Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина». 2010.

22 Glyn E. Lewis. *Multilingualism in the Soviet Union. Aspects of Language Policy and its Implementation*. The Hague–Paris: Mouton, 1972 [1973].

23 Simon Crisp. Soviet language planning 1917-1953. În: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Palgrave Macmillan UK, pp. 23-45.

24 Michael Kirkwood. Glasnost', „The National Question" and Soviet Language Policy. În: *Soviet Studies*, 1991, nr. 43-1, pp. 61-81.

că este apreciată de cei doi cercetători drept una egalitară, statul sovietic susținând pe larg dezvoltarea limbilor naționale. Cea de a doua perioadă (1938-1958/1959) este estimată drept una în care rusificarea a fost adaptată la o educație bilingvă diferențiată, când limba rusă a devenit disciplină obligatorie de studiu în școlile non-ruse. Și, în sfârșit, reformele educației din 1958-1959, prin care studiul limbii ruse a devenit un act voluntar al cetățenilor sovietici, iar părinții au obținut dreptul de a decide pentru copiii lor în ce limbă să învețe la școală[25]. Aceste reforme marchează un pas fără echivoc către rusificarea non-rușilor din Uniunea Sovietică, susținea lingvistul american Lenore A. Grenoble[26]. Terry Martin, profesor la Departamentul de Studii Ruse la George F. Baker III, Harvard University, afirma că educația bilingvă a însemnat începutul rusificării, rușii devenind „primii între egali"[27], iar politica lingvistică sovietică și modul în care a fost implementată mai demonstrează încă o dată caracterul său contradictoriu.

Cea de a treia tendință istoriografică cu privire la politica lingvistică sovietică este reprezentată de cercetători care vin, de cele mai dese ori, din spațiul rusolingv fost sovietic. O bună parte dintre aceștia au moștenit și mențin vechea interpretare a „rolului civilizator" al limbii ruse și de facilitator în asimilarea culturii și civilizației mondiale, a importanței limbii ruse în calitate de limbă de comunicare interetnică și altele, preluate din literatura științifică și publicistică sovietică[28]. Reprezentanții noii istorio-

---

[25] Barbara A. Anderson and Brian D. Silver, Equality, Efficiency and Politics in Soviet Bilingual Education Policy, 1934–1980. În: *American Political Science Review.* 1984, nr. 78(4), pp. 1019-1039.

[26] Lenore A. Grenoble. *Language Policy in the Soviet Union*. Dordrecht: Kluwer, 2003, pp. 62-63, 239. În aceeași lucrare, Lenore A. Grenoble susține că „limba a fost manipulată pentru a crea o identitate etnică nouă pentru locuitorii, în primul rând, ai RASS Moldovenești și, mai târziu, ai RSS Moldovenești".

[27] Terry Martin. *An Affirmative Action Empire. In: A state of nations empire and nation-making in the age of Lenin and Stalin*, ed. R. Suny and T. Martin, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 81.

[28] Ю. Д. Дешериев, И. Ф. Протченко. *Развитие языков народов СССР в советскую эпоху*. Москва: Просвещение, 1968; И. К. Белодед. *Ленинская теория национально-языкового строительства в СССР*. Москва: Наука, 1972; Ю. Д. Дешериев. *Развитие национально-русского двуязычия*. Москва: Наука, 1976; *Русский язык как средство межнационального общения*. Москва: Наука, 1977; М. И. Исаев. *О языках народов СССР.* Москва: Наука, 1978. Trebuie de remarcat faptul că în perioada sovietică problema politicii lingvistice era temă de cercetare mai ales pentru sociolingviștii, istoricii limbii și filologii sovietici, iar istoricii au abordat-o doar în contextul politicii naționale a Uniunii Sovietice, de cele mai dese ori rezumându-se la a remarca „grija" statului sovietic pentru limbile naționale și rolul și importanța limbii ruse în „civilizarea popoarelor sovietice", în procesul de construcție a socialismului și a societății comuniste, așa cum au făcut istoricii din RSSM: *История Молдавии с древнейших*

grafii ruse încearcă să justifice și să autorizeze concepții despre „caracteristicile speciale", „flexibilitatea și bogăția", „măreția și puterea general recunoscută" a limbii ruse ruse în comparație cu alte limbi ale lumii, despre rolul ei de „ideal și model", „rezervor puternic de concepte noi" pentru limbile celorlalte naționalități și de un „nou sistem de înțelegere a realității" și altele, expuse încă în anul 1945 de rusistul Viktor Vinogradov, care i-a atribuit „marii limbi ruse" locul întâi printre celelalte limbi ale „popoarelor frățești" din Uniunea Sovietică și misiunea de „conducător ideologic"[29]. Deși recunosc o „dinamică" a politicii naționale și lingvistice sovietice, determinată de „situația politică internă și de situația internațională", care a parcurs drumul de la o „legislație liberală" spre „o ideologie și educație patriotică unificatoare" bazată pe stabilirea rolului limbii ruse de „limbă de comunicare interetnică", autorii ruși susțin că această „transformare" a fost determinată de necesitatea „consolidării civile și statale", de obiectivele de „formare a unui «singur popor»" și de modernizare și progres tehnologic[30]. În mare parte, aceștia menționează că „în orice stat multinațional există o necesitate obiectivă de a alege una dintre cele mai dezvoltate și răspândite limbi pentru a depăși bariera lingvistică dintre cetățeni, pentru a menține funcționarea normală a statului și a tuturor instituțiilor sale, pentru a crea condiții favorabile pentru activitățile comune ale reprezentanților tuturor etniilor, pentru dezvoltarea economiei, culturii, științei și artei" și că „eventualitatea anxioasă al unui al treilea război mondial i-a forțat pe ideologii sovietici să identifice noi elemente de consolidare a poporului sovietic[31].

времен до наших дней. Под ред. чл. кор. АН СССР А. Д. Удальцова и проф., д.и.н. Л. В. Черепнина. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951; В. Галкин. *Наштеря ши дезволтаря нациунилор сочиалисте ын Униуня РСС*. Кишинэу: Едитура де Стат а Молдовей, 1953; С. Я. Афтенюк. *Ленинская национальная политика Коммунистической партии и образование советской государственности молдавского народа.* Кишинев: «Картя Молдовеняскэ», 1971; А. В. Грекул. *Расцвет молдавской социалистической нации*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974; А. В. Репида, П. Л. Рыбалко. *Ынфэптуиря политичий национале лениниcте а ПКУС ын Молдова ла етапа актуалэ*. Кишинэу: Картя молдовеняскэ, 1977; М. К. Сытник, Г. И. Бырка. *Расцвет культуры молдавского народа в братской семье народов СССР*. Кишинев, 1983; Д. И. Антонюк. *Динамика культурного строительства в Советской Молдавии: опыт партийного руководства.* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1984 și alții.

29 В. В. Виноградов. *Великий русский язык*. Москва: Гослитиздат, 1945.

30 Elena V. Shelestyuk. Soviet language policy and education in the post-WW II period. In: *Sociolonguistics*. 2021, nr. 4(8), pp. 60-85.

31 А. П. Мякишев. Национально-языковое строительство в Советском Союзе в послевоенный период: основные направления и тенденции. В: *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия История. Международные отношения*, 2015, т. 15, № 3, сс. 40-48.

Istoricul Anatoli Miakișev, profesor la Universitatea din Saratov, este susținut de filologul Natalia Braghina, profesor la Institutul de Stat al Limbii Ruse „A. S. Pușkin"[32], de sociolingviștii Vladimir Belikov și Leonid Krîsin[33] și alții. Unii dintre ei, precum Marina Arutiunova, profesor la Universitatea de Stat din Moscova, încearcă să nege rusificarea forțată a republicilor unionale, susținând că limba rusă „a prins rădăcini acolo unde populația era pregătită s-o accepte" și că utilizarea pe larg a limbii ruse a fost, în primul rând, „o consecință a alegerii cetățenilor"[34]. În mare parte, lingviștii și istoricii ruși reies din postulatele (reformulate de lingvistul rus Vladimir Alpatov[35]) despre politica lingvistică sovietică și statutul limbii ruse în URSS și neagă existența unei politici sistematice de rusificare din partea guvernului central[36].

Deși primele cercetări științifice ale politicii lingvistice sovietice apar de la sfârșitul anilor 1950, există o istoriografie bogată care abordează diferite aspecte și perioade de implementare a acesteia. Cea mai mare parte a oamenilor de știință, în mare parte lingviști, istorici ai limbii și filologi, au cercetat experimentele etnolingvistice sovietice din perioada *indigenizării* (*коренизация*) și a „construcției lingvistice" sovietice din anii 1920-1930, propunând explicații și estimând consecințele măsurilor și acțiunilor statului sovietic în acest domeniu, abordând tangențial modul de implementare și urmările politicii lingvistice în școala generală și deloc în învățământul superior sovietic. Cercetătorii care au coborât limita cronologică a investigațiilor lor în perioada poststalinistă, au fost interesați în mod special de reforma hrușciovistă a școlii prin prisma prevederii despre dreptul părinților de a alege limba de studiu pentru copiii lor, fără a aborda efectele acestei reforme asupra învățământului superior.

---

32 Н. Г. Брагина. Языковая политика СССР: фрагменты политической истории русского языка. В: *Russian History*. 2002, vol. 29, nr. 2/4, pp. 529-537.

33 В. И. Беликов, Л. П. Крысин. *Социолингвистика.* Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001.

34 М. А. Арутюнова. Языковая политика и статус русского языка в СССР и государствах постсоветского пространства. В: *Вестник Московского университета. Сер. 25: Международные отношения и мировая политика*. 2012, № 1, сс. 155–178.

35 В. М. Алпатов. *150 языков и политика: 1917—1997. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства (1917—2000)*. Москва: Крафт + Институт востоковедения РАН, 2000.

36 Д. В. Руднев. Языковая политика в СССР и России: 1940-2000 гг. В: *Государственная языковая политика: проблемы информационного и лингвистического обепечения*. СПб.: Фил. факультет СпбГУ, 2007, с. 120.

Considerăm că cercetătorii occidentali au „evitat" în perioada Războiului Rece această problemă din lipsă de informații pentru vreo investigație rezultativă, iar puținele studii despre învățământul superior, realizate după destrămarea Uniunii Sovietice, au abordat problema preponderent din perspectiva creării intelectualității sovietice, autorii bazându-se pe exemplele unor universități concrete din RSFSR[37], fără să se refere la politica lingvistică. În același timp, pentru cercetătorii sovietici o investigație științifică și obiectivă a politicii lingvistice în învățământul superior, mai ales cel național, era imposibilă, căci aceasta ar fi arătat contradicțiile politicii naționale sovietice. De la începutul anilor 1990 interesul pentru istoria școlii superioare sovietice a crescut în tot spațiul postsovietic, dar istoricii au recurs mai ales la cercetări de recuperare a istoriilor particulare ale instituțiilor de învățământ superior, așa cum s-a întâmplat și în Republica Moldova[38].

Cât privește tematica abordată în partea a doua a studiului nostru, constatăm că cercetătorii nu au consacrat lucrări speciale rezistenței studenților împotriva politicii de rusificare în școala superioară din RSSM. Cele câteva monografii și articole care se referă la fenomenul rezistenței anticomuniste și antisovietice în RSSM, posibil de publicat doar după căderea regimului comunist, abordează, în special, expresiile de rezonanță ale mișcării antisovietice, în mare parte mișcări organizate ale rezistenței basarabenilor față de procesele de sovietizare și comunizare (colectivizare, rechiziționarea produselor agricole și alimentare, deportări, instalarea instituțiilor sovietice etc.)[39]. Autorii se referă la extinderea terorii comuniste în Basarabia începând cu prima ocupație sovietică (1940-1941), insistând

---

37 Benjamin Tromly. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

38 Iulian Grossu. *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Chișinău*. Chișinău: INCONCOM, 1995; Valeriu Cozma. *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996).* Chișinău: S. a., 1996; *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. 1940-2000.* Aut. Vladimir Barbulat, Gheorghe Bîrcă, Boris Vizer et al. Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000; *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă".* Aut. și col. de red.: Nicolae Banuh (coord.), Stelian Culea, Nicolae Chicuș. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007; *Istoria Universității de Stat din Moldova.* Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru et al. Chișinău: CEP USM, 2016.

39 Elena Postică. *Rezistența antisovietică în R.S.S. Moldovenească*. Chișinău: Știința, 1997; Ion Țurcanu. Meditații târzii asupra rezistenței sovietice a basarabenilor. În: *Ion Țurcanu. Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău: S.n., 2012, pp. 200-203; Idem. *Moldova antisovietică.* Chișinău: Prut internațional, 2000; Igor Cașu. *„Politica națională" în RSSM. 1944-1989.* Chișinău: Cartdidact, 2000; Idem. *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violenţă şi rezistenţă în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*. Chişinău: Cartier, 2014; Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953).*

asupra represiunilor regimului față de diferite categorii social-profesionale de basarabeni care nu se încadrau în schema socială și politică a sistemului sovietic și asupra formelor pe care le-a luat rezistența antisovietică. Implicarea intelectualității este tratată episodic și fragmentar în ordinea cronologică a manifestării acesteia. Cercetătorul Ruslan Șevcenco, referindu-se la atitudinile cadrelor didactice și ale studențimii din RSS Moldovenească față de puterea sovietică după anul 1944 și până la 1991[40], identifică cinci etape, susținând în concluzii că în primele două – 1943/1944-1956 și 1956-1961 (care ne interesează în cercetarea noastră) – „studenții și pedagogii își manifestau nemulțumirea, în special, față de condițiile de trai, [..] își exprimau simpatiile față de Occident și modul occidental de viață"[41], fără a arăta rolul lor în rezistența împotriva rusificării învățământului superior din RSSM, deși în text se referă la câteva cazuri. În mare parte, însă, cercetătorii fenomenului de rezistență se referă la implicarea tinerilor în activitățile organizate de rezistență antisovietică[42], la represiunile asupra cadrelor didactice[43] sau la „bătăliile din lingvistica moldovenească", la eforturile de recuperare a moștenirii literare și de renaștere a spiritului

Chișinău: Cartier, 2011, pp. 531-538; Aurelia Felea. Studenți și cadre didactice în anii 1944-1956. Câteva repere pentru reconstituirea contextului social al formării elitelor în Moldova Sovietică. În: *Sesiunea In honorem Alexandru Moşanu: Studii de istorie medievală, modernă şi contemporană a românilor. Cluj-Napoca, România, 22 septembrie 2012*. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 601-614; Ruslan Șevcenco. Rezistența antisovietică în RSS Moldovenească: anul 1944. În: *Enciclopedica. Revistă de istorie a ştiinţei și studii enciclopedice*, 2016, nr. 1 (10), pp. 50-59; Idem. Opoziție și rezistență față de puterea sovietică din RSSM. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*, pp. 337-355; Idem. *Rezistența anticomunistă în RSS Moldovenească*. Chișinău: Cartdidact, 2022; Aurelia Felea. Studenți și cadre didactice în anii 1944-1956. Câteva repere pentru reconstituirea contextului social al formării elitelor în Moldova Sovietică. În: *Sesiunea In honorem Alexandru Moşanu: Studii de istorie medievală, modernă şi contemporană a românilor. Cluj-Napoca, România, 22 septembrie 2012*. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 601-614.

40 Ruslan Șevcenco. Atitudinea corpului didactic și a studențimii din RSS Moldovenească față de puterea sovietică. In: *Conferința „O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere", ed. 1, 15-17 octombrie 2020, Chișinău*. Chișinău: Tipografia Lexon-Prim, 2020, pp. 106-121.

41 Ruslan Șevcenco. Atitudinea corpului didactic și a studențimii din RSS Moldovenească față de puterea sovietică, p. 121.

42 Elena Postică. *Rezistența antisovietică în R.S.S. Moldovenească*. Chișinău: Știința, 1997; Ruslan Șevcenco. Opoziție și rezistență față de puterea sovietică din RSSM. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*, ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 344; Idem. *Rezistența anticomunistă în RSS Moldovenească*. Chișinău: Cartdidact, 2022.

43 Igor Cașu. *Duşmanul de clasă. Represiuni politice, violenţă şi rezistenţă în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*. Chişinău: Cartier, 2014, pp. 184-187.

național în perioada hrușciovistă[44] în lucrări de sinteză, contribuind la crearea cadrului general al rezistenței principalilor actanți din învățământul superior împotriva politicilor de rusificare și „moldovenizare", promovate de regim și acoliții lui în și prin școala superioară din RSSM. Este relevant pentru analiza subiectului abordat în cel de-al doilea capitol studiul realizat de cercetătorii Elena Postică și Petru Negură, care, analizând manifestările de rezistență „pasivă" și „organizată" a populației civile din RSSM față de autoritățile sovietice, identifică trei tipuri principale ale acestor manifestări, numindu-le în mod convențional „dezacord", „dezangajare" și „discurs contestatar"[45], pe care le-am acceptat și adaptat cercetării noastre.

De asemenea, autoarea acestei cercetări a publicat câteva studii și articole în care a prezentat diverse aspecte ale rezistenței cadrelor didactice și a studenților față de politicile de personal, de inginerie etnică și socială a contingentelor de studenți, față de politicile lingvistice ale regimului comunist în RSSM în primele decenii postbelice[46].

---

44 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească.* Chișinău: Prut Internațional, 2000; Igor Cașu. *Duşmanul de clasă. Represiuni politice, violenţă şi rezistenţă în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956.* Chişinău: Cartier, 2014, pp. 328-333; Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*. Chișinău: Cartier, 2014; Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu şi documente*. Chişinău: Prolibra, 2016, pp. 4-77; Vasile Bahnaru, Gheorghe Cojocaru. *Cazul revistelor ,,Zvezda" şi ,,Leningrad" şi ecourile lui la Chişinău. Studiu şi documente. 1946-1948.* Chişinău: Cartdidact, 2018; Octavian Ţîcu. *Homo Moldovanus sovietic. Teorii şi practici de construcţie identitară în R(A)SSM (1924-1989*). Chişinău: Arc, 2018; Elena Negru, Gheorghe Negru. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989).* Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2023; și altele.

45 Petru Negură, Elena Postică. Forme de rezistenţă a populaţiei civile faţă de autorităţile sovietice în RSS Moldovenească (1940-1956). În: *Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes*. 2012, nr. 1-2, pp. 59-88.

46 Liliana Rotaru. Indigenizarea învăţământului superior din RSS Moldovenească: intenţia regimului şi „socotelile" intelectualităţii autohtone. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism: Conferinţa naţională cu participare internaţională. Ediţia a 2-a, Chişinău, 14-16 octombrie 2021.* Coord.: Liliana Rotaru. Chişinău: S. n., 2023. pp. 37-96; Idem. *1956:* controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Probleme ale ştiinţelor socioumanistice şi modernizării învăţământului*. Chişinău: Universitatea Pedagogică ,,I. Creangă", 2020, seria 22, vol. 3, pp. 96-104; Idem. „Eu îs de părere că ființază o sîngură limbă!": controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Tyragetia, s.n.*, vol. XIV, nr. 2, 2020, pp. 243-258; Idem. Leme şi dileme ale construcţiei şcolii superioare din RSS Moldovenească. În: Cristina Preutu, George Enache (coord.). *Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt în spațiul est-european: între stereotip și voința de cunoaștere*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2018, pp. 292-307; Idem. Кадры решают все! Politica de personal în învăţământul superior din RSS Moldovenească în perioada 1944-1950. În: *Istorie, cultură și cercetare.* Coord. Dumitru-Cătălin Rogojanu, Gherghina Boda, vol. II, Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2017, pp. 255-264.

Ținând cont de opiniile încetățenite în istoriografie cu privire la politica lingvistică sovietică și de lipsa vreunei lucrări care ar fi abordat această politică în școala superioară sovietică, inclusiv din RSSM, precum și cu privire la manifestările de rezistență față de politica de rusificare și moldovenizare, credem că cel mai bun mod de a elimina preconcepțiile (unele sunt bazate pe o insuficientă documentare, altele reies din afilierea și poziția politică sau anumite stereotipuri ale autorilor) și de a aprecia obiectiv politica lingvistică sovietică în școala superioară din RSSM și formele de rezistență față de aceasta este de a întreprinde o analiză bazată pe fapte și de a pune dovezile documentare într-o perspectivă istorică.

Solidarizând cu istoricii francezi Charles-Victor Langlois și Charles Seignobos și urmându-le rigorile, valabile mai bine de două secole: „L'Histoire se fait avec des documents. […] rien ne supplée aux documents : pas de document, pas d'histoire"[47], ne-am fundamentat demersul nostru științific pe câteva categorii de surse.

În primul rând, au fost exploatate *sursele inedite*, identificate în arhivele naționale și ale instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova, care privesc diferite aspecte ale activității școlilor superioare din RSSM, precum și politici educaționale sau de executare a cadrului normativ-legislativ unional și republican. O sursă importantă de informare au reprezentat-o documentele CC al PC(b)M/PCM conținute în dosarele din fondul 51 al Direcției Arhivei Organizațiilor Social-Politice a Agenției Naționale a Arhivelor a Republicii Moldova (stenograme, procese-verbale și hotărâri ale congreselor, conferințelor și plenarelor republicane ale PC(b)M/PCM, ședințelor biroului de partid, comitetelor orășenești și raionale de partid, corespondența cu instituțiile de învățământ, note informative, rapoarte și memorii, reclamații, cereri etc.), care, pe lângă faptul că furnizează informații și date, de multe ori cu sigla „secret" sau „strict secret", facilitează înțelegerea mecanismului de luare a deciziilor la nivel republican, a principiilor de elaborare (în măsura în care permitea centralismul democratic sovietic) și de implementare a politicilor în domeniul științei și educației și deschide posibilitatea analizei și interpretării altor materiale și a dinamicii indicatorilor calitativi. O categorie importantă de surse din ANA DAOSP sunt documentele organizațiilor primare de partid ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM. Procesele-verbale ale ședințelor organizațiilor primare și a birourilor lor de partid, care practic

---

47 Ch. V. Langlois, Ch. Seignobos. *Introduction aux études historiques*, 1e édition, Librairie Hachette, Paris, 1898, p. 13.

nu au fost cercetate, permit stabilirea/dezvăluirea formelor și metodelor de implementare a politicilor lingvistice în instituțiile de învățământ superior, dar mai ales cunoașterea opiniilor universitarilor comuniști privind competențele lingvistice și intelectuale ale studenților și ale cadrelor științifico-didactice, reflectă starea de spirit mai aproape de realitate, reacțiile comunității universitare și părerile lor despre elementele lingvistice ale politicilor educaționale, prezintă informații mai puțin reflectate în documentele oficiale de raportare.

În aceeași categorie de surse se înscriu și documentele din fondurile autorităților sovietice republicane (Sovietul Comisarilor Poporului/de Miniștri al RSSM, Direcția Centrală de Statistică a Sovietului de Miniștri al RSSM, Comitetul pentru Învățământul Superior și Mediu de Specialitate al Sovietului de Miniștri al RSSM, Comisariatul Poporului/Ministerul Învățământului din RSSM și altele), păstrate în Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANA DGAN). Documentele din aceste fonduri, atât originale, cât și copii, sunt de două tipuri: o parte sunt cele cu caracter oficial și public, care fie au fost publicate, fie au fost transmise instituțiilor din subordine (legi, hotărâri, dispoziții și ordine ale autorităților unionale și republicane); o altă parte din documentele conținute în aceste dosare au circulat într-un cerc îngust de oficiali și gestionari de stat, fie pentru că au grifa „secret" sau „pentru uz intern" (hotărâri, ordine, dispoziții etc.) sau pentru caracterul lor de elemente de activitate (procese-verbale, hotărâri ale colegiilor ministerelor/comitetelor republicane, ordine, recomandări și observații ale diferitelor instanțe și personalități care au participat la elaborarea unor documente, corespondența cu autoritățile superioare de stat și de partid, statistici, rapoarte de activitate, formulare, note informative și altele). Confruntarea și coroborarea informațiilor din cele două tipuri de documente au permis identificarea locurilor, a datelor care au fost „corectate" și „ajustate" în documentele cu caracter public.

Documentele, identificate în arhivele naționale ale Republicii Moldova, au fost completate de surse inedite din *Центральный державный архів вищих органів влади та управління України* (ЦДАВОУ) [Arhiva Centrală de Stat a Autorităților Publice și Administrației Ucrainei] și *Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки* (ЦДАГОУ) [Arhiva Centrală de Stat a Asociațiilor Obștești din Ucraina]. În arhiva ЦДАВОУ au fost investigate fondurile Sovietului de Miniștri al RSS Ucrainene [Рада Міністрів УРСР] și Ministerului Învățământului al RSS Ucrainene [Міністерство освіти УРСР], găsindu-se documente emanate de la autoritățile centrale pe care nu le-au păstrat autoritățile din Republica Moldova

și care au permis analiza pe verticala puterii a luării deciziilor privitoare la politica lingvistică în școala superioară sovietică, precum și a unor realități comparabile în ce privește instrumentele de rusificare a învățământului național, mai ales în teritoriile anexate în urma celui de-al Doilea Război Mondial. Documentele cercetate în ЦДАГОУ ne-au permis identificarea unor similitudini în ce privește atitudinile studenților și cadrelor didactice față de rusificarea agresivă a învățământului superior național și tipurile de rezistență în cele două republici unionale.

Fondurile instituțiilor de învățământ superior din RSSM, păstrate la ANA DGAN și la Filiala din Tiraspol, depozitează, în mare parte, documente de activitate internă și de raportare, corespondență cu autoritățile statului și de partid cărora le erau subordonate. Pentru cercetarea noastră au fost prețioase mai ales procesele-verbale și stenogramele consiliilor științifice și ale ședințelor catedrelor de limbi și literaturi și de științe ideologice, rapoartele președinților comisiilor de admitere sau pentru examenele de absolvire, care au examinat diferite aspecte ale predării-învățării-evaluării limbilor rusă și moldovenească, au măsurat competențele lingvistice ale studenților și ale personalului didactic și au dispus măsuri de îmbunătățire sau de contracarare a „naționalismului burghez" al studenților și al cadrelor științifico-didactice. Cât privește planurile de învățământ în baza cărora a fost posibilă identificarea locului și importanței disciplinelor *limba rusă* și *limba moldovenească* în curricula instituțiilor de învățământ superior din RSSM, acestea au fost găsite doar în dosarele fondului Institutului Învățătoresc/Pedagogic din Tiraspol, depozitate la Filiala din Tiraspol a ANA DGAN.

În mare parte, sursele inedite, fiind documente elaborate de către actorii regimului sovietic și produse sub controlul ideologic comunist, doar foarte rar întrețes opinii, reacții sau aluzii la fenomenele sau evenimentele care trebuiau păstrate în afara memoriei documentului scris de sorginte comunistă. Este o caracteristică bine cunoscută în știința istorică acest fapt, astfel că actualmente se impune ca anumite evenimente să fie analizate și abordate prin prisma unor schimbări paradigmatice în domeniul cunoașterii omului și a acțiunilor acestuia și, în acest scop, autorul cercetării a considerat necesar să indice la subsol mici biografii ale persoanelor implicate în actul decizional, ale actanților învățământului superior și științei ș.a., care indică locul nașterii, instituțiile de învățământ pe care le-au absolvit, cariera profesională și alte elemente biografice importante. Documentele de arhivă sunt lapidare și succinte privind ambele aspecte abordate în cercetarea noastră din mai multe motive: în primul rând, pen-

tru că principiile politicii naționale sovietice, inclusiv lingvistice, intrau în contradicție cu practica „construcției societății comuniste” în RSSM. Astfel, autoritățile au mușamalizat în măsura posibilității și au evitat să se refere documentat la limba de studiu în școala superioară sovietică, la limba de comunicare în cadrul curricular, extracurricular și extrașcolar al studenților și al cadrelor didactice, la limba în care se țineau ședințele, adunările, conferințele, se scriau ziarele instituționale, gazetele de perete, documentele, inclusiv cererile/demersurile studenților, la atitudinile studenților românofoni constrânși să urmeze studiile superioare în limba rusă și chiar la hotărârile unionale care dispuneau obligativitatea învățării limbii ruse, cele din urmă fiind identificate în arhivele din Ucraina. Sursa oficială nu reflectă decât foarte rar și subsidiar statistici cu privire la numărul de studenți românofoni sau de grupe cu predare în cele două limbi sau informații despre coraportul de ore academice rezervate pentru studiul limbilor română și rusă etc., pentru a evita comparațiile care ar fi defavorizat puterea și ar fi combătut propaganda regimului despre dreptul cetățenilor sovietici de a urma studii în limba maternă. În rândul al doilea, documentele erau elaborate, verificate și avizate de nomenclaturiști rusolingvi, de cele mai dese ori veniți din afara republicii cu misiunea cunoscută. Până și procesele-verbale ale catedrelor de limba și literatura moldovenească sunt scrise cu preponderență în limba rusă pentru a putea fi citite de superiorii rusolingvi. Și în al treilea rând, autoritățile sovietice și de partid prescriau evitarea detaliilor când era vorba despre evenimente, acțiuni sau fenomente ce nu corespundeau „liniei oficiale” a statului sovietic și chiar interziceau citarea în documentele oficiale a expresiilor antisovietice, anticomuniste și considerate „naționaliste”, notarea numelor de persoane implicate etc.[48]. În acest mod, probabil, se explică „dispăriția” dosarelor personale ale studenților implicați în rezistența față de politica națională și lingvistică sovietică din arhivele instituționale.

În mare parte, doar procesele-verbale ale ședințelor organizațiilor de partid, ale consiliilor științifice și ale catedrelor universitare au înregistrat referințe laconice cu privire la subiectele cercetate. Trebuie de subliniat faptul că informațiile incluse în documentele care reflectă etapa constituirii învățământului superior moldovenesc (1944-1946) sunt mai „sincere”. După repunerea în funcțiune a mașinăriei represive sovietice, demararea campaniilor ideologice din perioada stalinismului târziu și importul masiv

---

[48] В. А. Козлов. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР). В: *Общественные науки и современность*. 2002, № 3, с. 79.

de „specialiști sovietici”, în limbajul acestor documente are loc o expansiune a „sovietismelor”[49], constituindu-se un fel de *newspeak* orwellian, depersonalizat, plin de clișee, folosit de autorii lor pentru a-și obscuriza discursul și pentru a ascunde realitatea. În scurt timp, acest limbaj de lemn a pătruns și în vorbirea curentă și era utilizat până și de studenți în discursurile lor la adunările comsomoliste sau alte manifestări publice.

Sursele documentare *inedite* au fost completate cu cele *edite*, prezentate în culegeri de documente care se referă direct la învățământul superior sovietic sau au tangențe cu subiectul cercetat. Primul tip de documente edite se referă nemijlocit la învățământul superior sovietic, inclusiv cel din RSSM, în perioada cercetată și au fost publicate atât în perioada sovietică de către autoritățile unionale responsabile de învățământul superior, cât și ulterior de cercetători prin investigarea arhivelor.

Urmărind organizarea inechivocă a sistemului de învățământ superior sovietic în scopul realizării misiunii școlii superioare, Ministerul Învățământului Superior al URSS a publicat, cu anumite intervale, culegeri de documente care vizau activitatea curentă a instituțiilor de învățământ superior. Volumele cu titlul *Высшая школа* (Școala superioară), apărute în 1948[50], 1957[51] și 1978[52], publică doar câte un document cu privire la predarea limbii ruse în instituțiile de învățământ superior naționale și nu conțin alte acte normative privind politica lingvistică în școala superioară sovietică.

Cele două volume de documente și studii *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*[53] și *Sinuozitățile reflectă învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953)*[54], editate de autoarea acestei lucrări, conțin documente care reflectă, inclusiv, elemente ale politicii lingvistice în școala superioară din RSSM, anumite atitudini și elementele de rezistență a studenților și a unor cadre didactice românofo-

---

49 Н. А. Купина, Советизмы: к определению понятия. В: *Политическая лингвистика*. 2009, № 2(28), сс. 35-40.

50 *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции*. Под ред. М. И. Мовшовича. Москва: Советская наука, 1948.

51 *Высшая школа: Основные постановления, приказы и инструкции*. Под ред. Л. И. Карпова и В. А. Северцева. Москва: Сов. наука, 1957.

52 *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций*. В 2-х ч. Под ред. Е. И. Войленко. Ч. I. Москва: Высшая школа, 1978.

53 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: Studiu, documente și materiale*, editor: Liliana Rotaru; referenți științifici: Ion Eremia et al.. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

54 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953):* Studiu și documente, editor: Liliana Rotaru. Chișinău: [S. n.], 2023.

ne față de rusificarea forțată promovată de regim, împotriva moldovenizării și a modelării unei identități moldovenești, diferită de cea românească, precum și față de antiromânismul autorităților sovietice.

Volumul I al culegerii de documente *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*[55], editat de un grup de istorici (Liliana Rotaru, Valentin Tomuleț și Pavel Cocârlă), coordonat de profesorul Ion Eremia, conține documente din arhivele naționale și instituțională ce reflectă istoria Universității de Stat din Moldova, unele dintre care redau anumite aspecte ale procesului de rusificare a învățământului universitar și ne-au permis să stabilim unele componente ale culturii lingvistice în această instituție și elemente de rezistență față de politica lingvistică sovietică.

Unele surse analizate în prezenta cercetare au fost culese din volume de documente care se raportează tangențial la istoria învățământului superior. Astfel, pentru identificarea pozițiilor unor cadre didactico-științifice de la catedrele de filologie ale școlilor superioare cu privire la problemele lingvisticii moldovenești, precum și pentru contextualizarea controverselor lingvistice consumate la Institutul Pedagogic din Chișinău, subiect elucidat în cel de-al doilea capitol al lucrării, sunt relevante documentele publicate de Vasile Bahnaru în volumul *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente de arhivă*[56], care cuprinde stenogramele sesiunii științifice comune a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS de la Chișinău din 3-5 decembrie 1951 și a ședinței Sectorului de limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din 17 decembrie 1954. În același sens, documentele publicate de istoricul Gheorghe Cojocaru și filologul Vasile Bahnaru în volumele *Cazul revistelor ,,Zvezda" și ,,Leningrad" și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente. 1946-1948; Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963)* și *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studiu și materiale*[57] au permis elucidarea influenței luptelor lingvistice și a celor

---

55 *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și material*e. Vol. I. Ion Eremia (coord.) et al., Chișinău: CEP USM, 2018.

56 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente*. Chișinău: Prolibra, 2016.

57 Vasile Bahnaru, Gheorghe Cojocaru. *Cazul revistelor ,,Zvezda" și ,,Leningrad" și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente. 1946-1948*. Chișinău: Cartdidact, 2018; Idem. *Partidul şi oamenii de litere şi arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu şi documente.* Chișinău: S.n., 2013; Idem. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studiu și materiale*. Chișinău: Editura „Tehnica-Info", 2016.

pentru recuperarea moștenirii clasicilor literaturii românești asupra stării de spirit a studenților și a profesorilor lor de la instituțiile de învățământ superior din RSSM, mai ales de la facultățile de filologie de la Institutul Învățătoresc din Bălți, Institutul Pedagogic din Chișinău și Universitate.

Un alt tip de documente edite sunt stenogramele publicate ale congreselor XX, XXI și XXII ale PCUS[58], stenogramele, procesele-verbale și hotărârile Prezidiului CC al PCUS din anii 1954-1964[59], a căror cercetare a permis determinarea contextului istoric al evoluției politicii lingvistice sovietice și identificarea subtextelor luării unor decizii cu privire la implementarea ei în școala superioară sovietică, precum și a specificului aplicării acestor hotărâri în învățământul superior din RSSM. Pentru completarea bazei documentare au mai fost utilizate volumele de documente *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос*[60] [CC al PC(b) al întregii Uniuni și problema națională], din care aflăm despre discuțiile care s-au purtat între nomenclaturiștii Direcției propagandă și agitație și superiorii lor din CC al PC(b) al întregii Uniuni cu privire la introducerea studierii obligatorii a limbii ruse în republicile autonome și unionale în 1938 și în 1942-1943 și motivele invocate pentru înăsprirea legislației lingvistice în sensul impunerii obligativității studierii limbii ruse în școlile naționale, inclusiv superioare, din Uniunea Sovietică.

Inițiativele și actele legislative care au reglementat indirect sau care conțin referințe la anumite aspecte ale politicii lingvistice a regimului comunist au fost tipărite în publicațiile *periodice* centrale, republicane și ale instituțiilor de învățământ, precum *Вестник высшей школы* [Buletinul școlii superioare], revista Comitetului Unional pentru Școala Superioară/Ministerului Învățământului Superior al URSS, ziarul republican *Moldova Socialistă, Tinerimea Moldovei* și ziarul *Сталинец* [Stalinistul], editat de Universitatea

---

58 *XX съезд Коммунистичекой Партии Советского Союза. 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчет.* Москва: Государственное издательство политической литературы, 1956; *Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза 27 января-5 февраля 1959 года. Стенографический отчет*. том 1, Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959; *XXII сьезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет.* Том III. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962; *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988).* Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. Том. 8 (1946-1955). Москва: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, 1985.

59 *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний: Стенограммы. Постановления*: т. 3: *Постановления. 1959–1964*. Гл. ред. А. А. Фурсенко. Москва: РОССПЭН, 2008.

60 *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос*. Кн. 2. 1933-1945. Москва: РОССПЭН, 2009.

de Stat din Chișinău. Pe lângă acte normative, hotărâri ale autorităților de stat și de partid, aceste periodice au furnizat informații, opinii, analize ale realităților politicii lingvistice sau ale discuțiilor din societate cu privire la fenomenele care se derulau în școala superioară, redactate de înalți funcționari, studenți și cadre didactico-științifice. Aceste din urmă materiale din periodicele unionale și/sau republicane au reclamat o analiză critică serioasă și o coroborare a lor cu documentele oficiale, dar și cele de istorie orală, or, ele reflectă mai ales aspectele pozitive sau/și opiniile subiective.

Sursele care vin din *istoria orală și memorialistică*, fiind surse alternative și suplimentare, au reprezentat pentru cercetarea noastră „martorul ocular" din procesul de judecată. Informațiile conținute în aceste surse, coroborate cu documentele din arhive și analizate critic, sunt relevante pentru deslușirea subiectului abordat în cercetarea noastră. Acest tip de surse au permis identificarea unor elemente intangibile ale procesului de rusificare și a rezultatelor aplicării politicii lingvistice sovietice în școala superioară moldovenească, au completat unele „locuri albe" sau evaziv expuse în documentele emanate dinspre autorități, au explicat și lămurit unele „tăceri" sau „jumătăți de păreri" ale funcționarilor și nomenclaturiștilor cu privire la diferite aspecte lingvistice ale realizării dreptului cetățeanului sovietic la studii în limba maternă, au „testat" veridicitatea documentelor scrise și au permis înțelegerea resorturile unor acțiuni, atitudini și reacții ale autorilor lor. Dar, mai ales, au restituit felul în care au înțeles și perceput, opiniile, atitudinile și trăirile actorilor școlii superioare sovietice asupra cărora s-a aplicat această politică lingvistică, aspecte care au dat o coerență cercetării noastre.

Unele dintre cele mai valoroase memorii, în care protagoniștii abordează problema limbii de studii în învățământul superior din RSSM și a regimului lingvistic din școala superioară zisă „moldovenească", sunt scrise de foști studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău în primele decenii de după război. Natalia Meakușeva-Frenkel, fostă studentă în prima promoție a acestei instituții, publică în anul 2000 la o editură din Philadephia (SUA), lucrarea memorialistică *История одного курса* [Istoria unei promoții], care conține informații valoroase despre colegii săi, profesorii Institutului de Medicină din Chișinău, precum și despre condițiile în care studenții mediciniști și-au făcut studiile în primii ani după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial[61]. Memoriile câtorva studenți din primele două promoții ale Institutului de Medicină din Chișinău, conținute în cele

[61] Н. Г. Френкель. *История одного курса: Мы, выпускники КГМИ 1950 года*. Филадельфия: Memories, 2000.

două volume publicate în 2001[62] și 2002[63] de conferențiarul Iulian Grossu, conțin informații importante despre sistemul de învățământ superior medical din RSSM, procesul didactic și organizarea studiilor, modul de viață și condițiile de trai ale studenților mediciniști în primul deceniu postbelic, precum și date importante cu privire la problema condițiilor lingvistice ale învățământului superior moldovenesc. La aniversarea fondării *alma mater*, câțiva foști studenți au publicat mici istorii personale[64], în care se găsesc referințe la unele probleme abordate în cercetarea noastră. Menționăm că studenții moldoveni au vorbit în mod special despre dificultățile procesului didactic în limba rusă, iar Natalia Cherdivarenco și Natalia Meakușeva-Frenkel, ambele venite la Chișinău împreună cu întreg Institutul de Medicină din Kislovodsk în 1945, au indicat asupra efortului pe care l-au depus studenții moldoveni în surmontarea științei medicale în limba rusă[65]. De asemenea, o sursă memorialisică importantă este lucrarea cu caracter memorialistic *Așa a fost să fie...,* publicată în anul 2008 de academicianul Diomid Gherman, student la Institutul de Medicină din Chișinău în anii 1946-1951 – perioada de constituire a învățământului superior medical în RSSM[66]. Interviurile realizate de profesorul universitar Iraida Condrea, în cadrul proiectului internațional „Limbă și identitate" în anii 2003-2006, se referă direct la subiectul abordat în prezenta cercetare. Intervievata Tatiana Prodan, care a fost studentă la Institutul de Medicină din Chișinău în primii ani postbelici, s-a referit, în memoriile provocate de cercetătoarea Iraida Condrea, la regimul lingvistic în instituțiile de învățământ superior din RSSM și în Chișinăul de după război[67], problemă abordată și de foștii studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău din primele promoții[68].

---

62 Iulian Grossu. *Cronica meditativă a unei promoții*. Chișinău: Medicina, 2001.

63 Iulian Grossu. *Originea și itinerariile unei promoții*. Chișinău: BIORITM, 2002.

64 Pavel Bâtcă. O privire asupra trecutului. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 31-34; Diomid Gherman. Din viața studențească a anilor ,50. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 6 (288), pp. 55-57; Victor Ghețeul. Anii tinereții și maturității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 41-43; Alexandru Nacu. Amintiri cu prilejul jubileului de 60 de ani ai universității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 34-37.

65 Natalia Cherdivarenco. Alma Mater – primii zece ani. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 11-19; Н. Г. Френкель. *История одного курса*, 2000.

66 Diomid Gherman. *Așa a fost să fie...* Chișinău: S.n., 2008.

67 Iraida Condrea. Un dialog despre limba română din Basarabia. În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*. 2023, nr. 1, pp. 134-139; nr. 2, pp. 135-141.

68 В. Халитова, Н. Френкель (Мякушева), М. Штейнберг, В. Белугина, О. Папук-Коваль, Н. Лещенко, О. Рощина-Кожекорова. Воспоминания о профессоре Борисе Зиновьевиче Перлине. În: *Actual issues of morphology, 20-22 sept. 2012, Chişinău*. Chişinău: Tipogr.-Sirius, 2012, pp. 27-33.

În aceeași categorie de surse se înscriu și *Amintirile unei basarabence*[69], o „poveste a vieții" scrisă de Ludmila Vnorovschi, șef al Catedrei de fizică și matematică la Institutul Pedagogic din Cahul în anii 1950, și de Cleopatra Vnorovschi, profesor de psihologie la Institutul Pedagogic din Chișinău[70]. Ambele, având o formație intelectuală românească, au avut competența de a face comparații între sistemul de învățământ occidental românesc și cel sovietic, oferind informații relevante și despre rivalitatea dintre cadrele didactice cu studii românești și cele cu studii sovietice, inclusiv în privința limbii vorbite în RSSM.

Două volume de istorie orală, publicate recent la Chișinău: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*[71], ce cuprind 30 de interviuri cu foști studenți la diferite instituții de învățământ superior din RSSM, și culegerea de interviuri realizate de istoricii Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac cu regretatul profesor Vladimir Potlog[72], conțin informații pertinente, care ne-au permis să identificăm, inclusiv, resorturile emoționale și nivelul de confort/disconfort psihologic ale studenților moldoveni, originari din medii rurale românofone, ajunși într-un mediu universitar, dar și urban, rusolingv, precum și resorturile comportamentelor, reacțiilor și atitudinilor lor față de acesta.

Ținând cont că narațiunile de istorie orală și memorialistica sunt, în esență, subiective și tind să „croiască" trecutul prin implicarea individuală, în utilizarea acestui tip de surse autorul a coroborat diferite tipuri de documente, aplicând mai multe principii și metode de cercetare.

În baza analizei surselor istorice și a istoriografiei cercetate, a fost formulată *ipoteza* că politica lingvistică sovietică s-a aplicat punctat și punctual nu doar la nivelul republicilor naționale, dar și la nivelul diferitelor sfere ale activității umane în cadrul unităților administrativ-teritoriale naționale ale URSS, în cazul nostru este vorba despre învățământul superior al RSSM. Politica lingvistică în școala superioară din RSSM a implicat, pe de o parte, rusificarea, relativ agresivă[73], a acesteia, cu păstrarea, pe de

---

69 Ludmila Vnorovschi. *Amintirile unei basarabence. (Povestea vieții mele)*. Chișinău: Cartdidact, 2003.

70 Cleopatra Vnorovschi. *O viata închinată învățământului*. Chișinău: Museum, 1999.

71 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească.* Ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov, Chișinău: S. n., 2022.

72 *Profesorul Vladimir Potlog (1927-2022): Povestea vieții: Studiu de istorie orală.* Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac (coord.). Chișinău: S.n., 2022.

73 Natalia Braghina, profesor de limbă rusă și comunicare interculturală la Institutul de Stat al Limbii Ruse „A. S. Pușkin" din Moscova, menționează că limba are o istorie politică și că limbile naționale pot fi influențate atât din exterior, cât și din interior și că aceste

altă parte, și chiar promovarea la anumite etape a învățământului în limba moldovenească doar pentru moldoveni (!) în contextul creșterii evolutive a prestigiului limbii ruse. Presupunem că această politică a creat și un mecanism intern cu multiple instrumente oficiale și informale, care au produs un bilingvism mai mult decât asimetric în învățământul superior sovietic din RSSM, și a urmărit scopul să stimuleze crearea unei intelectualități sovietice moldovenești rusolingve nu doar în activitatea profesională. Având drept scop să determine reprezentanții etniilor non-ruse să renunțe la limba maternă în favoarea limbii ruse, regimul a urmărit să le schimbe și afilierea etnică și să creeze o *intelighenție* de origine proletară, „membru egal al societății sovietice", care, împreună cu muncitorii și țăranii, să constituie noua identitate – „omul nou"/„omul sovietic" – și să construiască „o nouă societate socialistă fără de clase"[74]. Deși cea mai mare parte a actorilor învățământului superior moldovenesc „s-au adaptat" la politica de rusificare și de moldovenizare, care era flancată de o ideologizare ostentativă și exemplară, totuși, în momentele în care regimul a dat semne de o anumită „liberalizare" studenții și cadrele didactico-științifice românofone au încercat să reziste și „să îndrepte" regimul lingvistic în școala superioară „moldovenească".

Pentru că una dintre pietrele de temelie ale politicii lingvistice sovietice a fost sistemul educațional, ne propunem în prezentul demers științific să analizăm conținutul și semnificația acestei politici, aplicată în școala superioară din RSSM de la crearea ei în 1940-1941 și până la mijlocul anilor 1960, când se definitivează și se instituționalizează definitiv instrumentele politicii lingvistice, precum și să stabilim atitudinile și manifestările de răspuns ale principalilor actanți ai învățământului superior „moldovenesc", subiecți ai experimentelor și construcției lingvistice sovietice. Realizarea scopului propus impune următoarele *obiective*:

influențe pot avea forme agresive, așa cum a fost în URSS după cel de-al Doilea Război Mondial. Cercetătoarea susține că semnul caracteristic al agresiunii lingvistice interne este situația creată artificial (adesea prin mijloace politice) în care o anumită limbă ocupă o poziție dominantă, iar agresiunea lingvistică externă se caracterizează printr-o situație în care o anumită limbă este stabilită legal ca fiind obligatorie. Vezi: Н. Г. Брагина. Языковая политика СССР: фрагменты политической истории русского языка. В: *Russian History*. 2002, vol. 29, No. 2/4, pp. 529-537. https://www.jstor.org/stable/24660801 (accesat 23.04.2023).

74 И. В. Сталин. О проекте Конституции Союза ССР: Доклад на Чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов 25 ноября 1936. В: И. В. Сталин. *Сочинения*. т. 14. Москва: Изд-во «Писатель», 1997, с. 124.

- identificarea unui cadru teoretic și metodologic pertinent pentru elaborarea unui studiu exhaustiv al politicii lingvistice a statului sovietic în învățământul superior;
- elucidarea modului în care au fost transplantate în instituțiile de învățământ superior din RSSM elementele de politică lingvistică sovietică;
- determinarea etapelor și caracterizarea traiectoriei rusificării și moldovenizării școlii superioare din RSSM;
- clasificarea instrumentelor politicii lingvistice aplicate și implementate în învățământul superior din RSSM;
- analiza politicii lingvistice sovietice prin prisma „ajustării" acesteia la imperativele politicii interne și externe a statului sovietic;
- stabilirea interdependenței dintre politica etnolingvistică a statului sovietic și atitudinile și manifestările de rezistență față de rusificare sau/și de moldovenizare a principalilor actanți ai învățământului superior din RSSM.

Ținând cont de ambiguitatea unor termeni și în scopul evitării anacronismelor, considerăm necesară o concretizare a sensului cu care îi vom folosi în cercetarea noastră. Pornind de la analiza mai multor definiții sociolingvistice și interpretări ale noțiunii „politica lingvistică"[75], înțelegem prin sintagma „politica lingvistică în învățământul superior din RSSM" un sistem de norme scrise și nescrise, oficiale și semioficiale, precum practicile curriculare și extracurriculare ale autorităților sovietice, care urmăresc să stabilească principiile și modul în care sunt folosite limbile rusă și română (moldovenească) în sistemul educației superioare din RSSM, astfel ca să contribuie la realizarea misiunii politico-ideologice și sociale și a politicii naționale a regimului sovietic în final.

Sintagma „limba moldovenească" se utilizează pe larg în textul de mai jos pentru a desemna limba română vorbită de locuitorii RSS Moldovenești. Nu am putut evita întotdeauna folosirea expresiei respective, or, așa fiind numită limba vorbită de românii din RSS Moldovenească în

---

[75] Ion Dumeniuc. Politica lingvistică a URSS și destinele limbilor naționale. În: *Limba română*. 1991, nr. 3-4, pp. 5-14; Д. Ю. Гулинов. Языковая политика: определение и характеристики. В: *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2011, том 59, № 5, сс. 7-11; С. Н. Кузнецов. *Языковая политика и языковое планирование*. http://genhis.philol.msu.ru/article_195.shtml (accesat la 27.06.22); И. И. Скачкова. Языковая политика и языковое планирование: определение понятий. В: *Политическая лингвистика*. 2015, №. 1, сс. 126-131; Aysa Bitkeeva. Language policy. In: *Sociolinguistics*. 2021, no. 2 (6), pp. 213–226 ș.a.

epocă, aceasta a intrat în textul tuturor documentelor, în titulatura catedrelor universitare, denumirea secțiilor facultăților care formau specialiști în domeniul filologiei române și a institutelor de cercetare, așa era numită disciplina care se preda în învățământul general și superior etc. Însăși intelectualitatea românofonă „cu gândire națională" din RSSM, cea care a luptat împotriva „moldovenizării" limbii române după tiparele lui I. D. Ceban și pentru recunoașterea „unității lingvistice româno-moldovenești", a „acceptat" să utilizeze oficial sintagma respectivă (deși considerau „limba moldovenească" una cu cea română) dintr-un anumit conciliatorism, determinat de caracterul inchizitorial al regimului comunist sovietic, pe de o parte, și de năzuința consecventă de a conserva limba română, chiar dacă îi ziceau „moldovenească".

Ca și glotonimul „limba română", etnonimul „poporul român" a fost scos din uz și interzis de către regimul sovietic[76], iar imixtiunea politicului în sfera cultural-științifică prin teoria „moldovenistă" a impus folosirea sintagmelor „moldoveni", „naționalitatea autohtonă – moldovenii" și altele în calitate de identificatori ai limbii și etniei populației autohtone din RSSM, pentru a „demonstra" o altă geneză a lor decât cea a poporului român. În cercetarea noastră, utilizăm termenul „moldovean"/„moldoveni", pentru a-i desemna pe etnicii români care locuiau în RSS Moldovenească și în raioanele limitrofe ale RSS Ucrainene.

Precizăm că prin termenul „transnistreni", îi avem în vedere pe locuitorii fostei RASSM, indiferent de etnie sau altele, care au fost „desantați" în dreapta Nistrului în 1940-1941 și după a doua anexare sovietică a Basarabiei în 1944, autoritățile comuniste exploatând loialitatea și experiența lor în domeniul „construcției național-culturale" pe care au acumulat-o în RASSM, pentru a „construi comunismul" în RSSM. Etnicii români din stânga Nistrului erau numiți peiorativ și în absența lor „șantiști", pentru că vorbeau o limbă română stâlcită, amestecată abundent cu rusisme și ucrainisme și condimentată cu cuvinte născocite pentru a evita termenii românești[77]. Termenul „șantist" este un derivat de la regionalismul „șanti" (pesemne > pasămite > șamite > șanti), cu care începeau fiecare propoziție[78].

---

[76] Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, p. 3.

[77] Maria Șleahtițchi. Chișinăul din catacombele literaturii: exercițiu de arheologie literară. În: *Identitățile Chișinăului: Orașul subteran: Materialele Conferinței Internaționale. Ediția a 6-a, 24-25 octombrie 2019, Chișinău*. Coordonatori: Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu. Chișinău: Arc, 2020, p. 208.

[78] Mioara Avram. Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova. În: *Limba română.* București, 1992, nr. XLI (5), 2, p. 257.

Cât privește termenii „sovietizare", „rusianizare" și „rusificare", acceptăm semnificațiile pe care le-au fixat acestora teoreticienii fenomenului de deznaționalizare, și anume: termenul „sovietizare" este definit ca un proces de impunere și acceptare a instituțiilor sovietice, de integrare în sistemul comunist prin transformarea structurilor politice, sociale și economice în conformitate cu modelul sovietic, de politizare și ideologizare a tuturor aspectelor vieții[79]; „rusianizarea" vizează exclusiv aspectul lingvistic, altfel spus impunerea și asimilarea limbii ruse ca limbă oficială; „rusificarea" este un proces complex, cu mult mai îndelungat, atât individual, cât și colectiv, prin care indivizi aparținând etniilor non-ruse sunt transformați obiectiv și psihologic în ruși, fără însă ca aceasta să implice în mod necesar și pierderea identității, a conștiinței naționale[80].

Principii și metode de cercetare. O istorie a politicii lingvistice în învățământul superior din RSSM și a rezistenței principalilor actori ai sistemului educațional împotriva rusificării școlii superioare zise „moldovenești" este un subiect complex și revendică o abordare interdisciplinară bazată pe principiile fundamentale ale cercetării științifice. Principiul *obiectivității* impune eliminarea părtinirii în evaluarea faptelor și fenomenelor legate de specificul implementării politicii lingvistice sovietice în învățământul superior în RSSM și a rezistenței cadrelor didactice și a studenților la procesul de rusificare și de construcție a limbii moldovenești, precum și o analiză specifică a acestui fenomen din punctul de vedere al condiționalității sale istorice. Studierea și compararea datelor provenite dintr-o gamă largă de surse documentare publicate și inedite ne-au permis studierea mai profundă a mecanismului și identificarea instrumentelor, stabilirea contradicțiilor și problemelor în procesul de implementare, evidențierea principalelor direcții și evitarea aprecierilor extreme ale politicii lingvistice în școala superioară din RSSM. Abordarea științifică prin prisma principiului *determinismului,* conform căruia toate fenomenele, procesele și evenimentele nu sunt aleatorii, ne-a susținut efortul de a identifica cauzele care au condiționat o anumită evoluție a politicii lingvistice în școala

---

[79] Balazs Apor, Peter Apor, and E. A. Rees, eds., *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the Postwar Period*. Washington, DC: New Academia Publishing, 2008, p. 5; Е. Ю. Зубкова. *Прибалтика и Кремль. 1940-1953*. Москва: РОССПЭН, 2008, с. 7.

[80] Adrian Pop. Componente ale politicii de deznaționalizare în Moldova Sovietică. În: *Sub povara graniței imperiale. Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenței de stat*. București: Ed. Recif, 1993, p. 35; Nicolae Enciu. Considerații privind particularitățile regimului totalitar comunist din Moldova sovietică (1924-1991). În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2010, nr. 4(19), p. 42.

superioară „moldovenească” și de a stabili relațiile de cauză-efect în acest proces. Principiul *istoricismului* a făcut posibilă determinarea etapelor de implementare a politicii lingvistice și descrierea caracteristicilor lor în raport cu alte procese care au însoțit construcția școlii superioare în RSSM, precum și cu cele politice, socioeconomice și ideologice care au avut loc în URSS în perioada 1940–mijlocul anilor 1960. Principiul abordării *sistemice* ne-a permis să considerăm evenimentele și fenomenul studiat ca un sistem integral, format dintr-un complex de elemente interconectate.

În procesul cercetării au fost folosite o serie de metode specifice științei istorice, precum metoda *istorică*, care indică asupra necesității reconstituirii și redării subiectului cercetat logic și în toată multilateralitatea sa, insistând asupra aspectelor nevalorificate și inedite; metoda *diacronică* ne-a permis expunerea subiectului investigat într-o succesiune cronologică pentru a înțelege procesele în cursul lor de desfășurare; metoda *analizei critice* a fost aplicată pentru a analiza și interpreta diferite opinii și surse care reflectă subiectul cercetat și a le încadra în contextul fenomenului studiat etc.; metoda *istorico-tipologică* – pentru a stabili etapele de implementare, tipurile de instrumente ale politicii lingvistice, formele și metodele de rezistență ale actorilor principali ai învățământului superior din RSSM etc.; metoda *comparativ-istorică* ne-a ajutat să evidențiem trăsăturile comune și particularitățile etapelor politicii lingvistice, să determinăm trăsăturile specifice și generale ale instrumentelor și gradul/nivelul de acceptare a rusificării procesului didactic de către studenți și/sau personalul didactic, să confruntăm opinii și poziții și să comparăm premisele „conflictelor” lingvistice și formele de rezistență ale cadrelor didactice și/sau ale studenților etc.; *metoda cantitativă* (cliometria) a fost aplicată în detectarea tendințelor de „indigenizare” a corpurilor didactico-științifice și a contingentelor de studenți, precum și în procesul de impunere a obligativității limbii ruse în programa universitară etc. În procesul de elaborare a seriilor statistice am identificat unele neclarități și/sau omisiuni de date cantitative, dispersate haotic în diferite tipuri de documente. Astfel, unele surse conțin informații cantitative diferite despre același fenomen, consumat în același timp, cum ar fi numărul diferit de studenți admiși la o anumită instituție pentru același an sau cel al cadrelor didactice membri de partid etc. Considerăm că diferențele de cifre sau omiterea unor indicatori specifici în unele documente reiese din caracterul sistemului socialist de evidență și control. Autoritățile de pe vericala ierarhică de stat și partid reclamau frecvent raportări pe anumite subiecte din activitatea școlii superioare. Spre exemplu, comisiile de admitere raportau despre „evoluția admiterii”

de șase-opt ori pe parcursul celor 20 de zile (de la 25 iunie până la 15 iulie) în care candidații la studii aveau dreptul să depună dosarele. În această situație, erorile erau inerente. În unele situații, se urmăresc greșeli de calcul, de scris sau altele, în alte cazuri, însă, datele statistice s-au falsificat intenționat, raportorii urmărind să tăinuiască sau să denatureze cifrele reale. Considerăm că erau falsificate mai des cifrele indicatorului care era important pentru autorități într-o anumită perioadă de timp, așa cum a fost majorat neîntemeiat numărul „reprezentanților națiunii autohtone" în primele decenii după război, când regimul urmărea admiterea unui număr cât mai mare de moldoveni în școala superioară. În cazurile diferențelor dintre cifrele raportate în două sau mai multe documente, am utilizat informațiile prezentate Direcției Generale de Statistică, or, acestea erau raportate, la rândul lor, autorităților unionale care formulau direcțiile de dezvoltare a învățământului superor în RSSM. Pe de altă parte, indicatorii calitativi din sursele statistice s-au modificat pe parcursul perioadei cercetate în funcție de politicile statului în domeniul social-economic și politic sau de alte interese ale autorităților de partid. În alte cazuri, informațiile lipsesc în arhivele naționale, căci instituțiile, subordonate unional, raportau doar autorităților de la Moscova. Aceste „omisiuni" au fost depășite prin interpolarea sau extrapolarea informațiilor identificate în documentele cercetate.

În vederea realizării obiectivelor cercetării, au fost utilizate și metodele științifice generale: analiza și sinteza, inducția și deducția, explicația, generalizarea etc.

Subiectul lucrării se încadrează cronologic în perioada 1940/1944–mijlocul anilor 1960. *Limita cronologică inferioară* se raportează la prima ocupație sovietică a Basarabiei și crearea sistemului de învățământ superior sovietic în RSSM, iar odată cu aceasta se pun în aplicare unele instrumente ale politicii de rusificare, totodată fiind importate din fosta RASSM cele de „construcție" a limbii moldovenești. Războiul sovieto-german a redus pentru o scurtă perioadă din amploarea „moldovenizării", puținii studenți românofoni plecați în evacuare cu Institutul Pedagogic Moldovenesc au fost supuși unei rusificări totale. După restabilirea sistemului de învățământ superior în RSSM, regimul a revenit la politica lingvistică bicefală, care a fost specifică până la destrămarea imperiului sovietic. *Limita cronologică superioară* a prezentei investigații se raportează la mijlocul anilor 1960. Reformele hrușcioviste în educație de la sfârșitul anilor 1950, teoria „apropierii și fuziunii" popoarelor sovietice, anunțată la Congresul al XXII-lea al PCUS (1961), care urma să fie pusă în aplicare în perioada „construcției desfășurate a comunismului", obiectivul construirii „omului

nou", a „omului sovietic" proiectat în noul program al PCUS, care, cum îl caracteriza sociologul Yuri Levada, „este, în cifre absolute, rus sau cel puțin rusificat"[81], au produs o schimbare radicală a politicii lingvistice în favoarea universalizării limbii ruse. Iar Plenara a VIII-a a CC al PCM din 5 iulie 1963, constatând „pătrunderea ideologiei burgheze în conștiința oamenilor sovietici", „ezitările ideologice" (*идейные шатания*) și „îngustimea de minte națională" (*национальная ограниченность*), a indicat noul curs al școlii superioare spre educarea în spiritul prieteniei popoarelor, internaționalismului proletar și patriotismului sovietic a „specialiștilor devotați ideii comunismului", a „constructorilor convinși ai comunismului"[82]. Tot pentru acest scop, ministrul învățământului superior și mediu de specialitate al URSS, ținând cont de „rolul limbii ruse în procesul de pregătire a specialistului de înaltă calificare", a emis la 19 mai 1964 Ordinul „Cu privire la predarea limbii ruse în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din republicile unionale și autonome", prin care a stabilit un loc și rol irevocabil limbii ruse în curricula instituțiilor de învățământ superior din RSSM, pe care le va menține până la destrămarea imperiului sovietic. Pe de altă parte, după Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSSM din 14-15 octombrie 1965, care „a despărțit apele de uscat" în ce privește adevărul și neadevărul despre identitatea națională, istorie, valorile morale și spirituale, denumite pe atunci „moștenirea clasică", limba română – denumire tabuizată și înlocuită cu limba așa-zis moldovenească[83], autoritățile de partid au condamnat „tendințele naționaliste" și au adoptat măsuri „educative" în spiritul „internaționalismului", și au intensificat campania antiromânească, de discreditare și persecutare a persoanelor care nu acceptau moldovenismul antiromânesc[84].

---

81 Ю. А. Левада. *Советский простой человек: Опыт социального портрета на рубеже 90-х.* Москва: Мир, Океан, 1993, с. 134.

82 ANA DAOSP, F. 51, inv. 23, d. 41, ff. 72-73, 90.

83 Vasile Bahnaru, Gheorghe Cojocaru. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studiu şi materiale*. Chișinău: Tehnica-Info, 2016, pp. 7, 173; Mihai Cimpoi. Un congres al scriitorilor cu impact istoric. In: *Akademos. Revistă de știinţă, inovare, cultură şi artă*. 2015, nr. 4(39), p. 127.

84 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, p. 54.

I

POLITICA LINGVISTICĂ SOVIETICĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM

I.1. Politica lingvistică în școala superioară din RSSM în anii 1940. Norme și practici curriculare

Instituțiile de învățământ superior au fost create în RSSM după tipul și modelul sovietic experimentat până la 1940[85]. O instituție sovietică de învățământ superior era, de fapt, o instituție de stat, de tip birocratic după forma de organizare și funcționare, iar obiectivele instruirii erau stabilite de autoritățile competente ale statului și ale partidului în funcție de sarcinile politice generale de moment[86]. Legislația sovietică care reglementa funcționarea școlilor superioare și experiența școlilor superioare din RASSM au fost transplantate în RSSM începând cu vara anului 1940 și, odată cu acestea, politica lingvistică în școala superioară.

---

[85] Pentru detalii: Г. И. Бырка. Восстановление и развитие сети высших учебных заведений в Молдавской ССР (1944-1946). В: *Из истории революционного движения и социалистического строительства в Молдавии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, cc. 169-188; Ruslan Șevcenco. Restabilirea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească (1944-1945). În: *Revista de istorie a Moldovei.* 2008, nr. 3 (75), pp. 118-134; Valeriu Pasat. Politica conducerii RSS Moldovenești in domeniul învățământului în perioada 1944-1953. „Școala nouă" de sorginte sovietică. În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2013, nr. 1 (28), pp. 39-48; Liliana Rotaru. Ex nihilo nihil fit. În: *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, pp. 5-126.

[86] Лев Гудков. Кризис высшего образования в России: конец советской модели. В: *Мониторинг общественного мнения*. 1998, № 4, pp. 32-45, p. 37. https://cyberleninka.ru/article/n/krizis-vysshego-obrazovaniya-v-rossii-konets-sovetskoy-modeli (accesat 8.07.2023).

De fapt, limba rusă devenise disciplină obligatorie în toate școlile non-ruse din Uniunea Sovietică prin Hotărârea CC al PC(b) al întregii Uniuni și a Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 13 martie 1938, care prevedea învățarea limbii ruse începând din clasa a II-a a școlii primare și din clasa a III-a a școlilor medii și medii incomplete, cu un volum de la 2 la 5 ore pe săptămână. Autoritățile de la Moscova au motivat necesitatea studierii obligatorii a limbi ruse prin faptul că este nevoie de „un mijloc puternic de comunicare" între popoarele statului multinațional sovietic, că stăpânirea limbii ruse este necesară pentru formarea cadrelor naționale de înaltă calificare și pentru „satisfacerea cu succes" a serviciului militar în rândurile Armatei Roșii[87]. Hotărârea respectivă era determinată de schimbarea situației internaționale în anii 1930 și a priorităților ideologice ale statului sovietic. Odată cu îndepărtarea perspectivelor unei revoluții mondiale, sovieticii au acceptat concepția construirii socialismului „într-o singură țară"[88], iar politica construcției statale și a industrializării, care determina crearea unei populații sovietice omogene din punct de vedere cultural, a condus la reajustarea ideologiei, bolșevicii promovând ideea „prieteniei popoarelor", în care rușii au fost propulsați ca „primii între egali" și „fratele mai mare" al altor popoare sovietice[89]. Potrivit lingvistu-

---

[87] Постановление СНК СССР, ЦК ВКП(б) № 324 от 13.03.1938 «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». В: *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос*. Кн. 2. 1933-1945. Москва, РОССПЭН, 2009, сс. 391-394.

[88] Terry Wolton. *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*. București, Humanitas, 2018, vol. III, pp. 207-215.

[89] Industrializarea și edificarea statului sovietic a pus în la un moment problema creării unei populații sovietice omogene din punct de vedere cultural în baza cunoașterii generale a limbii ruse. La Plenara CC al PC(b) al întregii Uniuni din 12 octombrie 1937 Stalin a abordat problema învățării limbii ruse în școli prin prisma serviciului militar în Armata Roșie. Constatând că toți cetățenii sovietici de orice naționalitate, când ating o anumită vârstă, sunt pasibili de a fi mobilizați în Armata Roșie, Stalin se arăta îngrijorat de faptul că deoarece „recruții, de exemplu în Uzbekistan, Kazahstan, Armenia, Georgia și Azerbaidjan, nu vorbesc rusă", aceștia trebuie lăsați să-și facă sericiul militar în republicile lor și astfel „diviziile și brigăzile noastre se transformă în unități teritoriale". Dar, susținea Stalin, „aceasta nu este o armată", căci „fiecare unitate de luptă – fie că este formată dintr-un regiment, o brigadă sau o divizie – trebue să fie o armată a întregii Uniuni, să facă parte din întreaga armată a Uniunii noastre". Stalin continua afirmând că „ucrainenii recrutați în Ucraina nu trebuie neapărat să stea în Ucraina. Interesele statului ar putea determina transferul lor, să zicem, în Caucaz sau Siberia etc.. Altfel, nu vom avea o armată. Vom avea o armată teritorială și națională, care nu poate fi deplasată nicăieri și care nu face parte din armata care este armata URSS [...] De aici s-a născut necesitatea absolută de a cunoaște o singură limbă, în care să se poată vorbi în toate regiunile Uniunii. Și această limbă este rusa" (Стенограмма выступления И.В. Сталина на Пленуме ЦК ВКП(б) о преподавании

lui Isabelle Kreindler, URSS a revenit la conceptul țarist al utilizării limbii ruse în calitate de „ciment al Imperiului”[90]. În mod logic, o astfel de politică impunea cunoașterea universală a limbii ruse[91].

Pentru că implementarea hotărârii presupunea o creștere a numărului de ore de limbă rusă și, firește, a necesității de învățători de limbă rusă, autoritățile au dispus comitetelor centrale ale partidelor comuniste naționale, comitetelor regionale și sovietelor comisarilor poporului ale republicilor unionale și autonome, comisariatelor poporului pentru învățământ ale republicilor unionale și autonome să introducă de la 1 septembrie 1938 studierea obligatorie a limbii ruse în toate instituțiile de învățământ pedagogic și universități, să ajusteze într-un termen de două luni planurile de învățământ și programele de studii, pentru a găsi loc pentru noua disciplină obligatorie, astfel ca „persoanele care absolvă instituții de învățământ superior să vorbească fluent limba rusă”. Totodată, directorii/rectorii școlilor superioare naționale erau atenționați că „tendința de a transforma limba rusă din disciplină de studiu în limbă de predare și, prin urmare, de a prejudicia limba maternă este dăunătoare și greșită”[92]. „Grija” de a nu prejudicia limbile naționale era, de fapt, o tactică a regimului să nu respingă loialitățile naționale existente în condițiile apropierii conflagrației mondiale, suprapusă necesității de a consolida efortul economic și militar. Adoptarea acestei norme este o piatră de temelie a politicii lingvistice sovietice. Cu puțin timp înainte de începerea războiului mondial, limba rusă a fost transformată într-un obiect al preocupărilor speciale ale statului sovietic pentru o lungă perioadă: va fi transformată în materie de studiu obligatoriu în școala națională, numărul de ore alocat pentru predarea acestei discipline va crește constant, proces însoțit de ample campanii sub

---

русского языка в школах. 12 октября 1937 г. В: *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос. Кн. 2. 1933-1945.* Москва: РОССПЭН, 2009, 298-299).

90 Isabelle Kreindler. Soviet language planning since 1953. In: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London, Palgrave Macmillan UK, 1989, pp. 46-63.

91 Питер Э. Блитстейн. Национальное строительство или русификация? Обязательное изучение русского языка в советских нерусских школах, 1938–1953 гг. В: Р. Г. Суни, Т. Мартин (ред.). *Государство наций: Империя и национальное строительство в эпоху Ленина и Сталина*. Москва, РОССПЭН, 2011; В. В. Тихонов. Языковые процессы в СССР в 1950–1980-е гг. и борьба за национальные языки. В: *История России с древнейших времен до XXI века: проблемы, дискуссии, новые взгляды: Сборник статей Международной научно-практической школы-конференции молодых ученых (25–28 октября 2022 г.).* Отв. ред.: Ю. А. Петров, О. А. Плех. Москва, Институт российской истории РАН, 2022, с. 439.

92 Постановление СНК СССР, ЦК ВКП(б) № 324 от 13.03.1938 «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». В: *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос. Кн. 2. 1933-1945.* Москва, РОССПЭН, 2009, с. 394.

genericul „Limba rusă – limba prieteniei și cooperării popoarelor URSS" și altele.

Autoritățile responsabile de implementarea hotărârii sus-numite au reușit doar formal să o transpună în viață până la începerea războiului sovieto-german. Deși încă nu fuseseră elaborate programele de studii, manualele de limba rusă pentru școlile naționale și exista un deficit cras de cadre pedagogice care ar fi putut asigura procesul didactic, la 6 martie 1943, Vladimir Potiomkin, comisar al poporului pentru învățământ al URSS, solicită secretarilor CC al PC(b) al întregii Uniuni să introducă studiul obligatoriu al limbii ruse în școlile neruse din clasa I începând din anul de învățământ 1943-1944. Comisarul Potiomkin își argumenta propunerea prin faptul că mulți elevi care au absolvit școli neruse cunosc foarte slab limba rusă, iar o parte semnificativă a tinerilor neruși, recrutați în Armata Roșie în timpul războiului, nu cunosc deloc limba rusă[93]. Într-adevăr, lipsa manualelor, a programelor de studiu, puțina finanțare, precum și deficitul de cadre didactice făceau ca nici absolvenții școlii de șapte clase să nu cunoască limba rusă. Istoricul Peter E. Blitstein susține că factorii menționați mai sus „nu au fost decât vârful aisbergului", pentru că, de fapt, procesul de învățare a limbii ruse a fost mult mai mult influențat de trecerea de la alfabetul latin la cel rus și de carențele ce au însoțit această „reformă", petrecută în grabă[94]. Chirilizarea limbii române în RASSM s-a dispus prin Hotărârea din 27 februarie 1938 a Biroului Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b) al Ucrainei cu puțin timp înainte de adoptarea hotărârii despre obligativitatea studierii limbii ruse în școlile neruse. În acest context, autoritățile au organizat cursuri de recalificare a învățătorilor în vara anului 1938 și 20 de absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din RASSM au fost trimiși în Ucraina pentru a fi instruiți pentru a preda limba rusă în școală[95]. Totodată, în cadrul Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic din Tiraspol a fost deschisă o secție de limba și literatura rusă. Nu dispunem de

93 Записка наркома просвещения РСФСР В. П. Потемкина секретарям ЦК ВКП(б) А. А. Андрееву, Г. М. Маленкову и А. С. Щербакову о введении обязательного изучения русского языка в школах национальных республик и областей с первого класса. 6 марта 1943 г. В: *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос. Кн. 2. 1933-1945.* Москва, РОССПЭН, 2009, с. 736.

94 Питер Э. Блитстейн. Национальное строительство или русификация? Обязательное изучение русского языка в советских нерусских школах, 1938–1953 гг. В: Р. Г. Суни, Т. Мартин (ред.). *Государство наций: Империя и национальное строительство в эпоху Ленина и Сталина*. Москва, РОССПЭН, 2011.

95 Elena Negru. *Politica etnoculturală a RASS Moldovenească (1924-1940).* Chișinău, Prut Internațional, 2003, p. 44.

informații documentare care ne-ar proba ultima afirmație. Concluzia noastră se extrage din compararea informațiilor prezentate de Onufrie Andrus despre cele patru facultăți care au funcționat la Institut în anii 1930 – de fizică și matematică, de biologie, de limba și literatura moldovenească și de istorie, și un anunț din luna mai 1941, publicat în ziarul *Moldova Soțialistă,* cu privire la înmatricularea studenților la anul I la cele cinci facultăți (în 1938 s-a deschis Facultatea de Geografie[96]), care subliniază că „Facultatea de limbă și literatură" are două secții – „moldovenească și rusă"[97].

Cât privește limba de instruire în instituțiile de învățământ superior din RASSM, cercetătoarea Mariana Țăranu susține că lecțiile se țineau în rusă și română, deși menționează că la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol „predominau grupele cu limba rusă de instruire"[98]. Considerăm că nu predominau doar „grupele cu limba rusă de instruire", dar și procesul didactic se făcea, în mare parte, în limba rusă în grupele cu predare în română, probându-ne supoziția prin informațiile prezentate de istoricul Boris Bomeșco despre crearea corpului didactic și didactico-științific al acestei instituții, acesta fiind format prin invitarea specialiștilor de la instituțiile de învățământ superior din Odessa, a absolvenților Institutului Profesorilor Roșii și a doctoranzilor instituțiilor de învățământ superior din Moscova, Leningrad și Odessa. De asemenea, au fost recrutați și câțiva pedagogi de la diferite instituții de învățământ mediu de specialitate din Tiraspol[99]. Considerăm că „specialiștii" invitați sau veniți din Odessa, Moscova și Leningrad nu cunoșteau limba română în măsura în care să asigure predarea disciplinelor academice. Mai degrabă, studenții din grupele cu predare în română (moldovenească) asistau la orele specialiștilor invitați, dar, ținând cont de nivelul de cunoaștere a limbii ruse al absolvenților școlilor din RASSM, presupunem o calitate îndoielnică a asimilării cunoștințelor, fapt confirmat de istoricul Elena Negru, care menționa că școlile superioare din RASSM aveau o reputație proastă, „mai ales cele românești", iar absolvenții lor erau considerați inferiori celor din alte centre

---

96 Б. Г. Бомешко. *История Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко. 1930-2005*. Тирасполь, Изд-во Приднестр. ун-та, 2005, p. 12.

97 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: Studiu, documente și materiale*, editor: Liliana Rotaru; referenți științifici: Ion Eremia et al. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 54.

98 Mariana Țăranu. *Degradarea sistemului de învățământ, mass-media și persecuțiile religioase din Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice (1940-1941).* Sibiu: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, 2010, p. 29.

99 Б. Г. Бомешко. *История Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко. 1930-2005*. Тирасполь, Изд-во Приднестр. ун-та, 2005, с. 11.

de învățământ din Ucraina[100]. Credem că această calificare „inferioară" a moldovenilor absolvenți de școli superioare din RASSM a fost modelată prin predarea științelor academice într-o limbă puțin cunoscută, ceea ce nu permitea înțelegerea și asimilarea lor, pentru a deveni specialiști de înaltă calificare. Pe deasupra, studenții moldoveni erau dezavantajați și de derutantele experimente lingvistice, de cele de construcție a „națiunii moldovenești" și de celelalte campanii politice și ideologice, care, pe lângă faptul că i-au derutat și contrariat, i-au lipsit de profesori românofoni calificați, de manuale, literatură didactică, artistică și științifică și de o infrastructură adecvată, care ar susținut învățarea și profesionalizarea.

Transplantarea politicilor lingvistice în RSSM. 1940-1941

După anexarea Basarabiei și crearea RSSM, Sovietul Comisarilor Poporului și Comitetul moldovenesc regional de partid al PC(b) al Ucrainei au adoptat, la 12 august 1940, hotărârea cu privire la organizarea școlilor cu instruirea în limba moldovenească după tiparele sovietice, inclusiv obligativitatea studierii limbii și literaturii ruse ca discipline de studiu în școlile de toate treptele[101]. Pentru a se asigura că tinerii din noua republică unională vor fi instruiți în conformitate cu rigorile școlii sovietice, căci „între școala sovietică și cea română ființează o prăpastie întreagă"[102], toate școlile românești secundare (gimnaziile, liceele, școlile eparhiale, facultățile instituțiilor de învățământ superior românești) au fost lichidate, iar elevii claselor I-IV, care făcuseră studii în aceste școli, au fost obligați să repete clasa, în timp ce elevii claselor gimnaziale (V-VI) au fost transferați în clasa a IV-a a școlii sovietice[103]. În afara orelor după planul de învățământ, elevii din fiecare clasă au studiat „adăugător" unele discipline în volumul clasei/claselor anterioare, printre care istoria URSS și limba rusă. După cum afirmă Onufrie Andrus[104], „în clasele superioare

---

[100] Elena Negru. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*, p. 78.

[101] Elena Șișcanu. *Basarabia sub regimul bolșevic. 1940-1952.* București, Editura Semne, 1998, p. 120.

[102] *Молдова Социалистэ*, № 212 (3245), 21 septembrie 1940, p. 3.

[103] О. Г. Андрус. *Скице дин история школилор Басарабией ши РСС Молдовенешть ын ыныя жумэтате а вакулуй XX.* Кишинэу, Школа советикэ, 1952, p. 182; Mariana Țăranu. *Degradarea sistemului de învățământ...*, p. 11.

[104] *Onufrie Andrus* (1908-1960), moldovean, născut în satul Cosî, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. Doctor în pedagogie (1950), conferențiar (1952). După absolvirea Facultății de Matematică și Fizică la Institutul Pedagogic din Tiraspol, în anul 1933 a fost înscris la doctoratul Universității din Kiev, refuzând un post pe linie comsomolistă. În anii 1935-1939 a deținut funcția de șef al Secției studii la Școala Pedagogică din Balta, iar în anul

ale școlii mijlocii volumul materialului studiet (*sic!*) la limba rusă a fost, de fapt, dublu"[105]. Credem că „supraîncărcarea" școlarilor din clasele școlii medii cu ore de limba rusă urmărea, inclusiv, scopul pregătirii lor pentru studiile superioare în instituțiile nou-create.

Cât privește instituțiile de învățământ superior, CC al PC(b)M și Sovietul Comisarilor Poporului al RSSM dispun într-o hotărâre din 23 august 1940 cu privire la înființarea școlilor superioare și medii de specialitate, care purta antetul „strict secret", că la Institutul Pedagogic din Chișinău „se va preda în limba moldovenească"[106]. Totodată, în una dintre „înștiințările" despre admitere la instituția respectivă pentru anul de studii 1941-1942, candidații erau anunțați că vor susține, în afară de examenele la disciplinele de profil, câte un examen la limba rusă și la limba moldovenească[107], ca și candidații la studiile organizate la Institutul Pedagogic din Tiraspol, care „trebui să ție examenele din limba rusă și literatură și din limba moldovenească (*sic!*)"[108]. Pe de altă parte, „înștiințarea" cu privire la admitere la „secția prin corespondență" a Institutului Pedagogic din Chișinău anunța candidații la studii că fiecare facultate are „o secție cu predare în limba moldovenească și o secție cu predare în limba rusă" și că toți ei, indiferent de secția pentru care optează, vor susține un examen la „limba rusă (oral și scris)", în timp ce persoanele care vor candida pentru „secțiile cu predare în limba moldovenească) vor susține și un examen la limba moldovenească (oral și scris)"[109].

1939 a fost desemnat director al Institutului de Învățători din Balta. După formarea RSSM a fost transferat la Chișinău în funcția de vicecomisar pentru învățământ al RSSM, post pe care îl va ocupa în două rânduri: în 1940-1941 și 1944-1948. Acuzat de dezertare în vara anului 1941, va fi exclus din partid și ținut sub arest în decembrie 1941, după care va fi angajat director al unei școli sătești din reg. Celeabinsk, RSFSR, în anii 1941-1943. În vara anului 1943 îi va succeda lui Macarie Radul în postul de director al Institutului Pedagogic Moldovenesc, evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg, RSFSR. Dar în 1944 revine în funcția de vicecomisar/viceministru la Comisariatul Poporului/Ministerul Învățământului al RSSM, de unde va fi eliberat pentru un șir de nereguli comise. Este angajat lector superior, iar din 1952 conferențiar la Catedra de pedagogie și psihologie și director adjunct pentru activitatea științifico-didactică la Institutul Pedagogic din Chișinău (1949-1959). În 1959 se sinucide. (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 140, f. 14; Lilia Crudu. Politica de cadre din învățământ în RSS Moldovenească. Studiu de caz: Onufrie Andrus (1940-1945). În: *Studii și articole de istorie.* București, 2015, nr. LXXXII, 132-145.)

105 О. Г. Андрус. *Скице дин история школилор*.., p. 184-186.

106 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM,* pp. 4-5.

107 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM,* p. 51.

108 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM,* p. 54.

109 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM,* pp. 52-53.

Sursele identificate rămân contradictorii când abordează problema limbii/limbilor de predare în școala superioară „moldovenească". Instrucțiunea „Cu privire la organizarea lucrului în școlile din Basarabia Sovietică" stabilea limba moldovenească drept limbă de studiu în școlile din RSSM[110], iar documentele de fondare a instituțiilor de învățământ superior din RSSM pentru anii 1940 și 1941 decretează limba moldovenească drept limbă de studiu în instituțiile cu profil pedagogic, dar nu concretizează limba de predare la Institutul Agricol din Chișinău. Alte surse, destul de puține, de altfel, indică asupra unui proces de inserare și interpunere a limbii ruse în procesul didactic și administrativ din școala superioară din RSSM. Printr-o hotărâre „strict secretă" a Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM din 28 octombrie 1940, nou-înființata autoritate republicană solicită guvernului unional să delege din instituții de cercetare și de învățământ superior din URSS la Institutul Agricol din Chișinău – „nouă profesori" și „trei conferențiari pentru a suplini posturile de șefi de catedră și a preda un șir de discipline de profil[111]. În rândul al doilea, și manualele, literatura științifică și didactică după care au învățat studenții acestor instituții în primul an al anexării sovietice a Basarabiei erau, în mare parte în limba rusă, cele românești fiind interzise drept emanație a științelor burgheze idealiste, care, pe deasupra, erau și scrise în grafie latină, interzisă în învățământ încă de la 1 ianuarie 1941, deși decizia a fost adoptată la 11 februarie 1941[112]. Pentru completarea bibliotecilor școlilor superioare „moldovenești", peste o sută de mii de cărți ale fostei Academii a Agriculturii Sovietice din Moscova au fost trimise Institutului Agricol din Chișinău, iar pentru încropirea corpurilor lor didactice, „mai mulți savanți în domeniul științelor agricole" au ajuns la Chișinău pentru a le preda studenților de aici[113]. Opinia noastră este probată și de o informație livrată de cercetătoarea Mariana Țăranu, care, analizând dosarele personale ale studenților Școlii Pedagogice din Chișinău depozitate în ANA DGAN, a găsit că unul dintre studenți și-a formulat motivul alegerii celei din urmă instituții, pentru că „în alte părți lecțiile se predau în limba rusă și am decis să mă înscriu la această școală"[114].

---

[110] Elena Șișcanu. *Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952).* București, Editura Semne, 1998, p. 126.

[111] Igor Cașu (ed.). *У истоков советизации Бессарабии: Выявление „классового врага", конфискация имущества и трудовая мобилизация, 1940-1941 гг*. Chișinău: Cartier, 2013, p. 170.

[112] О. Г. Андрус. *Скице дин история школилор...*, p. 193-194.

[113] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 80-81.

[114] Mariana Țăranu. *Degradarea sistemului de învățământ, mass-media și persecuțiile religioase din Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice (1940-1941).* Sibiu: Tipografia Bibliotecii ASTRA, 2010, p. 21.

În baza analizei de mai sus, suntem în drept să afirmăm că în primul an de funcționare a școlilor superioare sovietice în RSSM o bună parte a cursurilor se predau în limba română, pentru că, în primul rând, așa cum susținea Stalin, „minoritatea nu este nemulțumită de lipsa unei uniuni naționale, ci de lipsa dreptului de a utiliza limba maternă. Dați-i posibilitatea să folosească limba maternă și nemulțumirea va dispare de la sine"[115]. Instruirea „în limba moldovenească" era esențială regimului pentru a dobândi simpatia basarabenilor înregimentați în „noua" școala superioară și pentru a-și crea loialități naționale în rândul celor care urmau să constituie noua *intelighenție* sovietică, care le-ar fi susținut efortul de legitimare în noua republică unională.

În rândul al doilea, studenții primelor contingente erau foști elevi ai instituților de învățământ românești, autoritățile responsabile dispunând înmatricularea tuturor persoanelor care au fost studenți la o școală superioară până în vara anului 1940, „indiferent în ce țară", fără susținerea examenelor de admitere[116]. De asemenea, unele cursuri s-au predat în limba română de cadre didactice mobilizate din instituțiile de învățământ superior de la Tiraspol, dar și de către cele cooptate din rândul basarabenilor care absolviseră universități „burgheze" din România și alte state europene, pentru că, în lipsă de personal didactic românofon cu educație sovietică, autoritatea republicană de partid a recomandat să se țină cont în procesul de completare a corpului profesoral de „cadrele didactice autohtone"[117]. Era nevoie de cunoscători de limbă moldovenească, or regimul, respingând limba română ca pe una „burgheză", intenționa să fabrice una nouă, moldovenească, cu alfabet chirilic, pe care să o facă limbă a educației și culturii[118]. Totodată, credem că procesul de rusificare a învățământului superior din RSSM a fost însoțit de cel de moldovenizare, inclusiv prin importarea studenților și a cadrelor didactice din afara RSSM, prin scrierea documentelor și ținerea lucrărilor de secretariat și administrative în limba rusă și prin „asigurarea" bibliotecilor cu literatură științifică și didactică în limba rusă.

---

115 И. В. Сталин. Марксизм и национальный вопрос. В: И. В. Сталин. *Сочинения*. Т. 2. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1946, с. 363.

116 *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. 1940-2000*. Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, p. 8.

117 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 80-81.

118 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău: Prut International, 2000, p. 26.

Războiul și limbile de predare la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan

Dintre toate instituțiile de învățământ evacuate după începerea războiului sovieto-german a funcționat doar Institutul Pedagogic Moldovenesc, creat la Buguruslan prin fuziunea institutelor pedagogice din Chișinău și Tiraspol în octombrie 1942. Deși menținerea unui institut „moldovenesc" în evacuație era explicată prin nevoia de a pregăti „cadre naționale pentru școlile Moldovei"[119], dintre cei 19 lectori înscriși în statul de personal pentru anul academic 1942-1943, tocmai 10 fuseseră angajați în 1942 din rândul absolvenților evacuați din diferite orașe universitare ale URSS[120], care presupunem că nu cunoșteau deloc limba română. Astfel, unele materii se predau doar în limba rusă. De exemplu, ucraineanul Nikolai Iakubanis, fusese cooptat de la Institutul Învățătoresc din Buguruslan și preda cea mai mare parte a disciplinelor de specialitate la Facultatea de Geografie[121]. Dar nici unii dintre ceilalți nouă lectori, care se evacuaseră din Chișinău, nu cunoșteau limba română, de exemplu Vasili Senchevici[122], absolvent al Institutului Pedagogic din Tiraspol și șef al Catedrei de marxism-leninism, înțelegea puțin limba română, chiar și pentru a pricepe răspunsurile studenților moldoveni[123].

Situația era paradoxală și absurdă la prima vedere. Pe de o parte, directorul Agasieva raporta că „studenții cunosc prost limba rusă"[124], iar

---

119 ANA DAOSP, F. 51, inv. 1, d. 133, f. 43.

120 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 95-97.

121 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 127.

122 *Vasili Senchevici* (1905-1954), ucrainean, născut în satul Hîrjău (Erjovo), ținutul Balta, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. În anul 1938 absolvă Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol și este angajat lector la Catedra de istorie a popoarelor URSS la această instituție din RASS Moldovenească. După ocuparea Basarabiei în anul 1940 este desemnat director al Institutului de Cercetări Științifice ale Istoriei, Limbii și Literaturii al RSSM, funcție pe care o va deține până în anul 1947. În perioada războiului sovieto-german s-a refugiat la Buguruslan și a fost angajat lector superior și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Pedagogic din Chișinău. În anul 1950 susține teza de doctor în științe istorice, iar în 1951 i se conferă titlul de conferențiar universitar. În 1947 se transferă la Universitatea de Stat din Chișinău, unde va ocupa succesiv posturile de lector superior la Catedra de istorie a URSS (1947-1955), decan interimar al Facultății de Istorie și Filologie (1948, 1954) (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 191, ff. 4-7, 16, 108; Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, Profilul unui istoric-propagandist din R(A)SS Moldovenească: Vasili M. Senchevici (1905–1954). In: *Latinitate, Romanitate, Românitate, Ediția 6, 3-5 noiembrie 2022*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, pp. 456-469).

123 ANA DAOSP, F. 51, inv. 1, d. 133, f. 67; F. 2991, inv. 5, d. 2, f. 135.

124 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 147. În aprilie 1943 contingentul studențesc era alcătuit din doar șapte studenți moldoveni, ceilalți fiind bulgari (2), polonezi (2), ruși (1) și evrei (114).

secretarul de partid al Institutului, amintitul Vasili Senchevici, le reproșa că refuză să învețe „limba moldovenească" și, din această cauză, „în Institut bântuie doar limba română"[125], iar pe de alta, direcția Institutului a preluat planurile de învățământ fără a le ajusta la necesitățile „școlii naționale", așa cum a dispus Comitetul unional pentru școala superioară, adică studenții Institutului Pedagogic Moldovenesc, cu excepția celor de la specialitățile filologice, nu au studiat în anul academic 1942-1943 nici limba rusă, nici limba moldovenească. Sesizat de secretarul organizației primare de partid, afirmând că Institutul avea misiunea să formeze „învățători pentru școlile Moldovei", și nu „guvernanți și guvernante pentru burghezia bucureșteană"[126], comisarul poporului pentru învățământ al RSSM, Macarie Radul[127], solicita autorității unionale să permită „corectarea" planurilor prin introducerea studiului obligatoriu al limbii ruse, iar după ce studenții moldoveni vor fi asimilat limba rusă în măsură să poată studia disciplinele din școala superioară, se va include în plan și disciplina limba moldovenească, pentru a se asigura formarea cadrelor naționale[128]. De fapt, sugestia comisarului poporului Radul de a introduce studiul obligatoriu al limbii moldovenești, „după ce studenții vor fi învățat limba rusă", era mai degrabă o mișcare tactică, „propunerea" fiind determinată de câțiva factori obiectivi, imposibil de surmontat în condițiile războiului. Era vorba, în primul rând, despre structura contingentului de studenți. Tentativele CC al PC(b)M și ale Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM

[125] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 132.

[126] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 132-133.

[127] *Macarie Radul* (1910-1971), moldovean, născut în satul Martonoșa, ținutul Elizavetgrad, gubernia Herson, Imperiul Rus (azi reg. Kirovograd, Ucraina). A absolvit Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Tiraspol în anul 1933, fiind înscris în același an la doctorat la Universitatea din Odesa. Urmează studii cu frecvență redusă la Facultatea de Geografie a Universității din Odesa, pe care o absolvă în 1939. În anul 1933 a fost angajat lector superior la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol, ocupând succesiv posturile de director adjunct pentru activitatea didactică și științifică (1938-1939), șef al Catedrei de geografie (1938-1940), director (1939-1940). În anii 1940-1942 a fost desemnat director al Institutului Pedagogic Moldovenesc, iar în anul 1942 a fost numit comisar al poporului pentru învățământ al RSSM. După revenirea din evacuare, a ocupat mai multe posturi de stat și de partid: vicepreședinte al Sovietului de Miniștri al RSSM (1944-1946), director adjunct al Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS (1946-1947), secretar al CC al PC(b)M (1947-1949), șef al Secției de economie (1949-1959), director al Institutului de Economie al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS/AȘM(1959-1965), director al Secției de geografie a Academiei de Științe a RSSM (1965-1971). În anul 1951 susține teza de doctor în științe geografice (ANA DAOSP, F. 51, inv. 1, d. 63, f. 160; inv. 20, d. 275, ff. 7-16).

[128] ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, f. 25.

de a găsi tineri moldoveni în regiunile Karaganda, Kemerovo, Celeabinsk, Sverdlovsk, Kuibîșev, Kirov, Molotov și RASS Tătară etc. și de a-i recruta la studii[129] se pare că nu s-au soldat cu rezultatele scontate. O bună parte a contingentului Institutului Pedagogic Moldovenesc era constituită din studenții Institutului Învățătoresc din Buguruslan[130] sau din persoane evacuate din toate regiunile europene ale URSS. Iar acești studenți, care au admis din varii motive la un institut moldovenesc (mai ales pentru a evita mobilizarea pe front), planificau să revină la locul de trai de până la război, astfel că nu ar fi văzut rostul studierii „limbii moldovenești". În rândul al doilea, doar la începutul anului 1944, s-a constituit o catedră independentă de limba moldovenească[131] și unicul profesor de limba și literatura moldovenească în perioada evacuației a fost Agripina Craciun. Toate încercările de a-l aduce de la Moscova la Buguruslan pe Ivan Irimița, doctor în filologie angajat la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice, pentru a crea o catedră de limba moldovenească, care să elaboreze o programă și materiale didactice pentru învățarea acestei limbi de către studenții Institutului, nu au avut sorți de izbândă[132]. De abia în semestrul II al anului de studii 1943-1944, când devenise clară soarta războiului sovieto-german și faptul că Institutul va reveni în Basarabia, Agripina Craciun[133] raporta

---

129 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 119.

130 Aflăm dintr-o adresă a comisarului poporului Macarie Radu, semnată la 29 februarie 1944, că Institutul Pedagogic Moldovenesc a admis la anul II al Secției de limba și literatura rusă 12 absolvenți ai Institutului Învățătoresc din Buguruslan, pe care intenționau să-i formeze în calitate de învățători de limba rusă în școlile din RSSM (Vezi: *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 156-157).

131 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 147-148.

132 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 136, 147.

133 *Agripina Craciun* (1911-1999), moldoveancă, născută în satul Doibani, gubernia Podolsk din Imperiul Rus. În anul 1930 a absolvit Cursurile pentru învățători din orașul Balta și în anii 1930-1933 a fost angajată învățătoare de limba și literatura moldovenească la mai multe școli din RASSM. A urmat studiile superioare la Facultatea de Limbă și Literatură a Institutului Pedagogic din Tiraspol, iar după absolvire în 1937, a fost angajată la Catedra de limbi și literaturi în calitate de lector responsabil de predarea limbii și literaturii moldovenești, unde a rămas până la începutul războiului sovieto-german. Împreună cu Institutul Pedagogic din Tiraspol, s-a refugiat în orașul Buguruslan, regiunea Orenburg, unde a continuat să activeze în calitate de cadru didactic și șef al Catedrei de limbi și literaturi a Institutului Pedagogic Moldovenesc. După întoarcerea din evacuație a Institutului Pedagogic Moldovenesc, a revenit la Tiraspol, fiind desemnată, în octombrie 1944, director adjunct pentru activitate didactică și științiifică, apoi în noiembrie 1944 – director al Institutul Învățătoresc din Tiraspol. În urma unor „neînțelegeri dintre directorul Institutului și secretarul organizației de partid", a acuzațiilor de aplicare a unui „stilul dictatorial" în conducerea Institutului, „politică vicioasă de cadre", „încălcarea regulamentului de admitere a studenților", dar și

comisarului poporului Macarie Radul că a elaborat „un plan tematic”[134] al unui curs de limba moldovenească de 64 de ore pentru studenții de la facultățile non-filologice ale Institutului și altul de 100 de ore de limba moldovenească pentru studenții de la secția de limba și literatura rusă[135], dar rămâne obscură implementarea lor din lipsa informațiilor documentate.

Cât privește limba rusă, pentru predarea și învățarea ei cu succes de către studenții evacuați de la Chișinău, se întruniseră toate condițiile. În anul de studii 1942-1943 la Institut erau angajați trei lectori de limba și literatura rusă, chiar dacă secția de limba și literatura rusă s-a deschis abia la 1 septembrie 1943[136]. Se prea poate că mai mulți dintre studenții evacuați din RSSM să nu fi cunoscut limba rusă, dar, aflându-se într-un mediu rusolingv, au însușit rapid limba de comunicare în aceste regiuni, mai ales că majoritatea lor erau angajați la diferite întreprinderi și instituții, deseori în posturi importante sau călătoreau în regiunile limitrofe făcând speculă (de exemplu studentul Nudelman era angajat șef al secției administrative a Direcției orășenești de gazificare din Buguruslan; studenții Fridghendler, Vaisman, Cotlear și alții făceau speculă, călătorind din Buguruslan la Tașkent și Celeabinsk etc.[137]). De asemenea, considerăm că rusa era limba de comunicare instituțională la Institut, or, având o majoritate de cadre didactice rusolingve, este greu de imaginat că ședințele Consiliului științific, ale adunărilor comsomoliste, ale organizației de partid sau discuțiile la catedre se țineau în limba română.

în contextul „cazului Narțov” și a „problemelor în predarea istoriei popoarelor URSS”, în decembrie 1948 Agripina Craciun a fost eliberată din postul de director. Până în anul 1953 a rămas șef al Catedrei de limbă și literatură moldovenească la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. A fost de două ori – în 1951-1953 și 1958-1962 – ministru al învățământului al RSSM, iar între cele două ministeriate a ocupat postul de vicepreședinte al Sovietului de Miniștri al RSSM. În perioada 1961-1975 a deținut funcția de secretar al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (Людмила Бурменко, Тираспольский государственный учительский институт (1944-1946). În: *Învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Chișinău: S.n., 2020, pp. 8-23; *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 96, 99, 187, 303, 474; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953)*, pp. 284-290, 519).

134 Directorul Onufrie Andrus solicita, la 20 ianuarie 1944, secretarului al CC al PC(b)M, Stepan Zelenciuk, să dispună invitarea la Moscova a unor colaboratori ai Institutului de Cercetări Științifice cu sediul la Buguruslan pentru întocmirea rapoartelor despre „clasicii literaturii moldovenești”, menționând că „proiectul de programă la limba moldovenească îl vom elabora noi aici” (vezi: *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 151), astfel stabilim că la începutul anului 1944 nu exista o programă de studiu a limbii moldovenești.

135 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, ff. 109-111.

136 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 119.

137 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 131-132.

Hibridizarea lingvistică a școlii superioare din RSSM

După întoarcerea din evacuație și restabilirea instituțiilor de învățământ superior din RSSM în 1944, acestea au preluat planurile de învățământ și programele școlii superioare sovietice. Rapoartele de activitate a instituțiilor pentru anul de studii 1944-1945 consemnează faptul că procesul didactic s-a desfășurat după planurile aprobate în 1941 de Comitetul Unional pentru Școala Superioară, cu mici modificări înspre „consolidarea predării limbii și literaturii ruse", la facultățile filologice și de istorie ale instituțiilor din RSSM[138]. Într-adevăr, planurile, examinate de noi pentru acest an academic, denotă că studenții institutelor pedagogice înscriși la facultățile filologice, indiferent de limba de studiu, aveau planificat un curs obligatoriu de limbă rusă contemporană în volum de 108 ore la anul I și unul facultativ de gramatica limbii ruse (72 de ore) tot la anul I[139], iar cei de la facultățile de istorie – și un curs de literatura rusă (pe perioade) extins pe mai multe semestre, volumul de muncă fiind de 248-305 de ore academice la Institutul Pedagogic din Chișinău și de 80 de ore la Institutul Învățătoresc din Tiraspol[140]. Rapoartele de activitate pentru anul de învățământ 1944-1945 confirmă că în așa-numitele „planuri" de tranziție a fost inclusă limba rusă la toate facultățile școlilor superioare pedagogice din RSSM [141].

În ce privește disciplina limba moldovenească, cerută de comisarul poporului Macarie Radul drept obligatorie pentru toți studenții de la specialitățile non-filologice, nu se regăsește în planurile de învățământ nici în calitate de materie obligatorie, nici facultativă[142]. Deși limba rusă se regăsește în planurile de studii, iar directorii școlilor superioare raportează introducerea disciplinei în orarul lecțiilor, Grigore Dobândă, șeful Secției școli a Comisariatului pentru Învățământ al RSSM, subliniază într-o notă informativă semnată la 20 decembrie 1944 că „limba rusă nu se predă deloc" la Institutul Pedagogic din Chișinău, dar nu menționează nimic

---

138 Autoritățile republicane aveau dreptul de a introduce „ajustări în conformitate cu specificul republicii naționale" doar în planurile de învățământ la specialitățile Istorie, Limba și literatura rusă și Limba și literatura moldovenească, dar ajustările trebuiau ulterior aprobate de Comitetul unional/Ministerul Învățământului Superior al URSS (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 12, ff. 49-49 vs.).

139 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 2, f. 7.

140 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 2, f. 8vs; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 10, ff. 1-11; d. 12, ff. 2-66.

141 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 238.

142 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 2, ff. 1-10.

despre predarea limbii moldovenești[143]. Pe de altă parte, directorul Mihail Pavlov[144], raportând despre realizarea planurilor de învățământ, indică faptul că limba rusă s-a predat studenților din anii I-III de la toate facultățile non-filologice ale Institutului în volum de 210-240 de ore academice, iar limba moldovenească, în volum de 60 de ore, s-a predat studenților de la anul I[145].

Presupunem că planurile de învățământ au fost redactate pe parcursul anului de studii, care începuse diferit la instituțiile de învățământ din RSSM[146], iar modificările s-au operat din mers pentru a corespunde rigorilor școlii sovietice. Informațiile identificate de noi, contradictorii pe

---

143 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 225-226.

144 *Mihail Pavlov* (1886-?), născut în s. Bulboaca, jud. Hotin, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Născut Morgenștern (deși tatăl său avea numele Mihail Nițu), în anul 1915 își schimbă numele de familie în Pavlov, după numele or. Pavlovsk, unde și-a început cariera de cercetător la Stația Meteorologică. După ce a urmat studiile gimnaziale la Odesa și Vilno, a studiat la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Petrograd, pe care a absolvit-o în anul 1916. În anii 1923-1926 urmează studii la Facultatea Generală a Politehnicii din Lvov, iar în 1928 obține titlul de doctor în filosofie la această instituție. După absolvirea Politehnicii din Lvov, a fost angajat în anii 1929-1931 în calitate de profesor și șef al Catedrei de fizică la Institutul Agricol și Silvicol din Harkov și în 1930 la Institutul de Mecanizare și Electrificare a Agriculturii din Harkov. A mai fost angajat profesor de fizică la Universitatea Asiei Mijlocii din Tașkent (1935-1938), la Institutul Pedagogic din Kuibîșev (1938-1940), șef al Catedrei de fizică la Institutul Pedagogic din Nalcik (1940-1944). În anul 1944, revine în RSSM, fiind desemnat, la 15 mai 1944, în calitate de șef al Direcției școli superioare a Comisariatului Poporului pentru Învățământ. La 1 noiembrie 1944 este numit director al Institutului Pedagogic din Chișinău și șef al Catedrei de fizică. După crearea Universității de Stat din Chișinău, este numit decan al Facultății de Fizică și Matematică (1946-1950) și șef al Catedrei de fizică (1946-1951). Concomitent a fost angajat la Stația seismologică a Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și profesor la Institutul Agricol din Chșinău. Titlul de profesor i-a fost acordat de Ministerul Învățământului Superior al URSS în 1948 la recomandarea rectoratului Universității de Stat din Chișinău. A fost eliberat de la Universitate la recomandarea Direcției învățământ universitar a Ministerului Învățământului Superior al URSS din 24 mai 1951, în contextul disensiunilor dintre secretarul organizației de partid și rectorul Ivan Leonov, fiind acuzat de „activitate antisovietică în anii 1930" și „naționalism ucrainean", pentru care a fost arestat de OGPU și judecat la cinci ani de detenție, precum și că „fiind în Nalcik, se scria rus, în Kuibîșev – evreu, în Ucraina – ucrainean", iar când a venit la Chișinău, „deși este evreu, și-a asumat naționalitatea moldovean" (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 115, ff. 2-6, 67-65; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 718, 723, 732, 741-765).

145 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, ff. 76, 86-91.

146 Conform dispoziției Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 14 iunie 1944, anul de învățământ 1944-1945 trebuia să înceapă în toate instituțiile de învățământ superior și medii de specialitate din Uniunea Sovietică la 1 octombrie 1944 (ЦДАВОУ, Ф. 166, оп. 5, *д.* 6, *л.* 69).

alocuri, considerăm că erau generate de o anumită astenie a gestionarilor învățământului superior, aceasta fiind indusă de niște condiții obiective, precum dificultățile și haosul întoarcerii din evacuație, și de graba restabilirii instituțiilor de învățământ în anul 1944, când „grijile" autorităților erau îndreptate spre asigurarea condițiilor materiale pentru reluarea activităților didactice și spre încropirea contingentelor de studenți, fapt ilustrat în documentele emise de autorități în această perioadă. Pe de altă parte, ponderea extrem de redusă a „moldovenilor" în contingentele celor patru instituții care au activat în acest an de puțin peste 16% din totalul studenților (*Tabelul 4*) și a persoanelor care „cunoșteau limba moldovenească" nu revendica o necesitate imperativă a studierii limbii ruse, pe care studenții reveniți din evacuare sau cei înmatriculați din afara RSSM și așa o cunoșteau. Faptul că mediul studențesc al școlilor superioare restabilite în 1944 era în mare parte rusolingv este confirmat și de Mihail Pavlov, directorul Institutului Pedagogic din Chișinău, care indica imposibilitatea realizării misiunii școlii superioare cu doar 28% de persoane „care cunosc limba moldovenească", ceilalți „fiind ruși, care de abia învață limba moldovenească"[147]. Similară era construcția etnico-lingvistică a contingentului la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (cu doar 55 de studenți în „grupele moldovenești" și 135 în „grupele ruse"[148]), a celui creat în 1944-1945 la Institutul Agricol din Chișinău („preponderent din alte regiuni și republici ale Uniunii Sovietice"[149]) și la Conservator (*Tabelul 4.I*). Situația a fost asemănătoare și în următorul an academic, iar un funcționar al Ministerului Învățământului al RSSM, care raporta că în instituțiile de învățământ superior pedagogic au fost create 41 de grupe academice, inclusiv 16 „cu limba de studii moldovenească" și 26 cu predarea în limba rusă, își atenționa superiorii că o asemenea distribuție a grupelor nu contribuie deloc la „creșterea cadrelor naționale", mai ales că „foarte des studenții moldoveni sunt înmatriculați în grupele ruse, din cauza că sunt puțini pentru a forma o grupă moldovenească". Căutând o explicație rezonabilă, reprezentantul ministerial nu a putut decât să sublinieze că „se procedează în acest mod, căci moldovenii cunosc totuși mai bine limba rusă decât rușii limba moldovenească"[150]. Mediul lingvistic rusolingv din grupele studențești era consolidat și de un corp didactico-științific preponderent rusolingv: și la Institutul Pedagogic din Chișinău, și la Institutul Învățătoresc din Tiraspol

147 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 2.

148 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 233-235.

149 ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 267, f. 47.

150 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 9, ff. 9-10.

doar câte șase persoane puteau preda în limba moldovenească în primul an după întoarcerea din evacuație[151], în numărul respectiv fiind incluși și lectorii care predau limba moldovenească[152].

Deși mediul lingvistic era în ambele instituții rusolingv, directorul Mihail Pavlov susținea, contrar afirmațiilor sale de mai sus despre „misiunea institutului pedagogic moldovenesc", că „în plan lingvistic, calitatea corpului didactico-științific a corespuns cerințelor Institutului și grupele moldovenești au fost asigurate cu predarea lecțiilor în limba moldovenească de către lectori moldoveni"[153]. Se prea poate ca această opinie a directorului Institutului Pedagogic din Chișinău a fost determinată de un anumit dezinteres al autorităților și al cadrelor didactice față de învățarea limbilor rusă și moldovenească, precum și față de limba de predare a disciplinelor academice, fapt desprins de noi prin analiza documentelor ce reflectă activitatea Consiliului științific, a adunărilor de partid și a catedrelor pentru anul 1944-1945. Doar că imaginea creionată de Mihail Pavlov intră în contradicție cu încheierile unei comisii a Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM, ce a verificat activitatea Institutului în aprilie 1945. Potrivit raportului prezentat de Grigore Dobândă, șeful comisiei, „disciplinele se predau frecvent în limba rusă, inclusiv de lectorii care știu limba moldovenească, chiar și atunci când în auditoriu sunt studenți care nu prea înțeleg limba rusă, dar cunosc bine limba moldovenească. [...] Deseori în unele grupe ale facultăților de geografie, de fizică și matematică se întâmplă că lecțiile se țin în limba rusă doar în prezența unui student care știe limba rusă. Drept rezultat, ceilalți studenți, care vorbesc limba moldovenească, nu pot înțelege materia predată și limbajul lor rămâne sărac, ei nereușind să asimileze terminologia de specialitate", fapt identificat de comisie prin asistarea la seminare[154].

Așa cum s-a văzut mai sus, statisticile reflectă un coraport etnico-lingvistic student–profesor similar la Institutul Învățătoresc din Tiraspol, dar stenogramele și procesele-verbale ale ședințelor Consiliului științific și ale catedrelor, ale adunărilor de partid atestă o altă retorică în privința culturii lingvistice a studenților acestei instituții. Mai mulți lectori de la Institutul din Tiraspol, analizând rezultatele sesiunii din iarna lui 1944-1945, au remarcat că „majoritatea studenților au destule carențe de cultură generală", fapt care se reflectă asupra procesului de însușire a

---

151 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 2.

152 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 233-235.

153 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 78.

154 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 7, f. 24, 32.

materiilor de specialitate, dar, subliniau aceștia, „puțina cunoaștere a limbii ruse afectează învățarea și reușita" studenților din „grupele moldovenești"[155] – aceste constatări indicând asupra organizării procesului didactic în limba rusă chiar și pentru studenții înmatriculați în grupele cu predare în limba moldovenească. În intervenția la ședința de încheiere a anului de studii 1944-1945 a Consiliului științific, directorul Agripina Craciun confirmă că reușita academică a studenților din grupele „cu predare în limba moldovenească" a fost puternic afectată de faptul că „majoritatea disciplinelor s-au predat în limba rusă" și că doar trecerea la predarea în limba moldovenească poate îndrepta situația. Directorul își argumenta opinia, exemplificând prin situația de la Facultatea de Științe ale Naturii și Geografie, unde „unele discipline s-au predat în limba maternă" a studenților din „grupele moldovenești" și „reușita a fost mai bună" decât la celelalte facultăți[156]. Totodată, Agripina Craciun recomandă lectorilor Institutului să „să învețe în mod serios limba moldovenească"[157] și solicita Comisariatului pentru Învățământ al RSSM să delege la Tiraspol lectori „care pot preda cursuri în limba moldovenească", pentru a îmbunătăți calitatea formării învățătorilor pentru școlile republicii[158].

Tabloul lingvistic, prezentat mai sus pentru ambele instituții pedagogice, este confirmat de Semion Cojuhari[159], șef al Secției școli a CC al PC(b)M, care raportează superiorilor săi de la Moscova că deficitul de specialiști care ar putea preda în limba moldovenească face ca procesul didactic, „cu mici excepții", să se facă în limba rusă la institutele pedagogice și învățăto-

155 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 58 vs.

156 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 242-243; ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 6 vs.

157 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 7, f. 24 vs.

158 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 243.

159 *Semion Cojuhari* (1904-?), moldovean, născut în satul Velîkoserbulivka, gubernia Herson, Imperiul Rus. În anul 1948 a absolvit Școala superioară de partid a CC al PC(b) al întregii Uniuni de la Moscova. În timpul războiului sovieto-german a activat în statul-major al Armatei din Cauzazul de Nord. După demobilizare din Armata Roșie, în anul 1944, este numit șef al Secției școli și instituții de învățământ superior a CC al PC(b)M. În 1949 este desemnat viceministru al învățământului al RSSM, iar în anul 1950 – prim-secretar al Comitetului orășenesc de partid Chișinău. În anii 1951-1959 deține funcția de președinte al Sovietului Suprem al RSSM și adjunct al șefului Secției agricole a CC al PC(b)M (1952-1954). Adjunct al șefului Secției organelor de partid, sindicale și comsomoliste a CC al PCM (1954-1955). În anul 1956 este delegat la Bender în calitate de președinte al Comitetului executiv al Sovietului orășenesc, post pe care îl va deține până în 1960. În 1960 s-a pensionat (*Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза. 1898-1991*. Disponibil: http://www.knowbysight.info/KKK/04555.asp).

rești „ale Moldovei"[160]. Totodată, autorul memoriului, justificând modestia vocabularului studenților moldoveni, invocă faptul că „majoritatea lor învață limba și literatura rusă doar din anul 1940, iar unii chiar din 1944"[161].

Trebuie de menționat că soluțiile propuse de membrii Consiliului pedagogic al Institutului din Tiraspol pentru creșterea calității studiilor au fost diferite: decanul Facultății de Științe ale Naturii și Geografie, Teodora Frunza[162], de exemplu, a insistat că „disciplinele de specialitate în grupele moldovenești trebuie predate în limba moldovenească", pentru ca studenții să înțeleagă și să însușească științele complexe care le sunt predate, detaliind că studenții moldoveni s-au pregătit pentru examene doar din conspecte, impedimentul lingvistic ținându-i departe de literatura didactică și științifică în limba rusă[163]. Feiha (Anna) Rozenfeld, lector la Catedra de limba rusă, care desfășurase un „control al nivelului de cunoaștere a limbii", după cum reiese din document – al limbii ruse, determină că nivelul este unul „revoltător de nesatisfăcător" (fără a concretiza care studenți au fost evaluați), și propune „instituirea unui regim ortografic rigid în Institut" (din nou nu concretizează al cărei limbi), precum și „introducerea studierii limbii ruse la secțiile moldovenească și rusă a facultăților non-filologice"[164]. Aflăm din raportul anual al Institutului din Tiraspol că li s-au aprobat așa-numitele „planuri de trecere" în care erau incluse disciplinele obligatorii limba rusă și limba moldovenească la toate facultățile[165]. În semestrul II al primului an de studii după restabilirea Institutului, studenților de la anul I ai facultăților non-filologice li s-a predat limbă rusă în volum de 56 de ore (în grupele cu predare în rusă și în grupele cu predare în română), în schimb, pentru limba moldovenească, planul fixa un număr diferit de ore academice: pentru grupele ruse – 28 de ore, iar pentru grupele „cu predare în limba moldovenească" – 56 de ore. Mai multe ore de limba rusă erau planificate pentru studenții moldoveni

---

160 ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 271, f. 5.

161 ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 271, f. 5.

162 *Teodora Frunza* (*Frunze*) (1916-?), moldoveancă, născută în satul Tașlâc, ținutul Tiraspol, gubernia Herson, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Chimie și Biologie a Institutului Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol în anul 1934. De la 1 septembrie 1944 a fost angajată lector superior responsabilă de predarea chimiei la Catedra de științe ale naturii și geografie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. Din anul 1955 a fost transferată lector superior la Catedra de biologie a aceleiași instituții (ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 15, f. 1; d. 237, f. 59, d. 525, f. 9).

163 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 7, f. 8.

164 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 7, ff. 15-16.

165 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 238.

ai Facultății de Istorie, cărora li se țineau câteva cursuri la anul I, inclusiv *Introducere în lingvistică* (28 de ore) și *Limba rusă contemporană* (84 de ore)[166]. Disciplinele au fost adăugate în planurile de învățământ fără a fi asigurate și cu programe analitice, manuale și altă literatură didactică. Comisarul poporului pentru învățământ al RSSM indica, într-o notă semnată la sfârșitul anului academic 1944-1945, că „este necesar să obligăm Catedra de limbi și literaturi a Institutului Pedagogic din Chișinău să elaboreze în regim de urgență programa de studiu al limbii moldovenești" și să invite pentru predarea disciplinelor personal științific de la Institutul Moldovenesc (I. D. Ceban, Eugeniu Russev[167], Nicolae Corlăteanu[168]) și scriitori (Ion

---

166 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, ff. 60-63.

167 *Eugeniu Russev* (1915-1982), bulgar, născut în satul Cubei, ținutul Izmail, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. După absolvirea Gimnaziului de Băieți nr. 3 din Chișinău (numit și Liceul de Băieți „Alexandru Donici"), în 1934 se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, pe care o absolvă în anul 1939. În același an este angajat șef al bibliotecii la Catedra de slavistică a Universității din București și se înscrie la doctoratul instituției sub îndrumarea lui Petre P. Panaitescu. În 1940 revine în Basarabia și este încadrat secretar-instructor în Secția de moldovenizare a Comisariatului pentru Învățământ Public al RSSM. După începerea războiului sovieto-german a fost evacuat la Buguruslan, fiind angajat traducător în Secția manuale a Comisariatului pentru Învățământ al RSSM, iar din 1943 este colaborator științific la Institutul de Istorie, Economie, Limbă și Literatură al Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM. În perioada 1948-1951 a urmat studii de doctorat la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS și susține teza de doctor în istorie în anul 1951. A deținut funcțiile de cercetător științific, secretar științific, șef de sector, director al Institutului de Istorie al Academie de Științe a Moldovei în anii 1961-1970 și cercetător științific superior la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM până în anul 1982. Membru-corespondent al AȘM din anul 1961 (Ion Valer Xenofontov, Iulia Malcoci. Eugeniu Russev (1915-1982) – istoric între filologi, filolog între istorici. În: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: In memoriam Ion Niculiță, 27 mai 2022, Chișinău.* Chișinău, Republica Moldova: CEP USM, 2022, ediția VIII, pp. 69-70).

168 *Nicolae Corlăteanu* (1915-2005), moldovean, născut în satul Caracui, ținutul Chișinău, Imperiul Rus. După absolvirea Liceului „Alexandru Donici" din Chișinău (1927-1934), a urmat studii la Facultatea de Drept, pe care o absolvă în anul 1939, și la Facultatea de Litere și Filosofie (1940) a Universității din Cernăuți. Este angajat profesor de limbă și literatură la școala feroviară din Ocnița și la școala medie din Soroca (1940-1941). După începerea războiului sovieto-german a fost evacuat în orașul Balașov, regiunea Saratov, RSFSR, unde se va angaja învățător de limba germană la o școală medie. În 1941-1943 a fost mobilizat în Armata Roșie. În 1943 este rechemat prin ordin ministerial și angajat cercetător științific la Institutul de Cercetări Științifice din Chișinău. În 1946 este numit șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească la Universitatea de Stat din Chișinău (1946-1949). În 1949 susține teza de doctor în filologie la Universitatea din Kiev. În anii 1950-1958 îndeplinește funcția de șef al Sectorului de limbă și literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, apoi cea de director adjunct (1958-1961), director al Institutului (1961-1969) și șef al Sectorului gramatică (1969-1990). În anul 1964 susține teza

Canna, Vladimir Galiț și alții)[169].

Planurile-tip pentru institutele pedagogice elaborate de Comitetul Unional pentru Școala Superioară prevedeau o disciplină numită „limba maternă", cu un volum diferit de ore (250 de ore la facultățile de științe ale naturii și reale și 350 de ore la facultățile de istorie) și un „examen de stat" (de absolvire) la această disciplină[170]. Pentru că autoritățile republicane aveau dreptul să opereze „mici" modificări în planul de învățământ în conformitate cu „specificul republicii"[171], pe unul dintre planurile păstrate în arhivele Institutului Pedagogic din Chișinău, găsim adăugat de mână înscrisul „Limba rusă" cu mențiunea că cele 120 de ore alocate se vor obține „din contul reducerii numărului de ore de limbă moldovenească"[172] în grupele cu predare în limba română. Pe lângă faptul că numărul de ore pentru predarea limbii ruse a fost „rupt" din cel alocat limbii materne, planul studenților de la Facultatea de Istorie a fost completat cu un curs de literatura rusă în volum de 255 de ore academice, repartizate pe cinci semestre, și un curs de slavă veche de 80 de ore. În schimb, studenții din grupele cu predare în limba rusă studiau limba maternă în volum de 248 de ore în șase semestre, iar limba română – doar 60 de ore în două semestre ale anului I[173]. De asemenea, limba rusă devenise materie obligatorie și pentru audienții cursurilor pregătitoare la instituțiile de învățământ superior din RSSM, disciplina beneficiind de cel mai mare număr de ore (128), după matematică (192 de ore)[174].

În lipsa unor informații documentate despre „ajustările" în planurile de învățământ prin introducerea unor discipline specifice instituțiilor de învățământ superior „naționale"[175] și despre limba de predare a disciplinelor academice în „grupele cu predare în limba moldovenească" la celelalte instituții care au funcționat în primul an după restabilirea lor, considerăm

---

de doctor habilitat în filologie la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS, în 1966 i se conferă titlul de profesor, iar în 1964 devine membru titular al Academiei de Științe a Moldovei (*Oamenii Moldovei mele: Nicolae Corlăteanu*, Chișinău, 2015, p. 1).

169 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 7, f. 53.

170 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 10, ff. 8-10.

171 Положение о Всесоюзном комитете по делам высшей школы при СНК Союза ССР. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 1936.10.10. https://istmat.org/node/47343

172 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 10, f. 8.

173 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 10, f. 9.

174 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 51.

175 Până la 17 aprilie 1946 Institutul Agricol din Chișinău s-a aflat în subordinea Ministerului Agriculturii al RSSM.

simptomatică și pentru ele situația de la institutele cu profil pedagogic. Ne întemeiem supoziția pe calitatea etnico-lingvistică a corpurilor didactico-științifice și a contingentelor de studenți ale acestor instituții, precum și pe inexistența atestată a literaturii didactice și științifice în limba română[176]. Faptul că la Institutul Agricol erau înmatriculați în anul academic 1944-1945 doar nouă studenți moldoveni, sau 2,6% din contingent, și că erau angajați în calitate de cadre didactice doar trei „moldoveni", sau 6,9% din corpul didactic[177], iar la Conservator – 23 de studenți moldoveni, sau 18,8% din contingent, și doar două cadre didactice declarate „moldoveni" (*Tabelele 3.I și 4.I*), confirmă că studiile la aceste instituții se făceau în limba rusă.

Limba rusă nu s-a predat studenților moldoveni de la Institutul Agricol nici în anul academic 1945-1946. Deși directorul Pavel Gherasimovici[178]

---

[176] Un document ce nu lasă urme de îndoială că literatura didactică și științifică după care învățau studenții din RSSM era în cea mai mare parte redactată în limba rusă este adresa vicecomisarului Polina Gubskaia către Fiodor Gherlimanov, șef al Secției propagandă și agitație a PC(b)M, cu privire la conținutul literaturii pentru completarea bibliotecilor din sistemul Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM. Pe lângă tipurile de cărți primite, Polina Gubskaia indică și expeditorii, inclusiv Direcția Fondului de Stat pentru Literatură a Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSFSR, Camera Unională a Cărții, Biblioteca de Stat „M. E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad și biblioteci ale instituțiilor de învățământ superior din RSFSR și RSS Ucraineană (ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 242, f. 54). Directorul Baranovschi confirmă în anul 1945 că Institutul Pedagogic din Chișinău a primit un fond de carte de 22 000 unități de la Camera Unională a Cărții din Moscova (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 77). Iar cercetătoarea Valentina Ursu a stabilit că planurile editurilor din RSSM pentru anii 1944-1956 prevedeau publicarea majoritară a operelor din literatura rusă, în special opere clasice (Valentina Ursu. *Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956*. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 45-49).

[177] ANA DAOSP, F. 51, inv. 2, d. 147, ff. 58-59.

[178] *Pavel Gherasimovici* (1906-?), belarus, născut în satul Niza Hegumen, gubernia Minsk, Imperiul Rus. A absolvit Institutul de Medicină Veterinară din Vitebsk (1928) și doctoratul la aceeași instituție (1931). Doctor în științe biologice, conferențiar universitar. În perioada 1928-1931 a fost medic într-un spital din districtul Orșa, regiunea Vitebsk, RSS Bielorusă. În anul 1932 a fost angajat asistent la Catedra de fiziologie normală a animalelor domestice la Institutul Zootehnic din Moghilev, ulterior a fost numit director al acestei instituții, funcție pe care a exercitat-o până în 1938, când este transferat în postul de adjunct al directorului Institutului Agricol din Smolensk. De la începutul anului 1941 și până la evacuarea Institutului Agricol din Smolensk în RASS Ciuvașia a fost director al instituției. În toamna anului 1941 a fost desemnat șef al Catedrei de veterinărie și adjunct al directorului Institutului Agricol din Ciuvașia, iar în anii 1943-1945 a fost vicepreședinte al Sovietului Comisarilor Poporului al RASS Ciuvașă. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial este numit director și șef al Catedrei de anatomia și fiziologia animalelor domestice la Institutul Agricol din Chișinău (1945-1949) (ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 8, f. 5; Чувашская энциклопедия. В 4 томах. Том 3. Редкол.: В. С. Григорьев (гл. ред.) и др. Москва: Чувашское книжное издательство, 2008. http://enc.cap.ru/?t=prsn&lnk=1390 (accesat 9.01.2022).

insista că „moldovenii trebuiau învățați în limba rusă, pentru că trebuie să fie integrați în cultura rusă", Leonid Pankratiev[179], șef al Catedrei de limbi străine, responsabil inclusiv de predarea limbii ruse, susținea că „nu s-a putut organiza studierea limbii ruse de către moldoveni în acest an", dar nu explica și cauza acestei „imposibilități"[180]. Presupunem că pentru cei 25 de moldoveni risipiți în formațiuni academice concepute în funcție de specialitate, fără a se ține cont de factorul lingvistic, într-adevăr, ar fi fost dificilă organizarea lecțiilor de limba rusă, deși se prea poate să fi fost și alte motive.

Disciplina limba moldovenească s-a predat fără vreun sistem și fără a fi inclusă în orarul lecțiilor, încât studenții de la anul I „nu au manifestat interes" și „nu au prea frecventat orele", mai ales că unicele materiale didactice erau articole din ziarele locale, iar profesorul responsabil „a subapreciat însemnătatea politică a învățării limbii moldovenești" și nu a insistat pe lângă decanii facultăților să organizeze învățarea sistemică a acestei limbi[181]. Studenții, însă, au trebuit să susțină un colocviu la încheierea semestrului, iar 111, sau 27%, dintre ei l-au ratat, rămânând cu restanțe[182]. Atitudinea membrilor Consiliului științific al Institutului Agricol față de studierea limbii moldovenești de către studenții alolingvi se dezvăluie inclusiv dintr-o reacție a directorului, care arăta șefului

---

179 *Leonid Pankratiev* (1890-?), rus, născut în orașul Sankt Petersburg, Imperiul Rus, în familia unui profesor de gimnaziu. A absolvit cu medalie de aur Gimnaziul nr. 5 în 1908, iar în 1914 Facultatea de Istorie și Filologie a Universității din Sankt Petersburg. După absolvirea Școlii de subofițeri din Oranienbaum (1915) a fost mobilizat în armată, a luptat în Primul Război Mondial. Fiind rănit la sfârșitul anului 1917, a fost spitalizat la Spitalul Militar din Chișinău, apoi demobilizat. Din anul 1917 a fost angajat profesor de limba latină în diferite instituții de învățământ din Chișinău: Gimnaziul nr. 4 (1917-1923), Gimnaziul nr. 1 de Fete (1923-1933), Gimnaziul nr. 1 de Băieți (1933-1940). În 1940 este numit lector superior la Institutul Agricol din Chișinău. În perioada războiului sovieto-german s-a refugiat în or. Kungur, reg. Molotov, RSFSR (1941-1944), fiind angajat în calitate de învățător în diferite instituții de învățământ. Conform Hotărârii Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM din 24 iunie 1944, a fost transferat la Chișinău prin ordinul comisarului poporului pentru agricultură al RSSM din 2 august 1944 și numit șef al Catedrei de limbi străine la Institutul Agricol din Chișinău (1945-1949). La 20 septembrie 1946 este angajat lector superior cumulard, responsabil de predarea limbii latine la Universitatea de Stat din Chișinău. Nu a fost membru de partid și, conform caracteristicilor făcute de secretarul de partid al Universității, „nu muncește suficient asupra ridicării nivelului său politico-ideologic". Vorbea fluent limbile rusă, română, franceză și cunoștea limba germană. La 1 septembrie 1954 a fost pensionat (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 188, ff. 1-51).

180 ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 7, ff. 119-119vs, 121.

181 ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 7, ff. 121.

182 ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 7, ff. 118vs.

Catedrei de limbi străine că ar fi putut face limba rusă la orele de limbă moldovenească[183]

Dintr-o discuție a comuniștilor Institutului Agricol din Chișinău despre rezultatele sesiunii de examene din iarna anului 1946 aflăm că limba rusă a devenit disciplină obligatorie pentru studenții acestei instituții începând cu anul academic 1946-1947, dar, pentru că de predarea acestei materii era responsabilă Catedra de limbi străine, care se îngrijea mai mult de calitatea predării limbilor străine și clasice, secretarul de partid al instituției critica atitudinea „ruptă de viața reală" față de predarea limbii ruse și imputa membrilor acestei catedre faptul că „nu educă studenților-moldoveni dragostea pentru limba rusă". Participanții la adunarea de partid l-au acuzat pe Leonid Pankratiev de lipsă de seriozitate și atitudine în organizarea predării limbii ruse, indicând că studenții au adoptat un comportament corespunzător celui al cadrelor didactice și doar câte 2-3 persoane din grupă au frecventat lecțiile de limbă rusă[184].

În general, analiza documentelor care reflectă diferite aspecte ale organizării procesului didactic în instituțiile de învățământ superior din RSSM ne determină să conchidem că problema disciplinelor limba moldovenească și limba rusă, precum și cea a limbii de predare a disciplinelor de profil erau principiale și importante doar declarativ pentru școlile superioare pedagogice la această etapă. În timp ce documentele emise de direcțiile și organizațiile de partid și comsomoliste ale Institutului Agricol și ale Conservatorului din Chișinău arată o lipsă de interes (scris) pentru acestea. Faptul este confirmat la adunarea de partid a Institutului Agricol din 15 septembrie 1947, directorul Gherasimovici menționând că „problema politicii naționale a partidului nostru se ocolește în Institut"[185]. Într-adevăr documentele evocă preocupări de altă natură, ele fiind orientate spre alte segmente de activitate, cum ar fi infrastructură și organizare, educația politico-ideologică a contingentului și a corpului didactic. Problema limbii de studiu a fost evitată în mod deliberat la aceste instituții până aceasta a devenit „o problemă politică".

---

183 ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 7, f. 121.

184 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 4, f. 56.

185 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 169.

Campaniile ideologice din perioada stalinismului târziu și politica lingvistică

Starea reală a politicii lingvistice la Institutul Agricol din Chișinău a fost developată la ședința organizației primare de partid din 15 septembrie 1947, la care comuniștii au discutat „cazul KR"[186] și vectorii noii campanii ideologice „împotriva servilismului în fața culturii burgheze". În contextul noii politici externe a URSS și a campaniilor ideologice de anvergură, care au orientat întreg procesul de instruire și educație în școala superioară spre cultivarea „patriotismului sovietic și devotamentului dezinteresat față de patria socialistă", directorul Gherasimovici sublinia că a venit timpul să „nu mai evităm problema națională" la Institutul Agricol, unde sunt înmatriculați foarte puțini „moldoveni", fapt pentru care „suntem adesea criticați". Din argumentele directorului aflăm că mai mulți studenți moldoveni renunțau anual la studii, „pentru că nu înțeleg lecțiile în limba rusă", în acest fel, confirmând că procesul

---

[186] „Dosarul KR" a fost întitulat după numele „protagoniștilor" Nina KlQueva, membru-corespondent al Academiei de Științe Medicale a URSS, și soțul ei, Gheorghi Roskin, profesor la Universitatea din Moscova, care au creat un vaccin împotriva cancerului. În anul 1946, cei doi savanți au publicat în diferite reviste medicale rezultatele experimentelor lor, descoperirea fiind astfel cunoscută în mediile științifice sovietice și occidentale. Uzitând de „deschiderea" și liberalizarea imaginară postbelică a regimului sovietic și de interesul manifestat de colegii lor americani, savanții Klueva și Roskin au inițiat o colaborare cu cei din urmă. În contextul revitalizării „luptei ideologice pe toate fronturile", fapta lor a fost calificată drept „servilism față de Occident" și ei au fost destituiți din posturile pe care le ocupau în instituțiile de cercetare și de învățământ superior. CC al PC(b) al întregii Uniuni a folosit acest caz pentru a declanșa o nouă campanie ideologică – campania împotriva „adulării și servilismului în fața culturii și științei occidentale" și a expediat o „scrisoare închisă" comitetelor locale de partid cu privire la „dosarul KR". Scrisoarea a stabilit principalele jaloane și retorica noii campanii ideologice, iar toate organizațiile și birourile de partid, consiliile științifice ale instituțiilor de învățământ superior au fost obligate să discute conținutul ei, să „identifice elementele antisovietice" și să demaște toate persoanele „care discreditează știința și școala superioară sovietică", modul de viață și nivelul de trai socialist, să intensifice „vigilența și principialitatea bolșevică" și educația politico-ideologică a personalului științifico-didactic și a studenților. A fost prima campanie ideologică din perioada stalinismului târziu care a țintit intelectualitatea universitară (pentru detalii asupra acestei campanii în instituțiile de învățământ superior din RSSM: Liliana Rotaru. „Dosarul KR" și campania împotriva „servilismului în fața Occidentului" în instituțiile de învățământ superior din RSSM. In: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: In memoriam Ion Niculiță. Ed. IX, 26 mai 2023*, Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 84-85; Ion Xenofontov, Lidia Prisac. Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. In: *Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic. Ed. 2, 27-28 martie 2020, Chișinău*. Chișinău: Tipogragia Garomont Studio, 2020, pp. 68-69).

didactic se realiza exclusiv în limba rusă la o instituție care forma specialiști pentru agricultura RSSM, ocupație specifică mediului rural, satele RSSM fiind populate în mare parte de etnici români. Dorind să arate că problema ia amploare, Pavel Gherasimovici informează adunarea că chiar în ziua ședinței „o grupă întreagă de 8-9 studenți moldoveni", absolvenți cu eminență ai tehnicumului agricol, au cerut să li se permită să plece din Institut, motivând că nu pot continua studiile, pentru că nu cunosc limba rusă. În aceeași ordine de idei, alți studenți moldoveni au cerut să fie transferați de la Facultatea de Agronomie la cea de Zootehnie, pentru că doar acolo a fost creată în 1947 „o grupă specială moldovenească"[187], dar documentul nu specifică dacă era o grupă cu predare în limba română sau era vorba doar despre o grupă academică formată din mai mulți studenți moldoveni. Suntem înclinați să credem că nu era vorba despre predare în limba română, dar mai degrabă despre o grupă de etnici români, probându-ne ipoteza pe o altă afirmație a directorului Gherasimovici, care amintea în altă parte despre „manifestări și atitudini neprietenoase ale studenților ruși față de moldoveni" și că „studenții ruși se uită chiorâș dacă sunt cazați în cămin împreună cu studenți moldoveni"[188].

În luarea de cuvânt, directorul avertiza comuniștii organizației primare de partid că „îi vom pierde și pe aceștia" (având-i în vedere pe „puținii moldoveni"), dacă angajații Institutului nu vor ține cont că „se află pe teritoriul unei republici naționale" și că, lucrând „în Moldova, cunoașterea limbii moldovenești este necesară nu doar pentru comunicarea cu studenții, dar și pentru a fi în legătură cu întreg poporul moldovenesc" când vor merge în localitățile rurale pentru a ține lecții sau pentru alte activități[189]. Astfel, în cuvântarea sa, directorul divulgă și elementele propagandistice ale politicii naționale, inclusiv a celei lingvistice, a regimului, completând că renunțarea la studii, chiar și din alte motive decât necunoașterea limbii ruse, și revenirea moldovenilor în satele lor de baștină vor constitui argumente în favoarea celor care susțin că „moldovenii nu pot învăța într-o școală superioară sovietică"[190].

---

187 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, ff. 171-172.

188 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 170. Mai multe documente conțin referințe la existența unor „relații nesănătoase între studenții din grupele ruse și moldovenești" la instituțiile de învățământ superior pedagogic, dar nici într-unul nu se detalizează asupra caracterului și obiectului, asupra formelor de manifestare a acestor „relații nesănătoase".

189 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, ff. 169, 173.

190 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, ff. 172-173.

Nomenclaturist sovietic, directorul Gherasimovici s-a simțit „dator" să le amintească comuniștilor Institutului Agricol despre hotărârile Plenarei a X-a a CC al PC(b)M cu privire la obligativitatea studierii limbii moldovenești și Plenarei a XIII-a, care „a condamnat faptul că majoritatea conducătorilor sovietici și de partid ai Moldovei care au venit din Uniunea Sovietică, de la Est, nu cunosc limba moldovenească", dar și despre faptul că, atunci când a pus problema studierii limbii moldovenești la Consiliul științific, a întâmpinat o opoziție deschisă. Pavel Gherasimovici a susținut că profesorul Nicolae Dimo[191] ar fi spus: „Eu sunt moldovean, dar nu voi învăța limba moldovenească. Este o prostie. Dimpotrivă, trebuie să-i deprindem pe studenți cu limba rusă"[192]. Sprijinindu-se pe autoritatea viitorului academician, directorul Gherasimovici confirmă că nici el nu și-a propus obiectivul să învețe limba moldovenească, „precum, probabil, nici ceilalți tovarăși", dar, înțelegând imperativitatea indicațiilor partidului, invită cadrele didactico-științifice titulare la un compromis – să învețe limba moldovenească „măcar în măsura" în care să-i poată înțelege pe studenții moldoveni[193].

Directorul subliniază că „nu ne este convenabil din punct de vedere politic" ca studenții moldoveni să abandoneze studiile și, susținând că „se pare că totuși cineva din tovarăși organizează aceste exoduri ale moldovenilor din Institut", cere comuniștilor ca moldovenii să fie „luați la evi-

---

[191] *Nicolae Dimo* (1873-1959), moldovean, născut în orașul Orhei, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Doctor habilitat în științe mineralogice (1939), profesor universitar, membru titular al Academiei de Științe Agricole a URSS din anul 1948. A absolvit Școala Reală din Chișinău (1894) și Institutul Agricol de Silvicultură din Novo-Aleksandrovsk, gubernia Lublin (1902). În anii 1898-1909 este agronom-agrolog al Zemstvei guberniale Saratov. A făcut expediții și cercetări pedologice în regiunile Saratov, Cernigov și Penza în perioada 1910-1917. Profesor la Catedra de pedologie a Institutului de Studii Terestre din Moscova (1917-1920). Contribuie la fondarea Universității Asiei Mijlocii din Tașkent, unde va ocupa posturile de profesor și decan al Facultății de Agronomie a Universității din Turkestan în anii 1920-1930. În calitate de șef al Direcției pentru gospodăria apelor, membru al Comitetului Executiv Central al RSS Uzbece, a fost arestat în 1930 în „dosarul sistemului de irigare din Turkestan". A fost condamnat la moarte prin împușcare, dar pedeapsa i-a fost comutată cu 10 ani de munci silnice. Eliberat în 1932, a fost numit șef al Sectorului de dezvoltare a teritoriilor și luptă împotriva salinizării solului la Institutul de Cercetare a Apelor din Tbilisi, post ocupat până în anul 1945, când va fi transferat în postul de șef al Catedrei de pedologie la Institutul Agricol din Chișinău. După fondarea Universității de Stat din Chișinău a fost numit prorector și șef al Catedrei de agrologie. Începând cu anul 1952 a deținut funcția de director al Institutului de Pedologie al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (Nicolae A. Dimo. In: *Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea): portr. biobiliogr*. Chișinău, 1996, pp. 54-56).

[192] ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 171.

[193] ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 171.

dență" în așa mod încât „să știm când și cum răsuflă și ce gândesc"[194]. Sunt relevante aceste indicații ale unui „trimis" al Moscovei să formeze cadre naționale în RSSM în contextul amplificării stărilor de spirit antisovietice, produse de foametea organizată și de presiunile de organizare a colhozurilor[195], pe de o parte, și al „luptei împotriva naționaliștilor moldo-români" și „intensificării muncii ideologice în RSSM"[196], pe de altă parte.

În scurta sa intervenție cu privire la politica națională la Institutul Agricol, despre care Pavel Gherasimovici spunea că trebuie să rămână secretă pentru apartinici și să nu se transforme în „vorba târgului"[197], acesta a reușit să puncteze mai multe aspecte ale politicii naționale, inclusiv a celei lingvistice, în învățământul superior din RSSM. Atitudinea față de puținii studenți moldoveni înmatriculați la Institutul Agricol din Chișinău și față de limba română, manifestată de personalul academic și studenții ruși, denotă, ca să-l parafrazăm pe Rudyard Kipling, o mentalitate de „om alb", care poartă „povara" civilizației, în cazul nostru a celei rusești și sovietice, fapt pentru care trebuie să învețe limba română doar pentru a cunoaște starea de spirit și dispozițiile studentului moldovean (să știe când, cum și cu ce răsuflă acesta)[198], ca să le poată influența ulterior. Angajații rusolingvi din învățământul superior din RSSM aveau preconcepția necesității și obligației „civilizării" moldovenilor prin limba rusă și nu au urmărit obiectivul să învețe „limba băștinașilor", așa cum menționa și Pavel Gherasimovici. Nenumăratele cercuri și cursuri de învățare a limbii „moldovenești" pentru personalul academic și conducerea școlii superioare din RSSM, organizate sau cel puțin documentele pretind că directorii și secretarii de partid s-au preocupat de organizarea lor în primul deceniu postbelic, nu au produs rezultate. Nu a fructificat în vreun fel nici cursul de „limba moldovenească", inclus drept disciplină obligatorie studenților din grupele cu predare în

---

194 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 181.

195 Pentru detalii: Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953),* 2011, pp. 267-277; Petru Negură, Elena Postică. Forme de rezistență a populației civile față de autoritățile sovietice în RSS Moldovenească (1940-1956). În: *Dystopia*, 2012, nr. 1-2, pp. 70-73; Ion Țurcanu. Meditații târzii asupra rezistenței sovietice a basarabenilor. În: Ion Țurcanu. *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău: S.n., 2012, pp. 200-203.

196 Pentru detalii: Elena Negru, Gheorghe Negru. Demolarea identității românești în RSS Moldovenească în anii primului deceniu postbelic. În: *Știința istoriei – formă fundamentală de cunoaștere a trecutului: In honorem Ion Șișcanu – 70*, coord. Gheorghe E. Cojocaru et al., Galați: Galați University Press, 2022, pp. 366-374.

197 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 181.

198 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, f. 173.

limba rusă. Considerăm că personalul academic și studenții rusolingvi au fost unul dintre factorii principali care au produs un mediu de comunicare și un proces didactic rusolingv. Dar foarte important pentru punerea în aplicare a mecanismului și succesul rusificării învățământului superior din RSSM în primul deceniu postbelic a fost rolul jucat de persoanele angajate în școala superioară în calitate de „reprezentanți ai naționalității autohtone", cei importați, de fapt, din stânga Nistrului și din afara RSSM. Tocmai reprezentanții acestei coloane a cincea a regimului (o bună parte), care au fost încadrați la catedrele școlilor superioare din RSSM pentru că se presupunea că „știu moldovenește", resprezentau „naționalitatea autohtonă" și vor construi o școală superioară moldovenească, au fortificat convingerea actorilor rusolingvi din învățământul superior de lipsa necesității învățării limbii române, au creat confortul necesar rusificării învățământului superior și ofensivei ulterioare asupra limbii române.

Analiza documentelor referitoare la activitatea Universității din Chișinău, a Institutului de Medicină și a Conservatorului ne determină să concluzionăm că politica lingvistică în aceste instituții era similară celei descrise la Institutul Agricol. În mare parte, autoritățile manageriale și cele de partid ale acestor școli superioare evitau să pună în discuție problema limbii de predare, pentru că majoritatea cadrelor didactico-științifice angajate erau rusolingve și, deci, predau cea mai mare parte a disciplinelor academice în limba rusă. Această situație este confirmată în rapoartele pe care șefii acestor instituții le întocmeau regulamentar pentru direcțiile de statistică ale Gosplanului RSSM sau al URSS, înscriind la rubrica „limba de predare" – limba rusă[199]. Trebuie de concretizat că doar în rapoartele statistice ale Universității din Chișinău (în afară de instituțiile pedagogice) erau înscrise două limbi de predare – rusă și moldovenească. Analiza proceselor-verbale ale ședințelor majorității catedrelor Universității în primul deceniu postbelic arată că în limba română se preda în „grupa moldovenească" de la Facultatea de Istorie și Filologie[200], deși profesorul Vladimir Potlog susținea că, în 1949, când recrutorii Universității convingeau tinerii din sate să se înscrie la studii, el a ales Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic „deoarece la universitate se făcea totul în rusă, aici [la Institutul Pedagogic din Chișinău, *n.n.*], în schimb, cât de cât (mai ales obiectele la anul I și II) se predau în limba moldovenească"[201].

199 ANA DGAN, F. 3021, inv. 5, d. 622, ff. 77-79; d. 623, f. 26; d. 1431, ff. 56, 61, 63 etc.

200 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 40, ff. 19-26.

201 *Profesorul Vladimir Potlog (1927-2022): Povestea vieții: Studiu de istorie orală*. Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac (coord.). Chișinău: S.n., 2022, p. 116.

De asemenea, se ignorau intenționat discuțiile despre nivelul de cunoaștere al „limbii moldovenești”, or, o bună parte a studenților înmatriculați la instituțiile respective erau alogeni și vorbitori de limba rusă, iar studenții basarabeni și o parte a cadrelor didactice (nu doar cele românofone) nu recunoșteau existența „limbii moldovenești”, pe de o parte, iar, pe de alta, erau intimidați de mașinăria punitivă a campaniilor ideologice și de teama de a nu fi calificați drept naționaliști[202]. Lectorul Aleksandr Patrin[203], profesor de literatură universală la Institutul Pedagogic din Chișinău informa Consiliul științific că unul dintre studenții Facultății de Istorie „a declarat că nu va elabora referatul în limba moldovenească, pentru că nu există limba moldovenească și este doar limba română, iar limba pe care voi o numiți moldovenească este un dialect al limbii române. Iată de ce eu voi citi referatul în limba română sau în limba rusă”. Lectorul

[202] Deși nu au fost identificate în documentele analizate de noi referințe directe despre intimidarea fățișă a cadrelor didactice vorbitoare de limbă română sau despre frica de a fi catalogat naționalist dacă predau în limba română, un caz identificat în arhivele de stat ale Ucrainei care se referă la Universitatea de Stat din Cernăuți credem că este relevant pentru situația din RSSM. Astfel, un grup de studenți de la Universitatea din Cernăuți au scris o scrisoare pe numele lui Stalin prin care cer să fie ajutați să învețe în limba lor maternă – ucraineană, pentru că nu cunosc limba rusă. În șirul probelor invocate pentru a demonstra că nu li se respectă dreptul la studii în limba maternă, studenții din Cernăuți susțin că profesorii Universității, „de frică de a nu fi calificați naționaliști, predau și vorbesc exclusiv în limba rusă”, iar cei care au predat anterior și au vorbit ucrainește „sunt numiți banderoviști”. Astfel, concluzionează acești studenți, „toată lumea se teme să vorbească în Ucraina în limba ucraineană” (ЦДАГОУ, Ф. 1, оп. 23, *д.* 5007, *лл.* 2-3).

[203] *Aleksandr Patrin* (1916-?), rus, născut în satul Eremeevka, gubernia Saratov din Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic din Saratov în anul 1936 și a fost angajat în anii 1936-1938 într-o școală medie din reg. Saratov în calitate de învățător de limba și literatura rusă. În perioada 1938-1941 urmează studii de doctorat la Institutul Pedagogic din Saratov, iar odată cu începerea războiului sovieto-german este mobilizat în Armata Roșie până la sfârșitul conflagrației mondiale, scrie în autobiografia sa oficială. După demobilizare este numit lector superior responsabil de predarea cursului de istorie a literaturii ruse și decan al Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic din Chișinău. În 1948, în urma mai multor controale ale calității procesului didactic la Institutul Pedagogic din Chișinău în contextul campaniilor ideologice din perioada stalinistă târzie, evaluatorii au apreciat că Alexandr Patrin ține lecțiile „la un nivel ideologic și teoretic scăzut”, „face greșeli și distorsiuni politice grosolane”, „nu are cunoștințe în domeniul limbii și literaturii” și a fost „înlăturat” de la predarea cursurilor, luându-i-se și dreptul de examinator. De asemenea, Alexandr Patrin nu a prezentat la angajare diploma de studii superioare și s-a descoperit că „a fost prizonier la nemți” în anii războiului sovieto-german. În anul 1948 a plecat la Moscova (*Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000),* p. 356; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 222, 235, 238; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 56, f. 8).

sublinia că așa cred și unele cadre didactice, concluzia lui fiind întemeiată pe declarațiile „tov. Popovici, doctor în științe istorice”[204], care susținea că „nu poți crea limba moldovenească timp de un an [...] Moldova abia își începe existența și limba moldovenească încă nu a fost creată”[205].

Construcția artificială a unei limbi moldovenești impunea moldovenizarea școlii superioare din RSSM, căci pe seama absolvenților acestor instituții se punea educația în masă, deznaționalizarea și moldovenizarea românilor basarabeni, pentru crearea în RSSM a unei identități separate, diferită de cea românească din România.

Această dominantă a politicii lingvistice a regimului nu a permis ocolirea pe termen lung a problemei cunoașterii „limbii moldovenești”. Se găseau studenți și cadre didactice care făceau tentative s-o aducă în discuție. Unii lectori de la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (Petru Craciun[206], Ivan Volkov[207], Gavriil

---

204 Considerăm că este vorba despre *Rodica Popovici-Alperin,* moldoveancă, născută în anul 1906. Era absolventă a Universității din Iași în anul 1933. A obținut titlul de doctor în istorie în anul 1944 la Universitatea din Tașkent cu concursul profesorului Naum Narțov. După întoarcerea din evacuație a deținut postul de șef al Catedrei de limbi străine la Institutul Pedagogic din Chișinău. În anul 1948 este transferată în funcția de șef al Cabinetului metodic la Institutul de Perfecționare a Învățătorilor din RSSM, iar în septembrie 1953 devine lector la Catedra de limbi străine a Institutului Agricol din Chișinău. În formularul de state al Institutului Agricol din Chișinău pentru anul 1953 nu se indică titlul științific. Probabil, implicată în „scandalul de la Buguruslan” – în cursul căruia profesorul Narțov a fost acuzat că s-a comis abuz în serviciu și a „promovat rude și prieteni”, iar ministrul învățământului superior a dispus prin ordinul din 31 decembrie 1947 să se examineze „legitimitatea obținerii titlurilor științifice de persoane fără studii istorice și pregătire prin doctorat” – titlul i-a fost retras (ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, d. 446, f. 3; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 132-134).

205 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 47, f. 18.

206 *Piotr Craciun* (1902-?), moldovean, născut în satul Cocieri, ținutul Tiraspol, gubernia Herson din Imperiul Rus. În perioada războiului sovieto-german a locuit în satul de baștină. Din 1944 este angajat lector superior și șef interimar al Catedrei de științe ale naturii și geografie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. A exercitat interimatul la conducerea catedrei până în anul 1952. Doctor în științe biologice și conferențiar universitar (ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 15, f. 37, d. 139, f. 12).

207 *Ivan Volkov* (1905-1977), rus, născut în orașul Ust-Katav, gubernia Orenburg din Imperiul Rus. A urmat studii la Facultatea de Matematică și Fizică a Institutului Industrial-Pedagogic din Moscova „Karl Liebknecht”, iar după absolvirea doctoratului Universității de Stat din Moscova „M. V. Lomonosov” a fost delegat în RASS Moldovenească. În perioada 1933-1941 a fost angajat în calitate de conferențiar interimar și șef al Catedrei de fizică și matematică, iar în 1934-1935 a exercitat și funcția de director al Institutului Pedagogic din Tiraspol. În 1938 este numit decan al Facultății de Fizică și Matematică la aceeași instituție. A fost mobilizat în Armata Roșie în timpul războiului sovieto-german, iar în 1946 revine la Tiraspol și reia funcția de șef al Catedrei de fizică și matematică și cea de adjunct al directorului Institutului Învățătoresc din Tiraspol. La începutul anului academic 1946-1947 este transferat

Șerbul[208] și alții) sesizau Consiliul profesoral (martie 1947) că studenții „nu vorbesc deloc limba moldovenească literară", „pronunță greșit cuvintele și construiesc frazele incorect", „întrebuințează în vorbire provincialisme" și invitau colegii să-i oblige „să vorbească într-o limbă literară" și „să-și expună cursiv gândurile", pentru a le dezvolta cultura generală și lingvistică[209]. În alt caz, studentul Socolic semnalează adunării de partid a Universității (octombrie 1946) că „la secția de limba moldovenească doar trei discipline se predau în limba moldovenească" și, pentru că „studenții-moldoveni nu cunosc limba rusă [...] trebuie să se treacă la predarea în limba moldovenească"[210]. Cu toate acestea, în mare parte rusolingvi, comuniștii Universității, dar și cadrele didactice de la celelalte școli superioare nu extindeau discuțiile la acest subiect. Iar în rezoluțiile adunărilor de partid sau ale consiliilor profesorale/științifice nu se regăsesc soluții la propunerile de tipul celor expuse mai sus. Credem că era o situație firească, reieșind și din niște premise subiective ce țin de confortul lingvistic și personal al cadrelor didactico-științifice rusolingve, precum și din primatul misiunii pe care le-a încredințat-o statul – de rusificare a învățământului superior.

Procesul de predare a limbii ruse era urmărit cu vigilență atât de

la Institutul Pedagogic din Chișinău în postul de șef al Catedrei de fizică și matematică. În anul 1948 susține teza de doctor în științe fizico-matematice la Universitatea de Stat din Moscova, iar în 1949 este desemnat decan al Facultății de Fizică și Matematică și director adjunct pentru activitatea didactică și științifică la Institutul Pedagogic din Chișinău. În 1960 a fost transferat la Universitatea de Stat din Chișinău în postul de șef al Catedrei de matematică, de unde s-a pensionat în 1972 (ANA DGAN. Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 57, f. 8; ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 509, f. 1; М. А. Буторина, И. К. Стратиевская, К. В. Стратиевский, В. А. Хохлов. *Ректоры Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко* (1930-2005). Тирасполь: Изд-во Приднестровского университета, 2005, сс. 23-24).

208 *Gavriil Șerbul* (1915-?), moldovean, născut în satul Lunga, ținutul Tiraspol, gubernia Herson din Imperiul Rus. Până în anul 1941 a fost șef al Secției de învățământ al raionului Criuleni, iar în perioada războiului sovieto-german „s-a aflat pe teritoriile ocupate" și a făcut studii la Universitatea din Odesa. Din august 1945 a fost angajat lector superior, responsabil de predarea cursurilor de istorie a URSS, istoria antică și Constituția URSS „în limba moldovenească" la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. În iunie 1951, Ivan Cotenco, directorul Institutului Învățătoresc din Tiraspol, solicită autorităților de stat și de partid ale RSSM să fie concediate câteva cadre didactice, inclusiv Gavriil Șerbul, pe motiv că este „înapoiat și analfabet politic", „timp de cinci ani nu a promovat niciun examen de doctorat, nu desfășoară nicio activitate de cercetare și nu-și ridică nivelul ideologic și politic" (ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 15, f. 39; d. 25, ff. 2; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 725-727).

209 ANA DGAN, Filiala Turaspol, F. 225, inv. 1, d. 34, ff. 15, 24.

210 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 2, ff. 7-8.

direcțiile instituțiilor de învățământ, cât și de organizațiile primare de partid. Este interesant că problema cunoașterii limbii ruse era abordată de cele mai dese ori ca măsură a „culturii generale a studenților" și ca mijloc de civilizare și „cultivare a valorilor". În acest sens este elocventă o intervenție a lui Ivan Garus[211], profesor la Institutul Agricol din Chișinău, la ședința biroului de partid, care confirmă la sfârșitul anilor 1940 că „la noi se predă limba moldovenească pentru cei care nu o cunosc și limba rusă pentru persoanele care nu cunosc rusa", dar, oprindu-se la limba rusă, profesorul Garus subliniază că lectorii se limitează la predarea gramaticii și că „studenții nu se dezvoltă", „rămân prizonieri ai literaturii fără valoare" și acest fapt are consecințe nefavorabile pentru educația lor, îi distrage de la „viața frumoasă și corectă a patriei noastre socialiste". Ivan Garus argumentează că dezinteresul lectorilor pentru literatura artistică sovietică și clasică rusă trezește interesul studenților pentru cea interzisă de bulevard, cărțile procurându-le de la piață, și propune lectorilor de limba rusă să includă în programă studierea literaturii ruse sovietice în calitate de element educativ[212].

Deși către anul 1947-1948 limba rusă ca disciplină de studiu se preda curricular la unele facultăți non-filologice, materiile de specialitate se predau, în mare parte, în limba rusă la majoritatea instituțiilor de învățământ, iar limba culturii organizaționale și a comunicării instituționale devenise limba rusă, totuși studenții moldoveni nu cunoșteau sau înțelegeau puțin această limbă. În memoriile, notele informative și rapoartele întocmite de direcțiile instituțiilor de învățământ, de catedrele de specialitate (la toate instituțiile fuseseră create catedre de limbă rusă), de către inspectorii Ministerului Învățământului al RSSM și cei ai CC al PC(b)M, se arăta un procent mare al studenților care luau note insuficiente la limba rusă, mai ales în „grupele moldovenești" și prin aceasta se explica „nivelul scăzut" al reușitei academice la celelalte discipline[213].

Așa cum predarea „disciplinelor sociale" a fost cel mai des supusă controalelor în contextul campaniilor ideologice postbelice, se evoca ne-

---

211 *Ivan Garus* (1903-?), rus, absolvent al Institutului Agricol din Kubani (1925). Doctor în științe agricole, profesor. În 1944 a fost transferat de la Institutul Agricol din Tadjikistan în postul de șef al Catedrei de culturi tehnice și decan al Facultății de Agronomie a Institutului Agricol din Chișinău (1944-1948) (Sava Turiță, Ion Chirtoagă. *Istoria Universității Agrare din Moldova*. Chișinău: UASM, 2013, p. 75).

212 ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 6, ff. 102-103.

213 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, p. 651.

cunoașterea limbii ruse de către studenții moldoveni anume în contextul predării și însușirii acestor materii. Abordând problema calității însușirii disciplinei „Fundamentele marxism-leninismului" în anul academic 1946-1947, directorul Institutului Învățătoresc din Bălți semnala că majoritatea studenților din grupele „cu predare în limba moldovenească" nu cunosc limba rusă, fapt care nu poate să nu se reflecte asupra reușitei lor academice, pentru că lectorii care predau marxism-leninism „nu cunosc limba moldovenească" și folosesc pe post de translatori lectori și studenți care vorbesc ambele limbi, însă acest intermediat nu poate asigura transmiterea exactă a sensului[214]. Necunoașterea limbii ruse era impedimentul principal în însușirea disciplinelor sociale și pentru studenții moldoveni înmatriculați la Institutul Pedagogic din Chișinău și la cel învățătoresc din Tiraspol[215]. Deși cursul de marxism-leninism li se preda studenților de la cele două instituții pedagogice „în limba moldovenească", deficitul de literatură în limbă română, susțineau Claudia Sluțcaia[216] și Ilia Koifman[217] – ambii șefi ai catedrelor de marxism-leninism, solicită o muncă

214 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 11, ff. 131-132.

215 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 34, ff. 30-31.

216 *Clavdia Sluțcaia* – moldoveancă (în unele documente este înscrisă evreică), născută în satul Borș, comuna Cuialnic, raionul Bârzula, regiunea Odesa. Membru de partid, din anul 1926, a activat la Comitetul raional de partid Balta și redactor adjunct al ziarului *Plugarul roș*, după care a devenit redactor executiv al ziarului *Moldova socialistă*. În anii 1931–1934 a fost secretar al Comitetului raional de partid Râbnița. În anul 1940 a absolvit Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Cikalov, RSFSR, fiind angajată în anul academic 1943-1944 conferențiar la Catedra de marxism-leninism a Filialei din Cikalov a Institutului Unional de Învățământ Juridic din Moscova. În 1945 este transferată lector superior și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Pedagogic Moldovenesc. Implicată într-un conflict cu M. Novițki, secretar de partid al organizației primare a Institutului Pedagogic din Chișinău, în anul 1948 este transferată în postul de șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 36, f. 6; d. 146, f. 39; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 237, f. 54; d. 373, f. 2; ANA DAOSP, F. 51, inv. 4, d. 322, f. 57; Олег Галущенко. Фольклорист Павел Киор: страницы биографии. In: *Simpozionul de Etnologie: Tradiții și procese etnice. Ed. a II-a, Chișinău, 30 martie 2021*. Chișinău: Fox Trading SRL, 2021, pp. 105-111).

217 *Ilia Koifman* (1901-?), evreu, născut în orașul Miropol, ținutul Novograd-Volynsky, gubernia Volyn, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Istorie și Economie a Institutului Pedagogic din Odesa în anul 1933. Membru de partid din anul 1943. În perioada 1934-1941 a deținut funcția de șef al Catedrei de istorie și marxism-leninism a Institutului Pedagogic din Tiraspol. În 1942-1944 a participat la războiul sovieto-german. Lector superior, șef al Catedrei de marxism-leninism (1944-1946) și șef al Catedrei de istorie (din anul 1946) la Institutul Învățătoresc/Pedagogic din Tiraspol. După susținerea tezei de doctor în țtiințe istorice, în 1960 este transferat în postul de conferențiar la Catedra de istorie a Facultății de Istorie la Universitatea de Stat din Chișinău (ANA DGAN, F.

dificilă de traducere a „operelor clasicilor" din limba rusă și, pentru că „nu înțeleg prea multe", studenții denaturează sensul și nu observă ideile principale[218]. În ajunul sesiunii din primăvara anului 1948, lectorii de la Catedra de marxism-leninism a Institutului din Tiraspol au descoperit că studenții moldoveni învață pe de rost fragmente din conspectele sau manualele în limba rusă pentru a susține examenul, după care „nu mai știu nimic". Semion Platonov[219], lector la Catedra de marxism-leninism, se indigna că studenții „se tem de examenul la marxism-leninism" și, totodată, „din 13 lucrări, doar trei au fost scrise în limba moldovenească"[220]. Lectorii care predau în limba moldovenească materia fundamentală pentru formarea unei „concepții corecte despre lume" tinerilor erau identificați de autoritățile de partid din rândul transnistrenilor care urmaseră facultăți sau cursuri în instituții de învățământ sovietice și vorbeau într-o limbă puțin înțeleasă de studenții basarabeni. Pe deasupra, puțina limbă română pe care o cunoșteau lectorii nu era suficientă pentru traducerea „corectă" a termenilor, dar și a sensului ideilor pe care urmau să le transmită studenților. Directorul Institutului Învățătoresc din Tiraspol sesiza autoritățile de partid că Semion Platonov, deși „predă cursul în limba moldovenească strict după conspect" și, în mare parte, „le dictează studenților", faptul că „nu stăpânește bine limba moldovenească" îl face să comită „erori grave" de limbaj și teoretice[221].

În afara raportărilor oficiale, necunoașterea sau puțina înțelegere a limbii ruse de către studenții moldoveni erau semnalate adesea și de cadrele didactice de la diferite facultăți ale școlilor superioare. La ședința din septembrie 1946 a Consiliului științific al Institutului Pedagogic din Chișinău, în contextul discutării obiectivelor instituției pentru anul de

3186, inv. 1, d. 509, f. 14; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 19; ANA DAOSP, F. 51, inv. 12, d. 347, ff. 36-37).

[218] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 277-278; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 34, f. 30.

[219] *Semion Platonov* (1904-?), moldovean, născut în satul Cobusca Nouă, ținutul Bender, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău în anul 1950. La 1 aprilie 1941 este confirmat lector la Catedra de marxism-leninism a Institutului Agricol din Chișinău prin hotărârea Biroului CC al PC(b)M. Din octombrie 1945 a fost desemnat lector și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. Secretar al organizației primare de partid a Institutului Învățătoresc din Tiraspol din 1946 (ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 15, f. 2; *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, pp. 49, 604, 659).

[220] ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 45, f. 36.

[221] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale* p. 604.

învățământ, Nikolai Mohov[222] propune Catedrei de limbă rusă să „elaboreze măsuri de îmbunătățire a învățării limbii ruse de către studenți", argumentând că studenții de la anii mari cunosc atât de prost limba rusă, încât „nu puteau anul trecut să citească gazeta «Pravda» sau alte reviste sovietice"[223]. Secretarul de partid al Institutului de Medicină, Kozma Konopelko[224], și directorul Nikolai Harauzov[225] de asemenea declarau în

[222] *Nikolai Andreevici Mohov* (1904-1983), rus, născut în satul Mostovoe, ținutul Krasnodar, regiunea Kuban, Imperiul Rus. Doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar, membru-corespondent al AȘM (1972). După absolvirea Facultății de Istorie a Universității din Leningrad în anul 1925 a activat în calitate de învățător și funcționar în diferite organe ale învățământului din RSFSR. A susținut teza de doctor în istorie în 1945 și a fost delegat în postul de conferențiar interimar la Catedra de istorie a URSS la Institutul Pedagogic din Chișinău, iar după înființarea Universității din Chișinău a fost transferat șef al Catedrei de istorie universală la noua instituție de învățământ superior. În anul 1947 a fost numit șef al Sectorului de istorie al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În 1972 a fost ales membru-corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (ANA DAOSP, F. 51, inv. 2, d. 697, ff. 1-7; К. В. Стратиевский, Слово об ученом-гуманисте. В: *Stratum plus*, nr. 6, 2004, сс. 11-12; Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov. N. A. Mohov (1904–1983), fiu de întreprinzător, promotor al istoriografiei oficiale, intelectual cu dublă gândire. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2022, nr. 10(160), pp. 46-56.

[223] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 97-98.

[224] *Kozma Gavrilovici Konopelko* (1900-1981), rus, născut în satul Pocinok, ținutul Mglinsk, gubernia Cernigov din Imperiul Rus. Doctor habilitat în științe medicale (1968), profesor universitar. A absolvit în anul 1933 Institutul de Medicină din Rostov și doctoratul la Institutul nr. 2 de Medicină din Leningrad în 1939, cu susținerea tezei de doctor în medicină. În 1939, prin ordinul comisarului poporului pentru apărare al URSS este numit în funcția de lector la Academia de Medicină Militară „S. M Kirov" din Leningrad. În iunie 1943, a fost trimis pe front în calitate de șef al secției de chirurgie a spitalului militar al Frontului I Ucrainean. După demobilizare a fost delegat la Chișinău în postul de șef al Catedrei de biochimie la Institutul de Medicină din Chișinău. În 1951-1963 a urmat studii de postdoctorat la Institutul de Biochimie Experimentală, suplinind și postul de șef al Catedrei de biochimie la Institutul de Medicină din or. Frunze, RSS Kirghiză (ANA DGAN, F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 19).

[225] *Nikolai Aleksandrovici Harauzov* (1907-1963), rus, născut în orașul Vologda din Imperiul Rus. După absolvirea școlii de zemstvă din orașul de baștină (1923), a fost admis la Institutul nr. 1 de Medicină din Leningrad, pe care îl absolvă în anul 1929. În anii 1929-1932 urmează studiile de doctorat la Catedra de farmacologie, după care, în perioada 1932-1941, a fost încadrat în postul de asistent la Institutul nr. 1 de Medicină din Leningrad. După susținerea tezei de doctor în medicină (1941) a fost numit șef al spitalului de campanie și al punctului medical al spitalului de evacuare din Leningrad. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial revine la activitatea didactică și este angajat conferențiar la Catedra de farmacologie a Institutului de Pediatrie din Leningrad. Conform notei informative „Cu privire la starea nesatisfăcătoare a educației politico-ideologice a intelectualității din republica moldovenească", prezentată autorităților de partid de la Moscova în 1950 de către Mihail Turkin, reprezentant al CC al PC(b) al întregii Uniunii în RSSM, directorul Harauzov, membru de

septembrie 1949 că „foarte mulți studenți cunosc superficial limba rusă, astfel ei nu pot conspecta corect lecțiile teoretice și practice, nu-și pot exprima corect gândurile" și „le este foarte greu să învețe", de aceea mulți dintre ei abandonează studiile[226]. O bună parte a cadrelor didactice plasau adesea insuccesele academice ale studenților, neîndeplinirea programelor de studiu și a planurilor de învățământ pe seama cunoașterii insuficiente a limbii ruse de către studenți[227]: lectorii care predau în rusă aveau cele mai multe ppretenții, căci erau obligați să facă mai multe consultații individuale și de grup, erau mai des criticați pentru insuccesele școlare ale studenților ș.a.m.d. Dar și cadrele didactice care predau în limba română se arătau deranjate de puțina cunoastere a limbii ruse de către studenții moldoveni, or, literatura didactică și științifică fiind în mare parte în rusă, nu le puteau cere studenților o pregătire mai bună pentru lecțiile practice, examene și lucrul individual. Unii dintre ei chiar au propus ca studenții care nu cunosc deloc limba rusă să nu fie atestați și promovați, așa cum este cazul celor câțiva studenți de la anul I la Facultatea de Științe ale Naturii și Geografie de la Institutul din Tiraspol, propuși să repete anul de către Petru Craciun, șef de catedră la această facultate[228]. Și directorul Gheorghi Taratin[229] întreba retoric participanții la ședința lucrătorilor din

partid din 1930, „a colaborat cu troțkiștii" în perioada activității sale la Leningrad și, pentru „sprijinul și comunicarea sistematică cu grupările troțkiste", a fost expulzat din partid și arestat de NKVD. Probabil, anume aceste acuzații au servit drept motiv de a-l îndepărta din orașul revoluției bolșevice. În anul 1948 a fost numit șef al Catedrei de farmacologie și rector al Institutului de Medicină din Chișinău, iar în 1951 a fost transferat înapoi la Leningrad în postul de prorector pentru activitatea de cercetare la Institutul Unional de Cercetări Sanitaro-Chimice, a se vedea https://usmf.md/ro/despre/personal/nikolai-harauzov (accesat 11.05.2023); *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* p. 622.

226 ANA DAOSP, F. 276, inv. 54, d. 7, ff. 43, 71, 77.

227 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 13, ff. 13-14, 18-19, 22-23; d. 34, ff. 2, 14-15, 30, 74.

228 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 34, f. 60.

229 *Gheorghi Taratin* (1904-?), rus, născut în orașul Arhanghelsk, gubernia Arhanghelsk din Imperiul Rus. Sursele sunt contradictorii în ce privește instituția de învățământ superior pe care a absolvit-o, căci unele documente înregistrează că a absolvit două instituții: Universitatea de Stat din Rostov și Institutul Pedagogic din Moscova (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7.), alte documente indică că ar fi absolvit doar Universitatea din Caucazul de Nord în 1929 (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6.). Dosarul personal nu se păstrează în arhiva Universității din Bălți. Informațiile lapidare permit reconstituirea unei scurte biografii de după război. Demobilizat din Armata Roșie în anul 1945, a fost desemnat director al Școlii Pedagogice din Bălți, iar peste un an a fost transferat în postul de director la Institutul Învățătoresc din Bălți. Concomitent, a suplinit și posturile de lector superior responsabil

învățământ din 14-16 august 1947 de ce sunt atestați și promovați studenții care nu cunosc limba rusă[230]. Totuși, trebuie de menționat faptul că peste doi ani, abordând aceeași problemă la aceeași facultate, Petru Craciun susținea că în privința studenților care „nu prea știu limba rusă [...] trebuie luată o decizie specială", căci „nu pot fi neadmiși la examenele de absolvire studenții buni doar pentru că nu știu destul de bine limba rusă", pentru că școala are nevoie de pedagogi[231].

Studenții înșiși recunoșteau că nu știu suficient de bine limba rusă pentru a înțelege materiile științifice care li se predau sau pentru a face lectura lucrărilor metodice sau științifice în limba rusă. Documentele nu înregistrează foarte multe mărturii ale studenților și doar în cazul susținerii tezelor de an sau al raportării despre activitatea individuală la catedrele de specialitate, unii studenți se pronunță cu privire la dificultățile lingvistice. Sunt relevante în acest sens înscrisurile ședinței Catedrei de marxism-leninism din februarie 1948 despre studierea individuală a lucrărilor clasicilor marxism-leninismului de către studenții Institutului din Tiraspol, unii dintre care au recunoscut că le vine foarte greu să scrie conspectele acestor opere, pentru că nu cunosc deloc limba rusă. Alții au semnalat că întâlnesc „mai multe cuvinte rusești pe care nu le înțeleg" și că „nu-mi sunt clare o mulțime de cuvinte rusești"[232]. Profesorul Vladimir Potlog, student la istorie în anii 1949-1953, vine să confirme în mărturiile pe care le-a făcut într-un interviu că, fiind originar dintr-un sat unde nu se vorbea rusește, nu prea înțelegea această limbă la început, dar „trebuia să știm limba rusă, însă noi nu știam și ne era dificil"[233].

Și peste câțiva ani de învățare insistentă a limbii ruse, în 1951 studenții Institutului Pedagogic din Chișinău recunoșteau în fața membrilor Catedrei de istorie a URSS că „nu înțeleg întotdeauna ce spune lectorul" care predă în limba rusă și „pot lua notițe doar sporadic", iar „conspectul meu este haotic". Studenții din anii 1950 dezvăluiau că le era extrem de

de predarea literaturii ruse și de șef al Catedrei de limba și literatura rusă. A fost unul dintre inițiatorii și protagoniștii „cazului naționaliștilor" de la Bălți. Acuzat de „atitudine iresponsabilă față de pregătirea învățătorilor calificați sovietici pentru școlile din Moldova" și de faptul că „a permis în mod arbitrar înlocuirea predării limbii moldovenești /la secțiile nespecializate/ cu alte discipline", că „a încălcat gestionarea legală corectă a fondurilor institutului", a fost eliberat din post în anul 1949 (*Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* pp. 358-359).

230 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 45, f. 34.

231 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 45, f. 34.

232 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 51, ff. 3-4.

233 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 508.

dificil să citească „sursele marxism-leninismului" pentru că nu cunoșteau limba rusă în măsura să descifreze materii atât de complicate. „Nu ne puteam noi descurca, totul se preda în limba rusă" și pentru a reuși să traducă și să înțeleagă termenii neclari, citeau mai întâi manualele pentru școala generală[234]. De asemenea, unii studenți comuniști și-au permis să abordeze problema în cadrul adunărilor de partid, așa cum este cazul studentului Socolic, care susține la adunarea de partid din 15 octombrie 1946 că „studenții-moldoveni nu cunosc limba rusă, iar la secția de limbă moldovenească doar trei discipline se predau în limba moldovenească"[235].

Dosarele examinate în arhivele națională indică verificări directe și indirecte a organizării și calității predării limbii ruse în instituțiile de învățământ, care erau organizate sistematic, planificat și inopinat atât de direcțiile școlilor superioare, cât și de autoritățile de stat și de partid din primii ani ai funcționării școlilor superioare din RSSM. Chiar dacă obiectul unor controale nu era întotdeauna nivelul de cunoaștere a limbii ruse, oricare ar fi fost domeniul verificat, rapoartele insistau și asupra diferitelor aspecte ale predării și învățării limbii ruse de către studenți, iar autoritățile de partid au rămas vigilente în privința acestui subiect în toată perioada examinată. Șeful Secției școli a CC al PC(b)M, asistând la ședința Consiliului științific al Institutului Pedagogic din Chișinău pentru a evalua activitatea instituției în anul academic 1945-1946, reproșa cadrelor didactice că absolvenții au demonstrat cunoștințe insuficiente de limba rusă la examenele de absolvire din anul trecut și cere explicații despre măsurile care s-au luat pentru „a lichida acest neajuns" în anul curent. Piotr Amosov[236], conferențiar la Catedra de limba și literatura rusă, confirmă afirmațiile nomenclaturistului și încearcă să justifice situația, invocând „structura națională și nivelul diferit de cunoaștere a limbii ruse" de către studenții înmatriculați în acești ani. Conferențiarul susține că aceștia au venit la facultate cu un prerechizit diferit de limba rusă și că doar absolvenții școlii de 10 clase din

---

234 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 65, pp. 58-59; *Profesorul Vladimir Potlog: povestea vieții…*, p. 125.

235 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 2, ff. 7-8.

236 *Piotr Alekseevici Amosov* (1887-?), rus, născut în s. Kruteț, gub. Novgorod, Imperiul Rus. A absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol în anul 1939 și a fost angajat lector la Catedra de limbi și literaturi a acestei instituții. În 1941 s-a refugiat în reg. Kurgan (RSFSR), fiind încadrat în calitate de director al unei școli din aceasta regiune. A revenit la Chișinău, fiind angajat la Institutul Pedagogic din Chișinău în calitate de lector, conferențiar, șef al Catedrei de limba și literatura rusă și director adjunct pentru activitatea didactico-științifică până în anul 1958 (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, f. 157; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 146, f. 26 vs; *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*, 2000, p. 318).

RSFSR cunosc bine limba rusă, cei care au absolvit-o în Ucraina cunosc mai puțin, iar „persoanele care au absolvit aici liceul fie nu cunosc deloc, fie cunosc foarte puțin rusa"[237], această stare de lucruri făcând imposibilă lichidarea lacunelor de limbă rusă într-un termen atât de scurt. Situația ilustrată de conferențiarul Piotr Amosov este simptomatică și valabilă și pentru celelalte instituții de învățământ superior din RSSM, direcțiile școlilor superioare menționând acest fapt anual în rapoartele de activitate, precum și în alte documente care se refereau la subiectul menționat[238].

Primele concluzii despre predarea–învățarea limbii ruse la instituțiile de învățământ superior din RSSM se fac chiar la mai puțin de un an de la introducerea acestei materii obligatorii în planul de învățământ. Și în agenda Consiliului profesoral al Institutului Învățătoresc din Tiraspol pentru luna decembrie 1946 a fost inclusă chestiunea cu privire la predarea limbii ruse la facultățile non-filologice, raportorii informând că au fost create condiții pentru predarea cu succes a limbii ruse la toate facultățile, s-au constituit formațiuni academice mici după nivelul de cunoaștere a limbii, disciplina a fost inclusă în orar la primele două ore pentru a crește randamentul studiilor și altele[239] etc. Dar, menționau membrii Consiliului, studenții nu au înregistrat progrese mari în învățarea limbii ruse. Pe lângă lipsa și deficitul de manuale și materiale didactice, Consiliul a stabilit drept cauze ale acestei situații faptul că niciunul dintre lectorii care predau limba rusă „nu cunoaște limba moldovenească" și că aceștia „nu țin cont de specificul activității într-o școală superioară națională". Încercând să se disculpe, membrii Catedrei de limbi și literaturi, majoritatea veniți în RSSM odată cu întoarcerea Institutul Pedagogic Moldovenesc de la Buguruslan, susțin că studenții din „grupele cu predare în limba moldovenească", deși nu cunosc limba rusă, „manifestă aroganță, neatenție și neglijență" și nu depun niciun efort ca să o însușească[240]. Trebuie de remarcat faptul că și lectorii de la Institutul Învățătoresc din Bălți prezentau cam aceeași poziție a unor studenți moldoveni, în mare parte absolvenți de școli românești, despre care spuneau că nu știu și „nu doresc să învețe limba și literatura rusă" și, pentru că nu sunt bine educați politic, aceștia

237 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 74-75.

238 *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*. Vol. I, p. 287.

239 Pentru comparație, orele de limba moldovenească în grupele ruse erau incluse în orar la lecțiile a șasea și a șaptea, din contul orelor facultative, a se vedea *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, p. 37.

240 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, pp. 476-747.

„idealizează un șir de scriitori români reacționari" și cer profesori care să le țină cursurile în limba moldovenească[241].

Considerăm că deducțiile și concluziile despre progresul lent, după părerea autorităților, de învățare și stăpânire a limbii ruse de către studenții instituțiilor de învățământ superior din RSSM sunt firești dacă le raportăm la obiectivul general al regimului de a-și croi cât mai grabnic o intelectualitate sovietică din rândul „reprezentanților naționalității autohtone", care să-i fie bază socială și „purtător de cuvânt" în procesul de sovietizare și rusificare a RSSM. Lectorii și comuniștii organizațiilor de partid ale școlilor superioare solicitau insistent directorilor lor să intervină pe lângă ministrul învățământului în scopul măririi de două ori a volumului de ore alocat disciplinei limba rusă (de la 120 la 240 de ore), să pună la dispoziția catedrelor programe, manuale și materiale didactice, iar colegilor lor – să „aibă grijă să vorbească corect rusește" și să „respecte regimul ortoepic și ortografic" acceptat de instituție[242].

Trecând peste „grijile" autorităților și lamentările cadrelor didactice despre necunoașterea sau puțina cunoaștere a limbii ruse de către studenții moldoveni, observăm că studenții au înregistrat și unele reușite în învățarea limbii ruse. De exemplu, la sfârșitul anului academic 1945-1946, conferențiarul Piotr Amosov raporta Consiliului științific al Institutului Pedagogic din Chișinău că „în urma muncii depuse de noi, studenții care înainte nu cunoșteau nici un cuvânt în limba rusă – acum vorbesc rusește" și chiar dacă rezultatele lucrărilor scrise (dictărilor) nu sunt conforme așteptărilor, „ele sunt mai bune decât la începutul anului"[243]. În următorii ani studenții moldoveni ai acestei instituții înregistrează progrese mai mari în această privință, care îi fac pe membrii Comisiei pentru examenele de absolvire din anul 1948 să estimeze că o bună parte a studenților din „grupele cu predare în limba moldovenească" cunosc „bine" și „foarte bine" limba rusă, iar președintele comisiei, Nikolai Mohov, susține că unii absolvenți moldoveni „pot preda la fel de bine și în rusă, și în limba moldovenească" științele pe care le-au învățat, atât în școală, cât și în instituții de învățământ superior[244].

---

241 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 38, 144.

242 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, p. 748; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 32, 60; ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 52, f. 14.

243 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 2, ff. 74-75.

244 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, p. 227-228.

Persoane care au fost studenți ai școlilor superioare din RSSM în această perioadă confirmă în memoriile lor că pe parcursul studiilor în școala superioară au învățat destul de bine limba rusă. Profesorul Potlog susținea că a început să cunoască limba rusă mai bine prin anul III și că a răspuns pentru prima dată în rusă la istoria partidului, amintindu-și că „mi-au spus că am răspuns bine"[245]. Iar profesorul Boris Vizer, după ce a fost admis la facultate cu o notă „satisfăcătoare", pe care i-au dat-o membrii Comisiei de admitere numai ca să devină student, spune că s-a „apucat de învățat", astfel încât peste doi ani profesorul Pankratiev, care i-a dat calificativul de trecere la admitere, i-a spus: „Ai crescut foarte mult în această perioadă", având în vedere progresele la limba rusă[246].

Un alt indicator al progresului cunoașterii limbii ruse este scutirea studenților de diferite probe de evaluare, practică uzitată în școala superioară sovietică. Astfel, lectorul Aleksandra Korotkova[247] declara în decembrie 1948 că va scuti patru studenți de colocviul de limba rusă, pentru că aceștia au lucrat bine pe parcursul semestrului și au acumulat cunoștințe conform programei de studiu, iar colegul ei Mihail Terlețki[248] își propunea același lucru, pentru că la ultima dictare studenții au demonstrat rezultate mult mai bune decât la altele două anterioare[249].

---

245 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 508.

246 Interviu cu prof. univ., dr. hab. Boris Vizer realizat de Sergiu Musteață la 17.09.2011. În: Sergiu Musteață (coord.). *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii*. Chișinău: Arc, 2017 (Tipogr. „Bons Offices"). p. 253.

247 *Aleksandra Ivanovna Korotkova* (1895-?), rusoaică, născută în or. Ioșkar-Ola, gub. Kazan din Imperiul Rus. Absolventă a cursurilor superioare pentru femei din Kazan. În 1942 a fost angajată în calitate de lector responsabil de predarea limbii ruse la Institutul Moldovenesc Pedagogic din Buguruslan. A venit în RSSM odată cu întoarcerea Institutului din evacuație și a fost angajată la Catedra de limba și literatura rusă a Institutului Învățătoresc din Tiraspol (*Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, p. 350).

248 *Mihail Mironovici Terlețki* (1909-?), ucrainean, născut în s. Păsat, ținutul Balta, gub. Podolia din Imperiul Rus. Deși documentele indică că nu este membru de partid și că „s-a aflat pe teritoriile ocupate" în timpul războiului sovieto-german, a fost angajat, în anul academic 1944-1945, lector superior responsabil de predarea limbii ruse la Institutul Învățătoresc din Tiraspol. Decan al Facultății de Limbi și Literaturi la Institutul Învățătoresc din Tiraspol din august 1944 (*Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, p. 234, 303).

249 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 52, f. 8,

Pe parcursul anilor s-au redus în intensitate și acuzațiile cadrelor didactice care predau discipline de specialitate în „grupele moldovenești" și, dimpotrivă, unii lectori, ca Valentin Titov[250], care preda literatura rusă studenților de la Facultatea de Istorie a Institutului din Tiraspol, sau Dora Poplavskaia, care ținea cursul de istorie a URSS la Institutul Învățătoresc de la Bălți, ambii menționând că „a crescut calitatea însușirii materialului predat" și că „cea mai mare parte a studenților din grupele moldovenești cunosc suficient limba rusă pentru a înțelege materialul care le este predat"[251].

Este adevărat că cea mai mare parte a studenților moldoveni nu știau deloc sau înțelegeau puțin limba rusă în primii ani postbelici, căci candidații recrutați în școlile superioare din RSSM se născuseră într-o Basarabie românească și făcuseră școală românească, în care nu se studia limba rusă și nici disciplinele specifice sovietice. Dar nici primii absolvenți ai școlilor medii sovietice, puțini la număr în primii ani postbelici[252], nu aveau de unde să cunoască prea multă limbă rusă din moment ce această disciplină nu se preda în mai multe școli de 7 clase și medii, iar, acolo unde se preda, procesul didactic era susținut de învățători „care nici ei nu o prea

---

250 *Valentin Gavrilovici Titov* (1913-?), ucrainean, născut în localitatea Camenca, gub. Podolia, Imperiul Rus. A absolvit în anul 1934 Facultatea de Limba și Literatura rusă a Institutului Pedagogic din Odesa. Lector superior, responsabil de predarea literaturii ruse și șef al Catedrei de limbi și literaturi la Institutul Învățătoresc din Tiraspol din august 1944. În anul 1954 a fost înlocuit în postul de șef de catedră de Igor Dubovițki, doctor în filologie (*Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, p. 140; ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 237).

251 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, p. 60, 144.

252 Adresându-se secretarului CC al PC(b) al întregii Uniuni cu solicitarea de a permite autorităților RSSM să organizeze „facultăți muncitorești pe lângă instituțiile de învățământ superior", pentru a asigura executarea planului de admitere în școlile superioare din RSSM, fixat la 720 de persoane în anul 1945, Fiodor Butov, președintele Biroului CC al PC(b) al întregii Uniuni pentru Moldova, argumenta că lipsește un bazin de recrutare a candidaților la studii superioare din cauza numărului foarte mic de absolvenți ai școlilor medii moldovenești, care a constituit în anul 1944 doar 40 de persoane, în anul 1945 – circa 100 de persoane, și prognoza circa 300 de absolvenți de școli medii moldovenești în 1947 (ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 265, ff. 49-50). Pronosticurile lui Butov pentru anul 1947 nu s-au realizat: din cei 500 de absolvenți de școli medii din RSSM doar 150 erau moldoveni, în timp ce planul de admitere la instituțiile de învățământ superior crescuse până la 1325 de studenți (ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 8, f. 146-147). Situația nu s-a îmbunătățit nici în următorii ani: în 1949 au absolvit școala medie 1059 de elevi, inclusiv 490 de elevi au absolvit școlile moldovenești, iar planul de admitere la școlile superioare din RSSM fusese ridicat până la 1850 de studenți (ANA DAOSP, F. 51, inv. 8, d. 350, f. 36).

cunoșteau”[253], dar nici manuale, indicații metodice și materiale didactice nu aveau[254]. Toate acestea fiind completate de mediul lingvistic al satelor RSSM, care rămânea unul românofon și, deci, neprielnic însușirii limbii ruse[255]. Sunt relevante pentru această situație unele mărturii ale foștilor candidați la studii superioare în instituțiile din RSSM în primii ani după război, care, determinați de recrutorii delegați de administrațiile școlilor superioare în raioanele și județele RSSM, au venit la Chișinău pentru a se înscrie la o instituție de învățământ superior, fără să cunoască și condițiile de susținere a examenelor de admitere. Foști studenți la Institutul de Medicină din Chișinău în anii 1940, Gheorghe Popușoi, fost elev al Gimnaziului Industrial din Soroca, Alexandru Nacu, absolvent al liceului „Ion Creangă” din Bălți, Pavel Bâtcă, Diomid Gherman, absolvent al școlii medii moldovenești nr. 1 din Bălți, și alții mărturisesc că au vrut chiar să „dezerteze” de la Institut înainte să susțină probele de admitere, pentru că examenele se susțineau în limba rusă, pe care ei nu o cunoșteau[256]. Acești candidați la studii, ca și mulți alți moldoveni, au fost convinși de rectorul Ipatie Sorocean să participe la concurs și au fost admiși, căci instituția trebuia să înmatriculeze „reprezentanți ai naționalității autohtone – ai moldovenilor”[257]. În alte cazuri, însă, candidații la studii au renunțat la ideea de a se înscrie la Institutul de Medicină din Chișinău, așa cum a fost cazul profesorului Dodiță, optând pentru alte facultăți, unde unele examene de admitere se susțineau în limba română[258].

---

253 ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, d. 265, f. 19.

254 Onufrie Andrus, *Скице дин история школилор Басарабией*, pp. 216-217.

255 În majoritatea satelor din RSSM situația s-a conservat pentru o bună parte a istoriei sovietice, faptul fiind confirmat și de autorități sau de delegații acesteia. Astfel, conferențiarul Catedrei de limba și literatura rusă a Institutului Pedagogic din Tiraspol, V. P. Zabrodcenko, delegat în primăvara anului 1960 să verifice calitatea predării limbii ruse în satul Afumați din raionul Cărpineni, conchide că, în primul rând, „elevii aud limba rusă doar la lecțiile de limba rusă”, căci în sat nu există nici radio, nici electricitate, nici club, unde ar putea fi privite filme și, în rândul al doilea, limba rusă în școala respectivă a fost predată de un specialist doar din februarie 1960 (ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 471, f. 134).

256 Iulian Grossu. *Originea și itinerariile unei promoții,* Chișinău, BIORITM, 2002, p. 78; Alexandru Nacu. Amintiri cu prilejul jubileului de 60 de ani ai universității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 34-37; Diomid Gherman. *Așa a fost să fie ...* Chișinău: S.n., 2008, pp. 24-25.

257 Iraida Condrea. Un dialog despre limba română din Basarabia (I). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*. 2023, nr. 1, p. 136.

258 *Oameni ai cuvântului: Culegere de interviuri*. Coord. de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S.n., 2020, p. 45.

Cei admiși prin concursul unor împrejurări fericite, ajungând studenți, au trecut prin mari dificultăți de înțelegere a materiilor universitare, care erau predate în limba rusă. Ajuns student la anul I la Medicină, își amintea Pavel Bâtcă în scurtele sale memorii, „la sfârșitul primei zile [1 septembrie 1946, *n.n.*] m-am ales cu o stare de descurajare, greu de imaginat", pentru că, necunoscând rusa, nu a înțeles nimic la primele lecții, care au fost ținute în limba rusă[259]. Demir Dragnev, care a făcut doi ani de școală românească (1942–1944) și încă opt în cea sovietică (1945-1952), ajungând la Chișinău pentru a admite la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității și trebuind să susțină trei examene și toate în limba rusă, spunea că abiturienții autohtoni știau bine materiile examinate, dar „picau examenul unul după altul" pentru că nu vorbeau bine rusa și le venea foarte greu să construiască răspunsuri complexe și fără greșeli de exprimare, așa cum așteptau membrii comisiei de admitere[260]. Doar la Institutul Pedagogic din Chișinău unele probe de concurs se susțineau în limba română, în schimb era obligatoriu examenul de limba rusă. Boris Vizer, venit la Chișinău în 1948 să se înscrie la Facultatea de Istorie a acestei instituții, își amintea că a luat nota doi la examenul de limba rusă, dar „unul Pankratiev [...] ne-a pus note satisfăcătoare [candidaților moldoveni, *n.n.*], numai să trecem"[261]. O situație similară descrie în memoriile sale academicianul Diomid Gherman, care mărturisește că „sărmanul profesor Smirnov a făcut maximum posibil" să aprecieze cu nota trei (satisfăcător) dictările candidaților moldoveni la studii la Institutul de Medicină din Chișinău în anul 1946, căci, susține Gherman, „cunoșteam doar vreo 100 de cuvinte" în limba rusă, pe care studenții moldoveni reușiseră să le învețe timp de an în școala generală sovietică[262].

Deși studenții moldoveni din primii ani de după război, care nu cunoșteau limba rusă, plasau întregul „merit" al admiterii lor pe seama „bunăvoinței" unor evaluatori, cei din urmă, de fapt, executau prevederile instrucțiunii Comitetului Unional pentru Școala Superioară din 7 iulie

---

259 Pavel Bâtcă. O privire asupra trecutului. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 31-34; Gheorghe Baciu. *Istoricul medicinei și al învățământului medical pe plaiul basarabean*. Chișinău: S.n., p. 2016, p. 95.

260 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească,* p. 224.

261 Interviu cu profesorul universitar, doctor habilitat Boris Vizer realizat de Sergiu Musteață la 17.09.2011. În: Musteață Sergiu (coord.). *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii*. Chișinău: Arc, 2017 (Tipogr. „Bons Offices"). p. 253.

262 Diomid Gherman. *Așa a fost să fie*, pp. 23-24; В. Халитова, Н. Френкель (Мякушева), М. Штейнберг, В. Белугина, О. Папук-Коваль, Н. Лещенко, О. Рощина-Кожекорова. Воспоминания о профессоре Борисе Зиновьевиче Перлине. În: *Actual issues of morphology, 20-22 septembrie 2012, Chișinău.* Chişinău: Tipogr.-Sirius, 2012, p. 28.

1938. Completarea contingentelor cu studenți reprezentanți ai națiunii titulare în republicile unionale era o problemă specifică pentru majoritatea instituțiilor de învățământ superior din Uniunea Sovietică. Pentru a remedia situația, Comitetul Unional pentru Școala Superioară indica directorilor instituțiilor de învățământ superior să înmatriculeze candidații care au absolvit școli medii, facultăți muncitorești (cursuri de pregătire pentru admitere în școli superioare) și tehnicumuri în altă limbă decât rusa, chiar dacă aceștia nu cunosc limba rusă în măsura să asimileze cu succes programul de studii al școlii superioare dacă aceștia au susținut cu note pozitive celelalte probe de concurs. În cazul admiterii unor asemenea studenți, șefii instituțiilor de învățământ superior erau obligați să organizeze cursuri intensive de limba rusă în anul I[263].

Nici la cursurile pregătitoare, deschise pe lângă școlile superioare cu scopul de a ajusta nivelul de cultură generală al candidaților la studii superioare la rigorile școlii sovietice, nu se preda și nu se învăța limba rusă în măsura în care absolventul acestor cursuri să facă față cu succes studiilor în limba rusă în instituțiile de învățământ superior. Responsabilii de organizarea cursurilor pregătitoare raportau frecvent că audienții cunosc puțin sau deloc limba rusă, dar nici nu fac progrese sesizabile prin învățarea ei la aceste cursuri. Directorul Institutului Învățătoresc din Bălți raporta ministrului învățământului în august 1948 că cel mai mare număr de restanțieri se înregistrează la limba rusă și că 48 din 90 de audienți ai cursurilor pregătitoare nu cunosc limba rusă pentru a trece examenul de absolvire, iar nivelul de predare a limbii ruse depășește orice imaginație – lectorul Kustova nu se pregătește deloc de ore, nu este capabilă să dezvolte studenților moldoveni care cunosc puțin limba rusă abilități de vorbire în această limbă"[264]. În acest fel, prerechizitul lingvistic cu care intrau studenții moldoveni la instituțiile de învățământ superior nu era unul suficient pentru a asimila științe universitare complicate în limba rusă – limba de predare la majoritatea facultăților școlilor superioare din RSSM în primii ani postbelici.

Cât privește cunoașterea „limbii moldovenești" de către studenții din grupele ruse sau din cele „cu predare în limba moldovenească", sursele de arhivă abordează mai puțin această problemă, pentru că, probabil, ea a fost mai puțin discutată în această perioadă. Considerăm că, având foști elevi ai școlilor românești în contingentele studențești și cam o 1/3 a corpurilor didactico-științifice formate din basarabeni absolvenți de universități

263 ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), *д.* 9536, *л.* 231.

264 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* pp. 278-279.

europene și românești, autoritățile și-au direcționat preocupările în primii ani după război cu lupta împotriva „pasiunii ieșite din comun față de literatura românească" a studenților, împotriva „idealizării scriitorilor români reacționari" și împotriva elogierii modului de viață și a școlilor românești, a „utilizării ostentative a grafiei latine" în scrierea conspectelor și referatelor[265] și a utilizării provocatoare a limbii române „de salon", corectând, totodată, greșelile de vorbire ale lectorilor transnistreni și alte „greșeli politico-ideologice"[266]. Sunt firești aceste comportamente ale studenților care învățaseră în școli românești și aveau o pregătire generală și lingvistică respectivă, acestea fiind susținute și de exemplul cadrelor didactice „educate în țările burgheze, care folosesc în vorbire expresii și locuțiuni românești" și față de care studenții erau „deosebit de respectuoși"[267], mai ales dacă îi puteau compara pe cei din urmă cu colegii lor șantiști[268], care, pe lângă faptul că demonstrau mai puțin profesionalism, vorbeau un grai pocit și poluat de moldovenisme, rusisme și ucrainisme lamentabile[269]. Conștiente de influența pe care o exercitau profesorii cu studii în universitățile occidentale asupra studenților, inclusiv în plan lingvistic, fapt care ar fi tergiversat convertirea lor la „moldovenism", autoritățile de partid insistau pe înlăturarea lor, inclusiv pentru că „majoritatea covârșitoare a studenților de pe malul stâng nu înțeleg deloc mai multe expresii, gânduri și fraze", acestea fiind expuse românește[270].

Educația antiromânească a studenților ca parte a moldovenizării basarabenilor din școala superioară[271] era însoțită de „purificarea limbii

265 ANA DAOSP, F. 276, inv. 128, d. 9, ff. 4, 24; inv. 127, d. 2, f. 128; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 47, f. 5.

266 ANA DAOSP, F. 276, inv. 128, d. 9, f. 4.

267 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* pp. 32, 34.

268 În memoriile sale, academicianul Diomid Gherman își amintește despre învățătorii săi de la școala medie moldovenească nr. 1 din Bălți, mulți dintre care veniseră din stânga Nistrului și care „nu știau bine nici limba moldovenească, nici rusa, nici româna" și predau lecțiile „într-o limbă moldovenească pocită". Foștii elevi ai școlilor românești, susținea Diomid Gherman, erau supărați și oripilați de expresiile de genul „Oamnenii bagați jupuiau norodu", „Podul pe care a trecut Napoleon era înalt, avea 7 fuți" (unitate de măsură englezească), „Unde uiți tu? Una musca pe perete" și altele (Diomid Gherman. *Așa a fost să fie*, pp. 22-23).

269 Ion Druță. *Căsuța de la răscruce*. Chișinău: Cartier, 2018, p. 19.

270 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* pp. 34-35.

271 Anatol Petrencu (ed.). *O istorie a Basarabiei*. Chișinău: Tipografia „Balacron", 2015, pp. 285-286.

moldovenești de influențele străine” de origine latină, adică „româno-franceze”. Ministerul Învățământului al RSSM, invitând la raport membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău la 23 aprilie 1948, le-a imputat faptul că „nu asigură predarea limbii moldovenești la nivelul cerut”, nu reușesc să demonstreze studenților „originalitatea ei”, să le arate „modul de îmbogățire lexicală pe baza dialectelor populare și înlăturare a românismelor” și „cum se construiesc corect cuvintele și propozițiile în limba moldovenească”[272]. Modelarea noii identități moldovenești presupunea adoptarea graiului moldovenesc al limbii române, cu diferențele respective, în special în fonetică și vocabular[273], iar lectorii Institutului manifestau „apolitism și obiectivism burghez”, educau greșit din punct de vedere politic și ideologic studenții, pentru că, în viziunea funcționarilor ministeriali, au suferit eșec în predarea „limbii moldovenești”, lăsând să persiste cuvinte și expresii românești în vorbirea studenților, iar ei înșiși știu „foarte puțină limbă moldovenească”, folosesc în vorbire „foarte multe românisme” și nu corectează greșelile studenților atunci când, de exemplu, aceștia „pronunță «Crimeea» în loc de «Crîm», «a treia» în loc de «a triia», «ridicau» în loc de «rîdicau»” și altele[274].

Rivalizând cu conștiința românească a basarabenilor, educați în școala și societatea românească interbelică, cu „naționalismul burghez” și sentimentele proromânești, regimul comunist a exploatat în afara demersurilor ideologice și propagandistice, ideea necesității de modernizare a RSSM prin crearea unei economii dezvoltate, care să schimbe modul de viață și să îmbunătățească nivelul de trai al locuitorilor acesteia, fapt pentru care era nevoie de „specialiști de înaltă calificare” din rândul „naționalității autohtone – a moldovenilor”, formați prin sistemul de învățământ superior. Și în acest sens, importul de cadre didactico-științifice era o imperiozitate, chiar dacă aceste cadre nu cunoșteau limba studenților pe care urmau să-i învețe și cu care trebuiau să comunice. Astfel, obligativitatea învățării limbii ruse a fost prezentată în mod perfid drept un compromis pe care trebuiau să-l facă studenții non-ruși din RSSM pentru a uzita de

272 ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 32, f. 193.

273 Klaus Heitmann. Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (așa-numita limbă și literatură moldovenească). În: *Revista de lingvistică și știință literară*. 1991, nr. 4, p. 83; Donald L. Dyer. Some Influences of Russian on the Romanian of Moldova during the Soviet Period. In: *The Slavic and East European Journal*. 1999, vol. 43, no. 1, pp. 86-87; Igor Cașu. „Politica națională” în Moldova Sovietică…, pp. 45-46.

274 ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 32, ff. 191, 193.

oportunitatea de a-și modifica condiția intelectuală, socială și economică, mai ales că și literatura didactică și științifică, la fel importată din URSS, era în limba rusă. Fără îndoială, alături de educația politico-ideologică integrală și epuizantă, curriculară și extracurriculară, mediul lingvistic tot mai rusificat al orașelor și al administrației, totalitatea condițiilor obiective din sistemul de învățământ superior al RSSM „au convins" primii studenți moldoveni de necesitatea însușirii limbii ruse.

Nivelului de alfabetizare al studenților în limba rusă și rusificării „sub acoperire" li s-a acordat în această etapă o atenție mai mare decât „moldovenizării" lor, deși aceste două părți ale instrumentarului lingvistic au fost promovate și derulate în paralel. Pe lângă disputa lingvistică și incertitudinea neeliminată a existenței unei „limbi moldovenești", o disciplină limba moldovenească s-a predat puțin și sporadic în instituțiile de învățământ superior și din cauza deficitului de cadre didactice „moldovenizatoare". Cele din urmă erau formate de către personalul didactic și „științific" desantat în dreapta Nistrului de la fostul Institut Pedagogic din Tiraspol, majoritatea convinși de I. D. Ceban[275] că „limba moldovenească" este o limbă slavă cu un importat semnificativ de cuvinte rusești. Cei care au învățat „limba moldovenească", „curățată de cuvintele românești franțuzite, neînțălese de norodu moldovenesc, întroduse cândva de dușmanii norodului" și îmbogățită cu „cât mai multe cuvinte întrate în traiu norodului moldovenesc în legătură cu zâdirea soțialistă, ca neologhizme, din lindile noroadelor frățești rusască și ucrainească" conform infamantului *Cuvântelnic orfografic moldovenesc pentru școală înșepătoare, nijloșie necomplectă și nijloșie*[276], erau puși în condiții de rivalitate profesională, lingvistică

[275] *Ivan Dmitrievici Ceban/I. D. Ceban* (1910-2000), moldovean, născut în satul Culina-Veche, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. A absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol în 1932, după care a fost angajat la Școala Pedagogică Moldovenească din Balta, la Institutul Pedagogic din Tiraspol și la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Limbii și Literaturii. În timpul războiului sovieto-german a activat în calitate de lucrător literar la gazeta *За Советскую Молдавию* [Pentru Moldova Sovietică] şi redactor responsabil pentru emisiunile moldoveneşti la Comitetul unional de radio (Moscova). După întoarcerea din evacuație a fost numit director al Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiințe a URSS, având misiunea de a demonstra diferenţa dintre limba română și cea vorbită în RSSM și de a pune în practică proiectul unei limbi „moldoveneşti". În perioada 1952-1956 a exercitat funcția de director al Institutului Pedagogic din Chişinău. A susținut teza de doctor în ştiințe filologice în anul 1975. A se vedea *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1940-2000)*, Chișinău, 2000, p. 329.

[276] *Кувынтелник орфографик молдовенеск. Пентру шкоала ыншепэтоаре, нижлошие некомплектэ ши нижлошие*. Суб кондушеря ши редакция луй И. Д. Чьобан. Тирасполь: Едитура де Стат а Молдовей, 1940, p. 5.

și intelectuală cu profesori basarabeni, care au urmat școală românească sau și-au luat diplomele de studii superioare în universități din Europa Occidentală. Unii dintre aceștia, este drept că puțini, o făceau fățiș, nu recunoșteau existența unei limbi moldovenești, alții îi spuneau „limbă moldovenească", însă o considerau o limbă romanică cu grafie chirilică, dar ambele categorii îi stinghereau și temperau pe transnistreni în „opera" lor de moldovenizare a studenților, de abia ieșiți din școala românească. O mai mare contribuție la moldovenizare în sensul în care înțelegea I. D. Ceban, că este „limba moldovenească", au avut procesul didactic în limba rusă la disciplinele de specialitate, comunicarea instituțională și administrativă, care a favorizat preluarea cuvintelor, termenilor și expresiilor rusești (*vuz*, *zaciot*, *zaocinik*, *otlicinik* și altele), întinarea și vicierea limbii române cu rusisme. Sistemul de sunete a fost afectat de fonologia rusă și sintaxa a fost alterată de modele frazale slave. Toate acestea – în contextul lipsei de acces la literatura de limba română și al acuzării de „naționalism burghez", de „adulare a Occidentului" a celor care utilizau cuvinte de origine românească sau din limbile latine.

Cât privește studierea „limbii moldovenești" de către studenții alogeni din grupele cu predare în limba rusă în această perioadă, documentele analizate nu se referă la acest aspect, deși o scrisoare a Ministerului Învățământului al URSS din 12 noiembrie 1947 stipula obligativitatea învățării „limbii republicii" de către studenții alogeni și susținerea unui examen de cunoaștere a acesteia după primul an de studii[277]. Lipsa informațiilor documentare ne determină să concluzionăm că o asemenea disciplină academică nu a fost inclusă în programul de studiu al studenților alogeni din școlile superioare din RSSM, căci „bătăliile lingvistice", deficitul de cadre didactice, lipsa manualelor și altor materiale didactice, precum și politica sovietică de rusificare a învățământului superior național au făcut imposibilă predarea acestei materii. Mai mult decât atât, RSSM nu prezenta un caz unic. O situație asemănătoare s-a format și în instituțiile de învățământ superior din RSS Ucraineană, unde sistemul educației superioare de tip sovietic avea o experiență și o tradiție antebelică. Dacă documentele care vizează studierea „limbii republicii" de către studenții alogeni din RSSM trec cu vederea problema, sursele documentare care abordează învățământul superior ucrainean după război pun în discuție „dificultățile" de predare și învățare a limbii ucrainene de către studenții non-ucraineni din școlile superioare ale RSS Ucrainene. Astfel,

[277] ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), *д*. 9536, *лл*. 230, 238.

directorul Institutului Învățătoresc din Zaporojie adresează o scrisoare lui Veaceslav Molotov, vicepreședintele Sovietului de Miniștri al URSS, în care susține că decizia Ministerului Învățământului al RSS Ucrainene de a obliga studenții alogeni să însușească și să susțină un examen de cunoaștere a limbii ucrainene (autorul scrisorii nu face referire la scrisoarea Ministerului Învățământului al URSS) „este una greșită" și că persoanele înmatriculate în instituțiile de învățământ pedagogic din RSS Ucraineană care au venit din alte republici trebuie scutite de susținerea examenului la limba și literatura ucraineană. Directorul argumentează imposibilitatea executării deciziei autorității republicane prin „lipsa condițiilor favorabile" pentru însușirea limbii ucrainene, deficitul de cadre didactice care ar putea asigura procesul didactic la această materie și al manualelor de limbă ucraineană pentru non-ucraineni, dar și prin „lipsa de necesitate a cunoașterii limbii ucrainene" de către viitorii pedagogi care vor preda în limba rusă în RSS Ucraineană sau alte republici[278]. În nota explicativă adresată Sovietului de Miniștri al RSS Ucrainene, Grigori Pinciuk, ministrul ucrainean al învățământului, consideră absurdă solicitarea directorului institutului din Zaporojie din moment ce în RSS Ucraineană funcționau 26 175 de școli cu predare în limba ucraineană și doar 2 798 de școli cu predare în limba rusă, iar învățătorii „trebuie să cunoască limba republicii"[279]. Pentru a remedia situația, Sovietul de Miniștri al RSS Ucrainene decide să păstreze obligativitatea susținerii unui examen de limbă ucraineană pentru studenții alogeni, dar transformă această probă de evaluare a competențelor de limba ucraineană în una nesemnificativă, căci stipulează că „lipsa notei la disciplina «Limba ucraineană» nu îl lipsește pe student de dreptul de a primi bursă"[280].

Astfel, spre sfârșitul anilor 1950 procesul de rusificare și deznaționalizare a învățământului superior din republicile unionale, deși camuflat propagandistic sub lozincile școlii superioare naționale și în limba maternă a studenților, a fost reluat cu intensitate. Spre deosebire de RSS Ucraineană, condițiile social-politice și economice din RSSM au creat premise mult mai prielnice pentru crearea unei școli superioare și a unei intelectualități autohtone rusificate.

278 ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), *д*. 9536, *лл*. 224-225.
279 ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), *д*. 9536, *лл*. 235-236.
280 ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), *д*. 9536, *л*. 241.

I.2. O nouă instituționalizare a obligativității limbii ruse (1948-1949)

„Fundamentul perfect" pentru „cultivarea patriotismului sovietic, a mândriei naționale, a iubirii de patrie și a loialității față de ideile comunismului"

Problema puținei cunoașteri a limbii ruse de către absolvenții școlilor medii cu limba națională de predare era una specifică pentru mai multe republici unionale și autonome ale URSS, iar cele câteva ajustări la legea din 1938, operate în timpul războiului sovieto-german, nu au soluționat problema. În februarie 1948 Nikolai Iakovlev, șeful Secției școli, și Dmitri Șepilov, adjunctul șefului Direcției agitație și propagandă a CC al PC(b) al întregii Uniuni, l-au sesizat pe șeful lor, Mihail Suslov, încercând să-l convingă că necunoașterea limbii ruse de către elevii care învață în limbile naționale în școala generală este principalul motiv al eșecului școlar al studenților non-ruși și au adus drept argument statisticile care arătau numărul mic de studenți non-ruși în instituțiile de învățământ superior din republicile unionale, unde predarea avea loc preponderent în limba rusă. Nikolai Iakovlev susținea că necunoașterea limbii ruse de către absolvenții școlilor non-ruse din republicile unionale și autonome tergiversează formarea intelectualității naționale[281] și, împreună cu Aleksandr Voznesenski, ministrul învățământului al RSFSR, promova ideea, nesusținută de republicile unionale[282], de a transfera limba străină în categoria materiilor opționale în toate școlile naționale, pentru a elibera mai multe ore pentru studiul limbii ruse. Sarcina funcționarilor unionali era să centralizeze și să standardizeze cât mai mult posibil învățarea limbii ruse și, pentru ei, era important nu doar ca tuturor școlarilor non-ruși să li se țină ore multe de limba rusă și cât mai devreme, dar ca studiul limbii ruse să se desfășoare în același mod în toată Uniunea Sovietică.

---

281 *Apud* П. Блитстейн. Национальное строительство или русификация? Обязательное изучение русского языка в советских нерусских школах, 1938–1953 гг. В: *Государство наций: империя и национальное строительство в эпоху Ленина и Сталина*, под ред. Р. Г. Суни, Т. Мартина. Москва, 2011, с. 324.

282 Miniștrii învățământului ai RSS Uzbece, RSS Ucrainene, RSS Georgiene, RSS Azerbaidjene au susținut că orele planificate studierii limbii ruse conform legii din 1938 sunt suficiente și nu au susținut propunerea lui Nikolai Iakovlev. De asemenea, pe paginile ziarului *Учительская газета* [Gazeta învățătorului] a avut o discuție aprigă cu privire la chestiunea din ce clasă trebuie să înceapă studiul limbii ruse copiii din republicile unionale, care nu a înclinat în favoarea propunerii șefilor de la Moscova (П. Блитстейн. *Национальное строительство или русификация?* с. 326).

Pentru că discuțiile despre soarta limbii ruse în școala națională au fost publice și autoritățile RSSM trebuiau să ia atitudine, Artiom Lazarev[283], ministrul învățământului al RSSM, doar menționa la consfătuirea din august 1948 a angajaților din învățământul public că limba rusă este subapreciată „în unele instituții de învățământ" și atenționa comunitatea pedagogică că „problema studierii limbii ruse nu poate fi ocolită la nesfârșit". Totodată, ministrul Lazarev recomandă delegaților la consfătuire, inclusiv rectorului/directorilor școlilor superioare, să-și schimbe radical atitudinea și să organizeze „cu toată seriozitatea" studiul limbii ruse[284]. Deși demnitarul, pentru că era determinat de funcția pe care o deținea, a abordat calitatea însușirii limbii ruse de către elevi și studenți, rezoluțiile acestei consfătuiri nu conțin nici o decizie sau referire la problema limbii ruse[285].

După ce Nikolai Iakovlev a fost înlocuit în mai 1948 cu Ludmila Dubrovina, care considera că problema educației în limba maternă în școlile non-ruse nu merită discutată, inițiativa a fost preluată de Ministerul Învățământului Superior al URSS. Argumentând că timpul alocat pentru

---

283 *Artiom Lazarev* (1914-1999), moldovean, născut în satul Camenca, ținutul Olgopolsk, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. Doctor habilitat în istorie (1976), profesor universitar (1971), membru titular al Academiei de Științe a Moldovei (1976). După absolvirea Facultății de Istorie a Institutului Pedaogic din Tiraspol (1938) a fost angajat în calitate de șef de secție la Comitetul orășenesc al comsomolului din RSSM și lector la Institutul de Legumicultură și Pomicultură din Tirasopl. În 1940 a fost transferat inspector la Comisariatul Poporului pentru Învățământ al RSSM, iar după izbucnirea războiului sovieto-german a fost înrolat în Armata Roșie. Pentru că știa limba română, a fost numit în 1944 șef adjunct al Statului-Major al Comisiei de Control a Aliaților de la București. După demobilizare a revenit la Chișinău și a fost desemnat șef al Secției învățământ a orășului Chișinău. În 1947 a fost numit ministru al învățământului din RSSM, iar în 1951 a fost transferat în postul de secretar pentru ideologie al CC al PCM (1951-1953). Ministru al culturii din RSSM (1953-1963). Director al Secției de istorie a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (1963-1968). Rector al Universității de Stat din Chișinău (1968-1974). Președinte al Sovietului Suprem al RSSM (1971-1980). Coordonator al Secției de științe umanistice a Academiei de Științe a Moldovei (1974-1977). Vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei (1976-1977). Deputat în Parlamentul Republicii Moldova pe listele Blocului Partidului Socialist din Moldova și al Mișcării pentru egalitate în drepturi „Unitate-Edinstvo" (1993-1996), a se vedea *Rectorii Universității de Stat din Moldova (1946-1993)*, Chișinău, CEP USM, pp. 161-182; ANA DAOSP, F. 51, inv. 16, d. 1187, ff. 1-52

284 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 45, f. 22. Mai trebuie de remarcat faptul că ministrul Artiom Lazarev, „trasând sarcinile" pe care le au de realizat lucrătorii din învățământ în anul de studii, se axează pe retorica tradițională sovietică, punând accentul pe calitatea formării cadrelor, educația ideologică și politică a învățătorilor și a elevilor/studenților și altele, dar mai puțin pe problema necesității studierii limbii ruse.

285 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 45, f. 65.

studiul limbii ruse în curricula universităților din republicile naționale (limba rusă se studia patru semestre în anul I și II) nu este suficient pentru a asigura o stăpânire temeinică a limbii ruse de către studenții non-ruși, ministrul Serghei Kaftanov dispune, la 11 septembrie 1948, introducerea limbii ruse în volum de două ore pe săptămână în planurile de studii la anii III și IV pentru toate facultățile universităților din republicile naționale începând cu anul academic 1948-1949[286].

Practici curriculare. 1948-1958

Ordinul ministrului Serghei Kaftanov a fost pus imediat în aplicare și în anul academic 1948-1949 studenții de la anii I-IV ai Universității de Stat din Chișinău au făcut câte două ore pe săptămână de limba rusă, cu excepția celor din „grupa cu predare în limba moldovenească" de la anul III al Facultății de Istorie și Filologie, care au învățat limba rusă câte patru ore pe săptămână. Argumentele invocate pentru dublarea volumului de ore la această facultate au fost identificate în același document, dar în locuri diferite. Prin urmare, Consiliul științific al instituției menționa că acești studenți nu pot absolvi Universitatea fără să cunoască foarte bine limba rusă, iar decanul facultății susținea în alt loc că acestor studenți nu li s-au predat disciplinele istoria limbii moldovenești, literatura moldovenească și cursul special la limba moldovenească din lipsă de personal didactico-științific și că orarul lor a fost completat cu lecții suplimentare de limba rusă[287].

La doar câteva luni după ordinul sus-menționat, stabilind că predarea limbii ruse și limbilor străine în grupele naționale ale instituțiilor de învățământ superior în care predarea se face în alte limbi decât rusa este „absolut nesatisfăcătoare" și, drept urmare, absolvenții școlilor superioare cunosc insuficient limbile străine și rusă, ministrul Serghei Kaftanov emite, la 29 noiembrie 1948, un alt ordin cu privire la creșterea calității predării acestor limbi. Cu toate că în preambulul documentului este avizată în aceeași măsură calitatea proastă a competențelor lingvistice de limbi străine și de limbă rusă, dispozițiile ordinului vin să contrazică concluzia introductivă a ministrului. Partea dispozitivă a ordinului se referă doar la „dobândirea abilităților de comunicare în limba rusă de către studenți pe parcursul studiilor în școlile superioare". Conform prevederilor ordinului, din semestrul II al anului academic 1948-1949 se introducea studiul

[286] *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*. Vol. I, p. 262.
[287] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 39, ff. 22-24.

obligatoriu al limbii ruse în grupele naționale ale instituțiilor de învățământ superior din republicile unionale și autonome, iar limba străină se transfera în categoria de discipline facultative. Orele eliberate în planul de învățământ se rezervau studiului obligatoriu al limbii ruse[288]. Constatăm că propunerea Direcției agitație și propagandă a CC al PC(b) al întregii Uniuni, respinsă pentru implementare în școala generală, pentru că unele republici naționale au susținut că orele stabilite pentru învățarea limbii ruse de către elevii non-ruși sunt suficiente, a fost preluată *ad litteram* și aplicată în școala superioară din republicile naționale unde predarea se făcea în alte limbi decât rusa. Autoritățile au schimbat tactica, or, toate instituțiile de învățământ superior din URSS se subordonau, în final, Ministerului Învățământului Superior al URSS în ce privește politicile educaționale, în cazul nostru – elaborarea documentelor curriculare și aprobarea „ajustărilor" în planurile de învățământ ale școlilor superioare (de obicei pedagogice) din republicile naționale. Pentru a aplica dispozițiile ordinului ministrului Kaftanov în instituțiile de învățământ superior pedagogic, Ministerul Învățământului al RSSM a emis un ordin cu conținut identic la 1 ianuarie 1949[289].

Din planurile de învățământ care s-au păstrat în fondurile unor instituții de învățământ ale RSSM, aflăm că studenților înmatriculați la specialitatea limba și literatura moldovenească la institutele învățătorești și pedagogice li se preda un curs de limba rusă în volum de 240 de ore academice (câte patru ore pe săptămână) la toți anii de studiu, dar și cursuri ca literatura rusă sau slava veche. Studenților de la institutele învățătorești li se preda limba rusă în volum de 130/140 de ore academice (câte două ore pe săptămână), distribuite în patru semestre[290], iar celor de la instituțiile pedagogice – 198/222 de ore, repartizate pe șase semestre la anii I-III[291]. În fiecare an de studii studenții susțineau câte un colocviu și câte un examen la această disciplină. Studenții care urmau studiile la Conservatorul din Chișinău învățau limba rusă pe parcursul primilor trei ani de studii în volum de 315 ore academice, iar la sfârșitul fiecărui an susțineau câte un examen[292]. Arhivele naționale și instituționale nu păstrează planurile de învățământ pentru instituțiile non-pedagogice din această perioadă, pentru

---

288 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* p. 375.

289 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 38, f. 18.

290 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 78, f. 4; d. 115, ff. 14, 16, 18.

291 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 360, ff. 8-25.

292 ANA DGAN, F. 3050, inv.1, d. 259, ff. 9-11.

a urmări implementarea în practica curriculară a deciziilor ministerului unional pentru celelalte școli superioare din RSSM. Admitem că dispoziția ministrului Kaftanov de a transfera orele de limbi străine în contul celor de limba rusă s-a executat *ad litteram*, și presupunerea noastră este confirmată de surse memorialistice, or, profesorul Vladimir Potlog, student la istorie în 1949-1952, susține că „programa de învățământ superior nu includea studierea limbii străine" și pentru că el și-a dorit să învețe limba franceză, s-a înscris benevol la „cursuri suplimentare"[293].

Câteva calcule elementare arată că volumul cursului obligatoriu de limba rusă a crescut în mod simțitor, extinzându-se de la doi la patru ani de studii. Studenții istorici de la Universitate, de exemplu, au trebuit să studieze limba rusă 360 de ore academice, câte patru-șase ore pe săptămână, or, până la emiterea ordinului sus-menționat, aceștia aveau în programă 216 ore de limbi străine, distribuie pe patru ani academici: câte 72 de ore la anii I și II și 36 de ore la anii III și IV, precum și limba rusă în volum de 144/140 de ore, distribuite tot pe patru ani. În aceeași ordine de idei – a impunerii limbii ruse în învățământul superior național, desprindem din rapoartele președinților comisiilor pentru examenele de stat (de absolvire) că studenții Universității susțineau, cu o lună înainte de începerea sesiunii de finalizare a studiilor, „o dictare de stat" la limba rusă, care constituia proba decisivă pentru promovarea la examenele de stat (de absolvire)[294]. Membrii comisiei remarcau că unii studenți de la Facultatea de Fizică și Matematică nu au susținut această probă în primăvara anului 1950, dar au fost promovați la examenele de stat, cu condiția că nu vor obține diploma de studii superioare până când nu vor susține această „dictare de stat" la limba rusă. Din același raport aflăm că și examenele de stat se susțineau în limba rusă, inclusiv pentru studenții care au fost înmatriculați în „grupe moldovenești". În acest mod, chiar dacă unele discipline se predau în limba română, studenții erau cointeresați să citească și să învețe terminologia de specialitate în limba rusă, fiind constrânși și de condițiile lingvistice ale examenelor de absolvire. Cu toate acestea, membrii comisiei stabileau că absolvenții nu vorbesc suficient de corect și bine limba rusă, „au un vocabular sărac, o pronunțare hilară și construiesc greșit propozițiile",

[293] *Profesorul Vladimir Potlog. Povestea vieții…*, pp. 119-120.

[294] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 71, f. 2. Aflăm din rezoluția Consiliului științific al Institutului Pedagogic din Chișinău din 14 octombrie 1959 că și studenții acestei instituții susțineau o probă similară (dictare sau expunere), doar că atât la limba rusă, cat și la limba moldovenească, iar studenții care nu luau note de trecere nu erau promovați la examenele de absolvire (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 365, f. 15).

concluzionând că această „situație regretabilă" este determinată de „predarea proastă a limbii ruse în școlile moldovenești"[295].

În acest fel, ordinele emise de autoritățile unionale și republicane responsabile de învățământul superior în anul 1948 și la începutul lui 1949 pun capăt unei etape confuze în rusificarea curriculară a școlii superioare din RSSM. Obligativitatea studierii limbii ruse fusese fixată prin Hotărârea din 13 martie 1938 a CC al PC(b) al întregii Uniuni și Sovietului Comisarilor Poporului al URSS, a cărei acțiune s-a extins în RSSM după anexarea sovietică a Basarabiei în 1940. Dar pentru că hotărârea sus-menționată și alte documente normative nu aveau prevederi cu privire la modul de organizare și asigurare a predării limbii ruse în instituțiile de învățământ superior, iar în condițiile războiului sovieto-german și imediat după încheierea lui, propunerile Secției școli a CC al PC(b) al întregii Uniuni de a „îmbunătăți predarea limbii ruse în instituțiile de învățământ neruse" a fost considerată de Gheorghi Malenkov, secretar al CC și membru al Comitetului de Stat pentru Apărare, drept premature[296], disciplina limba rusă s-a predat studenților școlilor superioare din RSSM, dar modul de organizare a predării acestei discipline avea un caracter dezorganizat și anarhic, rămânând în mare parte la latitudinea conducerii instituțiilor de învățământ. Așa cum s-a văzut, în unele instituții limba rusă nu s-a predat, în altele s-a predat episodic în primii ani după război, pentru că numărul studenților moldoveni era mic, direcțiile instituțiilor de învățământ aflându-se astfel în incapacitatea de a crea formațiuni academice, de a include disciplina în orarul lecțiilor și de a asigura predarea cu cadre didactice. Pe deasupra, unii studenți românofoni care au completat contingentele școlilor superioare din Chișinău sau Tiraspol erau cei reveniți din evacuație și aveau deja formate abilități de comunicare în limba rusă. De multe ori, limba rusă nu era inclusă în orarul general al lecțiilor, cursurile desfășurându-se aleatoriu. Alteori era „înghesuită" în orar în săptămânile de la sfârșitul semestrului, ca să fie executat numărul de ore planificat. Iar calitatea lectorilor de limbă rusă, deficitul de manuale, materiale didactice, precum și atitudinea studenților moldoveni față de învățarea acestei materii nu contribuiau la dezvoltarea abilităților de comunicare în limba rusă, fapt care le influența negativ progresul și reușita academică. Predarea limbii ruse în anii 1944-1949 era într-atât de dezorganizată în școala superioară moldovenească, încât la sfârșitul anului academic 1948-1949

[295] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 71, f. 3.

[296] Питер Э. Блитстейн. *Национальное строительство или русификация?*

Ministerul Învățământului Superior al URSS, care făcuse un control la institutele pedagogic și învățătorești din RSSM, emite concluzia că „până în anul universitar 1948-1949, limba rusă nu s-a predat în institutele învățătorești”[297].

La această etapă, rusificarea învățământului superior „moldovenesc” s-a realizat mai ales în cadrul procesului didactic și al comunicării instituționale desfășurate în cea mai mare parte în limba rusă de către un personal didactico-științific rusolingv, care alcătuia majoritatea corpurilor profesorale ale școlilor superioare din RSSM și care a creat aici primele culturi organizaționale. „Chiar și la Filologia moldovenească la așa-zisa universitate, se predau multe obiecte în limba rusă, în afară de specialitate”[298], își amintesc foștii studenți. Ludmila Vnorovschi, șef al Catedrei de fizică și matematică la Institutul Pedagogic din Cahul, susține că, deși populația din Cahul vorbea o limbă română „frumoasă și curată”, „în grupele moldovenești unele cursuri se citeau în limba rusă”[299]. La Institutul Învățătoresc din Soroca, unde se formau grupe cu predare în rusă doar la Secția de filologie rusă, directorul raporta că disciplinele bazele marxism-leninismului, literatura pentru copii, limba rusă, literatura rusă, bazele statului și dreptului sovietic, geografia URSS și metodica geografiei, desenul linear și altele erau predate în limba rusă și în grupele moldovenești[300]. Directorul Conservatorului din Chișinău confirma în 1954 că „toți pedagogii Conservatorului ajută studenții să pronunțe și să scrie corect cuvintele în limba rusă”[301], indicând asupra predării disciplinelor de specialitate în această limbă. Deși majoritatea studenților moldoveni înmatriculați după război în școala superioară din RSSM (mai ales cei din instituțiile pedagogice) știau puțină limbă rusă, totalitatea condițiilor lingvistice de învățare și de comunicare pe care le-au găsit în instituțiile de învățământ superior, la care trebuie să agăugăm și propaganda intensivă a superiorității culturii ruse și a „fericirii de a cunoaște limba marelui popor rus”, le-au demonstrat și i-au convins de necesitatea studierii și stăpânirii acestei limbi. „Ne băgau în cap ideea că cunoașterea limbii ruse este o oportunitate pentru noi [...], că oriunde ne vom duce în URSS, dacă vom vorbi fluent limba rusă, vom fi

---

297 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, p. 556.

298 *Profesorul Vladimir Potlog: Povestea vieții...*, p. 121.

299 Ludmila Vnorovschi. *Amintirile unei basarabence. Povestea vieții mele*. Chișinău: Cartdidact, 2003, p. 173.

300 ANA DAOSP, F. 51, inv. 12, d. 347, ff. 47-48.

301 ANA DGAN, F. 3050, inv. 1, d. 259, ff. 9-11.

primiți cu brațele deschise", își amintește Ion Ghilașcu, student la Institutul Pedagogic din Tiraspol în anii 1950-1960[302]. Iar Vasile Musteață, elev al Liceului Comercial din Bălți (1941-1944) și absolvent al școlii moldovenești din satul Baraboi, fiind student la Institutul de Medicină în anii 1947-1952, își amintește că știa în rusă doar poezia lui Pușkin *Узник* și definiția „Что такое предложение" (ce este propoziția), dar, fiind convins că trebuie să învețe rusa, a încheiat un pact cu colegii rusolingvi cu care locuia în odaia de cămin că „până la ora 20:00 vorbeam numai limba rusă, iar de la 20 în sus, până la stingerea luminii – moldovenește"[303].

Convinși de necesitatea cunoașterii limbii ruse, după instituționalizarea curriculară la toate instituțiile de învățământ superior non-ruse din URSS (1948-1949), studenții din „grupele moldovenești" o studiau pe parcursul anilor de învățământ (doi ani la institutele învățătorești și patru la celelalte școli superioare), motivarea lor fiind „consolidată" prin sistemul de colocvii și examene, picarea cărora îi putea lipsi de bursă sau putea conduce la exmatriculare, prin predarea disciplinelor de profil în limba rusă, prin literatura științifică și didactică în rusă, prin comunicarea instituțională în cadrul formal al activităților didactice și extracurriculare în rusă etc. Și mai motivante erau „dictarea de stat" la limba rusă, care constituia condiția pentru obținerea diplomei de studii superioare, dar mai ales practica susținerii examenelor de absolvire în limba rusă.

Astfel, la începutul anilor 1950, în învățământul superior din RSSM se conturează o situație la prima vedere paradoxală: pe de o parte, creșterea numărului de absolvenți ai școlilor medii moldovenești a lărgit bazinul de recrutare a studenților românofoni și toate instituțiile de învățământ superior au înființat tot mai multe formațiuni academice „cu predare în limba moldovenească", fapt făcut posibil și prin mărirea ponderii cadrelor didactico-științifice românofone din contul absolvenților școlilor superioare moldovenești, selectați și recrutați la catedrele de specialitate pentru asigurarea procesului didactic și pentru elaborarea manualelor, a materialelor didactice și științifice în limba română, iar, pe de altă parte, studenții din instituțiile superioare din RSSM devin tot mai „motivați" de propaganda și reglementările sovietice să cunoască și să vorbească foarte bine limba rusă, iar unii tineri moldoveni chiar se înscriau la studii în grupele cu predare în limba rusă.

---

302 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească,* p. 299.

303 Iulian Grossu, *Originea și itinerariile unei promoții…*, p. 81.

Factori ai rusificării învățământului superior din RSSM

Factorii care i-au determinat pe studenții moldoveni/românofoni să-și revizuiască atitudinea față de învățarea și stăpânirea limbii ruse erau, în primul rând, de natură extrinsecă. Avem în vedere aici totalitatea măsurilor și acțiunilor operate de autoritățile responsabile de învățământul superior de instituționalizare nu doar a obligativității studiului limbii ruse în calitate de disciplină academică, dar și a obligativității stăpânirii acestei limbi. Așa cum s-a argumentat mai sus, studenții erau constrânși regulamentar 1) prin verificare semestrială a progresului învățării limbii ruse la colocvii sau examene, de reușita la care depindeau condițiile lor materiale și de trai ulterioare, căci restanțierii erau lipsiți de burse și de loc de cazare în cămine, 2) prin evaluarea finală a competențelor de limba rusă la încheierea studiilor, obținerea diplomei de studii superioare depinzând de rezultatele acestei „dictări de stat" la limba rusă, și 3) prin susținerea examenelor de absolvire a studiilor superioare în limba rusă.

În aceeași ordine de idei, autoritățile au creat și conservat pentru mult timp condiții prielnice de utilizare a limbii ruse în predarea disciplinelor de specialitate și, în general, în procesul de formare personală și profesională în grupele academice „cu predare în limba moldovenească". Astfel, 1) cadre didactice rusolingve, importate după război în RSSM, au continuat să țină unele cursuri în „grupele moldovenești", or, numărul și calitatea personalului românofon nu au fost niciodată suficiente pentru a acoperi toate nevoile de predare în școlile superioare din RSSM. Începând cu „anul III am avut mai multe obiecte în limba rusă și din ce în ce mai mult ne îndreptam spre cursurile în limba rusă", menționa profesorul Potlog, student la Institutul Pedagogic din Chișinău în anii 1949-1952[304].

Totodată, manualele și, mai ales, literatura didactică și științifică care a completat bibliotecile universitare și celelalte au fost, în mare măsură, scrise și editate în limba rusă, majoritatea aduse din afara republcii[305]. Cadrele didactico-științifice și cercetătorii românofoni, care ar

---

304 *Profesorul Potlog: Povestea vieții...*, p. 117.

305 Directorul bibliotecii Universității de Stat din Chișinău informa biroul de partid în martie 1951 despre completarea fondurilor de carte „preponderent de la universitățile din Moscova și Leningrad" și prin organizațiile din Moscova și Leningrad ale sistemului de realizare a cărților (Ion Eremia. *Istoria Universității...*, vol. I, p. 364). În raportul despre activitatea bibliotecii Institutului Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți pentru anul academic 1963-1964 se menționa că fondurile se completează planificat prin comandarea cărților și revistelor la magazinele de cărți din Chișinău, Leningrad, Moscova, Kirov, Volgograd, Iaroslavl, Harkov și alte orașe din URSS. La 1 iunie 1964 fondul de carte al acestei biblioteci număra 276 583 de cărți și reviste, dintre care doar 20 606, sau 8,4%, în limba moldovenească și 2 244, sau 0,8%,

fi putut elabora manuale sau alte materiale didactice în limba română, nu se grăbeau să o facă din mai multe motive. La început, și persoanele cu „studii burgheze", dar și cele care au absolvit școli superioare sovietice nu ar fi îndrăznit să vină cu asemenea inițiative în condițiile necontenitelor campanii ideologice din perioada stalinismului târziu și ale „vânătorilor de vrăjitori" care le-au însoțit, pentru că primii erau preocupați să-și păstreze posturile/sursele de existență și viața și pentru că și unii, și alții nu au avut curajul să scrie, căci ceea ce era conform ideologiei și liniei partidului la un moment se putea transforma ușor în expresie a „servilismului în fața culturii și științelor burgheze", a „reminiscențelor mic-burgheze", în „obiectivism burghez", „cosmopolitism", „lipsă de conținut ideologic", „naționalism burghez" și altele. Apoi, „bătăliile lingvistice" din RSSM[306] au ținut și mai departe cadrele didactico-științifice de ideea de a elabora manuale și materiale didactice în limba română. Faptul că în anii 1950 nu au fost sau au fost publicate prea puține lucrări științifice și didactice în „limba moldovenească" poate fi o expresie a înțelegerii și neacceptării elucubrațiilor lingvistice promovate de I. D. Ceban, a acelei „limbi moldovenești" aproximative, „șantiste" și rusificate.

De altfel, sprijinindu-ne pe o intervenție a profesorului Boris Dașkevici la ședința Consiliului științific al Universității din 3 decembrie 1948, în care profesorul își exprimă bănuiala că activitatea de cercetare științifică „bate pasul pe loc" pentru că membrii unor catedre „nu au suficientă experiență de cercetare științifică și se tem să-și arate incompetența"[307], admitem că pregătirea teoretică și științifică echivocă a cadrelor naționale, obținută fie la Institutul Pedagogic din Tiraspol, fie în timpul războiului sovieto-german la Institutul Pedagogic Moldovenesc, într-adevăr, constituia un impediment în elaborarea lucrărilor științifice și didactice în limba română.

în limba română, 13,7% în limbi străine și 77,1% în limba rusă. Cea mai mare parte a cărților scrise în limba moldovenească erau traduceri ale „operelor clasicilor marxism-leninismului" și manuale la disciplinele ideologice – fundamentele marxism-leninismului, comunismul științific, economia politică, istoria PCUS, materialismul dialectic și istoric, ateismul științific și altele (ANA DAOSP, F. 51, inv. 24, d. 198, ff. 19-20). Iar profesorul Demir Dragnev își amintește că după comasarea Institutului Pedagogic cu Universitatea de Stat din Chișinău în anul 1960, deși s-a mărit numărul de studenți moldoveni și ponderea disciplinelor predate în limba română, „totuși, principalele materiale didactice rămâneau cele scrise în limba rusă" (*Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 252).

306 Pentru detalii: Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în perioada dominației sovietice*. Chișinău, S.n., 2015, pp. 36-68.

307 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 30, ff. 146-147.

Este adevărat că în primele decenii postbelice au fost publicate traduceri ale unor manuale rusești, după care au învățat studenții care nu știau bine limba rusă. Dar calitatea unor traduceri era îndoielnică, fapt confirmat de Ivan Maslincov, lector superior la Catedra de limba și literatura moldovenească, care a trebuit să recenzeze „un curs de literatura moldovenească", despre care spunea că era o lucrare „scrisă într-o limbă stranie... un amestec de cuvinte românești, moldovenești [regionalisme, *n.n.*] și rusești și toate acestea scrise agramat. O lucrare proastă și tradusă prost în limba moldovenească"[308].

Printre alți factori externi care i-au determinat pe studenții nonruși să învețe și să accepte statutul elitist al limbii ruse se află și viața extracurriculară a studentului din RSSM atât în cadrul instituției, cât și în afara ei. Toate activitățile universitare se produceau în limba rusă: de la adunările de partid, comsomoliste și sindicale, activitățile de educație politico-ideologică (lecțiile de informație politică[309], lecții publice pe teme politice, serate tematice[310], subotnice, voscresnice[311] și altele), la competițiile sportive sau a cele militaro-sportive (mai ales că majoritatea persoanelor angajate la catedrele de educație fizică/pregătire militară erau în mare parte ofițeri demobilizați din Armata Roșie/Sovietică purtători de limbă rusă), concursurile artistice și de creație și până la activitățile științifice în care erau implicați studenții. În programul celei de a IX-a conferințe științifice a studenților de la Institutul Pedagogic din Tiraspol, toate comunicările

308 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 30, ff. 152-153.

309 Criticând formalismul lecțiilor de informație politică ținute de unele cadre didactice de la Institutul Pedagogic din Bălți, secretarul de partid susține că unii lectori reduc aceste lecții la cititul ziarelor în limba rusă și povestitul articolului în limba română (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 13, f. 2).

310 În anul academic 1960-1961, la Institutul Pedagogic din Tiraspol au fost organizate „un mare număr de serate tematice", cum ar fi „Tineretul sovietic îndeplinește poruncile marelui învățător și conducător V. I. Lenin", „Știința naturii împotriva superstițiilor religioase", „Marea unitate a popoarelor lumii", „Despre prietenia studențească", serate închinate scriitorilor Lev Tolstoi, Taras Șevcenko, compozitorului Piotr Ceaikovski, pictorului Ilia Repin și altele (ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 436, ff. 60-61).

311 *Subotnic, voscresnic* (de la cuvintele rusești „суббота" [sâmbătă] și „воскресенье" [duminică]) – zile de muncă „voluntară" neremunerată și în afara programului de lucru al maselor, cel mai adesea în weekend în URSS. Această formă de muncă forțată a fost inițiată de statul sovietic în anul 1919 în cadrul „comunismului de război" și preluată de țările satelit după Al Doilea Război Mondial. Se organizau, în mare parte, pentru curățarea străzilor, repararea facilităților publice, colectarea materialelor reciclabile și alte servicii comunitare (Valeriu Antonovici. *Munca patriotică: radiografia unui ideal falsificat*. București: Eikon; Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015, pp. 17, 26, 182-186).

studenților sunt înregistrate în limba rusă[312]. În aceeași manieră erau organizate și conferințele științifice ale studenților de la Universitate și Institutul de Medicină din Chișinău[313]. Iar încercările cadrelor didactice sau ale studenților vorbitori de limbă română să-și țină discursurile în limba lor maternă „erau apreciate drept dușmănoase", își amintea Otilia Stamatin, studentă la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău la începutul anilor 1950[314].

De asemenea, toate lucrările de secretariat în instituțiile de învățământ superior, ziarele instituționale[315] și gazetele de perete, chiar și acolo unde numărul studenților declarați „moldoveni" era peste 50% din contingent și fusese creată doar o grupă cu predare în limba rusă, așa cum era cazul Institutului Învățătoresc din Soroca[316], de exemplu, erau ținute și, respectiv, scrise în limba rusă. Până și cererile sau alte demersuri pe care le adresau studenții autorităților universitare se cerea să fie scrise în limba rusă. Este elocvent cazul a doi studenți de la Institutul din Soroca care au adresat șefului Catedrei de limba și literatura moldovenească o reclamație scrisă în „limba moldovenească" privitoare la „acțiunile antipedagogice" ale unui cadru didactic de la această catedră: pentru ca cererea să fie examinată, studenții „au fost rugați" de șeful Catedrei de marxism-leninism și de secretarul de partid să traducă plângerea în limba rusă[317].

Pe lângă factorii specifici mediului și vieții în cadrul îngust al școlii superioare din RSSM, un factor care i-a determinat pe studenții moldoveni

312 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 436, ff. 316-324.

313 ANA DGAN, F. 3059, inv. 1, d. 320, ff. 78-80.

314 Liuba Petrenco. Din memoriile conf. univ., dr. Otilia Stamatin. În: Sergiu Musteață, Igor Cașu (coord.). *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Chișinău: Cartier, 2011, p. 285.

315 Conform ordinului din 23 octombrie 1951, Direcția reprezentantului Sovietului de Miniștri al URSS pentru protecția secretelor militare și de stat în presă permitea Universității de Stat din Chișinău să editeze ziarul *Сталинец* [Stalinistul] o dată pe săptămână în limba rusă (ANA DGAN, F. 3209, inv. 1, d. 3, f. 25; d. 24, f. 2).

316 Numărul studenților înscriși „moldoveni" la Institutul Învățătoresc din Soroca a crescut de la 38,9% în primul an de activitate (1949-1950) până la 78,3% în ultimul an (1953-1954), iar faptul că au fost create grupe cu predare în limba rusă doar la specialitatea limba și literatura rusă indică asupra unui număr mai mare de vorbitori de limba română. Inițiativa viceministrului învățământului al RSSM, din vara anului 1952, de a crea grupe ruse la secția de fizică și matematică din contul reducerii numărului de studenți în grupele cu predare în limba moldovenească a fost respinsă de autoritățile de partid (Liliana Rotaru. O insulă a utopiei educaționale sovietice: Institutul Învățătoresc de la Soroca. In: *Latinitate, Romanitate, Românitate*. *Ed. 4, 6-7 noiembrie 2020.* Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 233-240).

317 ANA DAOSP, F. 121, inv. 69, d. 13, ff. 1-2.

să accepte rusificarea și să se rusifice ei înșiși a fost mediul rusolingv al orașelor universitare în care s-au pomenit sute, apoi mii de tineri moldoveni veniți din mediul rural, preponderent românofon. Aceștia erau supuși imediat „primejdiilor lingvistice" ale orașelor rusificate prin urbanizarea intensă și prin importul de „specialiști" din RSFSR și RSS Ucraineană[318]. „...Nicio limbă sovietică nu putea concura cu rusa ca *lingua franca* la nivelul întregii Uniuni", remarca Irina Livezeanu[319]. În acest context, trebuie să-i dăm dreptate scriitorului și publicistului Vlad Pohilă, care observa că, „din păcate, tocmai tânăra generație urbană sau urbanizată a preluat nu numai lexeme rusești, nu numai elemente de sintaxă rusească, dar și o pronunție rusificată, care se manifestă printr-o oribilă palatalizare a consoanelor *b, d, n, t,* urmate de vocalele *e, i*"[320]. Studenții instituțiilor superioare de învățământ din Chișinău confirmă condițiile lingvistice din orașele universitare, susținând că „aici [în Chișinău, *n.n.*] peste tot, în troleibuz, la magazin, unde te duceai, chiar de erau cunoscători ai limbii noastre, vorbeau ruseasca" și că ei, de asemenea, treceau la limba rusă, chiar dacă „mai stâlcit, cum puteam", pentru că „trebuia să ne supunem. Dacă erau doi sau trei care vorbeau limba rusă, noi toți trebuia să ne adaptăm și să vorbim rusește, pentru că așa am fost educați încă din școală"[321].

Comunicarea cu autoritățile publice, unde funcțiile cele mai importante erau ocupate de rusofoni, se ducea în rusă. Actele/documentele cu caracter oficial (cereri, petiții, acte de stare civilă, chitanțe etc.) se făceau în limba rusă[322]. Tatiana Prodan, studentă în prima promoție a Institutului de Medicină de la Chișinău, confirma într-un interviu că „toate foile de obser-

---

318 Pentru detalii: Irina Livezeanu, Urbanization in a low key and linguistic change in Soviet Moldavia. In: *Soviet Studies*, 1981, vol. 33, nr. 3, pp. 327-351; nr. 4, pp. 573-592; Igor Cașu. *„Politica națională" în Moldova Sovietică (1944-1989)*, pp. 113-114; Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, pp. 400-402.

319 Irina Livezeanu. Urbanization in a low key and linguistic change in Soviet Moldavia, p. 327.

320 Vlad Pohilă. Limba română din R. Moldova, între primejdii și speranțe. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*. 2003, anul XIII, nr. 1, p. 12.

321 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească,* pp. 705-706, 723.

322 Adresându-i un memoriu secretarului CC al PC(b) al întregii Uniuni despre „starea nesatisfăcătoare a lucrului cu intelectualitatea republicii moldovenești", Mihail Turkin, reprezentantul Moscovei în RSSM, sublinia în 1950 că „inadmisiil de puțini moldoveni sunt în aparatul de conducere al organelor de partid și al comsomolului", „și mai proastă este situația în aparatul instituțiilor, departamentelor și ministerelor", „sunt deosebit de puțini moldoveni în rândul intelectualității care comunică cu masele largi ale populației", având în vedere agronomi, mecanici la SMT, veterinari, medici, profesori și lectori în instituțiile de învățământ superior, lucrători în domeniul culturii și artelor și alții, menționând că cea mai nefavorabilă situație se înregistrează în Chișinău (ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 3, ff. 39-43).

vație, la toate spitalele din Republica Moldova [RSSM, *n.n.*], se scriau în limba rusă. Numai în limba rusă. Toate conferințele medicale – în limba rusă, toate lecțiile la Medicină se predau numai în limba rusă"[323]. Apoi, aproape întreaga viață culturală a studentului era marcată de limba rusă – filmele pe care le viziona, limba competițiilor sportive la care participa, a manifestărilor artistice atât în cadrul instituțiilor de învățământ, cât și cele publice, a paradelor și demonstrațiilor ș.a.m.d. Emilian Bucov, criticând la Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959, anumite persoane „rupte de realitate", care „atentează la prietenia popoarelor sovietice", dezvăluie câteva cazuri de „ignorare a specificului național moldovenesc" și, totodată, arată condițiile lingvistice ale orașelor RSSM. Astfel, scriitorul Emilian Bucov susține că „niște oameni mici" vorbesc în culise, precum că „un oarecare șef, care nu vorbește moldovenește, interzice filmele în limba moldovenească, că la piață unele femei reproșează moldovencelor că nu le răspund în limba rusă, totodată, toate afișele și panourile sunt scrise în rusă, iar unele persoane risipesc într-atât de multe cuvinte rusești în vorbirea moldovenească, încât nu poate fi înțeleasă această vorbă nici de ruși și nici de moldoveni"[324]. La aceeași Plenară, Zinovi Serdiuk[325], prim-secretar al CC al PCM, îl acuză pe Artiom Lazarev că la o altă ședință a Biroului CC al PCM a invocat faptul că „mergând prin Chișinău, ai impresia că nu este un oraș moldovenesc, căci toate afișele și panourile sunt scrise în limba rusă[326]", iar despre un concert organizat de guvern a spus că „nu este clar unde se desfășoară acesta, în Chișinău sau în alt oraș din Uniunea Sovietică, pentru că nu era nimic mol-

---

323 Iraida Condrea. Un dialog despre limba română din Basarabia (I). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*. 2023, nr. 1, p. 138.

324 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, ff. 160-161.

325 *Zinovi Serdiuk* (1903-1982), ucrainean, născut în satul Arbuzinka, ținutul Elisavetgrad, gubernia Herson, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii Superioare a Sindicatelor din Moscova în 1931. A deținut funcția de al doilea secretar (1939-1941 și 1943-1947), iar în anii 1947-1949 – de prim-secretar al Comitetului orășenesc de partid Kiev. În perioada 1949-1952 a fost desemnat secretar al CC al PC(b) din Ucraina, iar în anii 1952-1954 – prim-secretar al Comitetului regional de partid din Lvov. De la 8 februarie 1954 și până la 29 mai 1961 a deținut postul de prim-secretar al CC al PCM. Din 1961 până în 1966 a fost vicepreședinte al Comitetului de Control de Partid de pe lângă CC al PCUS, a se vedea *Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924-1956).* Chișinău: Cartdidact, 2017, p. 162.

326 În primăvara anului 1954, Sectorul pentru literatură al CC al PCM a verificat „starea panourilor informative" de pe clădirile a 25 de instituții de învățământ și de cultură din orașul Chișinău, constatând că cele de pe clădirile instituțiilor de cultură sunt scrise numai în limba rusă și doar pe unele clădiri ale instituțiilor de învățământ, fără a indica numărul, sunt panouri în ambele limbi (ANA DAOSP, F. 51 inv. 12, d. 323, f. 28).

dovenesc acolo”[327]. Nu doar de la tribunele oficiale se vorbea despre lipsa limbii române din spațiul public. În ziarul *Cultura Moldovei*, se discuta, în martie 1957, despre „încălcarea principiului leninist al politicii naționale” în cultura și școala din RSSM. Învățătorii din școlile „moldovenești” și mixte se indignau că „toate placatele, avizele sunt scrise în limba rusă” și că în școlile din RSSM se acordă o atenție infimă predării „limbii moldovenești”, că funcționarii secțiilor de învățământ nu cunosc „limba moldovenească” și că toate ședințele și adunările, precum și toate documentele se fac în limba rusă[328]. Astfel, și printr-un cumul de situații din viața lui extrauniversitară, studentul era constrâns, dar, totodată, el însuși ajungea la convingerea că este necesară o bună stăpânire a limbii ruse.

Conchidem în acest mod că factorii externi de natură obiectivă și normativă care au format condițiile rusificării învățământului superior din RSSM sunt completați de factori subiectivi și de natură intrinsecă. În baza analizei surselor de istorie orală, credem că studenții moldoveni au ajuns ei înșiși la concluzia necesității de a cunoaște bine limba rusă. Studentul era „convins” că avea nevoie să vorbească fluent limba rusă și fără accent nu doar pentru a reuși la studii și în procesul de construire a carierei profesionale, dar și pentru a avea un confort psihologic și emoțional în mediul rusolingv al școlii superioare și al orașului rusificat, pentru a se integra social și a „scăpa” de complexul de inferioritate al „fratelui mai mic”, dar și de desconsiderarea la care era supus de profesori și de colegii rusofoni, care își arogaseră un statut privilegiat[329].

---

327 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, ff. 231.

328 ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, d. 208, ff. 30-32.

329 Otilia Stamatin, doctor în psihologie, conferențiar la Catedra de psihologie a Universității Pedagogice din Chișinău, într-un interviu despre studenția sa de la începutul anilor 1950 la aceeași instituție de învățământ, susținea că „moldovenilor li se insufla ideea «omului mic», ideea unui popor de care nimic nu depinde” și că mulți dintre ei au acceptat „să execute idei și programe” ale guvernării comuniste, fără „a-și spune propria opinie și fără a acționa independent”. Mai târziu, în calitate de doctorand în anii 1960, realizând cercetări pentru teza de doctor, le propunea studenților teste de personalitate, prin care cei din urmă trebuiau să facă 20 de asocieri ale eului propriu. Studenții de etnie română scriau despre ei că sunt harnici, ospitalieri, modești etc. și doar câte unul-doi scriau că sunt deștepți. Otilia Stamatin a conchis că „pe parcursul mai multor ani li s-a insuflat ideea că ei sunt harnici, primitori, binevoitori, îi vor primi și îi vor asigura cu bunuri pe toți, dar sunt proști și trebuie să-i conducă cineva. În așa mod s-a format disponibilitatea de acceptare a unor conducători străini. S-a reușit să se obțină și o imagine distorsionată despre propriul popor” (Liuba Petrenco. Din memoriile conf. univ., dr. Otilia Stamatin. În: Sergiu Musteață, Igor Cașu (coord.). *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 285-286).

Acest statut privilegiat și l-au asumat reprezentanții „marelui popor rus" după încetățenirea ideii dreptului poporului rus de a fi considerat „frate mai mare", idee expusă de Stalin în 1945, care i-a conferit poporului rus statutul de „cea mai remarcabilă națiune dintre toate națiunile care fac parte din componența Uniunii Sovietice" pentru că „are minte lucidă, caracter dârz și răbdare", apoi de întreaga logocrație patriotardă care a urmat[330], însoțită de propaganda intensă a culturii ruse, a „realizărilor mărețe ale oamenilor de știință ruși și sovietici" în timpul campaniilor ideologice împotriva „servilismului în fața culturii Occidentului", împotriva „cosmopoliților fără de țară" și a „naționalismului burghez". Respectiv, „marii limbi ruse", al cărei purtător este „marele popor rus", i s-a dat un caracter elitist, pe care îl va păstra pe toată perioada sovietică. Ideile expuse de Stalin în toastul „Pentru marele popor rus", rostit la recepția din 24 mai 1945 în onoarea comandanților Armatei Roșii, au fost „fundamentate științific" de lingvistul rus V. V. Vinogradov, care publică, în anul 1945, lucrarea cu un titlu sugestiv *Marea limbă rusă*[331], despre care istoricul rus al științei Mihail Alpatov a spus că „ar fi fost apreciată drept o manifestare extremă a șovinismului de mare putere dacă ar fi fost editată cu 10 ani mai înainte"[332].

Pe lângă sarcina profesională directă, regimul le-a atribuit profesorilor de limba rusă și „înalta misiune de educare" a tinerilor în spiritul ideilor comuniste, al patriotismului sovietic, al cunoașterii și aprecierii „marii moșteniri a culturii ruse", al „realizărilor remarcabile" ale savanților, oamenilor de cultură ruși și sovietici, al „superiorității științei ruse, a culturii ruse față de cultura occidentală"[333]. Studenților li se inocula ideea că sunt „cei mai fericiți" pentru că au posibilitatea să trăiască în Uniunea Sovietică, să învețe limba rusă, iar cunoașterea limbii ruse, care ar fi „cea mai mare și mai bogată limbă", este o mare oportunitate pentru ei de a cunoaște „marea cultură rusă" și de a se realiza oriunde în URSS[334]. Catedrele

---

330 Elena Negru, Gheorghe Negru. Cultivarea „patriotismului sovietic" și contracararea „naționalismului moldoroman" în primii ani postbelici din RSS Moldovenească. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2011, nr. 3-4(88), pp. 83-91.

331 В. В. Виноградов. *Великий русский язык.* Москва: Гослитиздат, 1945, сс. 170.

332 В. М. Алпатов. *150 языков и политика: 1917-1997. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства (1917-2000).* Москва: Крафт + Институт востоковедения РАН, 2000, 1997.

333 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale,* p. 747, 786, 811; *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente,* pp. 123, 125, 527-529, 531.

334 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, pp. 298-299, 380; *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, p. 746.

de limba și literatura rusă ale instituțiilor de învățământ organizau diferite acțiuni și măsuri pentru a susține ideea superiorității culturii ruse și a rolului de limbă de comunicare interetnică al limbii ruse. În această linie de comportament se înscrie educația non-formală și implicarea studenților în activitățile extracurriculare (academice, sportive, artistice etc.) care se organizau atât în cadrul instituțiilor de învățământ, cât și în afara acestora, dar sub tutela cadrelor didactice, a organizațiilor comsomoliste, de partid sau sindicale. Doar în semestrul II al anului de învățământ 1951-1952, Catedra de limba și literatura rusă a Institutului din Bălți a organizat o conferință teoretică închinată aniversării a 72 de ani de la nașterea lui Stalin, o adunare festivă dedicată împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Nikolai Gogol și punerea în scenă a spectacolului *Revizorul*, o ședință festivă închinată „marelui savant rus Lomonosov"[335], lecturi publice din operele clasicilor ruși, săptămâna literaturii ruse sovietice în scopul „consolidării prieteniei dintre popoarele rus și moldovenesc"[336] și altele. În contrast cu activitatea instructivă și educativă febrilă a membrilor Catedrei de limba rusă, angajații Catedrei de limbă moldovenească, fiind dezorientați de „bătăliile lingvistice" și procesul de fabricare a limbii moldovenești, de disputa despre „moștenirea moștenirea clasică a literaturii moldovenești"[337], de elaborarea materialelor didactice, metodice și științifice la limba moldovenească conform teoriilor marriste și apoi conform „învățăturilor geniale ale lui Stalin despre limbă"[338], invitați des la ședințe, seminare metodice și alte feluri de adunări unde li se solicita implicare fizică și intelectuală în lucrurile sus-menționate, nu aveau ce raporta la capitolul educația lingvistică extracurriculară a studenților. În acest fel, studenții (a câta oară) erau forțați să creadă în „bogăția limbii și literaturii ruse, a culturii ruse" în comparație

335 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 88, ff. 5-6.

336 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 512, f. 9.

337 Pentru detalii: Gheorghe Cojocaru. Impactul Congresului al XXII-lea asupra științei lingvistice din RSS Moldovenească. În: *Akademos. Revista de știință, inovare, cultură și artă*. 2013, nr. 4(31), pp. 125-135; Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, pp. 33-34.

338 Filologii care recunoșteau unitatea limbilor moldovenească și română nu au elaborat manuale de limbă moldovenească, pentru că ar fi fost un gest împotriva convingerilor lor, credem noi, iar „fabricanții limbii moldovenești" nu știau cum să o facă și se mai aflau sub „regimul arakceevist" instituit în lingvistică de I. D. Ceban. La renumita Sesiune științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din 17-19 octombrie 1955, lingvistul Gheorghe Bogaci a întrebat membrii Institutului de Istorie, Limbă și Literatură de ce nu-și asumă responsabilitatea să scrie un manual de gramatică elementară pentru școala de cultură generală, să publice operele clasicilor literaturii române sau să organizeze discuții publice despre stilistică și lexicologie (*apud* Elena Negru, *Construcția identitară în RSS Moldovenească...*, p. 133).

cu cultura lor națională și în posibilitățile pe care le deschide limba rusă.

Pe de altă parte, transmițându-le adesea direct sau prin implicit ideea că „sunt mai puțin pregătiți", că au mai puțină cultură generală decât studenții din grupele ruse[339] și că „moldovenii nu pot însuși limba rusă chiar dacă ar studia-o o sută de ani"[340], trecând la predarea în limba rusă în cazul comasării grupelor la orele teoretice, chiar dacă în auditoriu erau mai mulți studenți vorbitori de limbă română[341], cadrele didactice desconsiderau studenții moldoveni și le formau un complex de inferioritate față de colegii lor rusolingvi[342], care, dimpotrivă, au dezvoltat un complex de superioritate. Aceste comparații se strecurau uneori în mediul studențesc și produceau „relații nesănătoase între unii studenți de la secția rusă și cea moldovenească", cum se întâmpla mai ales la instituțiile de învățământ superior pedagogic în primele decenii postbelice[343] sau la Institutul Agricol din Chișinău, așa cum s-a văzut mai sus, totuși studenții moldoveni erau impuși de împrejurări să învețe foarte bine limba rusă. Ei au înțeles că buna stăpânire a limbii ruse le poate permite o ascendență socială și profesională și un anumit mod și nivel de viață în societatea sovietică.

În primii ani după război, această așa-zisă „puțină cultură generală" era explicată prin faptul că „studenții sunt în mare parte foști elevi ai instituțiilor de învățământ românesc", în care nu au învățat un șir de materii specifice școlii sovietice, apoi aceasta s-a pus pe seama „educației politico-ideologice insuficiente" a studenților moldoveni și pe faptul că, având „anumite privilegii", cerșeau note mari profesorilor, dar depuneau puțin efort de învățare pentru a le obține[344]. Și doar în ultimul rând, în ca-

---

339 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953)*, pp. 242, 380, 746; ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 48, ff. 1-2.

340 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 48, f. 2.

341 *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 237, 315. De exemplu, este atestat documentar faptul că în primii ani după război, din lipsă de spații educaționale, grupele cu predare în rusă și română la Institutul Învățătoresc din Tiraspol se uneau la cursurile teoretice, iar predarea se făcea în limba rusă.

342 Studenții instituțiilor superioare din RSSM de la începutul anilor 1970 confirmă în memoriile lor: „Noi, grupele moldovenești, eram cu o treaptă mai jos decât grupele rusești. Se simțea asta, ne mai poticneam din cauza necunoașterii termenilor..." (Olga Soroceanu Petrenco, Institutul Politehnic din Chișinău), „Cu studenții ruși nu contactam, ei se socoteau mai presus decât noi, erau mai tolerați de către profesori. Noi eram mai înjosiți, asta se observa și era o durere mare pentru noi" (Natalia Tomșa, Institutul Pedagogic din Tiraspol) etc. (*Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 707, 728-729).

343 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953)*, p. 35.

344 *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953)*, pp. 144; ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 99, f, 62.

zul unor „iruperi” (*sic!*) etichetate drept „manifestări de naționalism” ale cadrelor didactice sau studenților românofoni, s-a scos în evidență factorul lingvistic și s-a vorbit despre faptul că studenții moldoveni erau obligați să învețe într-o limbă străină, pe care mulți dintre ei de abia o înțelegeau, astfel că surmontarea științelor care li se predau în rusă și pe care trebuiau să le învețe din surse rusești[345] li se dădea cu dificultate.

Foametea organizată în 1946-1947, deportările și alte acțiuni ale regimului comunist în RSSM și-au pus amprenta și au slăbit capacitatea de rezistență la rusificare a moldovenilor. Este încetățenită în istoriografie opinia conform căreia Stalin a aplicat politica de deportare pentru a slăbi anumite categorii sociale și grupuri etnice[346] și a descuraja orice semn evident de sentiment patriotic antisovietic.

De la începutul anilor 1950 profesorii de limba rusă de la institutele pedagogice tot mai des menționează că, deși studenții din grupele moldovenești, numiți „basarabeni” (бессарабцы), au o pregătire mai slabă din școală la limba rusă decât cei din grupele ruse, „ei sunt mai conștiincioși”, mai disciplinați, muncesc mai mult și manifestă interes pentru studiul limbii ruse[347], iar în alte cazuri, studenții, „în mare parte, cunosc limba rusă pentru a învăța din literatura didactică rusă”, când întâmpină probleme de traducere, „sunt asistați de tovarășii lor sau de membrii catedrei”[348]. Cadrele didactice, în luările de cuvânt la ședințele consiliilor profesorale/ științifice, directorii și vicedirectorii, decanii și șefii de catedre în rapoartele de activitate ale instituțiilor, catedrelor sau decanatelor, președinții comisiilor pentru examenele de admitere și de absolvire (mai ales la instituțiile pedagogice), mai menționau rareori despre puțina cunoaștere a limbii ruse de către candidații la studii, studenți și absolvenții școlilor

---

345 Afanasie Baranovschi, directorul Institutului Pedagogic din Chișinău, raporta Ministerului Învățământului al RSSM că „lipsa literaturii în limba moldovenească se reflectă în mod negativ asupra reușitei studenților, mai ales a celor de la anii I și II, unde sunt înmatriculați studenți care nu cunosc deloc sau care de abia înțeleg rusește. Numai editarea manualelor și lucrărilor metodice în limba moldovenească va putea contribui la creșterea calității procesului didactic în Institutul nostru”. Directorul Baranovschi era susținut de Nicolae Bazarenco, director al Institutului Învățătoresc din Bălți, care susținea că „studenților-moldoveni le vine foarte greu să învețe după manuale rusești, iar unii nici nu le pot citi” (*Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953),* p. 658).

346 Nelly Bekuss. *Struggle over Identity: The Official and the Alternative „Belarusianness”*, NED-New edition, 1, Central European University Press, 2010. http://www.jstor.org/stable/10.7829/j.ctt1281vv (accesat 12.04. 2023).

347 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 99, ff, 61-62; ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 36, f. 8; d. 49, f. 8.

348 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 31, f. 46.

superioare din RSSM. Dar accentele sunt mutate, pentru că, începând cu anii 1950, necunoașterea limbii ruse de către studenți era pusă pe seama pregătirii insuficiente a învățătorilor de limba rusă, care nu formau abilitățile cerute de programul școlar elevilor din școlile moldovenești[349]. Deși nu excludem faptul că studenții cunoșteau mai bine cu timpul limba rusă, credem că acești actori ai învățământului superior, marea majoritate rusolingvi și veniți din afara RSSM sau din stânga Nistrului, au „învățat" lecția „cazului naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți, despre care vom relata mai jos. Acest „caz" a fost discutat și făcut cunoscut în mediile universitare în calitate de exemplu de ce se poate întâmpla în cazul interpretării greșite a politicii naționale a statului sovietic și de modelare a comportamentului lor public. În acest mod, pentru a evita acuzațiile de naționalism, dar și pentru a-și păstra posturile la catedre, raportorii au preferat să treacă cu vederea puțina cunoaștere a limbii ruse de către studenții non-ruși în condițiile unui corp didactic și administrativ preponderent rusolingv.

Este adevărat că rapoartele rezultate în urma verificării predării limbii ruse în școlile din anumite raioane ale RSSM, pe care Ministerul Învățământului le organiza cu regularitate, se încheiau mai întotdeauna cu formula: „Deși unii învățători au înscris anumite succese în predarea limbii ruse, în general, nivelul lecțiilor nu poate conduce la cunoașterea satisfăcătoare a limbii ruse de către elevii care vorbesc o limbă din alt grup", astfel „cunoștințele de limba rusă elevilor, mai ales în localitățile rurale, sunt accentuat de primitive"[350]. Pe deasupra, unii învățători de limba rusă care cunoșteau ei înșiși prost limba rusă, pentru a raporta statistici pozitive ale progresului școlar, comiteau falsuri în notarea elevilor care susțineau probele de evaluare pe note insuficiente, indicându-le celor din urmă calificative de trecere în documentele de raportare[351].

Ca urmare, instituțiile de învățământ superior pedagogic, fiind responsabile de formarea cadrelor pedagogice, inclusiv a învățătorilor de limba rusă, erau cel mai frecvent verificate de autoritățile responsabile. Controalele s-au intensificat la începutul anilor 1950 și în legătură cu „discuția liberă pe problemele lingvisticii" și publicarea lucrării *Marxismul și problemele lingvistice* a lui Stalin; astfel inspecțiilor dese li se dădea și o conotație ideologică. În primăvara anului 1952, Ministerul Învățământului

349 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 132, ff. 168-169, 174.

350 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 289, f. 39.

351 ANA DAOSP, F. 51, inv. 11, d. 327, ff. 5-6, 9-11, 20; d. 333, ff. 15-16; ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 289, f. 39.

al RSSM a verificat activitatea Catedrei de limba rusă a Institutului Pedagogic din Chișinău, estimând că predarea disciplinelor lingvistice este „la un nivel teoretico-științific și metodic nesatisfăcător" și că membrii catedrei „manifestă o atitudine absolut neserioasă față de restructurarea predării limbilor în lumina teoriilor lui I. V. Stalin". Pe lângă faptul că niciun membru al catedrei nu deținea vreun titlu științific, comisia ministerială a criticat activitatea unor cadre didactice, care „ele însele nu au asimilat suficient cursul" pe care îl țin și comit greșeli științifice, confuzii, inexactități în procesul de predare[352]. De asemenea, comisia a constatat că limba rusă „se predă deosebit de prost" în grupele „cu predare în limba moldovenească", iar cadrele didactice „nu luptă pentru o cultură a vorbirii orale și scrise a studenților" și, drept rezultat, studenții nu cunosc nici limba rusă orală și nici scrisă[353]. Numai opt studenți din 23 de la anul IV, care au scris o dictare scurtă, au luat calificativul „bine", iar 11 studenți – „insuficient", sublinia inspectorul în raport. Doar că ordinul, semnat de ministrul Agripina Craciun la 29 martie 1952, se referea mai ales la „restructurarea activității în conformitate cu operele geniale ale tov. Stalin" și „educația politico-ideologică" a studenților. Membrii Catedrei de limba rusă au fost admonestați și preveniți să-și restructureze activitatea, în caz contrar „se va pune problema dacă pot fi păstrați într-o instituție pedagogică"[354]. Numai că la adunarea lucrătorilor din instituțiile de învățământ superior din august 1954, Dmitrie Tcaci[355], secretar al CC al PCM, revine

---

[352] *Serafima Lediaeva* (1917-?), rusoaică, născută în satul Asanovka, gubernia Saratov, Imperiul Rus. Membru de partid. După absolvirea Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic din Tașkent (1940) cu calificarea învățător de limba și literatura rusă, a fost angajată lector la Catedra de limba și literatura rusă a acestei instituții. În anii 1945-1951 a activat în calitate de lector superior la Catedra de limba și literatura rusă a Institutului Pedagogic din Kokand, RSS Uzbecă. În 1951 este transferată în postul de lector superior (1951-1952) și șef al Catedrei de limba rusă (1952-1954) la Institutul Pedagogic din Chișinău. Urmează studii de doctorat la Universitatea din Moscova în 1954-1955. În 1955 revine la Chișinău și este angajată în postul de conferențiar (1955-1962, 1964-1967), cercetător științific superior (1962-1964) și șef al Catedrei de limba rusă (1967-1987) la Institutul Pedagogic din Chișinău. În 1956 obține titlul de doctor, iar în 1975 – de doctor habilitat în filologie. Nu cunoștea deloc limba română (ANA DGAN, F. 2397, inv. 1, dd. 40, 43, 45, 46, ff. 1-2; F. 1961, inv. 1, d. 140, ff. 7, 16, 24 vs.).

[353] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 148, ff. 1-3.

[354] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 148, ff. 1-7.

[355] *Dmitri Tcaci* (1907-?), moldovean, născut în satul Popencu (Popenchi), ținutul Balta, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. Adjunct al redactorului (1940-1941) și redactor-șef al ziarului *Moldova socialistă* (1944-1947). În anii războiului sovieto-german a fost mobilizat în Armata Roșie (1941-1943) în calitate de instructor superior al Secției politice a armatei. La sfârșitul anului 1943 a fost delegat audient al Cursurilor Centrale ale Lucrătorilor din Presă ale CC

la calitatea formării învățătorilor de limba rusă, atenționând directorii școlilor superioare că „produc rebut”, pentru că nu se poate ca o învățătoare de limba rusă care a absolvit un institut învățătoresc să facă 34 de greșeli grave într-o cerere de 70 de cuvinte[356].

Autoritățile unionale, care urmăreau procesul însușirii limbii ruse în republicile unionale, mai impun un filtru care să-i motiveze pe elevii școlilor medii din aceste republici să învețe limba rusă. Serghei Kaftanov, viceministrul unional al culturii, expediază, la 28 iunie 1953, o scrisoare pe adresa directorilor instituțiilor de învățământ superior, prin care îi informează despre completarea regulilor de admitere în școlile superioare prin includerea a încă unei probe de examinare la limba rusă. Astfel, candidații la studii în instituțiile naționale erau obligați să susțină pe lângă examenul la limba maternă și un examen la limba și literatura rusă sub formă de expunere sau dictare[357].

Documentele consultate de noi nu conțin informații despre nivelul de cunoaștere a limbii ruse de către studenții instituțiilor non-pedagogice sau despre alte aspecte care să se raporteze la limba de predare, la mediul lingvistic de comunicare etc. în anii 1950. Se pare că la aceste instituții se preda curricular limba rusă în conformitate cu hotărârile aprobate în 1948-1949, iar procesul didactic se făcea în continuare în limba rusă și în „grupele cu predare în limba moldovenească”, acolo unde se constituiau asemenea formațiuni academice, cum s-a întâmplat la câteva facultăți ale Universității de Stat din Chișinău. O informație despre „starea nesatisfăcătoare” de la Universitate, inclusă de Evgheni Postovoi, șef al Secției știință și cultură a CC al PCM, într-un memoriu[358] adresat secretarului CC al PCM, vine să susțină opinia noastră. Pe lângă constatarea existenței unei majorități rusolingve „de import” în corpurile didactico-științifice ale instituțiilor de învățământ superior, nomenclaturistul indică apariția unui gen de *nihilism lingvistic* în rândul „cadrelor naționale”, informând că

---

al PC(b) al întregii Uniuni la Moscova. În toamna anului 1944 a fost desemnat redactor responsabil de editarea ziarului *Moldova Socialistă*. În anii 1949-1952 și 1954-1960 a deținut funcția de secretar al CC al PC(b)M/PCM. Audient al Școlii Superioare de Partid a CC al PC(b) al întregii Uniuni/PCUS în 1952-1954. Șef de secție la Sovietul de Miniștri al RSSM (1960-1963). Șeful Direcției arhive a Sovietului de Miniștri al RSSM. Din anul 1972 – la pensie (Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза. *1898-1991*. Биографии. http://www.knowbysight.info/TTT/13306.asp (accesat 12.V.2020).

356 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 282, f. 24.

357 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 290, f. 132.

358 Documentul nu este datat, dar, reieșind din informațiile pe care le conține. este redactat în toamna anului 1954.

„profesorii care vorbesc limba moldovenească refuză să țină cursurile în limba lor maternă" și că din cele 25 de cadre didactice care vorbesc fluent limba moldovenească, doar opt predau în această limbă[359].

Procesul de rusificare a învățământului superior era acoperit de politicile declarate de asigurare a procesului didactic în limba română în „grupele cu predare în limba moldovenească" prin intențiile de a crește numărul de cadre didactice românofone în aceste instituții. Astfel, după destituirea rectorului Cepurnov[360], rectorul interimar Stepan Țaranov[361]

---

359 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 283, f. 7.

360 *Viktor Cepurnov* (1905-1979), rus, născut în halta Kisegaci a Căii Ferate Samara-Zlatoust, gub. Samara, Imperiul Rus. Doctor habilitat în științe biologice (1966), profesor universitar. După absolvirea Secției de biologie a Facultății de Fizică și Matematică la Universitatea de Stat din Tomsk în 1929, este angajat în calitate de asistent la Catedra de anatomie comparată (1929-1931), apoi șef al Catedrei de ihtiologie și hidrobiologie (1931-1935). În anul 1935 este transferat în postul de conferențiar la Catedra de zoologie a Institutului Pedagogic din Kuibîșev (1935-1937), în 1937 este numit șef al Catedrei de zoologie, iar în 1937 – director al Institutului Agricol din Kuibîșev. În 1939 este desemnat șef al Secției regionale de învățământ Kuibîșev, post pe care îl va deține până la sfârșitul războiului. În 1945 este transferat în postul de rector al Universității Karelo-Fine, deținând și pe cel de șef al Catedrei de zoologie a vertebratelor. După eliberarea rectorului Ivan Leonov în 1951, este numit rector al Universității de Stat din Chișinău. După fuziunea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea (1960), Victor Cepurnov a fost acuzat de „incapacitatea de a asigura funcționarea normală" a Universității, de comiterea unor „greșeli serioase în selectarea, distribuirea și educarea cadrelor", de faptul că „nu a asigurat înmatricularea tinerilor vorbitori de limba moldovenească" și de „opoziție" față de Comitetul pentru Învățământul Superior și Mediu de Specialitate al Sovietului de Miniștri al RSSM, condus de Stepan Țaranov. Biroul CC al PCM îl destituie la 10 decembrie 1962 pe Victor Cepurnov din postul de rector, transferându-l în funcția de șef al Catedrei de vertebrate, funcție din care a fost demis la 29 martie 1963 (ANA DGAN, F, 3186, inv. 1, d. 17, f. 1; 70; ANA DAOSP, F. 51, inv. 22, d. 88, ff. 180-185; Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma. *Rectorii Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: CEP USM, 2005, pp. 80-81).

361 *Stepan Țaranov* (1905-?), moldovean, născut în satul Gorlovka, gubernia Ekaterinoslav, Imperiul Rus. Membru de partid din anul 1926. În 1929 a fost mobilizat în Armata Roșie. A studiat la Institutul de Educație Socială din Artiomovsk (redenumit Bahmut în anul 2016). În 1933 a fost transferat la Institutul Economic al Profesorilor Roșii din orașul Harkov, unde a făcut studii timp de un an. În 1934 a fost transferat la Institutul Profesorilor Roșii din Kiev. După absolvirea institutului (1936), a fost numit șef al Secției propagandă a Comitetului Regional Moldovenesc al PC(b) al Ucrainei și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Agricol din Tiraspol. După 1940 este desemnat șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Pedagogic din Chișinău. În anii războiului sovieto-german a fost mobilizat în Armata Roșie, a fost instructor al Direcției politice a Frontului de Sud. În 1943 a fost rechemat din armată pentru a fi angajat în aparatul CC al PC(b)M în calitate de șef al Secției propagandă și agitație și secretar al CC al PC(b)M (1944-1947). În anul 1968 a fost pensionat (ANA DGAN, F. 2469, inv. 1, d. 56, ff. 1-44, 61, ff. 1-2).

a propus autorităților republicane și unionale să „concentreze" formarea specialiștilor în istorie la Universitatea de Stat din Chișinău[362]. De fapt, bănuim că noul rector intenționa să soluționeze problema deficitului de cadre românofone la Universitate, nu neapărat și a predării în limba română a disciplinelor academice la această facultate. I. D. Ceban, director al Institutului Pedagogic din Chișinău, confirmă implicit concluzia noastră, informând autoritățile de partid la 19 noiembrie 1954 că „Universitatea de Stat din Chișinău nu dispune de cadrele necesare care ar fi asigura predarea disciplinelor fundamentale în limba moldovenească" și că transferul unui număr important de profesori „care predau în limba moldovenească" la Universitate ar prejudicia procesul de formare a învățătorilor la Institutul Pedagogic[363].

Totuși, așa cum s-a observat mai sus, studenții moldoveni, chiar dacă nu aveau o bună pregătire la limba rusă din școala generală, recuperau pe parcursul primilor doi ani de studii în școala superioară. Nikolai Starostenko[364], directorul Institutului de Medicină, raportând CC al PCM despre rezultatele sesiunilor de examinare din anul academic 1954-1955, sublinia că „s-a înregistrat o creștere satisfăcătoare a reușitei academice a studenților de naționalitate autohtonă [...] 86,8% dintre aceștia au susținut examenele «bine» și «foarte bine»"[365]. Iar lectorul Ivan Covtunenco[366] men-

---

362 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 283, f. 107.

363 ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, d. 283, f. 119.

364 *Nikolai Tihonovici Starostenko* (1897-1972), ucrainean, născut în orașul Elisavetgrad din gubernia Herson a Imperiului Rus. În anul 1930 a absolvit Institutul de Medicină din Kiev, după care a fost angajat în calitate de asistent și asistent superior la Clinica Institutului de Nutriție din Odesa (1932-1941). În anul 1938 susține teza de doctor în medicină, iar în anii războiului sovieto-german a fost internist superior la un spital militar de campanie (1941-1945). După război, a fost delegat în RSSM pentru consolidarea cu cadre a Institutului de Medicină din Chișinău și a ocupat succesiv posturile de șef al Catedrei de medicină internă (1945-1972), director adjunct pentru activitatea științifică (1951-1953) și director al Institutului (1953-1959). În anul 1951 susține teza de doctor habilitat în medicină și obține titlul de profesor universitar (ANA DGAN, F. 3059, inv. 2, d. 20, f. 19; Iulian Grossu (coord.). *Aleea savanţilor şi medicilor iluştri.* Chişinău: „Elan Poligraf" 2015, pp. 126-127).

365 ANA DAOSP, F. 51, inv. 14, d. 215, ff. 18, 40.

366 *Ivan Covtunenco* (1909-1996), ucrainean/moldovean (este indicat diferit în documente și chiar în autobiografiile care se păstrează în dosarul personal), născut în orașul Bender, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. A urmat studii la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Iași în 1930-1934, dar a fost examatriculat „pentru activitate revoluționară" ca membru al PCM în 1934. În anul 1940 absolvă Facultatea de Filosofie și Literatură a Universității din București și revine în orașul natal, activând în calitate de învățător de matematică și fizică la școala medie nr. 1 din Bender și translator la Secția județeană a NKVD. La începutul războiului sovieto-german se refugiază în regiunea Stalingrad, unde s-a angajat învățător

ționa la o ședință a Consiliului științific al Institutului Pedagogic din Bălți că, deși orele de pedagogie și psihologie se predau în limba rusă, acestea sunt „accesibile studenților din grupele moldovenești"[367]. Conducătorii școlilor superioare nu mai abordează decât foarte rar problema cunoașterii limbii ruse de către studenți moldoveni, pentru că cei din urmă depuneau toată osteneala pentru a o cunoaște în măsura în care să-și poată croi o carieră. Astfel, așa cum menționa la începutul anilor 1960 istoricul Yaroslav Bilinsky, în perioada stalinistă regimul a manipulat limba de predare în cele mai căutate instituții de învățământ superior, forțând astfel tinerii non-ruși mai ambițioși să urmeze școlile medii rusești[368] și apoi să aleagă limba rusă și pentru studiile în învățământul superior.

Până la venirea lui Nikita Hrușciov în fruntea Uniunii Sovietice, se pare că cetățenii sovietici, inclusiv tot mai mulți studenți din școala superioară non-rusă, au fost convinși și au „conștientizat" necesitatea învățării limbii ruse pentru a deveni buni cetățeni și pentru a face o carieră profesională sau/și politică în statul sovietic. Așa cum s-a văzut, politica lingvistică rusificatoare a școlii superioare moldovenești a fost aplicată în această perioadă prin mai multe instrumente. În primul rând, este vorba despre obligativitatea studierii unei discipline academice în limba rusă, impusă studenților non-ruși din instituțiile de învățământ superior naționale de la toate facultățile/specialitățile non-filologice. Volumul de timp pentru învățarea limbii ruse a crescut constant, iar disciplinei i s-a conferit un statut important, aceasta căpătând un loc privilegiat și stabil în planul de învățământ și în orarul lecțiilor, nu doar pentru a forma competențe

de matematică și istorie la școala medie din s. Ikrianoe, districtul Astrahan. Dar în 1942 a fost mobilizat în Armata Roșie, în calitate de inspector principal al batalionului de aprovizionare cu alimente pe Frontul al IV-lea Ucrainean. După demobilizare a revenit în 1944 la Bender, fiind angajat șef al Sectorului școli al Secției județene de învățământ (1944-1945) și secretar responsabil al ziarului județean *Viața nouă* (1945-1947). În autobiografie susține că vorbește fluent limba română, rusă și franceză și cunoaște „bine limbile germană și ucraineană", dar într-o caracteristică întocmită de directorul Gheorghi Taratin, cel din urmă scrie că „nu cunoaște la perfecție limba rusă". În noiembrie 1947 este numit lector superior și șef și al Catedrei de pedagogie și psihologie (1947-1951; 1954-1957) la Institutul Învățătoresc din Bălți. În august 1951 este numit director adjunct pentru activitate didactică și științifică la Institutul Învățătoresc/Pedagogic din Bălți. În 1953, „din cauza unui fapt amoral", este transferat lector superior la Institutul Învățătoresc din Soroca. În anul următor a fost restabilit la Institutul Pedagogic din Bălți, unde a activat până la pensionare în 1963 (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 754, ff. 1-27).

367 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 123, f. 21.

368 Yaroslav Bilinsky. The Soviet education laws of 1958–9 and Soviet nationality policy. In: *Soviet Studies*. 1962, vol. 14, nr. 2, p. 152.

temeinice de comunicare scrisă și orală în limba rusă, dar și pentru a crește prestigiul limbii ruse în comunitățile naționale și a convinge studenții de imperativitatea posedării ei în calitate de „limbă de comunicare interetnică" în Uniunea Sovietică.

Pe de altă parte, predarea unora sau mai multor discipline academice în limba rusă chiar și atunci când într-o instituție de învățământ superior din RSSM erau suficiente cadre didactice românofone, precum și totalitatea literaturii didactice și științifice tipărită în rusă și importată în mare parte din afara RSSM au întreținut și impulsionat efortul de rusificare a școlii superioare moldovenești, acestea consolidând convingerea studenților de indispensabilitatea cunoașterii limbii ruse de către intelectualitatea sovietică. Pe lângă acestea, mediul de comunicare orală și scrisă în cadrul instituției, precum și în cel urban-social[369], cultura organizațională a instituției de învățământ superior din RSSM, care se exprima în mare parte în limba rusă, completau șirul instrumentelor lingvistice de rusificare a tinerilor din RSSM și de construire a unei noi identități etnice.

Regimul a promovat o educație bilingvă, dar asimetrică în școala din RSSM, inclusiv în învățământul superior. Îngrijindu-se de cunoașterea fluentă a limbii ruse de către studenții din școlile superioare moldovenești, de deznaționalizarea și rusificarea lor, cele din urmă disimulate prin necesitatea de a forma specialiști calificați care să-și poată construi o carieră oriunde pe teritoriul URSS, autoritățile au instituționalizat și reglementat folosirea exhaustivă a limbii ruse, găsindu-i un loc important în calitate de disciplină obligatorie în planul de învățământ și în procesul didactic la toate facultățile non-filologice din școlile superioare din RSSM. Succesul însușirii limbii ruse de către studenții non-ruși era asigurat și de predarea în limba rusă a disciplinelor academice, de lecturile literaturii editate în rusă, de totalitatea activităților extracurriculare realizate preponderent în rusă, de mediul lingvistic rusesc din instituțiile de învățământ și în afara lor instituțională și altele.

Politica lingvistică sovietică s-a concentrat la această etapă pe construirea unui anumit nivel de rusificare prin a-i forța pe studenții moldoveni să învețe limba rusă și a reușit, chiar dacă nu toți susțineau probele scrise de evaluare. Comisiile pentru examenele de stat menționau tot mai des în anii 1950 despre progresele la limba rusă a studenților moldoveni

[369] „Cu autoritățile trebuia să comunici numai în limba rusă", își amintea profesorul Mihail Purice (n. 1936) despre realitățile lingvistice din RSSM (*Oameni ai cuvântului: Culegere de interviuri*, p. 214).

și despre „îmbunătățirea culturii comunicării în limba rusă”[370]. Iar faptul că studenții moldoveni care au urmat studiile integral în limba rusă au absolvit școli superioare, iar mulți dintre ei au admis ulterior la doctorate și au făcut cariere în sistemul sovietic este tocmai o dovadă că aceștia au asimilat bine și în termene foarte scurte limba rusă. Foștii studenți la Institutul de Medicină din Chișinău în anii 1950 își amintesc că „la finele primului an de studii, toate greutățile generate până atunci de necunoașterea limbii ruse au fost învinse” și că mai grele au fost condițiile de trai decât însușirea limbii ruse[371], iar Natalia Cherdivarenco, fiica profesorului Vasili Cekurin, venit la Chișinău de la Kislovodsk, era impresionată de cât de repede au deprins studenții moldoveni limba rusă[372].

Rusificare versus moldovenizare

Politica lingvistică sovietică a urmărit și inocularea unei identități noi – a celei „moldovenești”, diferită de cea românească. Studenții de la Institutul de Medicină, Institutul Agricol, Conservator și de la majoritatea facultăților Universității din Chișinău au fost supuși unei rusificări agresive în timpul studiilor, iar limba română a rămas doar o limbă de comunicare în familie și în unele sfere ale vieții sociale (timpul liber, teatru), uneori fiind înlocuită de rusă și în spațiul personal. În schimb, studenții înmatriculați la instituțiile de învățământ superior pedagogic, cei pe care regimul îi forma pentru a educa cetățeni sovietici încă din școala generală, au făcut studii și în limba moldovenească după normele și în varianta lui I. D. Ceban în acea perioadă. Doar studenților de la facultățile non-filologice ale Institutului Pedagogic din Chișinău li s-a predat în anii 1950 un curs obligatoriu de limbă moldovenească de 60 de ore, pentru că unii lectori au găsit că aceștia „nu-și cunosc deloc limba maternă (scriu agramat, nu cunosc cele mai elementare reguli, nu pot analiza o propoziție și altele)[373]. După stagiile de practică pedagogică, responsabilii de această activitate curriculară raportau catedrelor de specialitate că studenții mol-

[370] ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 489, ff. 30-39.

[371] Pavel Bâtcă. O privire asupra trecutului. În: *Curierul medical*, 2005, nr. 5 (287), pp. 31-34; Diomid Gherman. Din viața studențească a anilor ,50. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 6 (288), pp. 55-57; Victor Ghețeul. Anii tinereții și maturității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 41-43; Alexandru Nacu. Amintiri cu prilejul jubileului de 60 de ani ai universității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 34-37.

[372] Natalia Cherdivarenco. Alma Mater – primii zece ani. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 11-19.

[373] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 65, f. 97.

doveni „nu-și cunosc limba maternă", „nu cunosc terminologia în limba moldovenească" și „întâmpină mari dificultăți de a explica elevilor tema" sau de a răspunde la întrebările celor din urmă. Învățătorii din școlile medii au propus autorităților universitare să aloce „măcar câteva ore pentru învățarea limbii moldovenești", așa „ca studenți noștri să nu absolve analfabeți"[374]. La această etapă, propunerile de a îmbunătăți abilitățile de comunicare ale studenților moldoveni în limba lor maternă nu s-au materializat în vreun fel. Nici planurile de studii ale institutelor învățătorești, așa cum era cazul celui din Soroca, nu prevedeau vreun curs de limba moldovenească, deși profesorii indicau destul de des slabele cunoștințe ale studenților moldoveni[375].

În unele instituții cu profil pedagogic, studenților rusolingvi li se preda la anul I un curs de limba moldovenească în volum de 60 de ore. Doar că „lucrurile merg foarte prost", susțineau lectorii[376], pentru că studenții din grupele cu predare în limba rusă „manifestă o atitudine de dezinteres total pentru limba moldovenească", „nici nu frecventează orele și nici nu învață limba moldovenească"[377], iar, dacă vin la ore, „stingheresc profesorii prin obrăznicia lor", citesc altceva decât cere cadrul didactic, „nu fac însemnări" și, în general, „au o atitudine de dispreț și îi desconsideră pe moldoveni[378]. Avram Penzul[379], lector la Catedra de limba și

---

374 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 170, ff. 27,29-30.

375 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 36, ff. 24-28.

376 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 34, f. 14.

377 Sociologul american Glyn E. Lewis observa că la mijlocul anilor 1960 „rușii sau ucrainenii sunt cinici cu privire la necesitatea de a învăța limba celor printre care trăiau, iar, în fapt, nu au făcut nicio încercare de a se familiariza cu alte limbi", că „rușii ignoră limbile locale" și, locuind în republicile naționale, sunt foarte reticenți de a învăța alte limbi ale Uniunii Sovietice (Glyn E. Lewis. *Multilingualism in the Soviet Union. Aspects of Language Policy and its Implementation*. The Hague and Paris: Mouton, 1972, p. 45, 210). Iar Dieter Stern, profesor la Universitatea din Ghent, constata că „ruși s-au ținut de un monolingvism rus fără compromisuri chiar și acolo unde formau o minoritate" (Dieter Stern. *Multilingual states and empires: Tsarist Russia and the Soviet Union*, p. 747).

378 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 21, f. 67; ANA DAOSP, F. 32, inv. 138, d. 35, f. 2.

379 *Avraam Petrovici Penzul* (1915-1957), ucrainean, născut în satul Martonoșa, ținutul Elizavetgrad, gubernia Herson, Imperiul Rus (azi reg. Kirovograd, Ucraina). În anul 1937 a absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol, după care a foat înmatriculat la doctoratul Universității din Kiev în 1938-1940. La începutul războiului sovieto-german a fost mobilizat în Armata Roșie (1941-1945). După război, în perioada 1946-1947, continuă studiile de doctorat la Universitatea din Kiev. În anul 1948 este angajat lector superior la Institutul Pedagogic din Chișinău. În anii 1948-1957 a deținut funcțiile de decan al Facultății de Filologie și prodecan al Facultății de Istorie și Filologie a acestei instituții (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 146, f. 26; *Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*, p. 357).

literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău, confirma concluziile colegilor de la institutele din Tiraspol și Bălți, susținând că „neajunsuri în pregătirea studenților sunt poate chiar mai multe decât s-a arătat. [...] ne purtăm liberal cu studenții [...] iar limba moldovenească o citește cui nu-i lene"[380]. Pe lângă faptul că predarea „limbii moldovenești" în grupele ruse era încredințată unor lectori cu mai puțină pregătire profesională, atitudinea studenților rusolingvi era determinată de cea a cadrelor didactice vorbitoare de limbă rusă, care manifestau lipsă de respect față de populația indigenă, tratându-i cu dispreț și desconsiderându-le capacitățile intelectuale, așa cum este cazul șefului Catedrei de limbi străine a Institutului de Medicină din Chișinău, profesorul de limba latină Viktor Eremeev[381], care, așa cum susțineau membrii organizației de partid, și-a permis „să-i atace pe moldoveni, numindu-i «porcine» incapabile să învețe nu doar limba străină, dar nici limba rusă"[382]. În aceeași ordine de idei se înscriu și atitudinile exprimate de directorul adjunct al Institutului Învățătoresc din Soroca, S. I. Malețki și lectorul R. I. Perelman despre „incapacitatea moldovenilor de a elabora un manual", numindu-i „lepădături" și „bandiți" și tratându-i cu dispreț[383]. Sunt doar câteva exemple care indică atitudinea unor cadre didactice „de import" față de studenții românofoni, obligați să facă studii superioare într-o limbă străină, și față de cadrele didactice românofone, obligate să-și țină cursurile și să elaboreze materiale didactice, fiind încorsetate în cadrul ideologiei comuniste și al rigorilor politice impuse de regim.

În același timp, studenților din grupele cu predare în limba rusă de la Universitatea din Chișinău nu li se preda deloc limba română în această perioadă. La începutul anului 1947, șeful Catedrei de limba și literatura moldovenească sesizează administrația Universității că „se resimte o nevoie acută de a da studenților noștri cunoștințe elementare de limba moldovenească" și solicită rectorului Ivan Leonov să permită includerea unui „curs practic de limba moldovenească" pentru „tinerii entuziaști [...] din toate republicile frățești ale Uniunii Sovietice" care sunt înmatriculați la facultățile Universității și care „nu cunosc limba poporului moldovenesc".

---

380 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 155, f. 21 vs.

381 *Viktor Eremeev* (1882-?), rus, absolvent al Facultății de Drept a Universității din Sankt Petersburg (1910). Doctor în științe și conferențiar, responsabil de predarea limbii latine și șef al Catedrei de limbi străine la Institutul de Medicină din Chișinău din anul 1945 până în anul 1958 (ANA DGAN, F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 16; d. 104, f. 1).

382 ANA DAOSP, F. 276, inv. 54, d. 8, ff. 39-40.

383 ANA DAOSP, F. 121, inv. 69, d. 14, ff. 66-70.

Dar rectorul Universității i-a replicat categoric lui Nicolae Corlăteanu că „Universitatea de Stat din Chișinău nu are indicații din partea Ministerului Învățământului Superior al URSS cu privire la predarea limbii moldovenești”[384], deși instituțiile de învățământ superior din republicile naționale aveau dreptul la includerea, cu permisiunea ministerului de resort, a unor discipline care decurg din specificul republicii.

Recunoscând că „autoritatea limbii moldovenești în instituțiile de învățământ superior este foarte scăzută”, Agripina Craciun, vicepreședinte al Sovietului de Miniștri al RSSM, considera că „noi înșine o reducem, limitând studierea limbii moldovenești la doar două ore la anul I” și că „atitudinea neserioasă față de învățarea limbii moldovenești” era determinată și de faptul că studenții susțineau la finele cursului doar un colocviu, iar „fără un control corespunzător din partea statului, noi nu vom obține rezultate”[385]. Deși problema învățării limbii moldovenești a ajuns în atenția autorităților de stat și de partid republicane, acestea, încercând să identifice o soluție, au dispus excluderea disciplinei limba modovenească din planul de învățământ al școlii ruse din RSSM începând cu anul de școlar 1955-1956, „pentru a decongestiona programul elevilor din aceste școli”[386] în legătură cu politehnizarea școlii. Evgheni Postovoi[387], ministru al învățământului al RSSM, a acuzat autoritățile de la Moscova că „nu au ținut cont de părerea celor din RSSM” și a cerut CC al PCUS să intervină pentru restabilirea predării limbii moldovenești în școlile ruse începând cu anul 1957-1958. Ministrul Postovoi informa că, „cu excepția RSS Kazahe, în celelalte republici surori limba națională se învață în școli în mod

---

384 Valeriu Cozma. *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996).* Chișinău: S. a., 1996, p. 31. Și în anul 1958 Ion Racul susține că „pentru predarea cursului practic de limba moldovenească în grupele ruse trebuie să fie hotărârea guvernului” (ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 305, f. 2).

385 ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 189, ff. 262-263.

386 ANA DAOSP, F. 51, inv. 15, d. 233, ff. 21-22.

387 *Evgheni Postovoi* (1921-1971), moldovean, născut în satul Dubova, r-nul Krasnîe Okna, gubernia Odesa, RSS Ucraineană. Doctor în științe istorice (1969). După absolvirea Institutului Pedagogic din Chișinău (1948), în perioada 1949-1955 a fost angajat în aparatul CC al PC(b)M/PCM. În 1953 a fost transferat în funcția de șef al Secției școli a Comitetului Districtual Tiraspol al PCM, după care a fost desemnat ministru al învățământului al RSSM, funcție pe care a ocupat-o în două rânduri: 1955-1958 și 1962-1971. A deținut mai multe funcții în organele de partid republicane: în anii 1958-1960 a fost prim-secretar al Comitetului orășenesc Chișinău al PCM, apoi secretar al CC al PCM în perioada 1960-1962 și membru al Biroului CC al PCM în anii 1960-1962 (*Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924-1956)*, Chișinău: Cartdidact, 2017, p. 146).

obligatoriu”[388]. Deși limba moldovenească a fost reintrodusă în programul obligatoriu al elevilor din școlile ruse ale RSSM[389], în instituțiile de învățământ superior disciplina limba moldovenească nu a avut un statut clar, așa precum limba rusă. În anii 1940-1950 disciplina limba moldovenească pentru grupele ruse a rămas la latitudinea administrațiilor școlilor superioare și, chiar și la secțiile de limba și literatura rusă în școala națională, aceasta nu avea un loc clar în planul de învățământ. La Institutul Pedagogic din Tiraspol, care pregătea învățători de limba rusă în școlile moldovenești, era angajat un singur cadru didactic, care nu era considerat un lector foarte bun și care asigura predarea limbii moldovenești după manualele școlare. În acest fel, s-au conturat toate premisele pentru consolidarea unui bilingvism parțial și asimetric în școala superioară moldovenească, unde doar vorbitorii de limbă română – studenți și profesori – erau bilingvi.

[388] ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, d. 199, f. 29.
[389] ANA DGAN, F. 2848, inv. 22, d. 199, f. 30.

I.3. Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM în perioada hrușciovistă

Reforma hrușciovistă a școlii și „noua" optică lingvistică

În primii ani după preluarea puterii de către Hrușciov, autoritățile unionale nu au operat modificări esențiale în politica lingvistică stalinistă, mai ales că și politica națională a lui Hrușciov a oscilat, în 1953-1956, între autohtonizare (*коренизация*) și apropierea popoarelor (*сближение народов*)[390]. Evenimentele din Polonia și Ungaria, manifestările „naționaliste" din republicile occidentale ale URSS[391] au determinat o modificare, de fapt o concretizare, a politicii naționale, inclusiv a celei lingvistice.

Schimbările opticii lingvistice a statului sovietic în învățământ s-au produs în contextul și odată cu promovarea reformei școlii sovietice, care, fiind „ruptă de viață" în perioada stalinistă[392], ajunsese într-o criză serioasă la începutul anilor 1950[393]. Deși problema unei reforme a școlii a fost pusă de liderii sovietici încă la Congresul al XIX-lea al PCUS (octombrie 1952), coliziunile politice și luptele intestine din cadrul conducerii partidului după dispariția dictatorului sovietic au făcut-o să întârzie.

---

390 Тыну Таннберг. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944–1956). Исследования и документы. История сталинизма.* Москва: РОССПЭН, 2010, с. 183. În activitatea reformatoare de după dispariția lui Stalin, Lavrentii Beria a manifestat un interes sporit pentru problema națională, propunând diferite inițiative de „corectare a liniei politice în sfera națională" în regiunile occidentale ale URSS prin renunțare la soluționarea problemelor naționale prin forță, prin „corectarea" politicii de cadre prin revenire la autohtonizare și reducerea intensității rusificării (transferul lucrărilor de secretariat în limbile naționale etc.) și altele, care au acutizat relațiile naționale în aceste regiuni. După arestarea lui Beria, în vara anului 1953, toate inițiativele au fost anulate, pentru că „contribuie la activizarea elementelor burghezo-naționaliste". De fapt, Beria a utilizat metodele obișnuite ale liderilor sovietici, folosind problemele naționale în scopul luptei politice cu oponenții săi.

391 А. П. Мякшев. Инициативы Л. П. Берии в национальной области весной–летом 1953 года: поворот в политике или борьба за власть? В: *Новейшая история Отечества XX–XXI вв.*: Сб. науч. тр. Саратов, Издательство Саратовского университета, 2008, сс. 403-412; А. И. Вдовин. Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели». В*: Образовательный портал «Слово»*. http://www.portal-slovo.ru/history/41257.php (accesat 15.09.2022).

392 *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988)*. Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. 9-е изд., доп и испр. Москва, 1985, том. 8 (1946-1955), с. 281.

393 Г. М. Иванова. *Советская школа в 1950–1960-е годы.* Издательство: Фонд «Московское время», 2018; А. В. Пыжиков. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.). В: *Вопросы истории*. 2004, № 9, с. 95.

Pentru pregătirea unei noi consolidări a limbii ruse în școala națională, autoritățile unionale responsabile de învățământul public au organizat în anul 1956 la Tașkent o conferință științifică interrepublicană, unde s-a menționat că limba rusă a devenit o „a doua limbă maternă” pentru întregul popor sovietic și un mijloc de îmbogățire a vocabularului limbilor naționale, dar s-a subliniat că nivelul de cunoștințe și abilități în limba rusă ale elevilor din școlile naționale „nu a îndeplinit încă cerințele”[394]. În iunie 1958, Academia de Științe a URSS organizează la Moscova o sesiune a Secției de științe sociale, care a pus în discuție problema rolului și funcțiilor limbilor naționale, a dispariției progresive a limbilor popoarelor mai mici și a funcționării unei singure limbi de comunicare între popoarele sovietice în condițiile construcției comunismului. Modul de abordare a acestor probleme reliefează constituirea unei noi concepții în politica lingvistică, care urmărea reducerea drastică a funcțiilor limbilor naționale[395].

La începutul anului 1958, Nikita Hrușciov revine la necesitatea reformării școlii sovietice, subliniind, în memoriul cu privire la problemele învățământului public pe care l-a adresat Prezidiului CC al PCUS la 5 iunie 1958, că „neajunsul fundamental al școlilor noastre medii și superioare este detașarea lor de viață” și că acesta nu mai poate fi tolerat[396]. Una dintre componentele reformei școlii, care urmărea scopul să modernizeze și standardizeze sistemului de învățământ al URSS, s-a referit la limba de studiu în școala generală și, dând start discuțiilor asupra proiectului de reformare a școlii sovietice, Hrușciov a inclus în *Teze*, enunțate la 12 noiembrie 1958, renumitul articol 19, care prevedea:

„Predarea în școala sovietică se desfășoară în limba maternă. Este una dintre cele mai importante realizări ale politicii naționale leniniste. În același timp, în școlile din republicile unionale și autonome se studiază serios limba rusă, care este un mijloc puternic de comunicare interetnică, de consolidare a prieteniei dintre popoarele URSS și de a le aduce în contact cu bogăția culturii ruse și mondiale.

Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că în domeniul studiului limbilor, copiii din republicile unionale și autonome sunt considerabil

394 Н. А. Мустафаева. Русский язык в школах советского Узбекистана (30–80-е гг. XX века). В: *Историческая этнология*. 2021. Т. 6, № 2, сс. 194–207.

395 Elena Negru, Gheorghe Negru. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989).* Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2023, p. 169.

396 *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний: Стенограммы. Постановления:* В 3 т. Гл. ред. А. А. Фурсенко. Москва: РОССПЭН, 2008, т. 3: Постановления. 1959–1964, pp. 803-8-4.

supraîncărcați. Într-adevăr, în școlile naționale copiii studiază trei limbi – limba lor maternă, rusa și o limbă străină.

Ar trebui luată în considerare posibilitatea acordării părinților dreptul de a alege pentru copiii lor școala cu o anumită limbă de predare. Dacă un copil frecventează o școală în care predarea se desfășoară în limba uneia dintre republicile unionale sau autonome, el poate, dacă dorește, să studieze și limba rusă. Și invers, dacă un copil urmează o școală rusă, el poate, dacă dorește, să învețe și limba uneia dintre republicile unionale sau autonome. Cu siguranță, acest pas ar putea fi făcut doar dacă există un număr suficient de copii pentru a forma clase cu predare într-o anumită limbă.

A acorda părinților dreptul de a decide ce limbă trebuie să studieze copilul lor în calitate de materie obligatorie ar fi cea mai democratică procedură. Ar elimina deciziile arbitrare în această chestiune importantă și ar face posibilă încetarea practicii de supraîncărcare a copiilor cu studiul limbii. Ar trebui să se permită de a nu include o limbă străină printre disciplinele obligatorii în școli în care nu există condiții adecvate"[397].

Astfel, dacă în perioada stalinistă elevii și studenții din republicile sovietice fuseseră obligați să studieze trei limbi: rusă, limba naționalității titulare și o limbă străină, Hrușciov, permițând părinților să decidă dacă un elev din republicile sovietice (cu excepția republicii ruse) să studieze sau nu limba lui maternă, sugerează că este în interesul copilului să studieze în limba rusă. Înlocuind principiul general al educației în limba națională, așa cum prevedea Constituția stalinistă[398], regimul punea cetățenii non-ruși într-o poziție dificilă și îi presa din punct de vedere moral: insistând tot mai mult și mai apăsător asupra rolului limbii ruse în apropierea națiunilor după 1958 și a necesității unui bilingvism total; dacă opțiunile părinților nu ar fi contribuit la crearea acestui bilingvism cerut de regim, ar fi însemnat că părinții nu sunt interesați de „apropierea națiunilor".

Istoriografia occidentală, inclusiv cea produsă în perioada Războiului Rece, estimează această prevedere drept una care a atentat la statutul

---

[397] Н. С. Хрущев. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране В: *Правда*. 1958, № 320, 16 ноября. https://marxism-leninism.info/paper/pravda_1958_320-2103

[398] Articolul 121 al Constituției URSS din 1936, numită și Costituția stalinistă, stipula că cetățenii sovietici au dreptul la învățătură și că statul asigură acest drept, inclusiv prin învățământul în limbile materne (*Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик*. Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года. Москва: Издание ЦИК СССР, 1937, с. 29).

primar al limbii titulare în fiecare republică națională, pentru că a urmărit să facă din limba rusă o a doua limbă maternă pentru non-ruși și a eliminat obligativitatea studierii limbii națiunii titulare în școlile netitulare, constituind, astfel, o nouă etapă în rusificarea popoarelor non-ruse ale URSS[399]. Pentru istoriografia ucraineană contemporană, mai cu seamă cea produsă în deceniul doi al secolului XXI, reforma școlii din 1958 este strâns legată de procesul de rusificare. Cei mai mulți cercetători ucraineni apreciază reforma drept începutul unei „rusificări forțate pe scară largă", care „a slăbit pozițiile limbii naționale în republică, a deschis calea tendințelor de rusificare în sfera educațională"[400], drept „o ofensivă bine planificată a centrului asupra limbilor naționale"[401], „o deznaționalizare lingvistică a popoarelor", care a deschis calea spre asimilare, întrucât „rușii, poporul rus, au fost identificați ca principala bază etnică a imperiului sovietic"[402], drept o „rusificare sistematică și intenționată" a popoarelor sovietice în scopul „fuziunii complete a națiunilor" și formării unei noi comunități istorice – „poporul sovietic", pentru care limba comună ar trebui să fie rusa[403].

---

399 Yaroslav Bilinsky. The Soviet education laws of 1958–9 and Soviet nationality policy. In: *Soviet Studies*, 1962, vol. 14, nr. 2, pp. 138-157; Michael Loader. The rebellious republic: the 1958 education reform and Soviet Latvia. In: *Journal of the Institute of Latvian History* / Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2016, vol. 100, nr. 3, pp. 113-139; Jeremy Smith, The Battle for Language: Opposition to Khrushchev's Education Reform in the Soviet Republics, 1958–59. In: *Slavic Review*, 2017. nr. 76(4), pp. 983-1002; Theodore R. Weeks. Russification / Sovietization. In: *European History Online* (EGO), published by the Institute of European History (IEG), Mainz, 2010. https://d-nb.info/1029976155/34; Roman Solchanyk. Language Politics in the Ukraine. În: *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present, and future*. Mouton de Gruyter, 1985, pp. 75-76.

400 О. Г. Бажан. Рух за поширення української мови в період «хрущовської відлиги». В: *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2007, том 65, с. 41.

401 Andrii Danylenko, Halyna Naienko. Linguistic russification in Russian Ukraine: languages, imperial models, and policies. In: *Russian Linguistics. International Journal for the Study of Russian and other Slavic Languages*. 2019, nr. 43, p. 20.

402 Даниленко В. М. Міф про «нову історичну спільність». В: Гриневич В. А., Даниленко В. М., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є. *Україна і Росія в історичній ретроспективі*. Київ: Радянський проект для України, 2004, т. 2 С. 449.

403 М. Ярмоленко. Мовна політика в УРСР у 40–80-х роках XX століття. В: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013, вип. 3, сс. 367; Ольга Тєвікова, Алла Лисенко. Тенденції та закономірності мовної політики в Україні в 1950–1960 -х рр. В: *Імідж сучасного педагога*. 2020, № 2 (191), с. 41; Олександр Нікілєв. Україна у контексті мовної політики держави середини 1940-х – кінця 1980-х рр. (на прикладі Дніпропетровщини). In: *Грані. Науково-теоретичний альманах*. 2021, том 24, № 2, с. 43 și alții.

În același timp, istoriografia rusă, fie nu se referă la subiectul limbii de studiu atunci când abordează reforma hrușciovistă a școlii[404], fie o interpretează scurt prin prisma *stricto sensu* a legii, apreciind prevederea despre limba de studiu drept o acțiune care a avut menirea să decongestioneze programele de studiu, să-i „protejeze pe copii de suprasolicitarea lingvistică" și să le deschidă accesul tinerilor non-ruși spre realizările culturii mondiale și ale „marii culturi ruse"[405] sau susține că partea lingvistică a reformei școlare din 1958 „a simplificat accesul" reprezentanților republicilor naționale în instituțiile centrale de învățământ superior, precum și avansarea în carieră. Mai mult decât atât, cercetătorii ruși ai problemei susțin că limba națiunii titulare „nu a fost în nici într-un caz exclusă cu desăvârșire din sfera educațională a republicii, nici din comunicare și nici din științe umaniste" în urma implementării acestei reforme[406].

Strategiile lingvistice ale legislațiilor republicane

Deși a fost discutată destul de mult în presa de partid și s-au înaintat diferite propuneri, mai ales din partea reprezentanților republicilor unionale, ideea articolului 19 din *Tezele* lui Hrușciov nu a ajuns prevedere a legii unionale *Cu privire la consolidarea legăturii dintre școală și viață și despre dezvoltarea în continuare a sistemului de învățământ public în URSS*, adoptată la 24 decembrie 1958 de Sovietul Suprem al URSS[407]. Aceasta a fost lăsată

---

404 Г. М. Иванова. *Советская школа в 1950–1960-е годы*. Издательство: Фонд «Московское время» 2018; И. Н. Вельможко. Из советского опыта социальной политики в сфере среднего образования (Период «оттепели»). В: *Вестник Удмуртского университета*. 2018, том 28, вып. 4, сс. 643-637; А. В. Пыжиков. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) В: *Вопросы истории*. 2004, № 9, сс. 95–104; А. С. Конохова. Об укреплении связи высшей школы с жизнью (реформа системы высшего образования СССР в 1958 г.). В: *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*, 2015, том. 4, № 1, сс. 126-134; Ю. Ю. Батурина. Организационные изменения в учебном процессе высших учебных заведений в 1956–1964 годах (на примере Нижнего Поволжья). В: *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009, № 41 (179), История. Вып. 38, сс. 96-103.

405 Л. А.Нарядкина. Школьная реформа 1958 г. и национальное образование. В: *Фундаментальные исследования*. 2005, № 4, сс. 35-36; Ю. Ю. Батурина. Организационные изменения в учебном процессе высших учебных заведений в 1956–1964 годах (на примере Нижнего Поволжья). В: *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009, № 41 (179), История. Вып. 38, сс. 96-103 și alții.

406 Е. Ю. Борисёнок. К вопросу о языковом аспекте школьной реформы 1958 г.: украинские и общесоюзные реалии. В: *Славянский альманах*. 2021, № 3-4, с. 98.

407 Закон СССР об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР. 24.12.1958 г. В: *Вестник высшей школы*. 1959, № 1, сс. 6–13.

în seama creației legislative a republicilor unionale, care, în mare parte, au reiterat, mai devreme sau mai târziu, ideea articolului 19 din *Tezele* lui Hrușciov, or, adoptarea legilor republicane a avut loc după declarația lui Hrușciov despre victoria deplină și definitivă a socialismului și că, pe măsura realizării planurilor de construcție comunistă, „procesul de fuziune a popoarelor într-o singură familie comunistă va decurge cu mai mult succes”[408], iar majoritatea legiuitorilor din republicile unionale nu și-au permis să poată fi etichetați ca opozanți ai acestor concepte hrușcioviste.

În spiritul „democrației hrușcioviste”, proiectul legii a fost discutat și de unele consilii științifice ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM, dar membrii forurilor academice locale au evitat să abordeze urgisitul articol 19 din *Tezele* hrușcioviste, rezumându-se la a propune mărirea duratei studiilor în școala medie incompletă de la opt la nouă ani, cu argumentul necesității studierii obligatorii de către elevii din școlile naționale a limbii ruse și una dintre limbile străine[409].

Dosarele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM păstrează câteva proiecte ale *Legii despre întărirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea continuă a sistemului de învățământ norodnic din RSS Moldovenească,* fiecare dintre acestea având o redacție diferită a articolului cu privire la problema limbii de studiu în școala generală. Cea mai mare parte a proiectelor nu este datată, noi încercând să le punem în ordine cronologică după conținut și adresele la care au fost expediate.

Un prim proiect, care trebuia expediat pe numele lui Mihail Gheorgadze, secretar al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS la 31 martie 1959[410], nu conține vreun articol care s-ar referi la problema examinată. Documentul menționat conține cele mai multe redactări și completări, Trofim Pascal[411], secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, indicând necesitatea redactării mai multor articole „după legea unională”. Pe scrisoarea de însoțire a proiectului, Trofim Pascal întreabă autorii dacă „oare toate ideile din legea unională sunt reflectate în legea noastră” și arată că nu se

408 Е. Ю. Борисёнок. К вопросу о языковом аспекте школьной реформы 1958 г.: украинские и общесоюзные реалии. В: *Славянский альманах*. 2021, № 3-4, сс. 98–125.

409 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 298, f. 139; F. 1933, inv. 2, d. 409, ff. 18-21.

410 ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, f. 28.

411 *Trofim Pascal* (1902-1976), moldovean, născut în satul Valea Hoțului (Dolinskoe), ținutul Ananiev, gubernia Herson, Imperiul Rus. A devenit membru de partid în anul 1926, fiind muncitor. În anii 1932- 1946 s-a aflat în rândurile Armatei Roşii. În anii 1949-1961 a fost secretar al Prezidiului Sovietului Suprem din RSSM (*Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924-1956)*, p. 139).

regăsește „dreptul părinților de a alege în ce limbă să învețe copiii lor"[412].

Proiectul a fost întors autorilor și la 13 aprilie 1959 aceștia au prezentat o nouă redacție cu articolul ce reflectă „concretizările" hrușcioviste ale politicii lingvistice în educație cu următorul conținut: „Reieșind din tradițiile încetățenite în școlile naționale în RSSM de a studia în mod absolut serios limba rusă, care este un mijloc puternic de comunicare interetnică, de consolidare a prieteniei popoarelor țării noastre și de cunoaștere a bogățiilor spirituale ale popoarelor URSS și, în primul rând, a valorilor culturii ruse și mondiale, iar în școlile ruse – a limbii moldovenești, ca mijloc de comunicare în cadrul republicii, a se acorda părinților dreptul de a decide ei înșiși în școala cu ce limbă de predare să-și înscrie copiii și ce limbi să studieze în mod obligatoriu în școală"[413]. Astfel, autorii noii redacții a proiectului de lege au urmat fidel articolul 19 din *Tezele* lui Hrușciov, dând părinților dreptul de a alege limba de studiu pentru copiii lor, precum și limbile pe care să le învețe.

Însă după „consultarea" autorităților unionale, în exemplarul proiectului „analizat la Moscova", articolul 12 al legii moldovenești este redactat, dispozițiile fiind simplificate și „curățate" de elementele de propagandă, dar obține un caracter mai evaziv. Astfel, în variantă semnată la 18 aprilie 1959, legea conservă dreptul copiilor de a învăța în limba maternă, cel al părinților de a alege limba de studiu pentru copiii lor, dar în privința studierii limbii moldovenești în școlile cu predare în limba rusă și a limbii ruse în școlile cu predare în limba moldovenească „redactorul" dispune că „este de competența Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești să elaboreze și să implementeze măsuri de creare a condițiilor necesare pentru studierea limbilor rusă, moldovenească și străine în școlile RSS Moldovenească"[414].

Totuși, în ultima redacție operată de către Comisia de inițiative legislative a Sovietului Suprem al RSSM, și varianta moscovită a articolului 12 este redactată[415], dar păstrează esența tezei hrușcioviste: „...În școlile RSSM se asigură învățământul în limba maternă a elevilor. Părinților li se acordă dreptul de a decide în școala cu ce limbă de predare să-și înscrie copiii. Limba rusă în școlile cu limba moldovenească de predare și altele, precum și limba moldovenească în școlile cu predare în limba rusă sau

---

412 ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, ff. 29-50.

413 ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, f. 91.

414 ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, f. 155.

415 Pe prima pagină a documentului stă scris „Московский экз." – exemplarul pentru Moscova al legii (ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, f. 146).

altele se vor studia în funcție de opțiunile exprimate ale părinților”[416].

Legea despre întărirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea continuă a sistemului de învățământ norodnic din RSS Moldovenească, cu „faimoasa” prevedere, omisă intenționat în legea unională, a fost adoptată la Sesiunea I a Sovietului Suprem al RSSM la 19 aprilie 1959. Proiectul a fost prezentat la 17 aprilie 1959 de către Alexandru Diordiță, președintele legislativului republican, acesta menționând că „așa cum în celelalte republici unionale frățești, în școala moldovenească s-a împământenit minunata tradiție de a studia cu toată seriozitatea limba rusă” și că „nu încape nicio îndoială că această frumoasă tradiție se va păstra și pe viitor”[417]. Astfel, autoritățile republicane au acceptat fără vreo rezistență prevederile tezelor hrușciovise cu privire la intensificarea rusificării învățământului moldovenesc[418]. Aparent democratică și inofensivă, această prevedere însemna în practică faptul că școlile cu predare în limba rusă erau libere să renunțe la limba moldovenească, iar școlile „cu predare în limba moldovenească” trebuiau să mențină predarea obligatorie a limbii ruse, or, autoritățile au desemnat-o, iar mass-media sovietică a promovat-o drept „a doua limbă maternă” a națiunilor socialiste, fără de care era imposibilă comunicarea interetnică în Uniunea Sovietică, dar și creșterea profesională și în carieră.

Prevederile celei de-a 19-a teze hrușcioviste au declanșat o opoziție largă în mai multe republici unionale, în special în RSS Letonă, RSS Ucraineană și RSS Azerbaidjană, care s-au opus acordării acestei „libertăți” de alegere de către părinți a limbii de studiu în școala generală. Comuniștii letoni, profitând de circumstanțele programului de destalinizare al lui Hrușciov, au refuzat să pună în aplicare articolul 19 al *Tezelor* hrușcioviste și au propus să crească durata studiilor în școala generală cu un an. Reprezentanții celor trei republici baltice au insistat ca limbile non-ruse să rămână o materie obligatorie în toate școlile naționale la ședința Sovietului Suprem al URSS din decembrie 1958, fiind susținuți și de reprezentantul RSSM, așa cum menționează Jeremy Smith[419], care a studiat stenogramele ședințelor forului legislativ.

---

416 ANA DGAN, F. 2948, inv. 2, d. 177, f. 122.

417 Raportul deputatului A. F. Diordiță, Președintele Sovietului Miniștrilor al RSS Moldovenești la Sesiunea întâia a Sovietului Suprem al RSS Moldovenști de legislatura a V-a. În: *Молдова Социалистэ,* № 90 (7807), 18 aprilie 1959, pp. 2-4.

418 Legea despre întărirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea continuă a sistemului de învățământ norodnic din RSS Moldovenească. În: *Молдова Социалистэ,* № 91 (7808), 19 aprilie 1959, pp. 2-3.

419 Jeremy Smith. The Battle for Language: Opposition to Khroushchev's Education Reform in the Soviet Republics, 1958-1959. În: *Slavic Review*. 2017, vol. 76, no. 4, pp. 991.

Dar spre deosebire de comuniștii din RSSM, care până la urmă au salutat „decizia lingvistică” drept o reformă democratică și au aprobat legea așa cum prescriau *Tezele* hrușcioviste, comuniștii letoni au considerat-o drept o campanie de rusificare lingvistică[420], și în legea adoptată de Sovietul Suprem al RSS Letone la 17 martie 1958 nu era inclus dreptul părinților de a alege limba de studiu pentru copiii lor[421]. Acțiunile RSS Letone au fost apreciate drept o sfidare și o manifestare de „naționalism local” de către autoritățile centrale, iar Hrușciov a zburat personal la Riga pentru a supraveghea înlăturarea „opozanților” din partid, iar până la sfârșitul lunii mai 1959, liderii letoni au fost forțați să modifice legea educației și s-o ajusteze la *Tezele* lui Hrușciov[422]. S-a întâmplat similar în RSS Azerbaidjană, comuniștii azeri nu au legiferat opționalitatea limbii azere în legea republicană a educației, dar și aceștia au fost obligați să corecteze discrepanța cu tezele lui Hrușciov[423]. Și RSS Ucraineană a manifestat un soi de opoziție față de teza a 19-a a lui Hrușciov. Reprezentanții aparatului de partid republican și ai intelectualității ucrainene au respins ideea că părinții ar putea fi singurii arbitri ai unei chestiuni atât de importante precum studiul limbilor și au cerut ca controlul asupra tuturor școlilor din RSS Ucraineană să fie încredințat Ministerului Învățământului de la Kiev[424]. Legea a fost adoptată de Sovietul Suprem al RSS Ucrainene, dar disimulată în formula „isteață” a variantei sale locale: comuniștii ucraineni au inclus în textul legii dreptul părinților de a alege limba de studiu pentru copiii lor, dar au adăugat că limba rusă este obligatorie pentru elevii care urmează școala ucraineană și, invers, limba ucraineană este obligatorie pentru elevii din școlile cu predare în rusă. Dar proiectul a fost respins și legea ucraineană a fost adoptată în conformitate cu tezele lui Hrușciov[425]. Astfel, deși republicilor unionale li s-a oferit dreptul să decidă cu privire la articolul 19 din *Tezele* hrușcioviste și unele republici au încercat să uziteze acest drept, regimul „a convins” toate republicile unionale să adopte acest articol așa cum era redactat de Nikita Hrușciov, iar prevederile acestuia

---

420 Michael Loader, The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2016, vol. 100, no. 3, p. 113.

421 Jeremy Smith. The Battle for Language…, p. 994.

422 Michael Loader, The Rebellious Republic…, p. 131.

423 *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*. Гл. ред. А. А. Фурсенко. Т. 1. Москва: РОССПЭН, 2015, с. 366.

424 Roman Solchanyk. Language Politics in the Ukraine, p. 76.

425 О. Г. Бажан. Рух за поширення української мови в період «хрущовської відлиги». В: *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2007, том 65, сс. 40–49; Jeremy Smith. The Battle for Language…, pp. 997-999.

vor avea un impact de durată asupra rusificării învățământului, inclusiv a celui superior.

Comunitatea academică de la Moscova a susținut redefinirea priorităților în politica lingvistică a statului sovietic și schimbarea statutului limbii ruse. Secția de științe sociale a Academiei de Științe a URSS, convocată într-o sesiune în vara anului 1958, a susținut ideea dispariției limbilor popoarelor mici pe parcursul înaintării URSS spre societatea comunistă și a necesității funcționării unei singure limbi de comunicare între popoarele sovietice în condițiile construcției comunismului[426].

Ofensiva rusificatoare la începutul anilor 1960

Reforma din 1958 a scos școala superioară sovietică dintr-o anumită zonă de confort elitist și trebuia să o întoarcă spre economia reală, pentru care să formeze specialiști de înaltă calificare cu abilități practice și nu doar cu cunoștințe teoretice. Reglementările care au pus în practică „reforma școlii" nu abordau în vreun fel problema limbii de studiu sau a învățării limbii ruse și a limbilor naționalităților titulare în instituțiile de învățământ superior naționale. Credem că era un lucru firesc din moment ce candidații la studii urmau să ajungă studenți cu un nivel bun de cunoaștere a limbii ruse din școala medie, astfel ca să poată asimila științele universitare și să se poată integra în societatea sovietică rusolingvă. În acest sens, autoritățile republicane și-au orientat întregul efort spre realizarea politicii lingvistice în școala generală din RSSM, inițiind controale care să stabilească calitatea predării limbii ruse în școlile moldovenești, dar și a limbii moldovenești (mai ales că se introdusese noua ortografie) în școlile ruse[427], stabilind un arsenal de metode și mijloace de asigurare a predării limbii ruse în școala generală[428]. Ministrul învățământului al RSSM informa, la 1 aprilie 1961, CC al PCM despre unele măsuri întreprinse în prima direcție, raportând că în anul 1959 fusese redactată programa de studiu a limbii ruse în școala de 8 și 11 clase, grădinițele moldovenești au fost obligate să desfășoare de două-trei ori pe săptămână „discuții în limba rusă" cu copiii și limba rusă se preda obligatoriu elevilor din școala primară începând cu

426 Isabelle Kreindler. Soviet language planning since 1953…, p. 48.

427 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 137, f. 12.

428 Prin ordinul din 23 septembrie 1958 ministrul Agripina Craciun dispunea directorului Institutului Pedagogic din Chișinău să trimită la muncă pedagogică 50 „dintre cei mai buni studenți" de la anul V al Facultății de Filologie, pentru a completa locurile vacante în școlile RSSM unde nu se preda limba rusă din cauza lipsei învățătorului de limba și literatura rusă (ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 155, f. 226).

semestrul II al clasei I doar de către persoane care cunosc fluent rusa și altele. Este important că autoritatea republicană responsabilă de învățământ inițiază, pe lângă „ajustări" cantitative și de organizare, unele „măsuri" care vizează calitatea predării limbii ruse. De exemplu, Ministerul Învățământului din RSSM a dispus ca disciplina limba rusă în clasele primare să fie predată de învățători care cunosc foarte bine și vorbesc fluent limba rusă, iar în cazul în care învățătorul de clase primare nu are suficiente abilități de comunicare în această limbă, să fie invitată o persoană calificată, recomandându-se în această calitate învățătorul de limbă rusă pentru clasele mari, pentru a asigura însușirea limbii ruse de către elevii claselor primare. Deja la începutul anilor 1960 Ministerul considera că măsurile întreprinse demonstrează eficacitate, căci „s-au îmbunătățit simțitor cunoștințele de limbă rusă ale elevilor și abilitățile lor de comunicare orală"[429].

Pe de altă parte, autoritățile de partid au organizat o activitate febrilă de propagare și stimulare a implementării dreptului părinților de a alege limba de studiu pentru copilul său și școala în care să învețe. Părinții copiilor care învățau în școala moldovenească au fost influențați și determinați să opteze pentru păstrarea limbii ruse în calitate de disciplină școlară obligatorie[430], iar mai târziu – să-și înscrie copiii în școlile cu predare în limba rusă[431], contribuind la înmulțirea școlilor mixte, la transformarea unor școli moldovenești în școli ruse și la formarea bilingvismului asimetric. Profesorul Yaroslav Bilinsky susținea în 1962, iar mai târziu și cercetătoarea Hélène Carrère d'Encausse (1978), că această așa-numită „libertate de alegere" a școlii pentru copii avea un potențial coercitiv, deoarece părinții care nu sunt ruși s-ar fi simțit constrânși să-și înscrie copiii la școli în limba rusă[432], pentru că altfel nu ar fi susținut linia partidului spre „apropierea popoarelor" și dezvoltarea bilingvismului[433]. În 1973, când și-a redactat lucrarea, Hélène Carrère d'Encausse susținea că moldovenii ar fi trebuit să fie la adăpost în fața unei rusificări intense, pentru că, în primul rând, locuiesc în mare parte în mediul rural și, în rândul al doilea, pentru că „nivelul

---

429 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 285, ff. 3-5.

430 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 285, f. 15.

431 Prim-secretarul Comitetului orășenesc de partid Bălți informa Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959 că un inspector în raionul Lipcani, care „nu este de acord cu prevederile Legii despre școală", fiind prezent la sesiunea științifică a Institutului Pedagogic din Bălți din luna mai (1959), „se indigna de faptul că unii moldoveni își dau copiii în școli ruse și a declarat acest fapt nepatriotic" (ANA DAOSP, F. 51, inv. 19. d. 13, f. 132).

432 Yaroslav Bilinsky. The Soviet Education Laws of 1958-1959 and Soviet Nationality Policy. In: *Soviet Studies*. 1962, vol. XIV, nr. 3, pp. 138-157.

433 Hélène Carrère d'Encausse. *Imperiul spulberat*, p. 173.

lor de educație rămâne mult în urma nivelului mediu pe URSS", dar a stabilit că ponderea limbii ruse, mai ales în școlile urbane, era dominantă[434]. În cazul copiilor moldoveni, aceștia, învățând în școli care foloseau limba rusă ca limbă de predare, s-au îndepărtat și mai mult de limba română și, deci, de identitatea românească.

Informațiile de arhivă, destul de bogate în date despre dezvoltarea generală a învățământului, se referă episodic la problema limbilor de predare în școlile din RSSM și la „opțiunile lingvistice" ale părinților moldoveni pentru copiii lor școlari, care ar putea demonstra sau infirma opinia cercetătorilor sus-numiți. În schimb, dificultățile de însușire a limbii ruse de către elevii bulgari și găgăuzi care locuiau în RSSM și în RSSU și tentativele de soluționare a acestei probleme au produs câteva documente, care se referă tocmai la o „expresie" a opțiunilor părinților privind limba de studiu a copiilor lor.

În vara anului 1950, Sovietul de Miniștri al RSS Moldovenești informează guvernul unional că în mai multe raioane ale republicii – Vulcănești, Cahul, Congaz, Ceadâr-Lunga, Taraclia, Comrat și Cimișlia, precum și în unele raioane ale regiunii Ismail din RSS Ucraineană – locuiesc compact aproximativ 120 000 de găgăuzi, care învață în școli cu limbile rusă, ucraineană și moldovenească de predare, deși populația găgăuză vorbește, în mare parte, limba găgăuză. În acest context, subliniau autoritățile RSS Moldovenești, este imposibil de a „lupta cu succese împotriva analfabetismului și semianalfabetismului" găgăuzilor maturi, iar copiii găgăuzi întâmpină dificultăți serioase în procesul de asimilare a materiilor școlare[435]. Desprindem din documentul menționat, dar și din altele care se referă și la populația bulgară din raioanele de sud ale RSS Moldovenească și unele raioane din RSS Ucraineană, că găgăuzii și bulgarii învățau în școli cu limba rusă de predare[436], trebuind să studieze în mod obligatoriu, pe

434 Hélène Carrère d'Encausse. *Imperiul spulberat*, p. 175.

435 Центральный державный архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), Фонд (Ф.) 2, опись (оп.) 8б дело (д.) 2053, *лл.* 60-61.

436 Este interesantă argumentarea deciziei de a înscrie copiii găgăuzi în școlile cu predare în limba rusă în cele două republici sovietice unionale, autorul hotărârii menționând în partea introductivă că „poporul găgăuz a rămas la un nivel foarte jos de dezvoltare cultural și politic" din cauza „asupririi grele la care a fost supus pe parcursul mai multor secole de asupritorii turci și apoi de către cei români". Iar în perioada țaristă, se afirmă în hotărâre, deși „clerul reacționar a distribuit intens cărți bisericești și liturgice în limba găgăuză printre găgăuzi pentru a înrobi acest popor", găgăuzii folosesc cu succes grafia chirilică pentru limba lor și vorbesc „destul de bine" în limba rusă. Dobândindu-și „adevărata patrie în URSS", găgăuzii au acceptat învățământul în limba rusă (ЦДАВОУ, Ф. 2. оп. 8б *д.* 2053, *лл.* 60, 65).

lângă limba străină obligatorie, limbile găgăuză și ucraineană sau moldovenească. Drept urmare a unei asemenea „presiuni lingvistice”, găgăuzii și bulgarii nu însușesc suficient de bine limba rusă și o bună parte a copiilor nu continuă studiile în școli medii. La 7 iunie 1950, Sovietul de Miniștri al RSS Moldovenești vine cu inițiativa de a deschide școli primare cu limba găgăuză de predare în regiunile în care găgăuzii locuiau compact[437]. Doar că propunerea guvernului de la Chișinău nu a fost susținută de Ministerul Învățământului al RSS Ucrainene, autoritățile ucrainene, inclusiv Comitetul Executiv al regiunii Izmail, motivând că deficitul de învățători care ar cunoaște limba găgăuză ar periclita procesul didactic în școlile respective[438]. Cu toate acestea, propunerea guvernului RSS Moldovenești a fost acceptată parțial. Proiectul de hotărâre a Sovietului de Miniștri al URSS *Cu privire la organizarea învățământului în limba maternă a copiilor găgăuzi și îmbunătățirea activității de iluminare culturală printre găgăuzi* s-a referit doar la găgăuzi și doar la cei care locuiau în RSS Moldovenească, pentru care se accepta crearea școlilor primare cu limba găgăuză de predare[439]. Proiectul, elaborat încă în anul 1950, a fost pus în acțiune abia după introducerea scrisului pentru limba găgăuză prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești din 30 iulie 1957[440]. Indicând comitetelor executive și sovietelor de deputați ale raioanelor Comrat, Taraclia, Vulcănești, Romanovca[441] și Ceadâr-Lunga să explice populației găgăuze „importanța politică și culturală” a introducerii scrisului găgăuz, la 16 noiembrie 1957 guvernul republican dispune instituirea învățământului primar în limba găgăuză pentru copiii de etnie găgăuză. Astfel, copiii găgăuzi urmau să studieze în clasa pregătitoare și în clasele I, a II-a și a III-a în limba găgăuză, iar limba rusă ocupa locul de disciplină obligatorie, începând din semestrul al doilea al clasei pregătitoare. În schimb, din clasa a IV-a și până într-a X-a, copiii găgăuzi urmau să treacă la studiul materiilor școlare în limba rusă, iar limba găgăuză să se studieze în calitate de disciplină școlară până în clasa a VII-a[442].

Urmare a implementării hotărârii, la începutul anului de studii 1959-1960, în RSSM erau 36 de școli cu 296 de clase primare, în care 8 395 de

---

437 ЦДАВОУ, Ф. 2. оп. 8б д. 2053, *лл.* 60-61.

438 ЦДАВОУ, Ф. 2. оп. 8б д. 2053, *лл.* 65-66.

439 ЦДАВОУ, Ф. 2. оп. 8б д. 2053, *лл.* 62-63.

440 ANA DAOSP, F. 20, inv. 20, d. 279, f. 1.

441 Raionul Basarabeasca de azi. La 11 septembrie 1957 târgul Romanovca a fost unit cu fosta colonie germană Heinrichsdorf, dându-i-se numele Basarabeasca. Ulterior, și raionul și-a schimbat denumirea.

442 ANA DGAN, F. 2848, inv. 22, d. 199, ff. 152-153; F. 2991, inv. 4, d. 465, f. 2.

elevi găgăuzi urmau studiile în limba lor maternă, și 8 școli medii și 21 de școli de opt clase, în care elevii găgăuzi învățau în limba rusă, iar limba maternă se studia în calitate de disciplină obligatorie în clasele V-X[443]. Însă populația găgăuză nu a fost satisfăcută de noua reglementare, iar găgăuzii, uzitând de dreptul de a alege școala și limba de studiu pentru copiii lor, au cerut un învățământ primar în limba rusă.

Găgăuzii au asaltat direcțiile școlilor, direcțiile raionale de învățământ, comitetele raionale de partid și cele executive cu cereri prin care solicitau înscrierea copiilor lor în clasele pregătitoare sau în clasa I cu predare în limba rusă, cerând și transferul copiilor care învățau deja în clase cu predare în limba găgăuză în clase cu predare în limba rusă[444]. În satele unde nu erau școli primare cu predare în limba rusă (Cazaclia, Tomai, Beșghioz, Chiriet-Lunga, Baurci, Beșalma, Ceadîr-Lunga), părinții au solicitat să fie deschise clase cu predare în limba rusă[445]. La cele peste 36 de întâlniri pe care le-au avut cu reprezentanții autorităților sovietice și de partid, cei 6 000 de părinți[446] s-au arătat „nesatisfăcuți" de școala în limba găgăuză, susținând că nici copiii și nici ei „nu înțeleg limba găgăuză care se predă în școli", că „noua gramatică a limbii găgăuze este foarte complicată"[447] și că lor le este mult mai simplu să învețe limba rusă decât să asimileze „noua limbă găgăuză", în care au fost introduse foarte multe cuvinte noi, „pe care nu le înțeleg nici învățătorii"[448]. Un alt argument al găgăuzilor era că școlarii care au urmat studii în clasele I și a II-a „a școlii găgăuze" nu cunosc sau cunosc mult mai puțin limba rusă decât cei care au învățat până la crearea școlilor primare cu predare în limba găgăuză[449]. Găgăuzii au manifestat temeri că atunci când vor trece în clasa a V-a, unde instruirea se va face în limba rusă, reușita școlară a copiilor lor va fi influențată negativ de necunoașterea limbii ruse[450]. De asemenea, părinții au declarat că copiii lor cunosc limba găgăuză foarte bine pentru că „tot timpul vorbesc în găgăuză"[451] și, astfel, „nu este necesară o școală în limba găgăuză"[452],

443 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, ff. 73-74; ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, f. 62.

444 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, ff. 5-36, 76-78.

445 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, ff. 7, 37-38.

446 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 113; ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 21-25,31-180.

447 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 97.

448 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 3-4.

449 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 50-51, 56-58, 64,69, 72, 92,

450 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 31-32,

451 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 31.

452 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, f. 3.

iar pentru a fi înmatriculați la instituții de învățământ superior, copiii lor vor trebui să susțină examene de rând cu candidații de alte etnii și li se va cere să cunoască limba rusă „cum o cunosc copiii de naționalitate rusă"[453]. Astfel, părinții copiilor care au mers pentru prima dată într-o școală în care li se preda în limba maternă au ales să renunțe la aceasta, indicând că este imperativ necesar ca elevii găgăuzi să cunoască bine limba rusă, pe care o înțelegeau drept „limba de stat" a Uniunii Sovietice[454].

Fundamentându-și demersurile pe argumentele părinților, completate cu altele, inclusiv cu deficitul de învățători calificați[455] care ar putea asigura un proces didactic în limba găgăuză, dar și de instituții de învățământ mediu de specialitate și superioare care ar putea forma cadre pedagogice[456], cu lipsa literaturii pentru copii în limba găgăuză și altele, secretarii comitetelor raionale de partid au declarat autorităților republicane că găsesc „irațională" păstrarea școlilor primare cu predare în limba găgăuză în localitățile cu populație găgăuză compactă[457]. Iar numeroasele comisii ale CC al PCM și ale Ministerului Învățământului al RSS Moldovenești au găsit că mai multe secții raionale de învățământul și școli „au încălcat" prevederile legii cu privire la consolidarea legăturii școlii cu viața (16 iulie 1957) și nu au respectat dreptul părinților găgăuzi de a alege limba de studiu pentru copiii lor școlari[458].

Drept urmare, la 3 ianuarie 1961, Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești dispune reorganizarea școlilor primare cu predare în limba găgăuză în școli primare cu predare în limba rusă începând cu semestrul II al anului școlar 1960-1961. Autoritatea republicană considerând că învățătorii care au predat în limba găgăuză „cunosc foarte bine limba rusă", s-a decis că aceștia vor putea asigura și predarea în limba rusă în aceleași școli[459].

453 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 32, 39.

454 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 75. ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 174 vs, 177 vs, 178 vs, 180.

455 Dintre cei 294 de învățători de clasele primare din școlile cu predare în limba găgăuză, doar doi avea studii superioare, opt – studii superioare neterminate și ceilalți aveau doar studii medii (ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 73).

456 Limba găgăuză se studia în calitate de disciplină de studiu la Școala Pedagogică din Cahul în trei grupe în care urmau studiile medii de specialitate 130 de elevi în anul academic 1959-1961, precum și la Institutul Pedagogic din Tiraspol, unde o grupă de 24 de studenți de la Facultatea de Limba și Literatura Rusă au în planul de învățământ disciplina limba găgăuză, în volum de 90 de ore academice (ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, ff. 73, 99).

457 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 75, 77, 80, 89-90, 93-94, 100-101.

458 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, f. 2.

459 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 465, ff. 180-181; d. 466, ff. 3233; inv. 5, d. 191, ff. 4-9; ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, ff. 83-88. Pe lângă transferul copiilor găgăuzi în școala rusă,

Limba găgăuză a rămas doar o materie școlară, care urma să fie studiată în mod obligatoriu de către copiii găgăuzi în clasele V-VIII.

Exemplul găgăuzilor a fost urmat de ucrainenii care locuiau compact în raioanele Ocnița și Rezina, pentru copiii cărora au fost deschise în RSS Moldovenească școli primare și de opt clase cu limba ucraineană de predare. În primăvara anului 1964, părinții copiilor ucraineni au solicitat ministrului învățământului al RSS Moldovenești să treacă aceste școli la limba rusă de predare[460].

Totodată, și „părinții copiilor din școlile ruse" au uzitat de prevederile legale care le permiteau să aleagă limbile pe care să le studieze copiii lor în școala generală. Dar dacă găgăuzii și ucrainenii au avut curajul să vorbească direct și să ceară înlocuirea învățământului în limba maternă cu o școală în limba rusă pentru copiii lor, „părinții copiilor din școlile ruse" din orașul Chișinău au trimis, la începutul lui septembrie 1960, două scrisori anonime în adresa ministrului învățământului al RSS Moldovenești și a CC al PCM, în care abordau „problema învățământului de calitate a elevilor în școală". Sprijinindu-se pe o prevedere sovietică, conform căreia copiii care învață în școlile ruse din republicile unionale și autonome pot însuși limba națională „doar la dorință", autorii scrisorilor anonime acuză Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești că „îi impun pe copiii din școlile ruse ale orașului Chișinău să învețe limba moldovenească"[461].

Susținând că „noi nu suntem împotriva limbii moldovenești", că „Moldova ne este tare dragă, iar cultura acesteia – nu mai puțin", „părinții copiilor din școlile ruse" susțin că este „inadmisibil și imposibil" ca copiii lor să studieze „două limbi noi pentru ei – limba străină și cea moldovenească". Acești „părinți" invocă faptul că din cauza „supraîncărcării elevilor cu studiul limbii moldovenești", cei din urmă nu reușesc să-și facă temele la alte discipline – matematica, fizica ș.a.", fapt care le „formează un sentiment de ură față de limba moldovenească"[462]. Deși încearcă să se

s-a renunțat și la editarea suplimentului în limba găgăuză a ziarului *Moldova Socialistă*, pentru că colhoznicii, în scrisorile adresate CC al PCM, în discuțiile cu lucrărorii comitetelor raionale executive și de partid și cu cei ai CC al PCM, „și-au exprimat nemulțumirea față de limba neînțeleasă" în care era redactat acest supliment. De asemenea, organizațiile de partid și colhoznicii din raioanele în care găgăuzii locuiau compact au respins „propunerea" Secției agitație și propagandă a CC al PCM de a edita gazetele locale în limba găgăuză și au cerut închiderea emisiunii radio „Ultimele știri" în limba găgăuză, care, de asemenea, era nepopulară (ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 279, f. 114-115).

460 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 260, f. 190; d. 261, f. 3.

461 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 469, ff. 101-102, 115-116.

462 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 469, f. 115.

pună la dos în spatele unor argumente neconcludente, „părinții copiilor din școlile ruse" cer ipocrit autorităților să excudă disciplina limba moldovenească din programa de învățământ al școlilor medii ruse pentru a decongestiona programul, a asigura calitatea studiilor și a-i pregăti „cum se cuvine" pe copiii lor pentru viață. De fapt, intențiile reale ale „părinților copiilor din școlile ruse" se developează în momentul în care aceștia își încheie scrisorile, susținând că „dacă ținem cont de rezultatele recensământului unional al populației [...], majoritatea locuitorilor autohtoni ai Moldovei consideră limba rusă drept limba de comunicare de bază"[463] și demonstrând că nu au nevoie să cunoască limba băștinașilor, căci aceștia știu și vorbesc limba rusă. Dosarul de arhivă conține și alte scrisori din partea unor „părinți ai copiilor din școlile ruse" din orașul Tiraspol, adresate redacției ziarului *Moldova Sovietică*. În acest caz, autorii scrisorilor solicită „clarificarea problemei limbii moldovenești" în școlile cu predare în limba rusă: dacă este obligatorie sau părinții decid dacă copiii lor au nevoie să studieze această materie școlară[464]. Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești a răspuns doar la cea din urmă scrisoare, indicând asupra dreptului părinților de a alege limba(-ile) pe care să le învețe copilul lor în școala generală[465].

În acest mod, învățământul primar și de opt clase (în cazul celor ucrainene) în limbile găgăuză și ucraineană asigura dreptul acestor minorități etnice la o educație în limba maternă, drept la care părinții copiilor înscriși în școlile cu limbile găgăuză și ucrianeană de predare au fost constrânși să renunțe și să ceară o școală în limba rusă. Minoritățile etnice din RSSM au fost puse în fața unei dileme existențiale: fie păstrează școala primară în limba maternă pentru a forma o conștiință de neam copiilor lor și a păstra tradițiile și limbile lor naționale, fie renunță la aceasta și acceptă un învățământ în totalitate în limba rusă și o rusificare rapidă, astfel asigurând copiilor lor accesul la celelalte niveluri de învățământ sovietic și, în consecință, la promovarea socială și un lift profesional. Găgăuzii și ucrainenii au ales pragmatic și mercantil cea din urmă variantă ca pe răul cel mai mic, iar regimul a mai soluționat astfel o problemă în favoarea sa, formând în RSSM o enclavă găgăuză, total rusificată în următoarele două generații, și o populație ucraineană rusificată, care au constituit un fundament social al regimului, iar după destrămarea imperiului sovietic – un actor politic important al Federației Ruse în Republica Moldova.

---

463 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 469, ff. 104.

464 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 469, ff. 273.

465 ANA DGAN, F. 2991, inv. 4, d. 469, ff. 271.

În același timp, „deschiderea legală" a reformei școlii a oferit „părinților copiilor din școlile ruse" să decidă scoaterea limbii române din programa școlilor ruse din RSSM, ignorând, astfel, limba celor printre care trăiau, perpetuând reticența rușilor de a învăța limba română și adaptându-și realitățile sociolingvistice din RSSM.

Sunt importante „ajustările" politicii lingvistice sovietice cu privire la dreptul părinților de a alege limba de studiu pentru copiii lor și modurile de aplicare a prevederilor *Legii despre întărirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea continuă a sistemului de învățământ norodnic* în școala minorităților etnice din RSSM în sensul în care acestea vor contribui la crearea unui mediu sociolingvistic care favoriza rusificarea copiilor găgăuzilor, bulgarilor, ucrainenilor și celorlalte etnii conlocuitoare, care, absolvind școli cu predare în limba rusă, vor contribui la mărirea bazinului de recrutare a candidaților vorbitori de limbă rusă în instituțiile de învățământ superior din RSSM.

Noile contingente „muncitorești" și limba rusă

Vectorul dezvoltării învățământului superior stabilit în *Legea cu privire la școală* (1958), reiterat în rezoluțiile Congresului XXI-lea al PCUS (1959), indicând asupra „consolidării legăturii dintre școală și viață" și „a îmbunătățirii semnificative a pregătirii practice și științifico-teoretice a specialiștilor" pentru a-i educa în termenul indicat de planul septenal „constructori activi ai comunismului"[466], a determinat modificarea regulilor de admitere în școala superioară, înlocuind – în cazul RSSM – principiul discriminării pozitive a moldovenilor cu cel al discriminării pozitive a „lucrătorilor din producție". Instituțiilor de învățământ superior li s-a dat dreptul, de fapt, au fost obligate să înmatriculeze preponderent candidați la studii cu o experiență de muncă de peste doi ani și/sau persoane demobilizate din Armata Sovietică. Această modificare a regulilor de admitere a declanșat o nouă „luptă", or, pentru a realiza planurile de admitere și a forma contingente conforme cotităților indicate de autorități, instituțiile de învățământ superior înmatriculau toți candidații care demonstrau o experiență de muncă solicitată și soldații demobilizați „chiar dacă la examenele de admitere luau numai note suficiente"[467]. Noile contingente erau alcătuite, în mare parte, din „muncitori din producție" și foști soldați, care au format 39% în anul 1958 și 46% în anul

---

466 *Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза 27 января-5 февраля 1959 года.* Стенографический отчет. том 1, Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959, сс. 60-61.

467 ANA DAOSP, F. 51, inv. 24, d. 27, ff. 199-200.

1959 din contingentul studențesc al școlilor superioare din RSSM, inclusiv 76,5% la Institutul Agricol, 76,5% la Universitate și 62% la Institutul de Medicină[468]. Dar acești studenți, fiind „oameni serioși, cu o mare experiență de viață, conștiincioși și disciplinați", fiind angajați la muncă după absolvirea școlii medii, „au uitat multe din câte le-au învățat în școală" și au nevoie de ajutor maximal „mai ales pentru a însuși limba rusă", susținea rectorul Universității[469]. Dictarea tradițională de la începutul anului de învățământ a arătat că, într-adevăr, studenții admiși la anul I cunosc puțină limbă rusă[470], tot așa ca studenții înmatriculați la institutele pedagogice[471].

Și autoritatea de partid republicană se arăta dezamăgită de rezultatele examenelor de admitere, mai ales la limba și literatura rusă, iar Secția școli a CC al PCM arăta că din cei 1100 de candidați la studii la Universitate, 51% au fost apreciați cu „satisfăcător" și 13% cu „nesatisfăcător" în anul 1959[472]. În același timp, noile planuri de învățământ, modificate la începutul anilor 1960 de Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS în scopul „apropierii școlii de viață" prin extinderea importantă a stagiilor de practică, obligativitatea îmbinării muncii la întreprinderi cu studiile la anii I și II, completate de scoaterea studenților din procesul didactic în lunile septembrie-octombrie la muncile agricole în colhozuri, sovhozuri și la întreprinderile din industria conservelor din RSSM[473], au „încărcat" și mai mult programul studenților și i-au suprasolicitat cu o săptămână de 36 de ore de muncă. În aceste condiții, unele materii academice au fost strâmtorate prin reducerea volumului de ore academice, iar unele, în general, au fost eliminate din curriculum. Chiar dacă a fost mărită durata studiilor în învățământul superior[474], aceste modificări

---

468 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 56, f. 126.

469 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 318, ff. 126-127.

470 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 343, f. 10; d. 381, f. 129.

471 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 489, ff. 30-39.

472 ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, d. 285, f. 18.

473 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1. d. 594, f. 62.

474 Prin Hotărârea din 4 august 1959 a Sovietului de Miniștri al URSS cu privire la formele și durata studiilor în instituțiile de învățământ superior și practica de producție a studenților, au fost instituite formele de studiu în învățământul superior: 1. fără întreruperea activității de muncă: învățământ prin corespondență (cu frecvență redusă); învățământ seral; învățământ la instituția de învățământ superior tehnic; 2. învățământ cu întreruperea activității de muncă: învățământ cu frecvență prin alternarea orelor teoretice cu cele practice în producție; învățământ cu frecvență combinat cu cel la frecvență redusă sau seral pe timp de un an la anii mici de studii sau la cei mari; învățământ cu frecvență, în cazul studenților cu experiență de muncă în domeniu de cel puțin doi ani, cu o practică de producție de cel puțin un an la întreprinderi, instituții etc. de profil; învățământ cu frecvență în instituțiile medicale

au adus disciplina limba rusă într-o stare ambiguă. La începutul anilor 1960 limba rusă ocupa un loc nedeterminat în curricula școlilor superioare, după părerea autorităților unionale. În unele cazuri, pentru studiul limbii ruse se alocau orele rezervate pentru limba străină la anii I și II, în altele – se aloca câte o oră pe săptămână, paralel cu studiul limbii străine, iar în „planurile de tranziție", în general, nu se regăsește[475] (limba rusă nu se mai preda deloc studenților Institutului Agricol din Chișinău[476]). Doar studenții moldoveni de la facultățile non-filologice ale institutelor pedagogice studiau curricular limba rusă la anii I și II de studii. Rectorului Cepurnov îi părea rău că „în planurile de învățământ ale Universității au rămas doar 40-60 de ore pentru studierea limbii ruse. Este doar o picătură în mare". El întreba, totodată, membrii Consiliului științific cum pot cunoaște studenții „limba rusă, care este limbă de stat obligatorie pe teritoriul întregului nostru stat"[477], în aceste condiții[478]. În anii 1961-1963, disciplina a dispărut din programe la majoritatea facultăților Universității și se preda doar la secțiile de limbi și literaturi străine, limba și literatura moldovenească și educație fizică și doar „în grupele moldovenești"[479]. Nici în planurile de învățământ ale Institutului de Medicină nu era inclusă o asemenea disci-

pentru studenții cu experiență de muncă de doi ani, prin îmbinarea studiilor cu activitatea de muncă la primii doi ani de studii; învățământ cu frecvență în instituțiile cu profil tehnic și universități cu obligativitatea angajării în ultimul an pe specialitate; studii cu frecvență pentru studenții instituțiilor pedagogice, de medicină, juridice, arte și universități la specialitățile unde se admit doar persoane cu stagiu de muncă de doi ani cu obligativitatea unui stagiu de un an la ultimul an de studii. La toate tipurile învățământului cu întrerupere a activității de muncă, durata studiilor a fost mărită cu șase luni, cu condiția ca durata generală a studiilor să nu depășească șase ani (ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 17, ff. 152-154).

475 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 61; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 594, f. 47; d. 597, ff. 1-6.

476 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, f. 1.

477 În URSS nu s-a folosit sintagma „limba de stat" în documentele oficiale și limba rusă nu a avut statut oficial de limbă de stat, iar termenul de „limbă de comunicare interetnică", care a intrat în uz în anii 1970, nu a avut statut legal în perioada sovietică. Cu toate acestea, după cum se vede din exprimarea lui Victor Cepurnov, rector al Universității de Stat din Chișinău, toți percepeau poziția limbii ruse în calitate de limbă de stat, chiar dacă, în documentele oficiale, acesteia nu i s-a oferit niciodată pe perioada sovietică acest statut. Doar în proiectul „Tratatului unional", propus de Mihail Gorbaciov la Sesiunea Sovietului Suprem al URSS din 17 noiembrie 1990, pentru prima dată sintagma „limba de stat" este folosită pentru statutul propus al limbii ruse în calitate de „mijloc de comunicare interetnică" (*Несостоявшийся юбилей. Почему СССР не отпраздновал своего 70-летия?* Сост.: А. П. Ненароков (руководитель), В. А. Горный, Л. Н. Доброхотов, А. И. Кожокина, А. Д. Котыхов, А. И. Ушаков. Москва: ТЕРРА, 1992, с. 400).

478 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 381, ff. 128-129.

479 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, f. 1.

plină, doar că rectoratul, „din propria inițiativă"[480], a introdus limba rusă în volum de 134 de ore pentru cei 85% din studenții moldoveni de la anul I și II care nu cunosc prea bine limba rusă[481]. Și la Conservator doar studenții moldoveni învățau limbă rusă. Planul de învățământ prevedea disciplina limba rusă în volum de 280 de ore, pe parcursul a patru ani de studii, și un curs facultativ de 140 de ore, rezervat studenților restanțieri la limba rusă. Dar, deoarece programul Conservatorului oferea studenților dreptul să aleagă ce limbă să studieze (0 limbă străină, limba moldovenească, limba rusă), doar 22 de studenți moldoveni învățau, în 1963, limba rusă, „în timp ce pentru învățarea limbii străine s-au format 20 de grupe (nu persoane)", astfel „limbile străine au expulzat limba rusă"[482].

„Nu putem sta deoparte în momentul în care se hotărăște problema rolului limbii ruse" în procesul de pregătire a specialiștilor de înaltă calificare

Așa cum este firesc, cei mai preocupați de haosul în care a intrat procesul didactic la limba rusă au fost membrii catedrelor de specialitate. Lectorii de la Universitate au redactat câteva note informative pe care le-au expediat rectorului Universității, președintelui Comitetului pentru învățământul superior și mediu de specialitate al RSSM și secretarilor CC al PCM, or, susțineau ei, „nu putem sta deoparte în momentul în care se hotărăște problema rolului limbii ruse" în procesul de pregătire a specialiștilor de înaltă calificare, când Uniunea Sovietică a intrat „în faza construcției comunismului" și „muncitorii întregii lumi tind să învețe

480 Este explicabilă această „inițiativă" a rectorului Nicolae Testemițanu după eșecul deschiderii grupelor „cu predare în limba moldovenească" în cadrul admiterii studenților la anul I în 1961. Motivând că spitalele din raioanele republicii se confruntă cu un deficit de cadre medicale „care cunosc limba moldovenească", dar și prin datele recensământului populației din 1959 cu privire la structura națională a RSSM, rectorul Testemițanu i-a convins pe Kiril Iliașenko, șef al Secției știință, învățământ și cultură a CC al PCM, și pe Ipatie Sorocean, viceministrul sănătății al RSSM (în timp ce ministrul Andrei Diskalenko era în concediu) să emită ordinul din 31 iulie 1961 „Cu privire la admiterea studenților la Institutul de Medicină din Chișinău", care prevedea „desfășurarea separată a concursului de admitere în grupele moldovenești și cele ruse". Conform regulilor de admitere de la sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960, erau privilegiați candidații cu experiență de muncă de doi ani și cei demobilizați din armată. În urma concursului, în „grupele moldovenești" au fost admiși 56% de studenți după școala medie, în timp ce în cele ruse doar 20%. Candidații rusolingvi care nu au fost înmatriculați în grupele ruse au scris reclamații la minister și, drept urmare, ordinul a fost anulat de ministrul Diskalenko (ANA DAOSP, F. 51, inv. 22, d. 247, f. 14-15 ; d. 265, ff. 3-5).

481 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, f. 1.

482 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, f. 2-3.

limba rusă pentru a cunoaște mai bine cultura noastră socialistă și operele geniale ale lui V. I. Lenin", iar studenții Universității cunosc puțină limbă rusă[483]. Decanul Boris Ardentov[484] și șeful Catedrei de limba rusă, Serafima Lediaeva, considerau că „studierea profundă a limbii ruse trebuie să devină o nevoie vitală pentru fiecare specialist și să fie în centrul atenției organizațiilor de partid și a întregii comunități pedagogice a școlilor noastre superioare", iar de felul cum va fi soluționată această problemă depinde și calitatea formării specialiștilor de înaltă calificare[485]. Membrii Catedrei de limba rusă a Universității solicitau Comitetului pentru învățământul superior și mediu de specialitate al RSSM să urmeze exemplul republicilor unionale (Ucraina, Bielorusia, Uzbekistan, Turkmenia, Kazahstan, Georgia, Azerbaidjan și altele) și să reintroducă limba rusă în calitate de disciplină obligatorie la facultățile non-filologice. Aceștia au propus „să se găsească 360-420 de ore" pentru predarea limbii ruse studenților de la anii I-III ai facultăților non-filologice, iar cursul de limbă rusă să fie asigurat cu manuale și personal didactic calificat. În șirul lung al propunerilor „pentru îmbunătățirea cunoașterii limbii ruse" de către studenți, membrii Catedrei de limba rusă a Universității susțineau că este nevoie să se elaboreze o programă unică și

---

483 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 13.

484 *Boris Ardentov* (1911-1986), rus, născut în satul Rizovatovo, ținutul Lukoianov, gubernia Nijnii Novgorod, Imperiul Rus, în familia unui preot. A absolvit secția cu frecvență redusă a Facultății de Limbi și Literaturi a Institutului Pedagogic de Stat „A. I. Herzen" din Leningrad în 1930, după care a activat în calitate de învățător de limbă rusă în școli din regiunea Leningrad, șef al secției raionale de învățământ în regiunea Arhanghelsk, iar în anul 1938 s-a înscris la doctorat. După susținerea tezei de doctor în filologie la 20 iunie 1941, a fost repartizat la Institutul Pedagogic din Ufa, dar s-a înscris voluntar în Armata Roșie la începerea războiului sovieto-german. Demobilizat în noiembrie 1945, a revenit în postul de lector superior la Catedra de limba rusă a Institutului Pedagogic de Stat „A. I. Herzen" din Leningrad, dar în anul 1946 a fost transferat la Petrozavodsk în postul de șef al Catedrei de limba rusă la Universitatea de Stat Carelo-Fină. La începutul anului 1950 a fost demis pentru „atitudinea politică față de lucrările academicianului V. Vinogradov" și pentru că nu a pus în discuție „noua teorie lingvistică a lui Marr". S-a angajat lector la Universitatea de Stat din Samarkand, iar în iarna anului 1950 a fost restabilit la Universitatea de Stat Carelo-Fină. Printr-un ordin din 23 mai 1952 a fost transferat de la Universitatea de Stat Carelo-Fină în postul de șef al Catedrei de limba rusă și decan al Facultății de Istorie și Filologie la Universitatea de Stat din Chișinău. În anul 1984, rectorul Boris Melnic îl descrie ca pe „unul dintre cei mai mari propagandiști ai limbii ruse în rândul învățătorilor și populației republicii". În 1977 obține titlul de profesor universitar și se transferă la Institutul Pedagogic din Chișinău. În 1984 a fost pensionat (AUSM, F. 1, inv. 8, d. 761, ff. 1-172; Ирина Ионова. Страницы истории русской филологической науки в Республике Молдова. В: *Славянские чтения. Научно-теоретический журнал.* 2013, № 2(8), сс. 179-184).

485 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 14.

manuale de limbă rusă pentru „grupele moldovenești", să se creeze catedre specializate și cabinete lingofonice bine utilate, iar grupele academice să fie împărțite în subgrupe conform nivelului de cunoaștere a limbii, iar pentru asigurarea mediului de învățare – rectoratul să controleze cu regularitate „nivelul de alfabetizare al studenților" și să-i mobilizeze pe toți lectorii din Universitate „să execute regimul unic lingvistic și gramatical"[486].

În urma acestor interpelări, Stepan Țaranov, președintele Comitetului pentru învățământul superior și mediu de specialitate al RSSM, semnează, la 5 mai 1961, o scrisoare pe numele lui A. I. Bogomolov, șef al Direcției didactico-metodice a Ministerului Învățământului Superior al URSS, și cere permisiunea să includă limba rusă în calitate de disciplină obligatorie, cu un volum de 120 de ore pentru studenții de la anii I-III ai facultăților non-filologice ale Universității de Stat din Chișinău, argumentând prin „rolul deosebit de mare al limbii ruse în formarea specialiștilor de înaltă calificare și cunoașterea foarte proastă a limbii ruse de către studenții Universității"[487].

Iar la 30 august 1961, Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate a URSS expediază o circulară autorităților republicilor unionale din subordine sa, în care susține că „studiul limbii ruse în republicile unionale nu produce rezultatele dorite", deși „limba rusă a devenit în fapt limbă de comunicare interetnică și de colaborare a tuturor popoarelor URSS" și că „studenții instituțiilor de învățământ superior din țara noastră studiază în <u>mod absolut voluntar</u> (*subl. n.*) limba rusă alături de limba lor maternă"[488]. Ministrul acuza comisiile de admitere „din unele republici" că deviază de la regulile de admitere, înlocuiesc compunerea cu o dictare și, „chiar mai rău, cu o convorbire orală", manifestă liberalism în evaluarea cunoștințelor candidaților și, drept rezultat, sunt înmatriculați studenți care cunosc foarte puțină limbă rusă, fapt care „nu le permite să asimileze integral cunoștințele științifice", iar studiul limbii ruse se reduce la repetarea cursului din școala medie. Pentru că importanța limbii ruse a crescut după adoptarea „legii despre școală" (1958), ministerul unional „recomanda" rectorilor instituțiilor de învățământ superior naționale „să verifice minuțios" predarea și învățarea limbii ruse și să identifice măsurile de îmbunătățire a însușirii ei de către studenți[489].

---

486 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 10-12.
487 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 72.
488 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 60
489 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 63.

Problema, așa cum s-a văzut, era una caracteristică tuturor republicilor unionale, astfel că la 15-20 septembrie 1960, s-a convocat la Tașkent (RSS Uzbecă) o conferință unională care a abordat tema studierii limbii ruse în grupele naționale ale instituțiilor de învățământ superior. Delegații republicilor au subliniat „creșterea rolului limbii ruse ca limbă de comunicare interetnică" la etapa „desfășurării construirii comunismului" în URSS, necesitatea cunoașterii fluente pentru însușirea materiilor predate în școala superioară și pentru formarea unor specialiști de înaltă calificare, așa cum cere legea cu privire la școală (1958)[490].

Executând „recomandările" ministerului unional și ale conferinței unionale de la Tașkent, Stepan Țaranov cere rectorilor să verifice nivelul de cunoaștere a limbii ruse de către studenții non-ruși din instituțiile de învățământ superior din RSSM. În urma verificărilor operate la începutul anului academic 1961-1962, studenții Universității și ai institutelor pedagogice din Tiraspol și Bălți au fost găsiți cu „zeci de greșeli ortografice și de punctuație", cu „un vocabular primitiv" și un nivel absolut nesatisfăcător de cunoaștere a limbii ruse. Din cei 250 de studenți ai Institutului Pedagogic din Tiraspol, doar 47 de persoane au susținut proba, iar 85% au luat „insuficient". Situația era similară la Institutul Pedagogic din Bălți și la Universitate: 432 dintre cei 479 de studenți de la Bălți care au scris dictarea și 61% dintre cei 2226 de la Universitate nu au reușit să ia o notă de trecere[491]. Deși studenților moldoveni de la Conservator „toate disciplinele li se predau în limba rusă, susțin colocvii și examene în limba rusă, comunică cu studenții de alte naționalități în limba rusă", 50% dintre aceștia au fost apreciați la proba de evaluare cu „nesatisfăcător"[492].

„Liberalismul" rectoratelor și al comisiilor de admitere, care deschide calea în facultăți pentru tineri al căror nivel de cunoaștere a limbii ruse nu le permite să asimileze pe deplin științele contemporane", al lectorilor care nu sunt bine pregătiți ei înșiși, reduc cursul de limbă rusă „la repetarea mecanică a cursului de gramatică din școala generală" și „suportă analfabetismul studenților"; „subaprecierea rolului limbii ruse" de către studenți, unele cadre didactice și administrative, care alocă un număr foarte mic de ore pentru limba rusă și „umplu golurile în orar" cu orele de limbă rusă, „nu-și bat capul să elaboreze vreun manual de limbă rusă pentru studenții moldoveni", să verifice lecturile extracurriculare ale studenților, să stabilească un regim ortografic unic în instituție – erau

490 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, ff. 60-63.

491 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, ff. 2, 34-59.

492 ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, f. 3.

indicate drept cauze ale nivelului general slab de cunoaștere a limbii ruse[493].

Drept urmare a analizei rapoartelor despre „nivelul de alfabetizare a studenților”, Stepan Țaranov recomandă rectorilor să-și schimbe atitudinea față de limba rusă și să o considere drept disciplină „de primă însemnătate” în școala superioară moldovenească. Autoritatea republicană cerea să se găsească un loc important limbii ruse în planurile de învățământ și să aloce 360-420 de ore pentru studenții din anii I-III la facultățile non-filologice, precum și în procesul didactic, or, menționa acesta, „nu trebuie să existe vreun specialist ieșit din instituțiile noastre superioare care să nu poată vorbi corect și scri fără greșeli în limba rusă”[494]. Drept urmare, Comitetul pentru învățământul superior și mediu de specialitate al RSSM a creat o Comisie științifico-metodică de predare a științelor filologice, în atribuțiile căreia era „elaborarea măsurilor de îmbunătățire a predării limbii ruse, a limbii moldovenești și a limbilor străine”[495].

Rolul limbii ruse în școala superioară din RSSM a devenit irevocabil și s-a definitivat după Congresul XXII-lea al PCUS (octombrie 1961). Anunțând întreaga lume că ,,în URSS s-a constituit o nouă comunitate istorică de oameni de diferite naționalități cu trăsături caracteristice comune – poporul sovietic”[496], Nikita Hrușciov a conturat, în raportul cu privire la noul program al PCUS, principiile teoriei ,,apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice. Cât privește limbile popoarelor URSS, liderul sovietic a reiterat ideea susținerii dezvoltării lor libere, dar preciza că acest proces ,,nu trebuie să conducă la adâncirea izolării naționale, ci la apropierea națiunilor”. De asemenea, Hrușciov a menționat că „nu poate trece neobservată tendința în creștere de însușire a limbii ruse de către popoarelor non-ruse, care a devenit în fapt a doua limbă maternă a popoarelor URSS, mijlocul de comunicare interetnică și de asimilare a realizărilor culturale a tuturor popoarelor URSS și a culturii mondiale”[497]. Astfel, Hrișciov a fixat rolul limbii ruse de *lingua franca* în societatea sovietică, ca peste puțin timp indicațiile liderului sovietic să ajungă normă în documentele curriculare ale școlii superioare naționale.

---

493 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 4; ANA DGAN, F. 2991, inv. 11, d. 119, ff. 20-29.

494 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, ff. 6-7.

495 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 1, f. 1.

496 *XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет*. Том I. Москва, Госиздательство политической литературы, 1962, с. 153.

497 *XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет*. Том I, сс. 216-217.

„A doua limbă maternă" a popoarelor URSS

Statutul limbii ruse în școala superioară în perioada „construcției desfășurate a comunismului" a fost stabilit prin Ordinul Ministrului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS din 19 mai 1964 *Cu privire la predarea limbii ruse în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din republicile unionale și autonome*[498]. Documentul venea să înlocuiască Ordinul din 29 septembrie 1948 al Ministerului Învățământului Superior al URSS cu privire la predarea limbilor rusă și străine în instituțiile de învățământ superior naționale și statua drept scop al predării limbii ruse „însușirea practică a limbii ruse <u>în calitate de cea de a doua limbă maternă a studenților</u> [*subl. n.*]", astfel încât să le ajute să citească literatura științifică, iar după absolvirea studiilor superioare – în activitatea profesională[499]. Ministrul Veaceslav Eliutin ordona ministerelor învățământului din republicile unionale să introducă disciplina obligatorie limba rusă pentru toți studenții care au absolvit școli naționale, începând cu anul academic 1964-1965, din contul eliberării studenților de la limba străină[500]. Se mai dispunea înlocuirea echivalentă a limbii străine cu limba rusă, fixând, astfel, un volum minim de 240 de ore academice, dar instituțiile de învățământ aveau dreptul să crească numărul de ore pentru studiul limbii ruse din contul disciplinelor incluse în planul de învățământ în funcție de specificul școlii superioare a republicii. Instituția de învățământ era lăsată să decidă durata cursului de limba rusă în funcție de abilitățile de învățare ale studenților, dar după fiecare semestru studenții trebuiau să susțină un colocviu, iar la încheierea cursului – un examen.

Spre deosebire de prevederile Ordinului din 1948, noua reglementare recunoștea că studenții pot avea un nivel diferit de cunoaștere a limbii ruse obținut în școala medie și dispunea o abordare diferențiată a organizării studierii acesteia. În urma unor evaluări organizate în baza normativelor stabilite de catedrele de specialitate, studenții care vorbeau

---

498 *Высшая школа. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций.* В 2-х ч. Ч. 1. Под ред. Е. И. Войленко. Москва. Высшая школа, 1978, сс. 209-212.

499 *Высшая школа. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций.* Ч. I, с. 212.

500 Limba străină a fost reintrodusă în învățământul superior sovietic prin Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS din 27 mai 1961 „Cu privire la îmbunătățirea studierii limbilor străine", prin care autoritatea de stat a stabilit că cunoașterea limbilor străine de către specialiștii din diferite ramuri ale științei, tehnologiei și culturii și de către masele largi ale oamenilor muncii are o importanță deosebită „în contextul extinderii semnificative a relațiilor internaționale ale URSS". Hotărârea a fost pusă în aplicare prin Ordinul Ministrului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS din 12 iulie 1961 (*Высшая школа*. Под ред. Е. И. Войленко. Ч. I. Москва. Высшая школа, 1978, сс. 205-208).

fluent limba rusă puteau fi eliberați de studiul acesteia și aveau dreptul să urmeze cursuri de limbi străine. Nici studenții care trebuiau să învețe limba rusă în primii ani de studiu nu erau absolviți de învățarea limbii străine, dar puteau (trebuiau) să învețe facultativ la ultimul an de facultate[501].

Reglementarea „îmbunătățirii predării limbii ruse" din 1964 aborda problema sistemic, referindu-se în mod exhaustiv la toate aspectele de organizare și gestiune a procesului didactic. Dacă până la 1964, instituțiile decideau asupra constituirii formațiunilor academice, ordinul ministrului Eliutin obligă crearea subgrupelor de 12-15 studenți și stabilirea „unui loc important" disciplinei în orarul lecțiilor. Cadrele didactice care predau limba rusă la facultățile non-filologice nu puteau fi „supraîncărcate cu norme didactice", dar erau obligate să participe cu regularitate la cursuri de formare continuă, seminare, consultații, schimb de practici, discuții asupra manualelor și programelor ș.a. în cadrul unui centru metodic, pe care rectorii erau obligați să-l creeze pe parcursul anului 1964. Șefii catedrelor de limba rusă au fost și ei vizați în acest ordin, ei trebuind să asigure caracterul aplicativ al predării limbii ruse, să nu admită teoretizarea cursului, astfel ca lecțiile să aibă „un caracter viu și creativ", iar studenții să fie cointeresați să citească în limba rusă și în afara orelor de curs. De asemenea, administrațiile școlilor superioare erau obligate să asigure mijloace tehnice de învățare a limbii ruse, să verifice anual calitatea predării limbii ruse și să discute rezultatele la consiliile științifice, să implice întregul corp didactico-științific în „îmbunătățirea continuă a cunoștințelor studenților de limbă rusă" prin predarea lecțiilor în limba rusă, prin recomandarea literaturii de specialitate în limba rusă, prin „convingerea" studenților să elaboreze tezele de an și de diplomă, referatele și comunicările la conferințe în limba rusă. Ministrul Eliutin mai obliga rectoratele să „acorde o atenție permanentă" organizării activităților extracurriculare, să diversifice formele și conținutul acestora, recomandând organizarea facultăților de artă și a spectacolelor de amatori, editarea gazetelor, revistelor științifice, organizarea conferințelor în limba rusă, traducerea literaturii din limba rusă și altele. De fapt, ordinul ministrului Eliutin a sintetizat și a instituționalizat întreaga experiență de rusificare a școlilor naționale din Uniunea Sovietică, transformând-o în practici obligatorii, care urmărea transformarea limbii ruse în „a doua limbă maternă" pentru fiecare cetățean al URSS[502].

---

501 *Высшая школа*. Под ред. Е. И. Войленко. Ч. I, с. 211.

502 Михаил Алпатов. *150 языков и политика: 1917—2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства*. 2-е изд., 2000, Москва, КРАФТ+, ИВ РАН, сс. 108—111.

Prin precizarea importanței, misiunii și locului disciplinei limba rusă (1964) în programa universitară, autoritățile comuniste nu au urmărit să obțină doar foarte bune competențe de limba rusă ale studenților non-ruși în scopuri pragmatice și utilitare în condițiile „fuziunii popoarelor sovietice", ci disciplina trebuia să le determine dislocări de atitudini față de limba rusă, cadrele didactice trebuiau să le inoculeze „un interes viu și o dorință puternică de a stăpâni limba rusă"[503] și „dragostea față de limba rusă", influențându-le mentalitatea în sensul recunoașterii „măreției" limbii ruse, „rolului ei enorm" în dezvoltarea societății sovietice" și a imperativității cunoașterii ei pentru construcția comunismului. „Amintiți-vă că dragostea adevărată pentru limba rusă este imposibilă fără cunoașterea profundă și vastă a acestei limbi, fără o însușire constantă și perseverentă a bogăției sale semantice și expresive", acestea erau povețele și îndemnurile realizatorilor programului I al radioului unional, *В мире слов* (În lumea cuvintelor). Lingvistul Patrick Seriot, profesor de lingvistica slavă la Universitatea din Lausanne, scria într-un articol publicat în 1983 că „dragostea" pentru limba rusă în URSS era cauza și consecința cunoașterii acesteia și „este hrănită și susținută" prin studiul consecvent al limbii ruse[504].

Totalitatea măsurilor întreprinse în școala generală și superioară a condus la îmbunătățirea competențelor de limba rusă atât ale candidaților la studii, dar mai ales ale studenților din învățământul superior. Autoritățile responsabile de învățământul superior din RSSM, făcând totalurile admiterii în școlile superioare în a doua jumătate a anilor 1960, fixează „o pregătire mai bună a candidaților la studii la limba rusă în comparație cu anul trecut", aceștia dând dovadă de „o cultură mai bună a comunicării în limba rusă și o cunoaștere a literaturii ruse". Doar 8% dintre cei care au susținut proba de evaluare au fost apreciați cu „nesatisfăcător"[505]. Iar lectorii care predau limba rusă la facultățile non-filologice ale Institutului Pedagogic din Tiraspol susțin că studenții moldoveni „manifestă interes pentru lecțiile de limba rusă. Deși mai chiulesc de la ore sau nu sunt pregătiți pentru fiecare lecție, în linii generale, sunt interesați să învețe cât mai mult limba rusă. Au o atitudine responsabilă pentru lucrul individual. În afară de exercițiile de gramatică sau lecturile obligatorii, studenții demon-

---

503 *Высшая школа*. Под ред. Е. И. Войленко. Ч. I, с. 209.

504 Patrick Seriot. La grande langue russe, objet d'amour et/ou de connaissance ? (1). In: *Essais sur le discours soviétique*, Univ. de Grenoble-III, 1983, nr. 3, p. 103-124. http://crecleco.seriot.ch/recherche/biblio/83.EDS3.html#5 (accesat 12. 08.2023).

505 ANA DGAN, F. 3007, inv. 1a, d. 5, ff. 3-4; F. 2991, inv. 11, d. 295, ff. 47-48.

strează că citesc ziare și reviste, întocmesc referate și comunicări despre viața unor personalități, învață pe de rost poezii sau fragmente de proză în rusă"[506]. A fost, considerăm, unul dintre multele consensuri ale societății sovietice[507] cu regimul, în cazul nostru al studenților românofoni, prin care cei din urmă și-au ascuns credințele personale pentru a pune în evidență un comportament conform așteptărilor „de sus".

În acest mod, către mijlocul anilor 1960 au fost definitivate și implementate toate instrumentele politicii lingvistice de rusificare a învățământuli superior din RSSM, iar majoritatea studenților românofoni au fost „convinși" de necesitatea cunoașterii limbii ruse ca „a doua limbă maternă" pentru a reuși în formarea profesională și în construirea carierelor.

Unii dintre studenții moldoveni, mai ales cei admiși privilegiat în anii 1960 după serviciul în Armata Sovietică, alegeau ei înșiși să urmeze studiile în limba rusă, considerând că astfel le va fi mai ușor să asimileze conținuturile disciplinelor academice. Astfel, un fost student la Institutul Politehnic din Chișinău susținea într-un interviu: „Lecțiile toate-n limba rusă. La mine în grupă. Dar era o grupă cu care am început să învăț «Istoria Partii» în limba moldovenească, foarte curată, literară, și am zis că nu mai dau examenul, pentru că nu puteam vorbi moldovenește! Eu învățasem totul în rusă, și obiectele le trecusem în rusă, și încearcă și învață istoria în moldovenească. Era un profesor Ion Buga […] și m-am dus înapoi la limba rusă […], toți cei cu armată s-au dus înapoi […], mă temeam că n-o să pot răspunde, aveam complex că nu mă voi putea exprima, pentru că gândesc în rusă"[508].

Conform statisticilor oficiale sovietice, în anul 1959 cotitatea moldovenilor în RSSM era de 65% și a rușilor de 10%. Însă în instituțiile superioare de învățământ cota-parte a celor două etnii în anul academic 1960-1961 era: 50% de moldoveni și 23% de ruși. După punerea în aplicare a legislației cu privire la școli în anii 1960, către anul 1970-1971, deși cotitatea moldovenilor în populația generală se păstrase la 65%, studenții moldoveni au rămas subreprezentați, alcătuind circa 59%. Către 1970, a crescut până la 12% prezența numerică a rușilor în populația RSSM, iar prezența studenților ruși a scăzut la 19%. Totuși, la 1 000 de locuitori ruși reveneau 19,1 studenți ruși, în timp ce la 1 000 de moldoveni reveneau

[506] ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 568, ff. 6 vs.-7

[507] Stéphane Courtois (coord.). *Dicționarul comunismului*. Iași, Polirom, 2008, pp. 580-581.

[508] *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 527.

doar 10,1 studenți moldoveni[509]. Cu excepția câtorva republici unionale (*Tabelul 1*), tendința creșterii numărului de studenți ruși în contingentele de studenți era specifică majorității școlilor superioare naționale din URSS. Moldovenii erau în rândul celor mai subreprezentate naționalități în învățământul superior (15% în 1960 și 6% în 1970), alături de ucraineni, belaruși și uzbeci. Rasma Karklins, profesor la Universitatea din Illinois, consideră că o naționalitate indigenă este subreprezentată în instituțiile republicane de învățământ superior când populația rusă este puternic prezentă demografic în republica respectivă, republica nu are o tradiție puternică de învățământ superior indigen, examenele de admitere au loc în rusă și/sau limbă de predare este rusa[510].

---

509 *Высшее образование в СССР. Статистический сборник.* Москва: Госстатиздат, 1961, сс. 128-157; *Народное образование, наука и культура в СССР.* Москва: Статистика, 1971, сс. 197-204; *Народное хозяйство СССР за 60 лет.* Москва, 1977, с. 588; *Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1970 года.* Москва: Статистика, 1973, сс. 13-15.

510 Rasma Karklins. Ethnic Politics and Access to Higher Education: The Soviet Case. In: *Comparative Politics*. 1984, vol. 16, nr. 3, p. 284.

**Tabelul 1. Reprezentativitatea studenţilor
în învăţământul superior din URSS**

Republici unionale	Naţionalitatea	% totalul populaţiei		% studenţilor		Studenţi la 1 000 de locuitori în republci	
		1959	1970	1960-1961	1970-1971	1960-1961	1970-1971
RSS Ucraineană	ucraineni	77	75	62	60	8.1	15,1
	ruşi	16	19	30	33	17,6	29,3
RSS Belarusă	belaruşi	81	81	67	64	6,1	12,2
	ruşi	8	10	21	24	19,2	36,4
RSS Georgia	georgieni	64	67	77	83	16,6	23,6
	ruşi	10	9	10	7	13,2	14,6
RSS Azerbaidjan	azeri	68	74	71	78	10,2	20,8
	ruşi	14	10	15	12	10,6	23,7
RSS Armeană	armeni	88	89	94	96	12,3	23,7
	ruşi	3	3	3	3	11,4	21,7
RSS Lituaniană	lituanieni	79	80	89	84	11,0	19,0
	ruşi	9	9	6	10	6,8	21,9
RSS Moldovenească	moldoveni	65	65	50	59	5,1	10,1
	ruşi	10	12	23	19	15,0	19,1
RSS Letoniană	letonieni	62	57	65	47	10,7	14,3
	ruşi	27	30	24	40	9,4	22,6
RSS Estoniană	estonieni	75	68	82	73	12,4	17,3
	ruşi	20	25	14	22	8,0	14,5
RSS Kirghiză	kirghizi	41	44	47	47	9,8	17,8
	ruşi	29	30	17	35	10,2	19,8
RSS Tadjikistan	tajici	53	56	47	50	9,0	13,6
	ruşi	13	12	23	21	17,8	26,7
RSS Turkmenă	turkmeni	61	66	55	65	7,9	13,4
	ruşi	17	15	30	21	14,9	19,9
RSS Uzbekă	uzbeci	61	65	47	57	9,5	17,2
	ruşi	14	13	26	19	24,0	29,7
RSS Kazahstan	kazahi	30	32	41	40	11,2	18,9
	ruşi	43	43	44	43	8,6	15,4
RSFSR	ruşi	83	83	83	83		20,7

Surse: Высшее образование в СССР. Статистический сборник. Москва, Госстатиздат, 1961, сс. 128-157; Народное образование, наука и культура в СССР. Москва, Статистика, 1971, сс. 197-204; Народное хозяйство СССР за 60 лет. Москва, 1977, с. 588; Итоги Всесоюзной переписи населения СССР 1970 года. Москва, Статистика, 1973, сс. 13-15.

II

MANIFESTĂRI ALE REZISTENȚEI FAȚĂ DE POLITICA LINGVISTICĂ SOVIETICĂ

II.1. Leme și dileme în „construcția” inteligheanției universitare în RSSM

Deștărarea intelectualității basarabene

Pentru a asigura implementarea politicii lingvistice în învățământul superior din RSSM, statul sovietic a uzitat din plin realitățile social-demografice din primele decenii postbelice. Având o tradiție scurtă și lipsită de vitalitate, învățământul superior din RSSM a oferit autorităților comuniste o gamă largă de premise socionaționale pentru a pune în aplicare mecanismele de inginerie socială și națională pe care regimul le-a experimentat în perioada interbelică la alte periferii naționale ale imperiului sovietic.

În perioadele 1940-1941, 1944 – începutul anilor '50 – „cei mai grei ani pentru basarabeni”[511] –, populația din RSSM a trebuit să-și schimbe radical modul de viață și să suporte tot „arsenalul” de acțiuni de instaurare și consolidare a puterii sovietice – toate acestea în contextul creat de războiul sovieto-german. Nu vom insista asupra măsurilor politice și economice ale regimului (re)stabilit în 1944, deși ele au influențat situația sociodemografică din RSSM. Considerăm, însă, că pentru a identifica realitățile sociale și etnice din învățământul superior sovietic, în care regimul a aplicat instrumentele sale de politică lingvistică și inginerie națională, trebuie să avem în vedere mișcările „naturale” și „forțate”[512] de populație

511 Mihai Gribincea. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*. Cluj-Napoca: Dacia, 1995, p. 11.

512 Mișcarea naturală a populației constituie o componentă esențială a proceselor demografice dintr-o anumită colectivitate umană, fiind vorba, în primul rând, despre nașteri și decese. Avem în vedere prin noțiunea „mișcare forțată a populației” procese demografice care sunt rezultate ale unor decizii deliberate ale guvernelor, ale regimurilor, în cazul nostru fiind

în și din Basarabia în prima jumătate a anilor 1940. Avem în vedere aici, în primul rând, retragerea în două rânduri a unei părți a populației din Basarabia odată cu armata și administrația română.

Nu se cunoaște exact numărul populației acestei entități politico-administrative. Cercetătorul Nicolae Enciu a calculat că în momentul creării RSSM (2 august 1940) republica avea o populație de 2 467 700 de mii de persoane[513]. Alți istorici, preluând statisticile sovietice, susțin că, la 1 ianuarie 1941, RSSM avea o populație de 2 719 000 de persoane[514] – o cifră contestabilă, căci este indicată în statisticile sovietice abia pentru anul 1956[515].

La fel de incerte sunt și informațiile cu privire la numărul de persoane care s-au refugiat din Basarabia în prima jumătate a anilor 1940. Istoricul Mihai Gribincea susține, sprijinindu-se pe recensământul populației din 6 aprilie 1941 din România, că au fost înregistrați 68 953 de refugiați „din teritoriile ocupate de ruși”[516], iar în Basarabia ar fi venit circa 112 000 de persoane, printre care mulți evrei (motivația ar fi legislația antisemită din România)[517]. Credem că cifrele menționate de istoricul Mihai Gribincea nu sunt complete, or, după cum indică documentele publicate recent de istoricul Mihai Tașcă, basarabenii au plecat în mod constant în România în toată perioada primei ocupații sovietice, inclusiv în ajunul imediat al războiului germano-sovietic[518].

---

vorba despre deportările basarabenilor, înfometarea populației din RSSM, emigrarea organizată a persoanelor apte de muncă și altele, care au contribuit la diminuarea numărului de locuitori originari ai RSSM.

513 Nicolae Enciu. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Populația Basarabiei. Aspecte demografice*. Chișinău: Lexon-Prim, 2013, p. 347.

514 Anton Moraru. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*. Chișinău, 1995, p. 329; О. С. Галущенко, Динамика численности и ареал расселения молдаван в конце XIX – начале XXI веков. În: *Revista de etnologie și culturologie.* 2008, vol. 4, p. 145.

515 *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах (Статистический сборник).* Москва: Государственное статистическое издательство, 1957, c. 8.

516 Mihai Gribincea. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, p. 19. Istoricul Ruslan Șevcenco susţine că în anul 1940 au trecut Prutul în România mai bine de 200 de mii de basarabeni. Vezi: Ruslan Șevcenco, Politica migraţionistă a regimului sovietic în RSS Moldovenească (1940-1947). În: *Studia Universitatis. Seria Ştiinţe umaniste.* 2010, nr. 4 (34), p. 22.

517 Mihai Gribincea. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, p. 20.

518 *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța (Studiu și culegere de documente)*. Ediție îngrijită de Mihai Tașcă. Chișinău: SEREBIA, 2015; *Dezmembrarea României. Exodul din Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța: 28 iunie 1940–22 iunie 1941 (Studiu și culegere de documente).* Ediție îngrijită de Mihai Tașcă. Partea I, Chișinău: Cartea juridică, 2017.

Pe lângă refugierea unor locuitori ai Basarabiei în România, numărul populației din RSSM s-a redus prin deportarea a circa 22 648 de persoane în vara anului 1941[519], prin repatrierea în iulie-noiembrie 1940 a circa 124 000 de nemți basarabeni în Germania conform acordurilor germano-sovietice[520] și altele. Istoricul Veaceslav Stăvilă susține că, în anii 1940-1941, 43 807 basarabeni au fost deportați, împușcați, mobilizați în armata sovietică sau duși să lucreze în minele de cărbune din Donbas[521].

După declanșarea războiului sovieto-german, curba demografică a coborât continuu, numărul populației reducându-se din cauza mobilizării în armatele beligerante română și sovietică (aproximativ 150 000 de basarabeni au murit pe front și în urma altor dezastre care au însoțit războiul)[522] și a evacuărilor în ambele direcții ale malurilor Prutului și Nistrului. Deși informațiile oferite de documentele sovietice, elaborate imediat după război, sunt probabile, trebuie să menționăm că sovieticii au calculat reducerea numărului de locuitori din orașele basarabene cu 363 000 de persoane: de la 501 000 de orășeni înregistrați la 1 ianuarie 1941, până la 138 000 de orășeni în primăvara anului 1944[523]. La revenirea sovieticilor în RSSM, aceștia au apreciat că cifra demografică a coborât până la 2 183 000 de persoane la începutul anului 1946[524].

După război, numărul populației, în mare parte românofone, s-a redus în urma foametei organizate în 1946-1947 (istoricii au calculat un număr de până la 200 000 de victime)[525], a deportărilor (35 050 de persoane în vara anului 1949, 2 617 persoane în anul 1951)[526], precum și prin migrația organizată a mii de locuitori ai RSSM în zonele industriale din Rusia, Ucraina și Kazahstan[527]. Un anumit „echilibru" numeric, însă, a fost asigurat de autoritățiile comuniste prin importul masiv de „specialiști"

---

519 Viorica Olaru-Cemîrtan. *Deportările*. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*, p. 160.

520 В. И. Пасат. *Трудные страницы истории Молдовы, 1940-1950-е гг.* Москва: Изд. центр „Терра", 1994, p. 21.

521 Veaceslav Stăvilă. Populația Basarabiei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 1993, nr. 3, p. 11.

522 Anton Moraru. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*, p. 391.

523 *Расчет движения населения за период 1941-1945 гг. по Молдавской ССР. 6 июня 1946 г.* РГАЭ Ф. 1562, оп. 329, *д.* 2217, *л.* 17-19 (http://istmat.info/node/47908 (accesat: 30.09. 2018).

524 *Расчет движения населения за период 1941-1945 гг. по Молдавской ССР. 6 июня 1946 г.* РГАЭ Ф. 1562, оп. 329, *д.* 2217, *л.* 17-19 (http://istmat.info/node/47908 (accesat: 30.09. 2018).

525 Mihai Gribincea. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, p. 103.

526 Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă*, pp. 336, 614.

527 Руслан Шевченко. Советская политика организованной миграции. Пример Молдавской ССР (1940-1971 гг.). Часть I: 1940-1941, 1944-1956 гг. În: *Plural. History, Culture, Society*. 2016, nr. 2, p. 48.

sovietici în RSSM. Scopul acestor acțiuni – mobilități forțate și transferuri de populații – consta în metamorfozarea structurii sociale și naționale a acestei republici unionale, precum și instituirea unui control total asupra populației și crearea (prin inocularea fricii, mai ales) a loialităților socio-naționale, care să constituie baza socială a regimului și promotorul „idealurilor comuniste” în regiune.

Transformările demografice generale, au produs o modificare importantă a structurii sociale a RSSM, modificare care va avea repercursiuni directe și importante asupra caracterului socioetnic al corpurilor didactice și al contingentelor studențești ale școlii și vor crea condiții pentru aplicarea cu succes a politicilor naționale și sociale sovietice în RSSM.

În momentul reinstaurării puterii sovietice, societatea basarabeană era una preponderent rural-agrară, cu circa 82,5% de agricultori, Dimitrie Gusti susținând că nici reformele economice din perioada interbelică nu au modificat caracterul agrar al economiei și structura populației acestei provincii[528]. Intelectualitatea, categoria care ne interesează aici, a fost întotdeauna o categorie insignifiantă ca număr în Basarabia, alcătuind conform recensământului populației din 1930 doar 3,5% din totalul populației”, dacă îi includem pe toți cei indicați în recensământ „funcționarii care serveau instituțiile publice”, categoria în care intrau învățătorii, preoții și angajații administrațiilor locale[529]. Numărul intelectualilor basarabeni (nu neapărat originari din Basarabia) s-a subțiat și mai mult în anii celui de-al Doilea Război Mondial. O parte a reprezentanților profesiilor intelectuale[530] s-au retras în România după prima anexare a Basarabiei. Pentru că nu dispunem de vreo statistică a refugiaților pe grupuri sociale, am realizat niște calcule estimative a celor „încolonați la Prut”, în baza documentelor de arhivă publicate de cercetătorul Mihai Tașcă. Un calcul estimativ al refugiaților înregistrați doar de poliția de la frontiera Ungheni-Prut timp de două luni – august și septembrie 1940 (doar documentele care oferă informații cu privire la profesiunea refugiatului) – oferă o imagine asupra categoriilor/calității profesionale a celor repatriați în România.

Din totalul celor care au plecat din Basarabia (doar pe la vama Ungheni-Prut), persoanele care aveau profesii intelectuale (învățători, preoți,

[528] *Apud* Nicolae Enciu. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*, p. 185.

[529] Nicolae Enciu. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*, pp. 182, 185.

[530] În tabelele cu numele refugiaților din Basarabia, elaborate de către funcționarii Comisariatului de frontieră Ungheni-Prut, în baza cărora s-au făcut unele calcule cu privire la statutul social al celor care s-au refugiat în România, pe lângă alte informații utile poliției românești, se indică și „profesiunea”.

funcționari, medici, avocați, ingineri etc.) alcătuiau 15,4% în luna august și 21,86% septembrie 1940[531]. Dacă ținem cont de faptul că această categorie socială alcătuia doar 3,5% din totalul populației Basarabiei, numărul intelectualilor refugiați demonstrează o reducere semnificativă a acestei componente sociale și o primă perturbare agresivă a tabloului sociodemografic al regiunii. În cifre reale, situația se arată și mai gravă. Dacă în 1939, în Basarabia lucrau 7 581 de învățători[532], iar informațiile despre refugiați indică un număr de aproximativ 100 de învățători refugiați peste Prut pe lună[533], unele surse indicând o cifră de 3 262 de învățători refugiați în România către 15 noiembrie 1940[534], atunci stabilim o „golire" a locului intelectualilor în piramida socială a Basarabiei și crearea unor premise favorabile regimului pentru a-și crea propria intelectualitate.

În primăvara anului 1944, odată cu retragerea armatei și administrației române, a avut loc un nou exod al intelectualității din Basarabia. De data aceasta, susține istoricul Veaceslav Stăvilă, „intelectualitatea a plecat aproape în întregime": de exemplu, din cei circa 1 200 de învățători din județul Lăpușna, la venirea sovieticilor au rămas doar 120; în județele Bălți, Soroca și Cahul, din 4 500 de învățători au rămas doar 260[535]. În afara intelectualilor care s-au refugiat peste Prut în două rânduri, alții au dispărut în războiul sovieto-german, s-au pierdut în timpul foametei și în deportările din 1949, precum și în alte evenimente postbelice. Subțierea categoriei sociale a intelectualilor a creat un vid social, pe care regimul va încerca să-l acopere în scurt timp cu o „intelighenție sovietică", conformă conceptului comunist privind această „pătură socială" – o categorie de specialiști a căror calificare profesională era certificată printr-o diplomă de studii superioare sau medii de specialitate sovietică[536].

---

531 Liliana Rotaru. Premise ale ingineriei sociale în învățământul superior din RSS Moldovenească. În: *Fațete ale comunismului în România și în R(A)SS Moldovenească: politică, societate și economie,* ed.: Cristina Preutu, Anatol Petrencu. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020, pp. 127-147.

532 Alexandru Boldur. *Istoria Basarabiei*. București, 1992, p. 508.

533 Liliana Rotaru. Premise ale ingineriei sociale în învățământul superior din RSS Moldovenească, p. 159.

534 Vasile Crețu. *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918-1940*. Teză de doctor în istorie. Chișinău, 2020, pp. 137-138.

535 Veaceslav Stăvilă, Populația Basarabiei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1993, nr. 3, p. 11.

536 Д. С. Попов. *Погружение в виртуальности. Трансформации российской интеллигенции рубежа XX—XXI веков.* Москва: «Сообщество профессиональных социологов», 2008, p. 17.

În acest sens, în procesul de creare a unui sistem de învățământ superior în RSSM, sovieticii s-au confruntat cu impedimente, dificil de depășit în primele decenii postbelice – deficitul de personal științifico-didactic românofon și calificat, care să corespundă, totodată, rigorilor politico-ideologice ale regimului, precum și un bazin redus de recrutare a candidaților la studii superioare, în special a reprezentanților națiunii autohtone. Pe lângă misiunea de a reduce din susceptibilitățile naționale ale românilor basarabeni și a-i convinge că, spre deosebire de „ignorantul" „regim burghezo-moșieresc românesc", sovieticii își propun să creeze o societate modernă, cultă și echitabilă[537], crearea unei școli superioare „moldovenești" urmărea și raționamente absolut pragmatice. Regimul, având nevoie de un suport social și urmărind să creeze o nouă elită națională de tip sovietic, a mizat pe „produsele" acestei școli – „specialiști sovietici cu studii superioare care au asimilat teoria marxist-leninistă, sudați și strâns legați de masele populare", educați în spiritul patriotismului sovietic și vorbitori de limbă rusă – să devină veritabili constructori ai „societății comuniste"[538].

„Cadrele decid totul!"

Impulsionat de imperativul asamblării cât mai rapide a unuia dintre cele mai eficiente mecanisme ale ingineriei naționale și sociale, regimul comunist a fost determinat să acceseze toate resursele disponibile pentru încropirea unui corp profesoral și a unui contingent studențesc în nou-înființatele instituții de învățământ superior din RSSM. Pornind de la principiul stalinist al politicii de personal „Cadrele decid totul!"[539], autoritățile de stat și de partid sovietice au organizat un proces grăbit și intensiv de identificare a potențialelor cadre didactice și științifico-didactice pentru a acoperi locurile vacante la catedrele instituțiilor de învățământ superior înființate în RSSM după război.

537 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 10, ff. 53-53 vs.

538 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 4, f. 41.

539 *Застольные речи Сталина. Документы и материалы.* Вступительная статья, составление, комментарий, приложение д.и.н. В. А. Невежина, Москва: АИРО-Х; СПб., Дмитрий Булавин, 2003, сс. 61-70, 76-91. Încă în alocuțiunea din 4 mai 1935, ținută în fața absolvenților academiilor militare sovietice, Iosif Stalin, recunoscând deficitul („foametea", după expresia dictatorului) de cadre în Uniunea Sovietică, a indicat asupra importanței resursei umane pentru construcția socialismului, susținând în spirit umanist că „cel mai valoros capital sunt oameni" și, totodată, determinând și principiul de bază al politicii sovietice „de cadre" (în limbajul epocii) pentru următoarea perioadă - enunțat în sloganul „Cadrele decid totul!".

Cadrele didactice și științifico-didactice, readuse sau revenite în RSSM în 1944-1945, erau prea puține ca să poată acoperi necesitățile celor șapte instituții de învățământ superior, astfel că autoritățile au trebuit să găsească și alte surse de completare a statelor de personal. Pornind de la intențiile comuniștilor sovietici, aceștia au complinit statele de personal ale celor șapte instituții cu cadre didactice și științifico-didactice din diferite instituții de învățământ superior, mediu de specialitate sau mediu, instituții de cercetare științifică, organe de stat și de partid din întreaga Uniune Sovietică. Practica delegării de la Centru sau a „invitării specialiștilor" din alte centre de învățământ sau de cercetare din afara RSSM a fost exploatată de autoritățile comuniste în toată perioada sovietică. În primii ani postbelici, numărul celor delegați/veniți din afara RSSM era impunător și depășea 50% din totalul persoanelor angajate în învățământul superior. De exemplu, 75% din contingentul profesoral al Institutului Agricol din Chișinău a fost completat, în anul academic 1944-1945, cu persoane venite din diferite regiuni ale Uniunii Sovietice, demobilizate din Armata Roșie sau detașate de Comitetul Unional al Școlii Superioare din instituții de învățământ de profil de la diferite institute agricole ale URSS: Novosibirsk, Kirovobad, Turkmenistan, Tbilisi, Kuibîșev, din instituții de învățământ medicale sau centre de cercetare agricole etc.[540]; întreg corpul didactic al Institutului de Medicină din Chișinău a fost transferat în RSSM din Kislovodsk în anul 1945[541]; 18 dintre cei 23 de lectori angajați în anul academic 1945-1946 la Institutul Învățătoresc din Bălți erau veniți din orașe și regiuni ale Uniunii Sovietice: Caucaz, regiunile Gorki, Omsk, Reazan, Saratov, Stalingrad, RASS Udmurtă și RSS Azerbaidjană, iar o altă parte – după demobilizarea din Armata Roșie[542]. Și catedrele Institutului Pedagogic din Chișinău, instituție care urma să formeze cadre pedagogice pentru învățământul general din RSSM, au fost completate cu personal „de import", or, doar 10 cadre didactice din totalul de 51 de persoane puteau preda în limba română[543].

Această intelectualitate importată, sovietică după formă și rusofonă după conținut, nu ar fi putut constitui pentru mult timp suportul politic

540 ANRM, F. 1933, inv. 2, d. 5, ff. 34-37 vs.

541 Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac,. Cadrele științifico-didactice ale Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1991). În: *Studia Universitatis Moldaviae.* 2020, nr. 4 (134), pp. 161-174.

542 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 1, f. 53-53 vs.

543 Liliana Rotaru. Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și „socotelile" intelectualității autohtone. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism:* Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, 14-16 octombrie 2021. Chișinău: S. n., 2023, p. 41.

al regimului într-o provincie recent anexată, or, implozia organizată de „specialiștii” rusolingvi în învățământul superior moldovenesc intra în contradicție cu politica declarată a regimului de a crea aici „o școală moldovenească și pentru moldoveni”, regimul riscând astfel să nu mai obțină loialitatea autohtonilor-moldoveni.

Necesitatea crescândă și incapacitatea Moscovei de a asigura catedrele școlilor superioare din RSSM cu personal științifico-didactic au determinat autoritățile locale să renunțe provizoriu la unele criterii ideologice aplicate la angajarea în posturi importante pentru statul sovietic, și să coopteze „elemente autohtone” de diferite etnii, românofoni din dreapta Nistrului, persoane care și-au făcut studiile superioare în universități românești sau din alte țări „capitaliste” din Europa și, de obicei, cu origini sociale non-proletare. În a doua jumătate a anilor 1940 circa 1/3 din personalul didactic și științific angajat în instituțiile de învățământ superior din RSSM aveau un trecut „viciat” de studiile superioare obținute în afara spațiului sovietic[544]. Regimul a exploatat mai ales competențele lor profesionale și lingvistice, și anume cunoașterea limbii române, pentru a-și argumenta declarațiile propagandistice precum că susține și promovează reprezentanți ai „naționalității autohtone, a moldovenilor” (expresie frecventă în documentele de sorginte sovietică), și că își propune să creeze în RSSM un învățământ superior moldovenesc și pentru moldoveni.

Politica discriminării pozitive a moldovenilor, deși comporta un conținut mai degrabă propagandistic și făcea parte din arsenalul ideologic al regimului sovietic, a oferit oportunități multiple de afrimare profesională și personală pentru absolvenții școlilor superioare din RSSM, angajați imediat după încheierea studiilor la catedrele universitare. Alături de celelalte „cadre autohtone” instruite și educate în instituții de învățământ superior din R(A)SSM înainte și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, aceștia au constituit „speranța” autorităților de a soluționa problema deficitului de cadre. Spre sfârșitul perioadei de constituire a sistemului de învățământ superior în RSSM (1944-1947), instituțiile de învățământ reușiseră să încropească numeric corpuri profesorale care să asigure realizarea procesului didactic (*Tabelul 2.I*). Politicile de personal ale regimului, dar și interesele individuale sau de grup au produs în instituțiile de învățământ superior din RSSM corpuri profesorale hibride și de compromis. Pentru că originea etnică și socială, dar mai ales nivelul de educație și competență profesiona-

544 Liliana Rotaru, Constituirea corpului academic al școlii superioare din RSS Moldovenească: între exigențele ideologice și pragmatismul utilitar. În: *Oltre i confine Il dialogo transnazionale nelle discipline storiche e filologiche.* Milano: Criterion Editrice, 2020, pp. 113-137.

lă a celor angajați la catedre erau foarte diferite, colectivele didactice s-au scindat în fracțiuni, având la bază diferite principii de constituire a lor. Fracțiunile, de cele mai dese ori, nu aveau contururile clar determinate, membrii acestora puteau peregrina dintr-una în alta în funcție de interese sau de atitudinea pe care o afișau ceilalți membri față de persoană.

În prima fracțiune s-au coalizat cunoscătorii limbilor „moldovenească și română"[545] și era formată din reprezentanții *intelighenției* din stânga Nistrului (moldoveni, ucraineni, ruși, evrei) – persoane care și-au făcut studiile în școli sovietice și carierele didactice, militare sau/și politice în fosta RASSM, care au revenit după război la Chișinău, Bălți sau Tiraspol, reluându-și activitatea didactică, unii și științifică, din basarabeni (de diferite etnii) cu studiile superioare obținute în universități din România sau/și cele europene, racolați din rândul învățătorilor școlari rămași în Basarabia după 1944 sau „repatriați" din România conform acordurilor româno-sovietice, și proaspeții absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din RSSM. Fracțiunea nu era doar fără un contur clar, aceasta era lipsită de coeziune și coerență în acțiuni, membrii fracțiunii de multe ori rivalizând între ei pentru „grațiile" regimului. Liantul care i-a unit era cunoașterea limbii române și competența de a preda în limba conaționalilor lor, precum și un „naționalism defensiv" latent, orientat împotriva șovinismului velicorus al trimișilor Moscovei și împotriva acțiunilor agresive de rusificare și deznaționalizare a învățământului superior.

A doua și cea mai reprezentativă și influentă fracțiune constituentă a corpurilor profesorale ale insituțiilor din RSSM era „fracțiunea slavilor" sau rusolingvilor – un termen generic și convențional, or, pe lângă reprezentanții națiunilor slave (ruși, ucraineni și belaruși), unea și reprezentanți ai unor etnii sau națiuni non-slave (evrei, georgieni, azeri, bașkiri etc.), fracțiune formată exclusiv din sovietici, toți vorbitori de limbă rusă, purtători de civilizație sovietică și majoritatea comuniști, care au ajuns în RSSM fiind delegați din alte părți ale Uniunii Sovietice.

Cu unele excepții, așa cum au fost cadrele științifico-didactice ale Institutului de Medicină din Kislovodsk, exilat *in corpore* la Chișinău, sau unele personalități din domeniul academic care „s-au autoexilat" în RSSM din calea tăvălugului campaniilor ideologice sovietice, calificarea, experiența și calitatea lor profesională erau echivoce și, de multe ori, dubioase. Dar acest fapt nu constituia deloc un impediment în ascensiunea

545 În fișele personale și autobiografiile din dosarele personale, reprezentanții acestei fracțiuni menționau cunoașterea limbilor „moldovenească și română".

lor ierarhică în carieră. Dimpotrivă, RSSM era șansa de afirmare pentru zecile și chiar sutele de proaspeți absolvenți de doctorate cărora nu li s-a găsit un loc la catedrele instituțiilor la care au urmat studiile, pentru zeci de demobilizați din Armata Roșie care începuseră înaintea războiului cariere universitare, academice, dar mai ales politice și partinice, precum și pentru cadre didactico-științifice cu experiență, dar care își doreau o carieră rapidă, imposibil de realizat în instituțiile de învățământ și/sau de cercetare cu tradiții și de prestigiu din centrul Uniunii Sovietice.

Astfel, politica de personal, aplicată în procesul de constituire a învățământului superior moldovenesc, a produs un corp științifico-didactic eterogen din punct de vedere etnic și social, din perspectiva educației, experienței și calificării profesionale (*tabelele 2 și 3*), a scopurilor pe care le urmăreau, dar și a metodelor pe care le utilizau pentru a ajunge în grațiile guvernării și a-și construi carierele academice. Declarațiile propagandistice ale regimului sovietic cu privire la indigenizarea învățământului superior din RSSM erau incongruente cu politică națională stalinistă și cu realitățile care reflectau intențiile regimului de a crea în RSSM o școală superioară sovietică și rusificată: în mare parte, corpul profesoral al instituțiilor de învățământ superior declarate moldovenești era vorbitor și purtător de limba și cultura rusă și sovietică (până și moldovenii transnistreni, persiflați de basarabeni pentru expresiile lor șantiste, vorbeau mai mult rusește, limbă „pe care o posedau tot oarecum pe dibuite"[546]), cadrele didactice, ajunse la Chișinău, Bălți sau Tiraspol din diferite orașe și regiuni ale Uniunii Sovietice (inclusiv din fosta RASSM), erau, de cele mai dese ori, ideologizate sau pe cale să accepte, cel puțin formal, ideologia oficială, și erau loiale sau se arătau loiale statului sovietic și partidului comunist.

546 Ion Druță. *Căsuța de la răscruce*, p. 19. În contextul „cazului naţionaliştilor" de la Institutul Învăţătoresc din Bălţi, unul dintre actorii principali, Ignat Chirstea, a fost întrebat la adunarea organizaţiei de partid de ce a fost eliberat de predarea istoriei la institut, având studii de specialitate la Institutul de Istorie din Leningrad. Răspunsul lui Ignat Chirstea ilustrează cum se poate mai bine cunoaşterea limbii române de către şantişti: „Am predat istorie în anul 1945, dar nu cumoşteam aproape deloc limba locală, adică eu am învăţat şi vorbeam în limba care se vorbeşte în stânga Nistrului. Manuale în limba moldovenească nu existau şi îmi venea foarte greu să traduc din limba rusă. Astfel, am depus cerere şi am plecat" (ANA DAOSP, F. 43, inv. 94. d. 7, f. 10).

Tabelul 2 (I). Structura etnică a corpului didactico-științific al instituțiilor de învățământ superior din RSSM. 1944-1965

Ani de studii / Instituții de învățământ superior	1944-1945						1946-1947						1951-1952					
	Total (nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)				
		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte
Institutul Pedagogic din Chișinău	**33**	24,2	45,5	6,1	18,2	6,1	**68**	44,1	20,6	7,4	26,5	-	**100**	35,0	33,0	10,0	22,0	-
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	**22**	27,3	27,3	22,7	22,7	-	**30**	*	*	*	*	*	**38**	39,5	21,1	21,1	15,7	2,5
Institutul Învățătoresc din Bălți	*instituție fondată în 1945*						**25**	32,0	32,0	-	36,0	-	**38**	34,2	44,7	5,3	15,8	-
Conservatorul de Stat din Chișinău	**56**	3,6	41,1	7,1	44,6	3,6	**68**	7,4	44,1	16,1	29,4	3,0	**54**	9,6	32,7	9,6	44,2	3,9
Institutul Agricol din Chișinău	**43**	6,9	53,5	16,3	21,0	2,3	**95**	5,3	54,7	13,7	21,0	5,3	**104**	3,9	56,7	16,3	18,3	4,8
Institutul de Medicină din Chișinău	*instituție fondată în 1945*						**148**	3,3	49,3	-	41,3	6,1	**124**	4,8	56,5	13,7	18,5	6,5
Universitatea de Stat din Chișinău	*instituție fondată în 1946*						**50**	22,0	54,0	4,0	18,0	2,0	**131**	9,9	64,1	7,6	13,0	5,4
Institutul Învățătoresc din Soroca	*instituție fondată în 1949*												**28**	25,8	25,8	22,6	22,6	3,2
TOTAL	**154**	15,5	41,9	13,0	26,6	3,0	**484**	19,0	42,5	6,9	28,8	2,8	**617**	20,3	41,8	13,3	21,3	3,3

Tabelul 2 (II). Structura etnică a corpului didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSSM

Ani de studii / Instituții de învățământ superior	1956-1957						1959-1960						1964-1965					
		naționalitate (%)						naționalitate (%)						naționalitate (%)				
	Total(nr.)	moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte	**Total** (nr.)	moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte	**Total** (nr.)	moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte
Institutul Pedagogic din Chișinău	**135**	44,4	37,8	6,7	9,6	1,5	**146**	46,5	32,9	8,9	9,6	2,1	*instituție fuzionată în 1960*					
Institutul Pedagogic din Tiraspol	**128**	35,9	30,5	13,3	15,6	4,7	**125**	43,2	24,0	16,8	14,4	1,6	**256**	50,5	25,4	10,5	9,8	4,3
Institutul Pedagogic din Bălți	**102**	31,4	32,4	6,9	21,6	7,7	**101**	36,6	29,7	10,9	18,8	4,0	**229**	41,0	29,3	12,7	13,1	3,9
Conservatorul de Stat din Chișinău	**53**	7,6	39,6	7,6	35,8	9.4	**60**	16,7	46,7	10,0	23,3	3,3	**85**	14,1	42,4	10,6	28,2	4,7
Institutul Agricol din Chișinău	**191**	10,5	49,7	23,1	14,1	2,6	**256**	14,9	44,5	25,0	12,5	3,1	**257**	16,7	42,0	26,1	10,9	4,3
Institutul de Medicină din Chișinău	**156**	18,6	55,8	12,2	8,3	5,1	**204**	34,1	41,5	11,7	9,8	2,9	**251**	48,1	33,9	8,8	6,8	2,4
Universitatea de Stat din Chișinău	**183**	16,4	56,8	12,0	13,2	1,6	**211**	18,0	56,4	10,9	10,9	3,8	**449**	26,1	46,8	12,7	11,1	3,3
Institutul Politehnic din Chișinău	*instituție fondată în 1964*												**254**					
TOTAL	**948**	23,5	43,2	11,7	16,9	4,7	**1103**	30,0	39,4	13,5	14,2	2,9	**1781**					

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: ANA DAOSP, F. 51, inv. 2, d. 147, ff. 55, 58-59; d. 525, f. 37; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 33, ff. 5-7; d. 176, ff. 4-5; F. 1933, inv. 2, d. 6, ff. 102, 117-118; d. 193, ff. 1-11; d. 221, ff. 1-11; d. 446, ff. 21-45; d. 802, ff. 1-30; F. 2848, inv. 2, d. 222, f. 95; F. 2991, inv. 5, d. 60, ff. 10-11; F. 3007, inv. 1, d. 46 ff. 130-140; F. 3021, inv. 5, d. 9003, f. 25 vs; F. 3050, inv. 1a, d. 4, ff.2-9; d. 17, f. 8; inv. 1, d. 108, ff. 5-6; d. 350, f. 4; d. 376, ff. 1-1vs. d. 488, ff. 105-112; F. 3059, inv. 1, d. 285, ff. 4-5; d. 309, f. 1vs; inv. 2, d. 48, ff. 27-28; d. 55, f. 5; inv. 2, d. 87, f. 33 vs; F. 3143, inv. 1, d. 11, f. 2; d. 81, ff. 2-3; d. 116, ff. 1-2; d. 159, ff. 224-225; d. 160, ff. 21-25; d. 503, f. 6-6vs; F. 3186, inv. 1, d. 112, f. 54; d. 140, ff. 25-27; d. 320, ff. 20-38; d. 509, ff. 1-39; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 1; d. 113, f. 58; d. 427, ff. 1-7; d. 428, ff. 3-4.

* Nu au fost identificate date.

Tabelul 3 (I). Indicatori calitativi ai corpului didactico-științific al instituțiilor de învățământ superior din RSSM. 1944-1965

Ani de studii / Instituții de învățământ superior	1944-1945				1946-1947				1951-1952			
	Total (nr.)	cadre didactice (%)			**Total** (nr.)	cadre didactice (%)			**Total** (nr.)	cadre didactice (%)		
		cu titlu/grad științifico-didactic	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid		cu titlu/grad științifico-didactic	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid		cu titlu/grad științifico-didactic	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid
Institutul Pedagogic din Chișinău	**33**	27,7	51,1	30,3	**68**	5,9	60,0	35,3	**100**	11,6	40,2	44,4
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	**22**	-	36,4	22,7	**30**	-	66,7	26,7	**38**	7,3	46,3	39,0
Institutul Învățătoresc din Bălți	instituție fondată în anul 1945				**25**	-	76,0	40,0	**36**	-	52,8	**38**
Conservatorul de Stat din Chișinău	**56**	8,9	*	10,7	**68**	10,3	*	20,6	**54**	27,8	72,2	22,2
Institutul Agricol din Chișinău	**43**	44,2	*	13,9	**95**	31,1	44,6	36,8	**104**	35,0	39,3	41,2
Institutul de Medicină din Chișinău	instituție fondată în anul 1945				**148**	29,7	47,8	15,5	**115**	46,1	13,9	**124**
Universitatea de Stat din Chișinău	instituție fondată în anul 1946				**50**	22,0	22,0	18,0	**141**	37,5	*	**131**
Institutul Învățătoresc din Soroca	instituție fondată în anul 1949								**39**	10,2	53,8	30,8
TOTAL	**154**	20,2		19,4	**484**	14,4		27,5	**617**	21,9		36,9

Tabelul 3 (II). Indicatori calitativi ai corpului didactico-științific al instituțiilor de învățământ superior din RSSM. 1944-1965

Ani de studii / Instituții de învățământ superior	1956-1957				1959-1960				1964-1965			
	Total (nr.)	cadre didactice (%)			**Total** (nr.)	cadre didactice (%)			**Total** (nr.)	cadre didactice (%)		
		cu titlu/grad științifico-didactic	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid		cu titlu/grad științifico-didactic[547]	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid		cu titlu/grad științifico-didactic	cu experiență de până la 5 ani în învățământul superior	membri de partid
Institutul Pedagogic din Chișinău	**135**	22,2	44,4	36,3	**146**	45,8	31,5	32,9	*instituție fuzionată în 1960*			
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	**128**	19,5	59,4	32,1	**125**	14,4	*	26,4	**256**	15,0	65,6	37,9
Institutul Învățătoresc din Bălți	**102**	8,8	55,3	24,5	**101**	5,0	32,7	25,7	**229**	8,7	58,5	27,5
Conservatorul de Stat din Chișinău	**53**	17,3	10,3	22,7	**60**	6,6	*	25,0	**85**	14,1	*	27,1
Institutul Agricol din Chișinău	**191**	40,8	39,8	41,4	**256**	32,8	23,4	41,8	**257**	39,7	40,1	35,8
Institutul de Medicină din Chișinău	**156**	47,8	19,3	50,0	**204**	36,8	26,9	40,7	**251**	41,8	*	39,1
Universitatea de Stat din Chișinău	**183**	45,4	*	39,3	**211**	40,1	19,9	44,5	**449**	36,1	25,2	35,5
Institutul Politehnic din Chișinău	*instituție fondată în 1964*								**254**			
TOTAL	**948**	28,8		35,2	**1103**	25,9		33,9	**1781**			

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: ANA DAOSP, F. 12, inv. 3, d. 897, ff. 101-102; F. 51, inv. 2, d. 147, ff. 55, 58-59; d. 525, f. 37; inv. 24, d. 198, ff. 35-36; F. 276, inv. 54, d. 25, f. 69; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 33, ff. 5-7; d. 176, ff. 4-5; d. 258, ff. 1-9; F. 1933, inv. 2, d. 6, ff. 102, 117-118; d. 221, ff. 1-11; d. 321, ff. 48-67; d. 446, ff. 21-45; d. 802, ff. 1-30; F. 2991, inv. 5. d. 80, ff. 13; F. 3050, inv. 1a, d. 4, ff.2-9; d. 17, f. 8; d. 19, ff. 18-26; d. 25, ff. 2-4; d. 350, f. 4; inv. 1, d. 488, ff. 105-112; F. 3059, inv. 1, d. 285, f. 4-5; d. 376, ff. 1vs, 4-12vs; inv. 2, d. 55, f. 5; d. 110, ff. 11-20vs; d. 245, ff. 1-21; F. 3143, inv. 1, d. 11, f. 2; d. 116, ff. 1-2; d. 160, ff. 4-6; d. 160, ff. 21-25; d. 503, ff. 6-6 vs; d. 504, ff. 1-27; F. 3186, inv. 1, d. 140, ff. 25-27; d. 264, ff. 88-89; d. 320, ff. 20-38; d. 509, ff. 1-39; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 1; d. 245, ff. 181, 187-197; d. 427, ff. 1-7; d. 428, ff. 3-4; d. 682, f. 6.
* Nu au fost identificate date.

[547] Reducerea numărului de cadre deținătoare de titluri științifico-didactice se explică prin interzicerea activității prin cumul extern, operată în anul 1958.

II.2. Cazul „naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți

Intelectualitatea universitară „moldovenească" între emulație și rezistență

Deși bine disimulată, contradicția dintre declarațiile propagandistice ale regimului și realitățile conturate în învățământul superior din RSSM a provocat reacții de rezistență și manifestări de nemulțumire a fracțiunii moldovenilor, la care au coalizat, în anumite împrejurări, și reprezentanți ai celorlalte fracțiuni.

Sursele accesibile cercetării din arhivele Republicii Moldova nu documentează prea multe cazuri de opoziție deschisă sau pasivă și rezistență a personalului didactic și științifico-didactic față de procesul de deznaționalizare, rusificare și sovietizare a învățământului superior moldovenesc, dar „rezistența tăcută" sau „disidența discretă"[548] poate fi dedusă sau „intuită" în discursurile oficialilor de partid și de stat sau ale membrilor organizațiilor primare de partid, care au analizat cazurile imediat sau în procesul producerii lor. Considerăm că persoanele din conducerea școlilor superioare moldovenești (de cele mai dese ori erau străini) au preferat să treacă sub tăcere sau să mușamalizeze în cadrul îngust al instituției manifestările deschise sau pasive ale unor cadre didactice, dacă ele aveau un caracter singular și nu erau transformate în practici sau dacă acestea se produceau într-un cerc îngust și aveau puțină rezonanță în mediul studențesc. Această atitudine era determinată în mare parte de deficitul de personal didactic și științifico-didactic, în general, și de personal românofon, în particular. În deceniile postbelice s-a dat o adevărată bătălie pentru crearea corpului profesoral și pentru fiecare cadru didactic, cu atât mai mult românofon, care trebuia să introducă idealurile comuniste în societatea moldovenească, care erau mai ușor de inoculat studenților moldoveni prin sonorizarea ideilor și conceptelor în limba lor maternă. Nici autoritățile de partid, care vegheau asupra purității ideologice a personalului didactic și controlau îndeaproape conținuturile predate, ideile lor politice, dar și tot

548 Termenii sunt preluați dintr-un interviu al poetului și dramaturgului rus Aleksandr Galici (Ghinzburg), oferit în anul 1974 unei reviste germane, care a fost publicat în anul 1991 în revista de literatură și artă *Глагол* [Verbul], prin care are în vedere zecile și sutele de oameni sovietici care aveau păreri sau opinii deosebite față de cele oficiale și care au creat un anumit fundal pentru dezvoltarea unei disidențe/rezistențe active (Александр Галич. Я выбираю свободу. В: *Глагол.* № 3, 1991, c. 478).

ce transmiteau verbal sau scris profesorii către studenți, nu-și permiteau să facă publice anumite manifestări mai „gălăgioase” de rezistență ale cadrelor didactice și se rezumau la a le discuta în cadrul ședințelor Biroului sau plenarelor CC al PC(b)M/PCM. Regimul prefera să-i țină sub controlul ochiului vigilent al „organelor competente” și să acționeze asupra lor cu instrumentele „blânde” ale educației și șantajului[549], încredințând reeducarea rebelilor zelului colegilor lor comuniști.

Cu atât mai mult cu cât majoritatea profesorilor, și nu doar cei românofoni, aveau „schelete” în biografiile lor (așa cum le aprecia regimul): de la originea socială neproletară sau studiile superioare „burgheze” și până la „colaborarea cu autoritățile de ocupație”, calitatea de membru al unor partide calificate de sovietici drept „burgheze” sau/și „fasciste”,

549 Un caz simptomatic pentru acest instrument de „reeducare” este cel al profesorului de la Institutul Agricol din Chișinău Alexandr Kerdivarenko (Cherdivăreanu) (1900-1978), etnic rus, născut în satul Strasbourg (din 1945, Kuciurgan), gubernia Herson, Imperiul Rus. Profesorul Kerdivarenko își făcuse studiile la Academia Agricolă din Cluj, dar absolvise în anul 1929 și Institutul Național de Agronomie din Paris, după care, în perioada 1935-1940, a fost angajat la Facultatea de Științe Agricole din Chișinău, iar după anexarea Basarabiei este numit șef al Catedrei de mecanizare și producție agricolă la Institutul Agricol din capitala RSSM. Profesorul Kerdivarenko a revenit din evacuare din Sverdlovsk la sfârșitul anului 1944 și a fost repus în funcția de șef al Catedrei de mecanizare, apoi numit vicedirector pentru activitatea didactică la Institutul Agricol din Chișinău. Posturile importante în care a fost numit profesorul și doctorul în științe agricole Kerdivarenko solicitau deținătorului o biografie „curată”, așa cum o înțelegeau comuniștii sovietici. Dar pentru că profesorul avea un trecut presovietic „viciat” de educația și studiile burgheze, de activitatea profesională în instituții de învățământ și cercetare românești, precum și de faptul că a fost membru al Frontului Renașterii Naționale în perioada 1938-1940, calitatea lui de candidat în membri de partid (a fost primit în rândurile candidaților în membri de partid în 1944 de către organizația de partid a Institutului Agricol din Svredlovsk) a fost discutată de organizația de partid a Institutului Agricol din Chișinău în repetate rânduri: la ședința din noiembrie 1946 a fost învinuit că a „tăinuit fapte din biografia sa dinainte de 1940”; la altă ședință din ianuarie 1938 – că a fost membru al Frontului Salvării Naționale, iar la ședința din 2 februarie 1947 profesorul Kerdivarenko a fost exclus din lista de candidați. Dar înainte de a lua decizia de excludere, membrii organizației de partid l-au executat moral, deși profesorul a încercat să se dezvinovățească, susținând că și-a consacrat întreaga activitate profesională și științifică înainte de 1940 dezvoltării agriculturii în România, inclusiv în Basarabia, și că a devenit membru al Frontului Renașterii Naționale și a îmbrăcat uniforma acestei organizații în calitate de inspector al sudului Basarabiei – funcție publică în România, și nu din convingere, or, întreaga sa viață și-a dorit să fie cât mai departe de politică și altele. Astfel, Alexandru Kerdivarenko, pentru tăinuirea unor date biografice „compomițătoare”, dar și pentru faptul că „nu a ajutat partidul să cunoască oameni concreți din Basarabia”, nu a fost primit în partid și apoi eliberat din funcția de vicedirector pentru activitatea didactică, dar lăsat în cea de șef al Catedrei de mecanizare a Institutului Agricol din Chișinău, fiind îndepărtat de la luarea deciziilor (ANA DAOSP, F. 486, inv. 182, d. 5, ff. 4 vs-6).

„aflarea pe teritoriile ocupate" în perioada războiului sovieto-german și multe altele care îi „viciau" în fața puterii sovietice. În afara mijloacelor de intimidare, represive și de persuasiune, regimul dispunea și de pârghii economice (de exemplu alocarea apatamentelor și mărfurilor industriale, a cartelelor pentru procurarea alimentelor și bunurilor industriale de uz casnic) pentru a influența comportamentul angajaților în școala superioară moldovenească. O bună parte a lor se părea că au cedat în fața presiunilor sau „amabilității" regimului, totuși manifestările de nemulțumire și de rezistență – cel puțin pasivă – față de autoritățile sovietice au avut loc pe toată perioada.

Deslușirea și descifrarea aluziilor pe care le făceau comuniștii organizațiilor primare de partid ale instituțiilor în luările de cuvânt la ședințele dedicate „educației politico-ideologice" și analiza reproșurilor la adresa directorilor/rectorilor instituțiilor de învățământ aduse de granzii de partid în timpul plenarelor sau ședințelor Biroului CC al PC(b)M (PCM) precum că „au admis", „nu s-au autosesizat" și „nu au sesizat autoritățile" despre anumite critici la adresa regimului, despre expresiile antisovietice sau antirusești admise în timpul orelor sau în discuțiile la catedre și private dintre profesori, despre manifestările de neloialitate față de partidul comunist și față de statul sovietic și altele – vin să confirme acest fapt.

Totuși, unele cazuri de manifestări de nemulțumire și chiar rezistența față de politicile de rusificare a învățământului superior din RSSM ale personalului didactic au luat forme bine conturate și expresii clare, ieșind din cadrul îngust al instituției și bântuind sistemul educațional superior mai mulți ani la rând.

După cum menționa Jan Knappert, profesor de sociolingvistică la Universitatea din Louvain, limba este la fel ca aerul pe care îl respirăm, astfel că oamenii, de obicei, nu-i acordă prea multă atenție. Dar îndată ce folosirea liberă a limbii este în vreun fel obstrucționată, „se trezesc emoții violente", făcând ca purtătorii limbii oprite din circulație să treacă într-o poziție defensivă, să se atașeze de limbă ca instrument perfect pentru exprimarea culturii naționale și să fie gata să se sacrifice pentru ea[550]. Limba se transformă în mesajul naționalismului, după cum afirmă lingvistul american Joshua Fishman[551].

Este cazul „manifestării naționaliste" (după cum este apreciat în documentele de partid) a fracțiunii moldovenilor (așa cum a fost catalogată

---

[550] Jan Knappert. The function of language in a political situation. In: *Linguistics*. 1968, vol. 6, no. 39, 1968, pp. 59-67.

[551] *Apud* Roman Solchanyk. Language Politics in the Ukraine, pp. 57-105.

de autorități) de la Institutul Învățătoresc din Bălți, care a „explodat” la începutul anului academic 1948-1949 și pe care ne propunem să-l analizăm în continuare.

Aflăm din procesul-verbal al ședinței din 25 august 1948 a adunării de partid a Institutului Învățătoresc din Bălți, la care s-a estimat gradul de pregătire al instituției pentru noul an de studii, că cei doi directori adjuncți, Nicolae Borodavchin-Arcea[552] și Ignat Chirstea[553], sunt învinuiți de directorul Gheorghi Taratin[554] că îi sabotează activitățile de organizare și administrare a Institutului, acționează „peste capul directorului”, îi subminează autoritatea, calomniindu-l și compromițându-l în ochii colegilor. Cei doi directori adjuncți erau acuzați, totodată, că au creat în institut „o situație nesănătoasă” prin „manifestările lor naționaliste”: „îi opun pe moldoveni rușilor”, susțin că „într-un institut moldovenesc trebuie să fie

---

552 *Nicolae Borodavchin-Arcea* (1885-1952), moldovean, născut în orașul Bălți, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din Odesa. În timpul războiului sovieto-german a fost angajat în calitate de șef al Secției orășenești de învățământ în localități din Caucaz și reg. Ural. După demobilizare a fost angajat șef al Secției raionale de învățământ Orhei. Lector, șef al Catedrei de pedagogie și psihologie (19.XI.1945-1949), director adjunct pentru activitatea științifică și didactică (1945-1948) și șef al Secției studii la Institutul Învățătoresc din Bălți. Prin ordinul ministrului Artiom Lazarev din 15 august 1949 a fost numit în funcția de șef al Catedrei de pedagogie și psihologie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (1949-1952) (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 8; F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7, 61; ANA DGAN, Filiala Traspol, F. 225, inv. 1, d. 57, f. 9; d. 94, f. 16).

553 *Ignat Chirstea* (1911-?), moldovean, născut în satul Tocilă, ținutul Ananiev, gubernia Herson, Imperiul Rus. În 1945-1946 – doctorand la Institutul de Istorie din Leningrad al Academiei de Științe a URSS. Mobilizat în Armata Roșie (1941), a fost rănit și demobilizat. A ocupat postul de comandant adjunct pentru munca politică (*замполит*) al Atelierului de producție a armamentului la Uzina „Lazăr Kaganovici” din Tașkent. Întors în RSSM, a fost numit director (interimar) al nou-înființatului Institut Învățătoresc din Bălți și a ocupat această funcție în martie-iulie 1945. Lector, profesor de istorie (1945), adjunct al directorului pentru învățământul cu frecvență redusă (1945-1949), șef al sectorului administrativ-gospodăresc (1945-1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Șef al Cursurilor de pregătire pentru admitere în învățământul superior (1960-1961) la Institutul Pedagogic din Bălți (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 61; ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 7, ff. 10-11).

554 *Gheorghi Taratin* (1904-?), rus, născut în orașul Arhanghelsk, Imperiul Rus. Sursele sunt contradictorii în ce privește instituția de învățământ superior pe care a absolvit-o: în unele documente este înregistrată informația că a absolvit două instituții: Universitatea de Stat din Rostov și Institutul Pedagogic din Moscova (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7.), alte documente indică că ar fi absolvit doar Universitatea din Caucazul de Nord (1929) (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6.). Dosarul personal nu se păstrează în arhiva USARB. Mobilizat în Armata Roșie (1941-1945). Director al Școlii Pedagogice din Bălți (1945-1946). Director (1945-1949), lector superior, profesor de literatură rusă și șef al Catedrei de limba și literatura rusă (1946-1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți.

angajați doar moldoveni, iar rușii nu au ce căuta”, că „director al unui institut moldovenesc trebuie să fie un moldovean” și că „rușii nu au ce căuta într-un institut moldovenesc” dacă nu cunosc limba moldovenească˝. Mai mult decât atât, Nicolae Borodavchin chiar a declarat că „Institutul nostru a devenit rus și eu nu mai am ce căuta aici”[555]. Directorul a fost susținut de secretarul și o parte a membrilor organizației de partid a instituției, care le-au incriminat celor doi directori adjuncți și alte fapte și expresii, abominabile din punctul lor de vedere, pe care aceștia le-ar fi spus în cercuri înguste ale colegilor sau în fața studenților în timpul orelor de curs.

Faptul că la ședința menționată au fost invitați și prezenți reprezentanți ai CC al PC(b)M, secretarul și șeful Secției agitație și propagandă a Comitetului orășenesc Bălți de partid, viceministrul învățământului al RSSM și alți oficiali de stat și de partid ne determină să credem că la începutul anului academic 1948-1949 „situația nesănătoasă” din colectivul instituției a erupt, premisele ei dezvoltându-se chiar de la înființarea Institutului Învățătoresc din Bălți în anul 1945. Iar dezlănțuirea conflictului a fost determinată de ordinul din 20 august 1948 al ministrului învățământului al RSSM, prin care Artiom Lazarev a eliberat din funcțiile didactice câțiva lectori comuniști (Hanna Stolear[556], Valentina Proșcenko[557], Polina Karcevskaia[558], Dora Poplavskaia) și pe

555 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 22.

556 *Hanna Stolear* (1911-?), evreică, născută în orașul Moghilev-Podolsk, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. Absolventă a Facutății de Istorie la Institutul Învățătoresc din Fergana (1944) și la Institutul Pedagogic din Chișinău (1946). Membru al PC Român (1930-1940). În perioada războiului sovieto-german s-a refugiat în reg. Rostov, apoi în reg. Orjonikidze și or. Fergana. În 1945-1946 – profesor de istorie la Tehnicumul Agricol din or. Soroca. Lector, profesor de istorie universală (1.VIII.1946-5.VIII.1949 și 1.III.1950-20.VIII.1950) și șef al Catedrei de istorie (5.IX.1947-1.IV.1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94; AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 281, ff. 1-17).

557 *Valentina Proșcenko,* absolventă a Institutului Industrial „Kirov” din Ural (1936). Șef al Laboratorului de materiale de construcție al Direcției Construcții Militare a Flotei din Oceanul Pacific din or. Vladivostok (1936-1946) În anul 1946 a fost transferată la Bălți împreună cu soțul, militar de profesie. Inginer-tehnolog la Uzina de Vopsele (1946-1947). Laborant superior la Catedra de științe ale naturii și geografie și șef al Secției de științe ale naturii și geografie a Institutului Învățătoresc din Bălți (1947-1948) (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 96).

558 *Polina Karcevskaia* (1917-2013), rusoaică, născută în orașul Herson, Imperiul Rus. Absolventă a Institutului de Stat de Limbi Străine din Harkov (1940). Doctor în științe pedagogice (1968), conferențiar universitar (1969). Lector la Școala de Pușcași din Vinnița (1940-1942). Mobilizată în Armata Roșie (1942-1946). Lector superior (1946-1948) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Lector superior și conferențiar (1954-2002), șef al Secției de limbi străine (septembrie-noiembrie 1947 și iunie-septembrie 1955) și decan interimar al Facultății de Limbi Străine (1956) la Institutul Pedagogic din Bălți (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 98-99).

Moise Vaisman[559] din funcția de decan al Facultății de Istorie și Filologie[560]. Toți aceștia au fost destituiți, pentru că „nu fac față atribuțiilor de funcție” și nu pot asigura predarea disciplinelor academice în limba maternă a studenților moldoveni, deci pentru motive de necorespundere posturilor pe care le ocupau. Ședința a fost organizată de fracțiunea din care făceau parte cei destituiți, iar cealaltă tabără a fost anunțată despre ședință în dimineața zilei de 27 august 1948, încât Nicolae Borodavchin este silit să menționeze că nu-și mai aduce aminte de vreo adunare de partid atât de bine regizată[561].

Persoanele eliberate din posturile didactice și manageriale s-au grăbit să descopere, în destituirile operate de ministrul Artiom Lazarev, un adevărat „complot naționalist, orientat împotriva comuniștilor de bună-credință”, pe care un grup de conspiratori și-a propus să-i expulzeze din Institut[562]. În discursurile de la adunările organizației primare, Comitetului raional de partid Bălți, în zecile de denunțuri și reclamații pe care le-au expediat în adresa instanțelor de partid și sovietice, inclusiv unionale, cei concediați au adunat un arsenal întreg de „argumente”, prin care să demonstreze tendențiozitatea acțiunii ministrului Artiom Lazarev, a subalternilor lui de la Ministerul Învățământului RSSM și a unor conjurați „naționaliști” de la Institutul din Bălți.

Reclamanții susțineau că situația a fost creată intenționat de Grigore Dobândă, șeful Direcției școli superioare a Ministerului Învățământului al RSSM [563] și că mai mulți dintre cei destituiți prin ordinul ministrului Lazarev, dar și mai devreme, se aflau în conflicte de diferită intensitate cu cel dintâi[564]. În calitatea lui de artizan al politicii de personal la Institutul

---

559 *Mihail (Moise) Vaisman* (1919-?), evreu, născut în orașul Birzula, gubernia Herson, RSS Ucraineană. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității de Stat din Odesa (1941). Participant la războiul sovieto-german. Lector superior (din 15 iunie 1946), profesor de limba și literatura rusă și decan al Facultății de Istorie și Filologie a Institutului Învățătoresc din Bălți (decembrie 1947–1 septembrie 1948) (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 85, 92).

560 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 92.

561 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 39.

562 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 82-84.

563 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, ff. 38.

564 *Grigore Dobândă* (1898-?), moldovean, născut în satul Delacău, ținutul Bender, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Iași (1925). Lector superior și decan al Facultății de Fizică și Matematică la Institutul Pedagogic din Chișinău (1940-1941). Director al școlii medii din s. Șkurinsk, reg. Krasnodar, RSFSR (1941-1942). Cercetător științific superior la Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice, conferențiar interim la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan și la Institutul Învățătoresc din Buguruslan, reg. Cikalov, RSFSR (1942-1944). Șef al Direcției personal și al

Învățătoresc din Bălți, Grigore Dobândă, susțineau „păgubiții", a înlăturat-o anterior din sistemul educațional pe lectorița Nesia Roll[565], pentru că aceasta, cunoscându-l încă de când „era director al Gimnaziului Regal din Chișinău și șef al organizației profasciste de tineret Strajeru", a „îndrăznit să-l demaște" și i-a periclitat autoritatea și poziția la minister[566]. Decanul destituit Moise Vaisman considera că a fost eliberat, pentru că „am îndrăznit să-l contrazic la una din ședințele Consiliului institutului"[567], iar Dora Poplavskaia scria într-o reclamație că „a ajutat să demaște o persoană foarte dubioasă din punct de vedere politic, pe profesoara Marina", o prietenă a lui Grigore Dobândă, soțul căreia a fost represat în anul 1941 în calitate de membru activ al unui partid burghez și deputat în Parlamentul României[568]. Și Hanna Stolear considera că a fost eliberată din post fără motiv și că Grigore Dobândă „promovează o politică burgeză, naționalistă și antisemită [...], încearcă să curețe instituția noastră de comuniști și de profesorii sovietici"[569]. Întreaga responsabilitate pentru disponibilizările din august 1948 și situația „nesănătoasă" de la Institutul Învățătoresc din Bălți a fost pusă pe seama șefului Direcției școli a Ministerului, care, împreună cu acoliții săi de la Bălți, urmărea să scape de „comuniștii de la Institut sau oricine îndrăznește să-și exprime indignarea față de acțiunile lui ilegale și criminale"[570].

În locul celor destituiți, ministrul a dispus angajarea unor moldoveni, absolvenți ai Institutului Pedagogic din Chișinău în anul 1948. Petiționarii eliberați de la Institutul Învățătoresc din Bălți „au descoperit" în aceste numiri o adevărată diversiune, organizată de șefii de la Minister.

Direcției școli superioare a Comisariatului Poporului/Ministerului Învățământului al RSSM (1944-1948). Director al Institutului de Perfecționare a Cadrelor Didactice, lector superior (1948-1950), șef al Catedrei de fizică și decan al Facultății de Fizică și Matematică la Institutul Pedagogic din Chișinău (1945-1960), lector superior la Universitatea de Stat din Chișinău (1960-1962) (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 2, ff. 157, 168; ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 65; F. 276, inv. 128, d. 388, ff. 2-5).

565 *Nelea (Nesia) Roll* (1908-?), evreică, născută în orașul Bălți, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Universității din Cernăuți. În timpul războiului sovieto-german s-a refugiat în regiunea Saratov, RSFSR, și a fost angajată în calitate de învățătoare de geografie în școli medii din regiune. În anii 1945-1949 a fost angajată lector superior și șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7; d. 33, f. 6).

566 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 82.

567 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 83.

568 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 1, ff. 139.

569 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94.

570 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 82.

„Pe cine trimite șeful Direcției școli superioare a Ministerului Învățământului din RSSM pentru a înlocui profesorii comuniști cu experiență?”, întrebau cei demisionați într-una dintre reclamațiile adresate secretarului Comitetului orășenesc Bălți. Și tot ei au găsit răspunsul acuzator: „Oameni fără nicio experiență în predare, rude ale unor persoane influente, oameni apropiați lor după spirit”[571]. Își susțineau declarațiile, argumentând că Gheorghe Grosul[572], numit decan al Facultății de Istorie și Filologie în locul lui Moise Vaisman, era „rudă apropiată cu viceministrul Porfire Sulla[573]”, om „fără de partid”, iar în perioada războiului, fiind mobilizat în Armata Roșie, s-a predat nemților și a locuit pe teritoriile ocupate[574]. Mai mult decât atât, fostul decan întreba autoritățile raionale de partid ce urmărea de fapt ministrul prin angajarea acestui Gheorghe Grosul, care, fiind proaspăt absolvent și fără experiență pedagogică și managerială, „puțin probabil că va reuși să organizeze activitatea celor două facultăți”[575]. Pe Panteleimon Bogatîi, care a înlocuit-o pe Dora Poplavskaia în postul de șef al Catedrei de istorie, reclamanții îl acuzau că, fiind activist comsomolist în raioanele din stânga Nistrului înainte de război, a rămas pe teritoriile ocupate și „a trăit bine-merci”, fiind angajat scrib la prefectura județului Tiraspol, iar după război nu a întreprins nicio tentativă de a se restabili în rândurile ULCTM[576]. Pe lângă „încrederea politică”, reclamanții puneau la îndoială profesionalismul și „pregătirea ideologică” a lui Panteleimon Bogatîi.

---

571 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 84.

572 *Gheorghe Grosul* – absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Șef interim al Catedrei de istorie a Institutului Învățătoresc din Bălți (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

573 *Porfire Sulla* (1902-?), moldovean, născut în satul Martinoșa, ținutul Elizavetgrad, gubernia Herson, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii Comerciale din Elizavetgrad (1920) și al Facultății de Fizică și Matematică a Institutului Moldovenesc Pedagogic din Tiraspol (1933). Învățător la diferite școli: de muncă (1921-1923), agricolă (1925-1928), de șapte clase (1928-1931) din mai multe sate ale reg. Kirovograd. Student la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1931-1933). Directorul școlii medii din s. Handrabura, raionul Ananiev, RASSM (1933-1939). Șef de studii la Școala Pedagogică Moldovenească din Balta (1939-1940). Șef al Direcției școli a Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM (1940-1941). Învățător la școala medie dintr-o localitate din reg. Karaganda (1941-1942). Mobilizat în Armata Roșie (1942-1943). Șef al Direcției școli a Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM din Buguruslan (1943-1944), din Soroca (1944-1945) și din Chișinău din 1945. Este interesant că Porfire Sulla nu a fost comsomolist, iar candidat în membri de partid devine la revenirea din evacuare la Chișinău la 8 decembrie 1944 (ANA DAOSP, F. 276, inv. 2, d. 456, ff. 2-5).

574 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 1, f. 139.

575 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 95.

576 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 121, f. 191.

Și pe Boris Vasiliev[577], numit profesor de fizică și didactica fizicii, l-au găsit cu multe „păcate", denunțând că a locuit la Chișinău până la venirea armatelor sovietice în 1940, apoi s-a „evacuat" în Transilvania, unde a studiat la Institutul Politehnic, iar după război a revenit la Chișinău și a fost admis la Institutul Pedagogic Moldovenesc, dar „așa și nu l-a absolvit". În același mod au fost tratați Boris Mihul[578], calificat drept „o persoană cu reputație politică dubioasă", și lectorița Babilunga, soția lui Gheorghe Grosul, aceasta fiind găsită „rudă apropiată a viceministrului Sulla", care „nici măcar nu a absolvit institutul"[579]. Prin aceste numiri, susținea Moise Vaisman, Grigore Dobândă urmărește să consolideze „cuibul de naționaliști" de la Institutul din Bălți. Pe lângă Nicolae Baranovschi, Ignat Chirstea și Ion Covtunenco[580], din acest grup, susținea Vaisman, mai făceau parte alte două persoane cu „biografii suspecte", care se bucură de protecția funcționarilor de la Minister. Este vorba despre două profesoare de „limba și literatura moldovenească", Valentina Marina[581]

[577] *Boris Vasiliev* (1923-?), rus, născut în orașul Chișinău, Regatul României. Absolvent al Facultății de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Lector, profesor de matematică la Catedra de geografie și științe ale naturii a Institutului Învățătoresc din Bălți (1948-1953), lector superior la Catedra de matematică (1953-1964), decan al Facultății de fizică și Matematică (1953-1954; 1956-1961) la Institutul Pedagogic din Bălți. Transferat la Institutul Pedagogic din Leningrad în 1961 (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f, 7).

[578] *Boris Mihul* (1923-?), moldovean, absolvent al Facultății de Geografie și Științe ale Naturii a Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Șef interim al Catedrei de geografie și științe ale naturii la Institutul Învățătoresc din Bălți din 1948 (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f, 6).

[579] ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 85, 94).

[580] *Ion Covtunenco* (1909-1966), ucrainean/moldovean (este indicat diferit în documente), născut în orașul Bender, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Facultății de Filosofie și Literatură a Universității din București (1940). Membru al PC Român (1933-1940). Învățător de matematică și fizică la școala medie nr. 1 din Bender (1940-1941), învățător de matematică și istorie în școala medie din s. Ikrianoe, districtul Astrahan, reg. Stalingrad. Mobilizat în Armata Roșie (1942-1944). Șef al Sectorului școli al Secției județene de învățământ Bender (1944-1945). Secretar responsabil al ziarului județean *Viața nouă* (1945-1947). Lector superior (1947-1953; 1954-1965) și șef al Catedrei de pedagogie și psihologie (1947-1951; 1954-1957), director adjunct pentru activitate didactică și științifică (1951-1953) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Lector superior (1953-1954) la Institutul Învățătoresc din Soroca (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 754, ff. 1-27).

[581] *Valentina Marina,* absolventă a Facultății de Filologie la Universitatea din Iași (1934). Învățătoare de limba și literatura română la Liceul de Fete din Soroca (1937-1940). În anul 1941 a fost deportată împreună cu soțul, deputat în Parlamentul României. În anul 1946 a primit dreptul să revină în RSSM și a fost angajată contabil la Banca de Stat din Bălți. În august 1946 a fost eliberată din funcție la cererea lui Gheorghi Taratin, director al Institutului Învățătoresc din Bălți, și angajată lector la Catedra de limba moldovenească a acestei instituții. Prin ordinul directorului Taratin din 28 august 1948 este eliberată din funcție. Ulterior

și Maria Șciuca[582], ambele deportate în anul 1941 împreună cu soții lor „ca elemente antisovietice", care „nu se știe cum au ajuns în sistemul de învățământ superior" din RSSM[583].

Miopia, „analfabetismul politic" și naționalismul celor doi directori adjuncți erau „probate" de acuzatori și prin faptul că aceștia „nu contribuie la demascarea elementelor antisovietice" și că, dimpotrivă, susțin infiltrarea în organizația de partid a instituției a unor „elemente dușmănoase" în momentul în care justifică intrarea în partid a unor foști membri ai organizației „Straja Țării", afirmând că „«Străjerul» a fost doar o organizație a elevilor, și nu una politică", când „identifică primăria cu sovietul sătesc"[584] și altele. Pentru a-și argumenta vigilența politică, dar și a reduce din numărul susținătorilor „naționaliștilor", la 28 august 1948 directorul Gheorghi Taratin o concediază pe Valentina Marina pentru că „nu are pregătirea științifică necesară [...], predă de pe pozițiile obiectivismului burghez, apolitic și fără a ține cont de fondul slav al limbi moldovenești", deși tot Gheorghi Taratin o găsise ca angajată la o bancă din Bălți și o angajase în calitate de profesoară de limba moldovenească în ianuarie 1947[585].

Cei învinuiți de naționalism au recunoscut că au admis unele expresii din cele denunțate (Nicolae Borodavchin), dar nu au acceptat și au respins faptul că ele fac parte din categoria celor calificate de colegii lor drept „naționaliste". Ei au declarat că scopul lor este să asigure un proces didactic în limba maternă a studenților înmatriculați la Institut, iar acuzațiile persoanelor eliberate prin ordinul ministrului și ale susținătorilor lor nu sunt decât încercări de a-i discredita, de a se răzbuna pe cei doi directori adjuncți și unii funcționari de la Ministerul Învățământului pentru insistența lor de a crea un institut „moldovenesc și pentru moldoveni", așa cum au promis autoritățile sovietice.

În stenogramele luărilor de cuvânt ale lui Ignat Chirstea și Nicolae Borodavchin se simte indignare și revoltă în raport cu colegii lor, veniți

a fost angajată învățătoare de limba moldovenească la școala medie din or. Telenești (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 63).

582 *Maria Șciuca* (1905-?), moldoveancă, născută în satul Florești, ținutul Soroca, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de Filosofie și Filologie a Universității din Iași (1936). A fost angajată în calitate de învățătoare de limba română la gimnaziul din Edineț (1936-1938), la școala medie din s. Baraboi, județul Bălți (1940-1941), și la școala nr. 1 din Bălți (1944-1945). Lector superior (1945-1958) și șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească (1946-1950) la Institutul Învățătoresc din Bălți (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 363, ff. 1-6).

583 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94.

584 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 53.

585 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 63-74.

sau delegați din afara RSSM, care, consideră Chirstea și Borodavchin, nu respectă populația autohtonă, manifestă un comportament de „frate mai mare”, îmbinat cu un șovinism velicorus și superioritate sovietică și nici măcar nu-și îndeplinesc obligațiile funcțiilor în care au fost puși. Fracțiunea moldovenilor era indignată de faptul că veniții la Bălți pentru a construi instituția de învățământ superior pedagogic s-au depravat și s-au dedat unor vicii incompatibile posturilor și misiunii care li s-au încredințat.

Ignat Chirstea, spre exemplu, declară că „directorul se comportă obraznic cu tinerii moldoveni numiți lectori la institutul nostru. Aceștia sunt obligați să aștepte câte patru ore în anticameră, iar directorul nu-i primește în audiență pentru că stă la taclale cu Vaisman [...] și pe deasupra îi numește netrebnici”[586]. De asemenea, Ignat Chirstea s-a simțit ofensat și umilit când a trebuit să asigure interimatul funcției de director al institutului, iar Gheorghi Taratin i-a interzis să gestioneze vreo problemă în lipsa lui, cu excepția celor din sectorul de care era responsabil în virtutea postului de șef al Secției învățământ cu frecvență redusă. Este interesant faptul că cei doi directori adjuncți se pare că nu puteau înțelege de ce pretenția lor de a cunoaște limba română și a preda studenților în limba lor maternă este calificată drept „naționalism”. „Nu recunosc niciunul dintre «păcatele» care mi se impută, și anume că aș fi naționalist [...]. Nu sunt după natura mea naționalist”[587], susține Nicolae Borodavchin și repetă de mai multe ori că la Institut este nevoie de persoane „care cunosc limba moldovenească”. Totodată, el susține că este „anormal faptul că disciplina marxism-leninismul și un șir de alte discipline se predau în limba rusă în grupele cu predare în limba moldovenească”. El afirmă că a insistat de mai multe ori pe lângă ministrul învățământului să delege la Institutul din Bălți specialiști care cunosc limba maternă a studenților[588]. Directorul adjunct responsabil de activitatea didactică și-a susținut poziția în cadrul mai multor ședințe la care s-au discutat „manifestările de naționalism” la Institutul din Bălți, argumentând că studenții moldoveni nu cunosc limba rusă deloc sau nu o cunosc suficient de bine pentru a asimila materiile academice într-o limbă străină lor, fapt care le influențează reușita academică și, mai ales, le permite unor cadre didactice rusolingve să facă generalizări disprețuitoare și denigratoare la adresa capacităților intelectuale ale studenților din grupele cu predare în limba română[589]. Respinge acuzațiile

586 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 38.
587 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 22.
588 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 22.
589 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6 .

că ar fi „analfabet politic" și argumentează că a citit operele fondatorilor marxism-leninismului, iar în 1947 chiar a „condus un seminar de studiere a biografiei tov. Stalin", ceea ce nu au făcut nici unii care se declară comuniști adevărați. În încheierea discursului său, directorul adjunct și comunistul Borodavchin declară ofensat: „Mă obligați să nu cred în adevăr"[590]. Nici Ignat Christea nu recunoaște că ar fi fost vreodată naționalist sau „analfabet politic" și repetă la toate adunările la care a fost chemat că învinuirile care i se aduc sunt nefondate.

Cei doi „naționaliști" resping punctual și acuzațiile de antisemitism pe care le-au adus colegii și susțin că ele sunt născocite drept răspuns la opiniile lor față de anumite „nereguli", identificate de cei doi în activitatea Institutului sau ale organizației de partid. Ignat Chirstea nu renunță la părerea, exprimată anterior, că organizația de partid a Institutului a comis o greșeală serioasă, admițând intrarea Hannei Stolear în rândurile partidului, or, consideră el, aceasta are o origine socială nesănătoasă, „mama fiind proprietară a unei dugene și însăși Stolear vindea în acea dugheană". În calitatea sa de adjunct al secretarului organizației primare de partid, Ignat Chirstea susține că s-ar fi opus intrării în partid a oricărei alte persoane pe care ar fi considerat-o „nedemnă" și că nu e vorba despre apartenența etnică a individului. În aceeași ordine de idei, susțin cei doi directori adjuncți, faptul că persoanele cărora li s-a refuzat angajarea la Institut erau de etnie evrei nu are nimic cu antisemitismul. „Este absolut greșit", susține Ignat Chirstea, căci aceste persoane „nu cunosc limba moldovenească" și, din acest motiv, nu pot preda în grupele de studenți moldoveni. Aceasta este cauza respingerii candidaturilor lor și „continui să susțin acest lucru"[591].

Pentru a-și fortifica opinia despre neprofesionalismul și „necorespunderea pentru funcție" a directorului și cadrelor eliberate, directorul adjunct Chirstea susține că Institutul nu este pregătit pentru noul an de învățământ și că directorul Taratin „ne amețește", comunicându-ne informații ce nu corespund realității: „...Cifrele anunțate ale admiterii sunt false [...], studenții nu sunt asigurați cu locuri de cazare în cămin [...], sobele nu sunt pregătite pentru sezonul rece, mobilier nu există". Mai declară că pe lângă faptul că directorul „este un bețiv" și afemeiat, el a abandonat grijile Institutului și „este preocupat doar de bârfe și intrigi", acesta „stimulează pe clevetitori", așa cum este Valentina Proșcenko, „care, în loc să muncească în laboratorul care i-a fost încredințat, face muncă de secretar personal

[590] ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 24.
[591] ANA DAOSP, F. 43. inv. 94, d. 5, f. 23.

al directorului" și, deci, a fost eliberată din funcție motivat. Nicolae Borodavchin susține acuzațiile aduse de Ignat Chirstea lui Gheorghi Taratin și confirmă că iresponsabilitatea directorului l-a făcut să ceară ministrului Artiom Lazarev să-l elibereze pe Gheorghi Taratin din funcția de director al Institutului Învățătoresc din Bălți[592].

Directorii adjuncți ai Institutului din Bălți au fost susținuți de ministrul adjunct Sulla, care, prezent la adunare, a confirmat faptul că verificarea Institutului a demonstrat că instituția nu este pregătită pentru a începe noul an de învățământ, iar vinovat de situația respectivă este directorul Taratin. Încercând să-i protejeze pe cei doi de acuzațiile de naționalism, ministrul adjunct susține că „înlocuirea lectorilor cu cei care cunosc limba moldovenească se explică și prin faptul că studenții dumneavoastră au apelat la noi cu o plângere că nu înțeleg lecțiile care se țin în limba rusă"[593], dar a promis că va mai verifica o dată calificările tinerilor absolvenți ai Institutului din Chișinău delegați la Bălți.

Coaliția directorului Institutului, secretarului organizației de partid și cadrelor didactice destituite prin ordinul ministrului, la care au aderat și alți câțiva lectori, a fost susținută de Comitetul orășenesc de partid Bălți prin intermediul lui Ivan Bolșakov[594], reprezentant al autorităților de partid de la Bălți, prezent la adunare, și lector prin cumul la Catedra de marxism-leninism a Institutului din Bălți. Bolșakov a ținut să dea rezonanță republicană și poate mai mult conflictului dintre cele două fracțiuni conturate la Institutul din Bălți. Într-un stil arogant și utilizând un limbaj propagandistic, experimentat în funcția de șef al agitației și propagandei de la Bălți, Ivan Bolșakov dă amploare conflictului. El susține că „îndrăzneala taberei nesănătoase"[595] este stimulată de Dobândă și de alte persoane de la Ministerul Învățământului, susținute de însuși ministrul Artiom Lazarev, cel care a semnat ordinul de „alungare a comuniștilor-specialiști

---

592 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 39.

593 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.

594 *Ivan Ilici Bolșakov* (1899-?), rus, născut în orașul Nijni Novgorod, gubernia Nijni Novgorod, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din or. Gorki (1938). Membru de partid din 1921. Înainte de război a fost angajat în organele NKVD din RSS Kazahă. În anii războiului a fost antrenat în posturi pe linie de partid în reg. Gorki (1941-1944). Din anul 1945 este șef al Secției agitație și propagandă al Comitetului orășenesc de partid Bălți, iar prin cumul – lector și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Bălți (1945-1948). Din anul 1948 – șef al Secției propagandă și agitație a CC al PC(b)M. În decembrie 1949 este transferat în postul de lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Tiraspol (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 11, 60).

595 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, ff. 37-38.

și i-a înlocuit pe cei din urmă cu personal didactic fără de experiență și cu reputație îndoielnică”[596]. Insinuând că Ministerul Învățământului al RSSM „nu are o abordare politică a politicii de personal”, că nu contribuie la consolidarea Institutului și că, dimpotrivă, acțiunile ministrului „miros a naționalism”, Ivan Bolșakov cere Comitetului orășenesc de partid Bălți „să raporteze către CC al PC(b)M, care să identifice cine este vinovat de crearea acestei situații la Institut”[597].

Un alt mijloc de luptă al celor „invitați” să creeze învățământul superior în RSSM era jonglarea cu acuzații din arsenalul politico-ideologic. Prin urmare, „naționaliștilor de la institut” și susținătorilor lor de la Minister li s-a imputat că „luptă împotriva comuniștilor” și „promovează elementele antisovietice”. Fiecare dintre vorbitorii la ședințele adunării de partid din rândul „acuzatorilor” a declarat că „Borodavchin și Chirstea [...] îi compromit pe adevărații comuniști”, că prin concedierea celor cinci comuniști (apoi, pe măsură ce prindeau la curaj, numărul lor a crescut până la șapte) de la Institut „rândurile organizației noastre de partid au fost devastate” ș.a.m.d. Se pare că aceștia erau convinși că cea mai importantă sau singura calitate care le asigură funcțiile, pozițiile ierarhice reale și imaginate, dar și posturile în instituțiile de învățământ din RSSM era cea de a fi membru de partid, iar calitățile profesionale erau de ordin secundar și neimportante. Și ministrului adjunct Sulla i se reproșează că nu pricepe că „formarea cadrelor naționale are loc într-o atmosferă a luptei de clasă”, or, fiind anunțat de directorul Gheorghi Taratin că „toți cei eliberați sunt comuniști”, nu a luat nicio măsură și „nici astăzi nu poate explica acest fenomen monstruos”[598].

Deși reprezentantul CC al PC(b)M a declarat în încheierea adunării că „specialiștii care activează în republica moldovenească trebuie să cunoască limba moldovenească”, dispozițiile rezoluției adunării organizației primare de partid din 27 august 1948 favorizau fracțiunea rusolingvă și pe cei care se considerau nedreptățiți prin ordinul ministrului Lazarev. Biroului de partid i s-a încredințat misiunea să investigheze cazul și să raporteze la următoarea ședință a organizației primare de partid. Comuniștii Institutului din Bălți au mai decis să solicite Comitetului orășenesc de partid Bălți „să clarifice dispozițiile din ordinul ministrului de la 20 august privind concedierea în masă și eliberarea din muncă a specialiștilor-membri de partid și înlocuirea acestora cu lectori mai puțin calificați

596 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.
597 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.
598 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 38.

și fără experiență de predare" și „să aducă în atenția Ministrului Învățământului acțiunile greșite ale lui Grigore Dobândă, șeful Direcției școli superioare, care, în loc să susțină institutul în procesul de pregătire pentru noul an universitar, a cultivat și creat un mediu anormal în institut prin răspândirea zvonurilor despre înlăturarea directorului, concedierea unui număr de profesori etc."[599].

Dispozițiile care dominau colectivul didactic s-au transmis și studenților. Unul dintre studenții comuniști ai Facultății de Istorie anunța alarmat adunarea de partid că grupa de istorie s-a scindat în două părți – „dintr-una fac parte studenții de pe malul stâng al Nistrului, din cealaltă – cei de pe malul drept", iar cei „de pe malul drept" sunt aroganți și manifestă o atitudine disprețuitoare față de unii lectori, care le vorbesc stâlcit limba și nu se ridică la nivelul profesorilor de altădată. Și lectorița Hanna Stolear, care cunoștea bine limba română, dar preda istorie studenților moldoveni în limba rusă, se lamenta la aceeași adunare că situația de la Facultatea de Istorie este una „nesănătoasă", „întrucât studenții Tanasov și Guțu, care au luptat în armata lui Antonescu, au ajuns să conducă organizația comsomolistă [...], propagă ideea că toate disciplinele trebuie să li se țină în limba moldovenească și manifestă dispreț pentru studiul limbii ruse"[600].

În consecință, deși balanța deciziilor adunărilor de partid înclina în favoarea comuniștilor, care se considerau nedreptățiți, amploarea discuțiilor și transferarea conflictului în mediul studențesc au determinat externalizarea lui. Cazul „naționaliștilor" de la Institutul din Bălți a ajuns subiect de discuție în presa de partid, apoi pe agenda Comitetului orășenesc de partid și a Biroului CC al PC(b)M.

Antecedentele „exploziei naționalismului" la Bălți

Premisele conflictului s-au format chiar de la crearea Institutului Învățătoresc din Bălți[601]. Institutul și-a început activitatea cu un corp didactic eterogen, adunat o parte din școli și instituții medicale, de partid din Bălți, alții demobilizați din armată sau delegați din diferite regiuni ale Uniunii Sovietice. Niciunul dintre cei 12 lectori nu deținea vreun titlu științific sau științifico-didactic sau experiență de muncă într-o instituție de învățământ superior (*tabelele 2 și 3*) și doar jumătate dintre ei vorbeau românește[602].

---

599 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 44.

600 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 45.

601 În conformitate cu Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 14 martie 1945, la începutul anului academic 1945-1946 a fost fondat Institutul Învățătoresc din Bălți.

602 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 7-8, 17.

Deficitul de personal calificat a determinat autoritățile Institutului să angajeze persoane care au urmat studii superioare în universitățile din România (10 persoane din totalul de 22 de cadre didactice angajate în anul 1947-1948), contribuind în acest mod la creșterea până la 40% a ponderii elementului autohton (9 moldoveni), în special la catedrele de științe ale naturii, matematică și fizică[603].

Eterogenitatea socială și etnică, nivelurile diferite de educație și formare profesională, calificarea profesională diferită și altele nu puteau contribui la crearea imediată a unui colectiv didactic profesionist și orientat spre realizarea misiunii pe care i-a atribuit-o statul sovietic școlii superioare moldovenești. Chiar dacă majoritatea celor care au fost acceptați de regim la catedrele instituțiilor de învățământ superior (deși nu corespundeau după diferite criterii, ca „studii burgheze”, origini sociale neconforme, aflarea pe „teritoriile ocupate” sau altele) au consimțit să colaboreze profesional și nu și-au exteriorizat imediat atitudinile față de noua școală sovietică, experiența lor de viață și de muncă într-o instituție sovietică i-a determinat uneori, conștient sau mai puțin, să admită la ore sau în discuțiile cu studenții și colegii comparații ale realităților sovietice cu altele, cunoscute în perioada interbelică în România sau în țările occidentale pe care le-au vizitat sau unde și-au făcut studiile. Aceste paralele nu erau în favoarea realităților din Uniunea Sovietică. Directorul Taratin consemnează astfel de situații în rapoartele pe care le semna, lăsând în unele documente și exemple, așa cum este cazul Teodorei Bulat[604]. Cea din urmă, profesoară de zoologie, „fiind incapabilă să aprecieze critic faptele vieții și culturii burgheze și exprimând uneori satisfacție față de bunăstarea exterioară și confortul vieții europene”, susține raportorul, le-a vorbit studenților „despre confortul căminelor Universității din Iași și despre laboratoarele excelente de acolo”, unde a fost fericită să locuiască și să învețe[605]. Comuniștii organizației primare de partid incriminau și altor lectori ai Institutului din Bălți (Nesia Roll, Haritina Colesnicova[606], Boris

---

603 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 2.

604 *Teodora Bulat* (1901-?), moldoveancă, născută în satul Cornești, ținutul Bălți, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de Agronomie din Chișinău a Universității din Iași. Dosarul de arhivă consemnează faptul că în perioada războiului sovieto-german a locuit „pe teritoriile ocupate” în or. Bălți. În septembrie 1945 a fost transferată de la Școala Pedagogică din Bălți în postul de lector responsabil de predarea zoologiei la Catedra de științe ale naturii și geografie la Institutul Învățătoresc din Bălți (1945-1949) (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 7, 61; d. 33, f. 6).

605 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 4.

606 *Haritina Colesnicova* (1912-?), ucraineancă, născută în satul Lipoveni, ținutul Bălți, gubernia

Rozental[607]) că „nu înțeleg orânduirea noastră socialistă" și „laudă peste măsură instituțiile de învățământ superior și profesorii din universitățile românești"[608]. În baza mai multor „semnale" de acest fel, identificate și în rapoartele altor instituții de învățământ din RSSM din perioada campaniilor împotriva „slugărniciei față de Occident", ne permitem să nu considerăm singular cazul relatat de directorul Taratin și să admitem că cei nouă lectori „cu studii burgheze", angajați la Bălți în anul 1948, își permiteau mai des asemenea comparații, dacă ținem cont de realitățile vieții sovietice postbelice. Ne convinge și directorul Taratin, care susține, în concluziile la raportul amintit, că „asemenea fapte de adulare a modului de viață și a culturii occidentale" produceau ample discuții, iar „colectivul institutului lua prompt atitudine împotriva unor așa tip de manifestări [*subl. n.*]"[609].

În afara percepției diferite a lumii din afara Uniunii Sovietice, o altă diferență care a contribuit la coalizarea cadrelor didactice în cele două fracțiuni, aflate în relație de opoziție la începutul anului academic 1948-1949 a fost interpretarea diferită a școlii naționale. O bună parte a moldovenilor originari din stânga Nistrului au fost delegați la Bălți în calitate de oameni de încredere ai regimului. Fiind comuniști, a căror loialitate a fost testată inclusiv în timpul războiului, regimul i-a văzut ca sprijinul său în procesul de sovietizare a RSSM. Iar ei au fost atât de naivi să creadă în promisiunile propagandistice ale regimului cu privire la cultura și școala națională. În calitatea lor de membri de partid, obligați de a se instrui continuu ideologic și politic, suntem siguri că ei cunoșteau prevederile Constituției sovietice (1936), citiseră „operele clasicilor" sau, cel puțin, știau superficial principiile bolșevice ale politicii naționale formulate de Stalin în *Marxismul și problema națională* și ideile leniniste și staliniste despre școala și limba națională. Doar că atunci când au fost implicați direct în construcția unei școli superioare, pe care au crezut-o moldovenească și în limba moldovenească, realitățile descoperite au fost altele și cei numiți „naționaliști" sunt nevoiți să-și recunoască decepția[610].

Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Universității din Iași. Dosarul de arhivă consemnează faptul că în perioada războiului sovieto-german a locuit „pe teritoriile ocupate" și a predat chimia la gimnaziul din or. Bălți. Lector superior (profesor de chimie) la Catedra de științe ale naturii și geografie a Institutului Învățătoresc din Bălți (1945-1949) (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7, 61; d. 33, f. 6).

607 *Boris Rozental*, absolvent al Universității din Iași (1937). În anii 1945-1949 a fost angajat lector superior la Catedra de fizică și matematică a Institutului Învățătoresc din Bălți (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 7).

608 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, ff. 17, 23.

609 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 4.

610 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 24,

În lipsa unor premise obiective pentru construirea unui sistem de învățământ care să cuprindă exhaustiv toate categoriile populației ce trebuiau alfabetizate prin școala sovietică, cadrele didactice și științifico-didactice importate în RSSM, fiind în paritate numerică cu cei care își spuneau moldoveni la Institutul din Bălți, au fost desemnați în funcțiile decizionale, au impus în scurt timp limba rusă ca limbă de studiu și, pe lângă literatura științifică și didactică în limba rusă adusă în RSSM, au adus și modul de viață și de acțiune de tip sovietic și socialist. Chiar dacă autoritățile republicane le recomandau să învețe limba băștinașilor[611], și în acest scop, la Institutul Învățătoresc din Bălți au fost deschise cursuri de studiere a limbii moldovenești, despre care nimeni nu știa de ce nu au mai funcționat[612], rusolingvii ajunși la catedrele acestei instituții nu s-au grăbit să învețe limba română. Nu se deranjau nici că studenții moldoveni cărora le predau materii academice dificile nu-i înțelegeau deloc sau suficient pentru a reuși. De altfel, nu-i stingherea nici faptul că studenții, care răspundeau la seminare și susțineau examenele în limba moldovenească, povesteau ce știau sau comiteau greșeli, iar studentul-interpret le corecta în procesul traducerii răspunsului[613]. Ba, dimpotrivă, când erau îndemnați să învețe limba română, replicau că „o parte dintre studenții din grupele moldovenești cunosc limba rusă suficient pentru a înțelege materiile pe care le predau” și invocau drept cauză de bază a nereușitei academice faptul că mulți dintre studenții Institutului au locuit „pe teritoriile ocupate” și sunt absolvenți ai instituțiilor de învățământ românești. Apoi, pentru că au fost educați în spiritul „culturii burgheze românești” și sunt îndoctrinați „cu ideologii fasciste”, refuză să studieze limba rusă[614]. Panaceea propusă de ei era „intensificarea educației politico-ideologice” și creșterea numărului de ore pentru învățarea limbii ruse[615], deși, începând cu anul de învățământ 1948-1949, Ministerul Învățământului al RSSM a dispus introducerea studiului obligatoriu al limbii ruse în grupele academice naționale prin transferul disciplinei limba străină în categoria celor opționale și al orelor eliberate în contul limbii ruse[616]. Căutau să impună prin diferite metode limba rusă în calitate de limbă de studiu și de comunicare în cadrul instituției. Cereau repetat profesorilor moldoveni să le

611 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 24.
612 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 5.
613 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 52, d. 2, f. 28; ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 12,
614 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.
615 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, ff. 12-13.
616 ANA DGAN, F. 2991, inv.1, d. 53, f. 2.

vorbească studenților în limba rusă, inclusiv în afara orelor, la consultații, la interminabilele adunări comsomoliste, de partid, sindicale, la orele de educație politică etc.

Odată cu alegerea lui Nicolae Borodavchin în postul de secretar al organizației primare de partid și a lui Ignat Chirstea drept adjunctul lui în mai 1947[617], în procesele-verbale ale ședințelor organizației și biroului de partid se întâlnesc tot mai des observații de tipul „deși sunt angajați de trei ani la Institut"[618], unii lectori nu cunosc deloc limba moldovenească, „o subestimează total" și nici nu recunosc necesitatea învățării limbii materne a studenților lor[619]. Apoi s-a trecut de la observații la acuzații, care au crescut în intensitate proporțional insistențelor fracțiunii rusolingve de a mări numărul de ore de limba rusă și de a îmbunătăți educația politico-ideologică a studenților pentru a-i convinge să învețe limba rusă. Pentru a nu excita spiritele velicoșovinismului rusesc, dar și pentru că ei înșiși erau comuniști convinși și credeau în puterea educației comuniste de a crea omul nou al epocii socialiste, „naționaliștii de la Bălți" au pus accentul și au exploatat situația materiilor ideologice. Prima pe listă a fost disciplina „Fundamentele marxism-leninismului", predată la Bălți exclusiv în limba rusă, or, niciunul dintre lectorii angajați la Catedra de marxism-leninism (Nikolai Konev[620], Mihail Titov[621] și Victor Karpenko[622]) nu cunoștea limba

---

[617] ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 4, f. 1.

[618] ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 27.

[619] ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 52, d. 2, f. 29.

[620] *Nikolai Konev* (1905-?), rus, absolvent al Școlii Superioare de Partid din Moscova (1944). Doctor în științe istorice (1951). Lector, conferențiar (1947-1951), șef al Catedrei de marxism-leninism (1947-1949 și 1950-1951) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 33, f. 6).

[621] *Mihail Titov* (?-?), rus, absolvent al Institutului Pedagogic din Leningrad (1927). Lector superior și șef interimar al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Bălți (?-1949) (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

[622] *Victor Karpenko* (1912-?), rus, născut în orașul Rej, ținutul Ekaterinburg, gubernia Perm, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii Pedagogice din Irbit, reg. Perm, RSFSR (1931), al Facultății de Pedagogie la Institutul Pedagogic „Herzen" din Leningrad (1934) și al Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Sverdlovsk (1939). Director adjunct și profesor de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc de Limbi Străine din or. Sverdlovsk (1931-1941). Șef al Secției de învățământ al or. Sverdlovsk (1941-1942). Audient al Cursurilor de pregătire a muncitorilor pentru activități speciale ale Regiunii militare Ural (1942). Adjunct al șefului statului-major pentru comunicații speciale, secretar de partid (1942-1944) și șef al statului-major al batalionului nr. 167 de întreținere a aerodromurilor în Grupul de Sud al forțelor sovietice de ocupație (VIII.1944-III.1946). După demobilizare, a fost angajat șef al Secției de învățământ al Comitetului Executiv al județului Bălți (1946-1948). Lector superior suplinitor (1.IX.1946-17.X.1953), șef al Catedrei de marxism-leni-

română[623]. Apoi studenții au fost convinși să ceară predarea disciplinelor în limba maternă, invocând necunoașterea limbii ruse, fapt interpretat de lectorii care nu cunoșteau limba română drept „un moft al studenților-moldoveni, care cer privilegii doar pentru că sunt moldoveni"[624]. După care, stimulați de ordinele și dispozițiile scrise în limba română și semnate de Grigore Dobândă și de ministrul Artiom Lazarev[625], „reprezentanții națiunii autohtone" și-au ținut în limba română discursurile la ședințele Consiliului științific al Institutului, la adunările de partid, comsomoliste și alte ședințe și activități organizate la Institut. Acest fapt a constituit un alt motiv pentru iritarea rusofonilor și pentru o nouă demonstrație a șovinismului și disprețului lor față de populația autohtonă și limba română. Este semnificativ faptul că în procesele-verbale, discursurile ținute în limba română sunt fixate cu sintagma lectorul sau studentul „a vorbit în limba moldovenească", fără a înregistra și conținutul exprimat[626].

Analiza stenogramelor, a proceselor-verbale și a altor documente și evoluția discuțiilor în cadrul adunărilor organizației și biroului de partid ale Institutului denotă un conflict serios între cele două fracțiuni, care s-a aflat mult timp în faza latentă: membrii celor două tabere se „încolțesc" subtil pe diferite chestiuni, nu doar pe problema lingvistică. Exista și o concurență pentru posturile și funcțiile de conducere din instituție și mai ales pentru cele din organizația de partid. Ping-pongul de acuzații dintre directorul Taratin și adjunctul său Borodavchin este susținut de acoliții celor doi. Când Ignat Chirstea a fost propus membru al biroului organizației de partid a Institutului, Șkardenko[627] (care menționează că a fost eliberat nefondat din funcție) s-a repezit să respingă propunerea, susținând că „tov. Chirstea nu poate fi membru al biroului de partid din cauza că este infantil politic"[628], dar, de fapt, prezența lui Ignat Chirstea în biroul de

---

nism (1949-1950, 1953) și adjunct al directorului pentru activitate didactică și științifică (13.II.1949-17.X.1953) la Institutul Învățătoresc din Bălți. În 1953 a fost transferat în funcția de șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Iujno-Sahalinsk (AUSARB, F.1, inv. 3, d. 117, ff. 1-18).

623 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6.

624 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.

625 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 16, f. 29.

626 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 13.

627 *Șkardenko* (prenumele nu este cunoscut) – laborantă la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Bălți, membru de partid. A fost eliberată din funcție pentru răspândirea bârfelor despre șeful de catedră și alți colegi, organizarea intrigilor, degradare morală și ideologică (ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 6).

628 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.

partid ar fi consolidat numeric fracțiunea moldovenilor în organele de conducere ale Institutului.

Comuniștii rusolingvi de la Institutul din Bălți îi desconsiderau pe ceilalți colegi, acuzând Ministerul Învățământului de neglijență în selectarea personalului didactic, precum și că li s-ar fi „creat impresia că unii lectori au fost angajați doar pentru a umple locurile vacante". Le imputau profesorilor care au locuit și studiat în România că „nu cunosc metodologia marxistă" și „nu sunt în stare să evalueze corect evenimentele trecutului și prezentului", că utilizează expresii și locuțiuni verbale românești, străine limbii moldovenești și astfel periclitează procesul de educare și formare a învățătorilor pentru școala din RSSM[629]. Studiile în afara spațiului sovietic, puțina cunoaștere a marxism-leninismului sau a limbii ruse erau motive suficiente pentru a pune la îndoială profesionalismul sau loialitatea angajaților cu origini non-sovietice. Iar dacă „Celălalt" îndrăznea să se implice în luarea deciziilor sau să-i contrazică în vreo problemă, reacția nu întârzia să se manifeste prin acuzații virulente de „șovinism", „naționalism burghez", „infantilism politic", „lipsa educației ideologice", „fascism" și altele.

Cele două fracțiuni s-au provocat reciproc. De la exprimarea spontană și episodică a dezacordului față de anumite comportamente arogante cu pretenții de superioritate ale colegilor lor rusolingvi și față de politicile directorului Taratin, cei doi directori adjuncți, susținuți de funcționari de la Ministerul Învățământului, au trecut la fapte.

Pentru a asigura predarea disciplinelor academice în limba română, directorii adjuncți Nicolae Borodavchin și Ignat Chirstea, funcționarii de la Minister Grigore Dobândă, Porfirie Sulla și ministrul Artiom Lazarev au susținut angajarea la catedrele Institutului din Bălți a persoanelor care cunosc limba română. Din nefericire pentru ei, dar din fericire pentru studenți, majoritatea lor au făcut studii profesionale în România și o bună parte a celor selectați pentru posturile didactice fuseseră angajați în perioada interbelică și a războiului în diferite instituții de învățământ românesc. Comuniștii petiționari au exploatat situația și s-au arătat deranjați tocmai de faptul că înalții funcționari ai Ministerului Învățământului susțineau intențiile lui Borodavchin, Chirstea și Dobândă de a lăsa să pătrundă în Institut „diferite elemente dușmănoase" și se erijau în postura celor nedreptățiți, căci tocmai ei, „comuniști cu experiență" și „veterani de război", nu erau prețuiți și apreciați, în timp ce persoane cu biografii suspecte, ca Maria

629 ANA DAOSP, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 24.

Șciuca și Valentina Marina, care „au servit la români", nu doar că au fost angajate la catedre, dar au fost și decorate cu distincții de stat[630]. Încercarea lui Grigore Dobândă de a demonstra că „nu toți învățătorii-basarabeni erau naționaliști reacționari" și că „învățătorii de pe malul drept nu pot fi numiți criminali" doar pentru faptul că au fost angajați în școala românească[631] nu a convins cealaltă tabără. Argumentele funcționarului ministerial nu se pretau pe interesele celor veniți din afara RSSM de a-și păstra pozițiile profesionale și privilegiile pe care le-au obținut odată cu postul.

Pe de altă parte, ministrul Artiom Lazarev a susținut și a promovat necesitatea înlocuirii lectorilor rusofoni cu lectori vorbitori de limbă română la Institutul din Bălți. De exemplu, în urma unui control al Catedrei de istorie, lectorița Dora Poplavskaia a fost găsită că predă orele „la un nivel ideologic și teoretico-științific cu totul scăzut", ministrul explicând „starea dăunătoare" de la catedră inclusiv prin necunoașterea limbii moldovenești de către lectorii angajați. În ordinul cu privire la remedierea situației la această catedră, Artiom Lazarev dispunea Direcției personal a Ministerului ca „grupele de studenți moldoveni să fie îndestulate cu predarea istoriei în limba moldovenească"[632].

O altă încercare a celor numiți „naționaliștii" de a se implica în procesele decizionale și de a crește ponderea moldovenilor în organele de conducere ale Institutului a fost propunerea de a alege în Comitetul organizației comsomoliste și câțiva comsomoliști fără experiență, „având-u-i în vedere, desigur, pe studenții autohtoni, originari de pe malul drept". Drept răspuns, comuniștii lui Gheorghi Taratin au acuzat inițiatorii demersului că „au încercat să aleagă un Comitet comsomolist exclusiv din rândurile reprezentanților naționalității autohtone"[633].

După verificarea examenelor de absolvire ale primei promoții a Institutului din Bălți, Colegiul Ministerului Învățământului a conchis că „absolvenții nu cunosc prea bine materiile pe care le-au studiat și nu sunt pregătiți pentru activitatea didactică în clasele V-VII din școlile republicii"[634], numind o comisie[635] pentru verificarea catedrelor de psihologie și

630 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 102.

631 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 69-70.

632 ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 34, ff. 102-108.

633 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 78.

634 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 23.

635 Comisia era formată din Petru Craciun, șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie de la Institutul Învățătoresc din Tiraspol, Vera Verina, șef al Catedrei de geografie, și Nichita Chiricenco, șef al Catedrei de istorie de la Institutul Pedagogic din Chișinău.

pedagogie, de istorie, geografie și științe ale naturii și a activității directorului. În urma controlului, respectiva comisie a fixat un șir de nereguli în politica de personal promovată de directorul Taratin, în activitatea didactică și științifică a Institutului, în procesul de admitere și exmatriculare a studenților, în gestiunea bugetului și salarizarea cadrelor didactice și altele. Comisia a conchis în raportul prezentat superiorilor că „directorul Taratin nu manifestă un comportament specific unui director de institut sovietic, ci unul de feudal pe ocina sa" și că „administrația lui Taratin este una eșuată"[636], iar Ministerul Învățământului a eliberat din funcții câțiva acoliți de ai directorului Taratin, care nu corespundeau posturilor în care au fost angajați. Pentru că „Taratin nu poate admite că un biet moldovean nenorocit, păcătos și ticălos a îndrăznit să-i indice asupra acțiunilor lui cu adevărat ilegale în administrarea Institutului, mai ales în ceea ce privește activitatea didactică și de educație, pe care el o desfășoară fără a ține cont de specificul condițiilor din republica noastră, și pentru că a deconspirat faptele lui imorale și utilizarea abuzivă a fondurilor bugetare"[637], după cum scria Grigore Dobândă într-o notă informativă, directorul Taratin a purces la organizarea unei cruciade deschise împotriva funcționarului de la Minister, care, la rândul lui, și-a găsit susținători în persoana celor doi directori adjuncți, nemulțumiți de situația de la Institutul din Bălți, și a lectorului Ion Covtunenco.

Externalizarea cazului

La 2 octombrie 1948 ziarul de Bălți *Comunistul* publică două articole – „Naționalismul burghez – arma dușmanului de clasă" și „Să demascăm naționaliștii burghezi din Institutul Învățătoresc din Bălți și pe susținătorii lor", în care Nicolae Borodavchin, Ignat Chirstea, Ion Covtunenco și Grigore Dobândă erau învinuiți că „incită studenții la conflicte etnice, răspândesc zvonuri că toate lucrările de secretariat degrabă se vor face în limba moldovenească și rușii nu vor mai avea ce căuta în republică" și altele, acuzând profesorii sus-numiți de „naționalism burghez, care șubrezește unitatea popoarelor URSS și face jocul intervenționiștilor"[638]. În urma controlului, Comitetul orășenesc de partid Bălți a stabilit că „faptele descrise în ziar s-au întâmplat cu adevărat", incriminându-le lui Borodavchin și Chirstea că „nu au mobilizat studenții să învețe limba rusă și

---

636 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 27-29.

637 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 67.

638 *Коммунист. Орган Бельцкого Горкома КП(б) Молдавии и городского Совета депутатов трудящихся,* № 93, 2 октября 1948 г., с. 1.

cadrele didactice să studieze limba moldovenească [...], că au cerut ministrului învățământului al RSSM să înlocuiască decanii și șefii de catedre doar pentru că nu cunosc limba moldovenească și astfel au inițiat procesul de izgonire a cadrelor didactice comuniste neindigene”[639]. Cazul de la Institutul din Bălți a fost discutat în câteva ședințe la Biroul Comitetului orășenesc de partid din Bălți și celor doi directori adjuncți li s-a aplicat „mustrare cu înscriere în dosarul personal”, iar Biroul și-a asumat dreptul să anunțe CC al PC(b) despre faptul că „Ministerul Învățământului al RSSM nu conduce satisfăcător Institutul Învățătoresc din Bălți” și despre „destituirea nemotivată a unui grup de lectori-comuniști către începutul noului an de studii”[640] .

Urmare a sesizării respective, Secția școli a CC al PC(b)M a verificat la începutul anului de învățământ „faptele de degradare morală” ale profesorilor de la Institutul Învățătoresc din Bălți și motivele demiterii profesorilor comuniști. CC al PC(b)M i-a recomandat ministrului Artiom Lazarev să-l elibereze din funcție pe Grigore Dobândă[641] și să anuleze ordinul de eliberare a lectorilor comuniști, măsuri, considerate „neserioase” de către petiționarii de la Institut.

„Dezlegământul”

Rocada de personal, operată de autoritățile de partid după consumarea (așa cum au crezut) cazului „naționaliștilor de la Bălți”, developează încă o dată conținutul real și subtextele politicii de personal a regimului sovietic în/și prin învățământul superior din RSSM. Atât Gheorghi Taratin[642], cât și cei doi adjuncți ai săi, Nicolae Borodavchin-Arcea[643] și Ignat Chirstea, au fost eliberați din funcții în anul 1948[644], iar autoritățile comuniste au avut grijă să numească în locul lor pe moldoveanul Filip Țurcan[645]. Ultimul

[639] *Коммунист*. № 93, 2 октября 1948 г., с. 2.

[640] *Коммунист*. № 93, 2 октября 1948 г., с. 2.

[641] Grigore Dobândă a fost eliberat din postul de șef al Direcției școli superioare a Ministerului Învățământului al RSSM și trimis lector la Catedra de fizică și matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău (ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 66).

[642] Gheorghi Taratin a fost trimis șef al catedrei de limba rusă la Institutul Învățătoresc din Soroca (ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 121, f. 37).

[643] Prin ordinul ministrului învățământului al RSSM din 15 august 1949 Nicolae Borodavchin a fost numit în funcția de șef al Catedrei de pedagogie și psihologie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (ANA DGAN, Filiala Traspol, F. 225, inv. 1, d. 57, f. 9).

[644] ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, ff. 8-9.

[645] *Filip Țurcan* (1909-?), moldovean, născut în satul Pereleta, ținutul Odesa, gubernia Herson, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol în anul

era „specialist" în marxism-leninism (!), astfel că autoritățile mizau pe educația și competențele noului director ca să gestioneze Institutul în conformitate cu misiunea pe care i-a atribuit-o statul sovietic – de a „forma învățători devotați Patriei Sovietice, educați și cultivați"[646]. Pe deasupra, Filip Țurcan, cunoscând limba română, urma să satisfacă una dintre revendicările „naționaliștilor" – să țină cursul de marxism-leninism în limba maternă a studenților din grupele cu predare în moldovenească. În schimb, în postul de director adjunct pentru activitate didactică și științifică a fost numit, din februarie 1949, Victor Karpenko, șef al Catedrei de marxism-leninism și persoană de încredere și cu multe „merite" în fața regimului, „bine pregătit politic și ideologic", „se implică activ în viața socială a institutului, susține cadrele didactice și studenții în educația lor politică și ideologică, organizează lecții speciale și conferințe teoretice"[647]. Aflăm din raportul semnat de Filip Țurcan că lectorii tineri, angajați de ministrul Lazarev în august 1948, și lectorii comuniști a căror eliberare din funcții a declanșat conflictul au fost păstrați la catedrele Institutului pentru anul de învățământ 1948-1949. Unii au fost avansați. De exemplu, Gheorghe Grosul a fost numit șef al Catedrei de istorie; Boris Mihul – șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie; Panteleimon Bogatîi și Boris Vasiliev au fost avansați în postul de lector superior. Alte persoane, implicate direct sau indirect în „cazul naționaliștilor", au fost concediate de la Institutul din Bălți, precum Valentina Marina, care s-a angajat învățătoare de limba moldovenească în școala medie din târgul Telenești în anul 1949[648], Nesia Roll, Teodora Bulat și altele.

Dislocările de personal nu au soluționat întotdeauna problemele în sensul în care și-au dorit autoritățile responsabile de învățământul superior. Transferul Dorei Poplavskaia din postul de șef al Catedrei de istorie în funcția de șef al Cabinetului de marxism-leninism nu a fost deloc benefic. Directorul Filip Țurcan menționează în raportul pentru anul de studii 1948-1949 că „tov. Poplavskaia nu cunoaște limba moldovenească și, din această cauză, calitatea activității cabinetului a avut de suferit, căci

1940. Director interimar (februarie-septembrie 1949) al Institutului Învățătoresc din Bălți. Lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Soroca (1.IX.1949-1953). Șef al Catedrei de marxism-leninism (1954) și lector superior la Catedra de istorie a PCUS (1954-1962) la Institutul Pedagogic din Bălți (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 49, f. 18; inv. 1, d. 54, f. 104; Iulius Popa, *Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți*, Chișinău, S.n., 2015, p. 400).

646 ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 23.

647 AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 117, ff. 7-8,

648 ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 22.

studenții care nu cunosc limba rusă nu au putut primi consultații în limba maternă"[649]. Pe de altă parte, Boris Hristev, numit lector superior la Catedra de limba și literatura moldovenească în locul Valentinei Marina, a fost eliberat din funcție la 20 aprilie 1948 „pentru necorespundere postului", deși se pare că alta a fost cauza. În alt document găsim că, de fapt, Boris Hristev a fost demis pentru că „a rămas pe teritoriile ocupate de nemți în Moldova, iar din 1941 până în 1944 a locuit la București și este bănuit a fi un provocator"[650]. Hanna Stolear a mai fost lăsată la Institut și chiar a fost câteva luni avansată în postul de șef al Catedrei de istorie, dar în august 1949 a fost concediată prin ordinul ministrului Artiom Lazarev și trimisă la dispoziția Secției orășenești de învățământ Bălți[651].

Secția școli și Secția agitație și propagandă ale CC al PC(b)M, care au verificat Institutul în anul de studii 1948-1949, au considerat suficiente măsurile de strămutare a personalului, iar „cazul de la Bălți" consumat. Doar că cei concediați de la Institut (Hanna Stolear, Dora Poplavskaia, Evghenia Kațman[652] și Gheorghi Taratin), nesatisfăcuți de soluție, de derularea evenimentelor și a traseului lor profesional, au adresat CC al PC(b) al întregii Uniuni alte reclamații „despre deficiențele politicii de cadre a Ministerului Învățământului RSS Moldovenești"[653]. Inspectorul Comisiei controlului de partid a PC(b) al întregii Uniuni, delegat să examineze cazul, stabilește că „unele fapte descrise de reclamanți au fost confirmate", găsindu-l vinovat de situația creată la Institutul din Bălți pe ministrul Artiom Lazarev. Deși reprezentantul Moscovei a constatat că „dacă să judecăm după calitățile lor profesionale, persoanele destituite, într-adevăr, nu pot rămâne în posturile didactice la Institutul din Bălți", eliberarea lectorilor comuniști, susține inspectorul, s-a făcut cu încălcarea legislației muncii, fapt care a generat discordia. Totodată, funcționarul de la Moscova îl acuză pe Artiom Lazarev că, în loc să consolideze corpul didactic al Institutului din Bălți, ministrul l-a întinat și mai mult, angajând persoane suspecte politic și profesional. Inspectorul Comisiei controlului de partid a PC(b) al întregii Uniuni expunea, astfel, într-o formă disimulată poziția Moscova, care nu putea admite o pondere prea mare de cadre naționale, căci acestea ar fi constituit pe viitor

---

649 ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 14.

650 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 1, f. 137.

651 AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 281, f. 15.

652 *Evghenia Kațman* – absolventă a Institutului Pedagogic din Leningrad (1938). Lector superior la Catedra de limba și literatura rusă (1946-1949) și șef (interimar) al Caterei de limbi străine (1947-1948) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

653 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 1, f. 136.

un potențial pericol[654]. Pentru că inspectorul Comisiei controlului de partid a reproșat CC al PC(b)M că s-a limitat să trimită câteva comisii de control la Institut, dar nu a discutat în mod special această problemă, iar reprezentantul-delegat al CC al PC(b) al întregii Uniuni în RSSM l-a sesizat pe Gheorghi Malenkov, secretar al CC al PC(b) al întregii Uniuni despre dezinteresul față de acest caz al lui Nicolae Coval[655], secretar al CC al PC(b)M[656], Biroul CC al PC(b)M a pus în discuție și a adoptat la 17 februarie 1950 Hotărârea *Cu privire la reclamațiile lectorilor comuniști de la Institutul Învățătoresc din Bălți despre situația nesănătoasă la institut*. Identificăm în stenograma ședinței Biroului CC din 17 februarie 1950 un conflict mocnit, poate personal, dintre ministrul Artiom Lazarev și Mihail Turkin, reprezentantul Moscovei în RSSM. Înregistrarea cuvântării lui Mihail Turkin este lacunară sau acesta, având resentimente față de Artiom Lazarev, a vorbit haotic și cu frânturi de propoziții pentru o stenografiere ordonată, pentru a putea desprinde capetele de acuzare care i se aduc ministrului învățământului al RSSM. Trecând peste textul incoerent, deducem că Mihail Turkin era mai mult decât nesatisfăcut de politica ministrului învățământului, a cerut Biroului CC al PC(b)M să-l demită din post și să-i aplice sancțiuni cât mai grave pe linie de partid, afirmând că „tov. Lazarev a făcut mai multe greșeli decât se pot comite îndeobște [...] greșeli pentru care va trebui să răspundă [...], el se opune liniei CC și liniei partidului în genere [...] mergând pe o cale greșită"[657].

---

654 Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, p. 532.

655 *Nicolae Coval* (1904-1970), moldovean, născut în localitatea Camenca, ținutul Balta, gubernia Podolsk, Imperiul Rus. După absolvirea Institutului Agricol din Odesa, este desemnat în 1929 agronom-șef al unui colhoz din raionul Kotovsk, reg. Odesa, unde își continuă activitatea până în 1940. După anexarea Basarabiei, este numit comisar al poporului pentru agricultură al RSSM, iar în anul 1945 – președinte al Sovietului Comisarilor Poporului/Sovietului de Miniștri al RSSM (1945-1946). A fost membru al CC al PC(b)M /PCM (1941-1951) și prim-secretar al PC(b)M /PCM în anii 1946-1950. În perioada 1960-1967 a deținut postul de președinte al Gosplanului RSSM, iar 1965-1967 – pe cel de vicepreședinte al Sovietului de Miniștri al RSSM. Pensionat în anul 1967 (*Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924-1956)*, p. 57).

656 *Mihail A. Turkin* – reprezentant delegat al CC al PC(b) al întregii Uniuni pentru RSSM (14. IV.1949 – 1950), redactează la 18 aprilie 1950 pe numele lui Gheorghi Malenkov, secretar al PC(b) din întreaga Uniune, memoriul „Cu privire la greșelile și deficiențele în activitatea Biroului CC al PC(b)M și a secretarului N. G. Coval", în care îl acuză pe Nicolae Coval de „automulțumire, lipsă de inițiativă adecvată și perseverența necesară în rezolvarea celor mai importante probleme", inclusiv a problemei cadrelor la Institutul Învățătoresc din Bălți și a activității ministrului Lazarev. În acest memoriu, Turkin menționează că „doar în rezultatul intervenției noastre, CC al PC(b)M a fost obligat să investigheze cazul și abia în februarie 195o problema a fost discutată la Biroul CC al PC(b)M" (ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 3, ff. 92, 104-105).

657 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 121, ff. 164-165.

Dar Nicolae Coval, secretarul CC al PC(b)M, l-a susținut pe Artiom Lazarev și acest fapt a determinat atitudinea Biroului CC, care nu a pus în discuție problema demiterii ministrului. În schimb, ministrului Lazarev i s-a aplicat o mustrare cu înscriere în dosarul personal pentru „atitudinea neprincipială față de selectarea personalului didactic al Institutului, pentru încălcarea gravă a legislației muncii și atitudine birocratică față de reclamațiile lectorilor"[658]. Prin aceeași rezoluție, Biroul CC a destituit șase funcționari ai Ministerului Învățământului al RSSM, care „nu inspiră încredere politică". Totodată, ministerul republican a fost obligat să reexamineze ordinul de eliberare a lectorilor comuniști de la Institutul din Bălți și cel de angajare a absolvenților Institutului Pedagogic din Chișinău[659]. Autoritatea de partid a mai respins ca nefondate acuzațiile fostului director al Institutului din Bălți Taratin precum că este hărțuit de Minister și a dispus autorităților de partid și sovietice republicane, raionale și ale Institutului din Bălți să „consolideze educația politico-ideologică", să evalueze corpul didactic al Institutului și să concedieze persoanele care nu inspiră încredere politică și cu puțină calificare profesională, să angajeze la Catedra de marxism-leninism cadre de înaltă calificare și bine formate ideologic, să se acorde suport financiar și material institutului și cadrelor didactice etc. Biroul CC al PC(b)M a considerat prin acestea subiectul epuizat într-un mod conciliator.

La sfârșitul lunii februarie 1950, ministrul Lazarev a restabilit la muncă două lectorițe demise de la Institutul din Bălți (Hanna Stolear și Dora Poplavskaia) și a demis alți câțiva „lectori fără experiență", angajați în august 1948 (Gheorghe Grosul, Pantelemon Bogatîi și Babilunga). Pentru consolidarea corpului didactic, ministrul a delegat pentru activitate provizorie la Institutul Învățătoresc din Bălți câteva cadre didactice „de încredere" și cu „cu experiență" de la Institutul Pedagogic din Chișinău, invitând, totodată, și un lector de la Institutul Pedagogic din Odessa. La sfârșitul anului academic 1949-1950, noul director Nicolae Bazarenco[660] a

---

658 Mustrarea i-a fost retrasă prin decizia Biroului CC al PCM din 24 aprilie 1951 (ANA DAOSP, F. 51, inv. 16, d. 1187, ff. 3).

659 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, d. 1, ff. 141-142.

660 *Nicolae Bazarenco* (1913-?), născut în satul Sîrove, gubernia Herson, Imperiul Rus. Se scria „moldovean" în fișa din dosarul personal, deși într-un interviu dat de fratele său Grigori Bazarenko, cel din urmă recunoaște că „cu toate că școala din sat era una moldo-ucraineană", au urmat studiile medii în limba ucraineană și că „în familie vorbim doar ucraineană, deși mama noastră este moldovenească", (vezi: https://iremember.ru/memoirs/saperi/bazarenko-grigoriy-nikiforovich/ (accesat 21.II.2022)). Absolvent al Școlii Pedagogice din Balta (1933), al Institutului Învățătoresc din Tiraspol (1939) și al Facultății de Istorie

concediat alte câteva „persoane dubioase" (Maria Șciuca, Boris Rujină și Aleksandr Molotkov[661]), precum și pe Hanna Stolear și Dora Poplavskaia, care au scris cerere de demisie. Locurile vacante au fost ocupate în anul următor de absolvenții eminenți ai Institutului Pedagogic din Chișinău. În ce-l privește pe Grigore Dobândă, acesta a fost exclus din partid „pentru tăinuirea apartenenței la partidul profascist din Basarabia și pentru comiterea unor greșeli grave în conducerea Institutului de perfecționare a cadrelor", apoi a fost demis și din postul de director al instituției respective[662].

Deja în februarie 1950 directorul Nicolae Bazarenco considera cazul „naționaliștilor" consumat și încredința Biroul CC al PC(b)M că la Institutul din Bălți „nu avem niciun fel de certuri și intrigi", deși în colectivul pedagogic au mai rămas „câteva persoane suspecte", dar ele nu mai prezintă vreun pericol și direcția va decide cum să procedeze în privința lor. Pe de altă parte, Iosif Mordoveț, ministrul securității RSSM, nu era atât de convins ca Nicolae Bazarenco, susținând că „institutul se află acum într-o situație catastrofală. Nu văd acolo niciun fel de îmbunătățire"[663]. Cu siguranță, ministrul KGB-ului moldovenesc știa mai multe decât noul director al Institutului Învățătoresc din Bălți, deși cazuri înregistrate, similare și de rezonanța celui descris mai sus nu au mai avut loc la instituția pedagogică din Bălți.

Politica de personal sovietică a fost bine argumentată propagandistic și gestionată cu multă iscusință, regimul reușind în mare măsură

---

a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1941). Membru de partid din anul 1940. Doctor în științe istorice (1952). Învățător la școala din s. Sîrove, reg. Nikolaev, RSS Ucraineană, director al școlii ucrainene din s. Sucleia, RASSM. În 1941-1944 a urmat studii la o școală din sistemul GRU (Direcția Generală de Informații a URSS). Dar pentru că soția lui a rămas în „teritoriile ocupate" în perioada războiului, nu a fost trimis în misiune. A fost demobilizat și trimis la Chișinău în 1944, apoi a fost numit director al Școlii Pedagogice (Tehnicum) din Chișinău. Director (1949-1953) al Institutului Învățătoresc din Bălți. În anul 1952 a absolvit cursurile de pregătire a profesorilor de marxism-leninism. Lector superior la Catedra de marxism-leninism (1953-1963) a Institutului Pedagogic din Bălți (ANA DGAN, F. 2991, inv. 5, d. 33, f. 13; ANA DAOSP, F. 51, inv. 10, d. 279, f. 124).

661 *Aleksandr Molotkov* (1894-1990) – etnic rus, născut în satul Volontirovca, ținutul Akkerman, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Facultății de Matematică a Universității din Iași (1925). Asistent la Catedra de matematică a Universității din Iași (1925-1930). Învățător de matematică la Școala Comercială din or. Bălți (1930-1940) și la școala medie nr. 8 din Bălți (1940-1941). Evacuat în RSS Kazahă (1941-1944). Învățător de matematică și director la școala medie moldovenească din Bălți (1944-1947). Lector superior și șef al Catedrei de fizică și matematică a Institutului Învățătoresc din Bălți (1947-1949) (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 179, ff. 3-3vs, 7).

662 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9. d. 1. f. 137.

663 ANA DAOSP, F. 51, inv. 9. d. 121, f. 38.

să obțină un echilibru între principiile și postulatele de natură ideologică și necesitățile pragmatice și reale ale procesului de constituire a corpului universitar și a sistemului de învățământ superior din RSSM. Totodată, rezultatele implementării acesteia au provocat deseori reacții potrivnice și de rezistență ale unor membri ai corpului academic. Cei din urmă aveau destule motive să fie contrariați sau insatisfăcuți de forma sau inechitatea distribuirii bunurilor materiale sau a celor simbolice, de incorectitudinea (după părerea unora) promovării în funcții și altele. Astfel de manifestări ale „nemulțumirilor”, ca și altele descrise de academicianul Valeriu Pasat[664], erau particulare și izolate, chiar dacă unele dintre ele aveau un caracter agresiv, și fie erau mușamalizate, fie erau soluționate într-un fel sau altul, fără a prejudicia fundamentele regimului și fără a afecta loialitatea politică și ideologică a cadrelor cu care își propunea regimul să educe și să formeze „omul sovietic” în RSSM, inclusiv prin învățământul superior.

Pe de altă parte, caracterul antinațional al „politicii naționale” sovietice a servit drept sursă de alimentare și amplificare a stărilor de conflict în mediile universitare și studențești din instituțiile de învățământ din RSSM. Devierile politicii de personal sovietice în direcția rusificării și rusianizării corpurilor didactice ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM și, odată cu acestea, a învățământului superior moldovenesc propriu-zis. „nedreptățile” admise de autorități și de alți reprezentanți ai regimului în sensul manifestării șovinismului velicorus, produs de promovarea agasantă a imaginii de „frate mai mare” a poporului rus, care ar fi mai educat și mai cult, mai înțelept și „mai comunist” și care le-a adus, prin limba rusă, cultură și civilizație unor basarabeni/moldoveni înapoiați, analfabeți și intoxicați de „ideologii burghezo-naționaliste”, au produs un fenomen al rezistenței cadrelor universitare românofone. Documentele de arhivă ilustrează o multitudine de reacții antirusești, de contestări ale atitudinilor șoviniste ale colegilor lor veniți din Uniunea Sovietică (nu erau neapărat etnici ruși), de reprobare a comportamentelor lor arogante, disprețuitoare și sfidătoare față de cadrele didactice autohtone, de proteste împotriva rusificării și deznaționalizării, împotriva declarațiilor disimulatoare cu privire la promovarea „elementului autohton, a moldovenilor” în școala superioară și cu privire la construcția unei școli naționale etc. Majoritatea cazurilor arată o rezistență pasivă și pașnică. Autorii/protagoniștii își exprimau dezacordul mai ales verbal, în sala de curs, între colegi sau la diferite ședințe și adunări. De cele mai dese ori, aceștia erau provocați

[664] Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1950)*, pp. 533-538.

de nedreptățile identificate, de deziluziile față de puterea sovietică, de comportamentele sau aprecierile, deciziile colegilor lor rusolingvi. Alții rezistau prin dezangajare – scriau cu grafie latină, se cununau și își botezau copiii la biserică, vorbeau cu franchețe în limba română și evitau, pe cât se putea, utilizarea limbii ruse etc. Documentele identificate în arhive ne permit să susținem că nici unii și nici alții nu intenționau să atenteze la legitimitatea regimului sovietic și comunist în RSSM. Iar mulți dintre ei erau comuniști convinși, dar stingheriți și marcați de starea aflării lor sub un „tavan de sticlă”: situație în care acceptă și se încred promisiunilor propagandistice ale regimului despre învățământul superior moldovenesc și pentru moldoveni și apoi conștientizează imposibilitatea realizării unui astfel de învățământ din cauza incapacității de a impune limba română în învățământul superior și de a educa și forma studenții în cadrul culturii și limbii române, deși îi spuneau moldovenească.

II.3. Controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău

Arhitectura primelor catedre de filologie și „bătăliile lingvistice”

Dinamica ascendentă a rusificării și deznaționalizării învățământului superior, declarat de regimul sovietic „moldovenesc” și „pentru moldoveni”, a determinat transformarea discursului contestatar[665] al celor câțiva lectori ai Institutului Învățătoresc din Bălți într-o opoziție organizată și vocală, aceștia fiind susținuți în revendicările lor (informal și formal) de unii „reprezentanți ai naționalității autohtone” cu funcții importante la Ministerul Învățământului al RSSM. Rezistența lor, spontană și ingenuă la început, provocată de o dezamăgire profundă în promisiunile regimului sovietic cu privire la școala moldovenească, dar și de umilințele la care au fost supuși de către trimișii Moscovei, a luat amploare când „naționaliștii de la Bălți” au simțit susținerea ministerialilor de la Chișinău, transformându-se într-un caz de rezonanță. Protagoniștii acestui „caz”, majoritatea originari din stânga Nistrului cu studiile obținute în școli sovietice, de obicei comuniști, au crezut și au mizat pe faptul că înlocuirea personalului didactic rusofon cu unul românofon va asigura învățământul în „limba moldovenească” la Institutul din Bălți.

În paragraful ce urmează, ne propunem să analizăm o altfel de luptă, un caz de opoziție față de politica sovietică de moldovenizare a limbii române, ai cărui protagoniști au fost profesorii de la Catedra de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău la mijlocul anilor 1950. Puțina „liberalizare” hrușciovistă a creat premisele angajării cadrelor didactice de la această catedră în avocatura limbii române, căreia, dintr-un anumit conciliatorism, manifestat pentru a evita „supărarea” autorităților, îi spuneau „moldovenească”, deși o considerau una cu cea română. Este importantă analiza implicării și a poziției personalului didactic și științific din această instituție, precum și a impactului opiniilor lor asupra deciziilor oficiale ale autorităților instituției, din mai multe considerente. În primul rând, pentru că personalul didactic angajat la Catedra de

[665] Am preluat şi adaptat cercetării noastre clasificarea formelor de rezistenţă a populaţiei civile faţă de autorităţile sovietice în RSSM, elaborată de cercetătorii Petru Negură şi Elena Postică în articolul „Forme de rezistenţă a populaţiei civile faţă de autorităţile sovietice în RSS Moldovenească (1940-1956)”, publicat în revista *Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes*. 2012, nr. 1-2, pp. 59-88.

limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău, filologi de profesie, pe lângă activitatea de predare în sălile de curs a disciplinelor de specialitate, erau angajați în cercetări științifice și metodice, dar și în discuțiile lingvistice care se purtau în mediile academice din RSSM. Implicațiile științifice și pozițiile pe care le luau profesorii Institutului (în cadrul dezbaterilor științifice sau în sala de curs), în condițiile dictaturii ideologice și politice a moldovenismului pseudoștiințific promovat de I. D. Ceban și acoliții lui, pot explica evoluția anumitor aspecte ale perpetuării românismului în mediile intelectuale moldovenești (și nu doar) în toată perioada sovietică, pe de o parte, dar și anumite „succese" ale politicii de educare politico-ideologică comunistă și moldovenistă, de modelare identitară și germinare a lui *Homo moldovanus* sovietic[666], pe de alta.

Trebuie să menționăm de la început că procesul de formare a Catedrei de limba și literatura moldovenească la Institutul Pedagogic din Chișinău a fost unul de durată și destul de dificil. Fiind parte structurală a Facultății de Limbi și Literaturi, catedra a fost restabilită în anul 1944, după revenirea instituției din evacuație[667]. Stefania Melnițcaia[668], absolven-

[666] *Homo moldovanus* sovietic – termen pseudolatin sarcastic pentru definirea „omului sovietic" construit în RSSM, propus de Octavian Țîcu prin analogie cu *Homo sovieticus*, inventat de scriitorul iugoslav disident Mihajlo Mihajlov în 1965 și popularizat de filosoful rus Alexandr Zinoviev (vezi Alexandre Zinoviev. *Homo sovieticus*. Paris: Paladin, 1986).
Homo moldovanus sovietic este definit în două ipostaze de către Octavian Țîcu. Pe de o parte, el trebuia să fie un „simplu om sovietic", care era „ca toți ceilalți", deindividualizat, opus la tot ce este elitar și original, „transparent", adică accesibil controlului din partea autorităților, modest în cerințe, Paladin,reticent la schimbări și ușor de manipulat. Pe de altă parte, acesta trebuia să fie un antiromân sau cel puțin refractar la tot ce este românesc, convins de faptul că nu este român și că a apărut înaintea românului, să fie puțin educat, vorbitor de „limbă moldovenească", antieuropean și antioccidental, predispus spre îndoctrinare, deznaționalizare, rusificare și sovietizare, preferând limba rusă ca mijloc de comunicare, pătruns de un complex de inferioritate față de ruși sau vorbitorii de rusă, complex compensat prin adularea și acceptarea formelor imperiale și culturale de sorginte sovietică, mândru de ideea apartenenței la marea „supraputere" sovietică (Octavian Țîcu. *Homo Moldovanus sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-1989)*. Chișinău: Arc, 2018, 12-13).

[667] Vladimir Barbulat, Gheorghe Bîrcă, Boris Vizer et al. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. 1940–2000*. Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, pp. 13-14.

[668] *Stefania Melnițcaia* (1895-1984), moldoveancă, născută în satul Stupca (azi comuna Ciprian Porumbescu), județul Gura Humorului, Regatul României. A absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol în anul 1937, după care a fost angajată în postul de lector la Institutul Agricol din Tiraspol (1937-1941). La începutul războiului sovieto-german s-a rfugiat în regiunea Kuibîșev, RSFSR, fiind încadrată în sistemul de educație generală într-o școală sătească. În anul 1943 este angajată la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan și revine la

tă a secției fără frecvență (cu frecvență redusă) a Institutului Pedagogic din Tiraspol în anul 1937, era șefa catedrei și colegă cu Ana Iuraș[669], absolventă a Facultății de Limba Franceză a Universității din Iași. Până în anul 1946, catedra a funcționat în această componență (pentru comparație, catedrele de limba și literatura rusă, în același an, numărau opt membri), autoritățile susținând că „în evacuare, acestor discipline (limba și literatura moldovenească, *n.n.*) li s-a acordat foarte puțină atenție"[670], dar probabil deloc. Or, la Buguruslan, regiunea Orenburg, unde fusese evacuat Institutul Pedagogic, se coagulase un contingent de studenți vorbitor de rusă, iar Institutul funcționa într-un mediu rus și sovietic. Mai mult decât atât, în raportul de activitate al Institutului pentru anul de studii 1944-1945, Catedra de limba și literatura moldovenească nu este nici măcar menționată ca parte structurală a instituției de învățământ[671]. Cele două lectorițe de limba și literatura moldovenească reușeau să asigure predarea disciplinei, căci aceasta era planificată doar la anul I în volum de 30 de ore academice pentru studenții înscriși la specialitățile reale și de 60 de ore pentru studenții de la Istorie (pentru comparație, pentru limba rusă erau planificate 496 de ore academice timp de doi ani, de ex. la geografie)[672]. De subliniat aici faptul că dintre cei 456 de studenți care urmau studiile la Institutul Pedagogic în anul academic 1944-1945, doar 128 de studenți cunoșteau limba moldovenească, inclusiv cei 66 de studenți „autohtoni-moldoveni". Cât privește personalul didactic, situația era și mai puțin „națională": din

Chișinău în 1944 împreună cu instituția. În perioada 1944-1960 suplinește postul de lector superior și de șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească (1945-1952) la Institutul Pedagogic din Chișinău (*Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*, pp. 351-352).

669 *Ana Iuraș* (1911-?), evreică, născută în orașul Soroca, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. În fișele de evidență a cadrelor, păstrate în dosarul personal indică originea „din dvoreni". Absolventă a Facultății de Filologie a Universității din Iași (1932) și a Universității din Cluj (1937). A predat limbi străine în licee din Iași, Botoșani, Reni și gimnazii din Basarabia în anii 1932-1939. După un an de activitate didactică la un licei din Târgoviște, revine în vara anului 1940 în Basarabia, fiind angajată învățătoare de limba franceză la școala nr. 9 din Bălți. În perioada războiului sovieto-german s-a refugiat în orașul Soci, regiunea Krasnodar, profesând în diferite domenii extradidactice. A fost rechemată prin ordinul Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM și din septembrie 1944 a fost încadrată lector la Catedra de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău. După crearea Universității de Stat din Chișinău, în 1946 a fost transferată în funcția de șefă a Catedrei de limba franceză a noii instituții. În anul 1948 a fost desemnată șef interim al Catedrei de limbi străine la Institutul Pedagogic din Chișinău (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 25, ff. 1-27; ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 15, f. 69-70, 213-214; F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 13; d. 146, f. 25).

670 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 8, 56.

671 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 8, 58.

672 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 8, 76, 92.

totalul de 51 de cadre didactice și științifice, angajate în acest an de învățământ – doar șase persoane „stăpâneau limba moldovenească" în măsură să desfășoare un proces didactic în limba română (*Tabelul 2*).

Pe parcursul primului deceniu postbelic, Catedra de limba și literatura moldovenească a mai angajat personal didactico-științific, care, pe lângă misiunea imediată de a pregăti învățători de limba și literatura moldovenească pentru școala generală din RSSM, asigurau predarea unui curs de limba moldovenească la unele facultăți non-filologice. După crearea Universității de Stat din Chișinău (1946), câteva cadre didactice au fost transferate la catedrele de acolo, Institutul trebuind mai mulți ani să-i angajeze prin cumul, pentru a reuși să asigure procesul didactic în cadrul programului de limba și literatura moldovenească, pe de o parte, și să identifice printre propriii absolvenți persoane care ar fi putut completa corpul științific și didactic al catedrei. Conform statelor de funcții, în anul academic 1956-1957, la Catedra de limba și literatura moldovenească erau angajate 11 persoane, inclusiv trei doctori în științe filologice – I. D. Ceban, care deținea și funcția de șef al catedrei, Rozalia Cornfeld[673] și Sofia Pereva. Sub aspectul reprezentativității etnice, catedra era destul de tipică pentru societatea moldovenească postbelică, având în componența sa opt (72,7%) persoane înscrise „moldoveni", un rus, un ucrainean și un evreu, deși această „reprezentativitate etnică" făcea discordanță importantă cu situația instituțională generală, unde doar 44,4% erau înscriși „moldoveni", 37,8% – ruși, 6,7% – ucraineni, 9,6% – evrei și 1,5% – reprezentanți ai altor etnii conlocuitoare[674]. Considerăm necesar să menționăm faptul că dintre angajații Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău doar Ana Iuraș își făcuse studiile într-o universitate

[673] *Rozalia Cornfeld* (1912-1983), evreică născută în satul Coșnița, ținutul Tiraspol, gubernia Herson, Imperiul Rus. Doctor în filologie (1955), conferențiar universitar. După absolvirea Facultății de Limbi și Literaturi a Institutului Pedagogic din Tiraspol, a fost angajată, în anul 1934, în calitate de lector la cursurile de pregătire a cadrelor pedagogoce la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Balta. În anii 1936-1940 a urmat studii de doctorat la Universitatea din Kiev, după care a fost angajată lector la Institutul Pedagogic din Tiraspol. La începutul războiului sovieto-german, s-a refugiat în RSS Uzbekistan, fiind încadrată în calitate de învățătoare de limbă și literatură rusă la mai multe școli din regiunea Surhandaria. A fost rechemată prin ordinul Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSSM și angajată lector superior și șef al Catedrei de limba rusă a Institutului Pedagogic din Chișinău (1944-1960). După crearea Universității de Stat din Chișinău, a fost transferată lector la Catedra de limba rusă a acestei instituții, unde a lucrat până la pensionare în anul 1968 (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 146, f. 25; d. 258, f. 6; AUSM, F. 1, inv. 5, d. 586(a), ff. 1-99).

[674] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, ff. 1-9.

non-sovietică. Această stare de lucruri, explicabilă de altfel, face disonanță cu realitățile din întregul sistem de învățământ superior moldovenesc, unde lipsa de personal didactico-științific calificat a determinat regimul să admită angajarea, în toată perioada postbelică, a unui număr mai mare de absolvenți ai universităților „burgheze", mai ales românești, inclusiv la alte catedre ale Institutului Pedagogic din Chișinău[675]. În așa mod, dintre cei 11 membri ai Catedrei de limba și literatura moldovenească, unul avea diploma unei universități „burgheze", cinci persoane absolviseră Institutul Pedagogic din Tiraspol înainte de anul 1940, iar ceilalți erau „proaspeți" absolvenți ai Secției de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău. Doar ucraineanul Avraam Penzul, decanul Facultății de Istorie și Filologie, nu era originar din RSSM, fiind născut în regiunea Kirovograd din RSS Ucraineană. Alți patru membri ai catedrei se născuseră în stânga Nistrului și șase – în Basarabia.

Oportunism, conformism și contestare

O parte a membrilor catedrei împărtășeau starea de spirit care domina societatea științifică din RSSM după publicarea renumitului articol al lui Iosif Stalin *Marxismul și problemele lingvisticii* (1950) și se implicau în mod efectiv în dezbaterile pe problemele lingvisticii moldovenești, inițiate la începutul anilor 1950, odată cu schimbarea paradigmei științei filologice sovietice prin „combaterea marrismului lingvistic"[676]. Discuțiile asupra originii și caracterului limbii vorbite de locuitorii autohtoni ai RSSM au erupt în comunitatea academică după o perioadă de adevărat *lingvicid*[677] (1946-1951), promovat de I. D. Ceban, director al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS, apreciat în perioada sovietică drept „teoretician" și autor al „elaborării științifice a limbii moldovenești și a istoriei sale pe

[675] Liliana Rotaru. Între intransigența ideologiei și pragmatismul ideologic: angajarea absolvenților universităților europene în școala superioară din RSS Moldovenească. 1944-1950. In: *In memoriam Gheorghe Palade (1950-2016).* Chișinău: Bons Offices, 2018, pp. 452-467.

[676] *Nikolay Yakovlevich Marr* (1863-1934) – filolog și etnograf, controversat om de știință sovietic, care susținea că limba are un caracter de clasă. A elaborat, în 1924, teoria monogenetică a limbii (teoria iafetică), conform căreia toate limbile au evoluat dintr-un original format din patru elemente de bază (sal, ber, yon, rosh). Această teorie a constituit ideologia oficială a lingviștilor sovietici până în anul 1950, când Stalin a denunțat-o.

[677] Termenul a fost preluat din articolul Lidiei Codreanca (Lidia Codreanca. Un studiu analitic despre avatarurile limbii române în perioada sovietică. În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2016, nr. 1, pp. 163-164).

baza graiului viu și a împrumuturilor din limba rusă”[678]. La începutul anilor 1950, când se discutau intens problemele „lingvisticii moldovenești”, cadrele didactice angajate la Catedra de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic erau foarte tinere: doi dintre aceștia având puțin peste 20 de ani, iar majoritatea absolută aveau prefixul trei la cifra vârstei – o vârsta, considerăm, destul de „fragedă” pentru afirmare, mai ales în științele umaniste. Cu toate acestea, unii membri ai catedrei reușiseră să susțină tezele de doctorat în filologie. La Sesiunea comună a Institutului de Lingvistică a Academiei de Științe al URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, organizată la Chișinău în perioada 3-7 decembrie 1951, pentru a „dezlega” cât mai grabnic „pe căi științifice” toate chestiunile lingvisticii moldovenești[679], au participat trei membri ai catedrei: lector superior Stefania Melnițcaia, doctor, conferențiar Rozalia Cornfeld și doctor în științe filologice, lector Grigore Grinco[680].

Deși toți membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic aveau studii profesionale în școli superioare sovietice, cei trei participanți la Sesiunea științifică amintită au enunțat păreri diferite în luările de cuvânt și dezbaterile la care au participat, reprezentând tocmai cele trei „poziții distincte” identificate de filologul Vasile Bahnaru în studiul introductiv la culegerea în care a publicat documente ale sesiunii din decembrie 1951[681]. Rozalia Cornfeld este inclusă, pe bună dreptate, în gruparea „neaoșistă sau autohtonistă”, reprezentată de I. D. Ceban, Iosif Varticean[682], Agripina Craciun, Naum

---

678 Lidia Codreanca. Un studiu analitic despre avatarurile limbii române în perioada sovietică, p. 167.

679 Sarcinile de samă ale lingviștilor Moldovei. In: *Молдова Социалистэ,* № 295, 1951, 2 дечембрие 1951.

680 Procesul-verbal și stenogramele sesiunii comune a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe al URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În: Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice* (*Studiu și documente de arhivă).* Chișinău: S.n., 2015, pp. 77-84.

681 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice*, pp. 46-47.

682 *Iosif Varticean* (1919-1982), moldovean, născut în satul Onițcani, județul Orhei, Regatul României. Academician al AȘM. A absolvit Facultatea de Limba și Literatura Rusă a Institutului Pedagogic „Aleksandr Herzen” din Leningrad în anul 1941 cu calificarea învățător de limba și literatura rusă în școala medie. În 1949 susține teza de doctor în filologie la Institutul de Limbă și Gândire „Nikolai Marr” al Institutului de Limba Rusă al Academiei de Științe a URSS. Tot în anul 1949 este numit șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească la Universitatea de Stat din Chișinău. La 14 martie 1950 este transferat șef al Catedrei de limba rusă, iar de la 28 martie și în postul de decan al Facultății de Istorie și Filologie. În

Narțov[683], Artiom Lazarev și alții, care promovau moldovenismul în forma lui cea mai pseudoștiințifică[684]. Rozalia Cornfeld atacă cu ardoare, în alocuțiunea pe care a ținut-o în ultima zi a sesiunii, pe unii „dintre tovarășii care au luat cuvântul aici" pentru faptul că, recunoscând „caracterul romanic al limbii moldovenești, reduc la zero influențele gramaticale care au pătruns în limba moldovenească din limba slavă", limitându-le „la două-trei prefixe". Conferențiarul Cornfeld demonstra cu pasiune revoluționară și cu argumente pseudoștiințifice greșelile colegilor săi și, totodată, existența unei limbi „moldovenești" distincte, care „se deosebește de limbile romanice prin nuanța sa specifică slavă"[685].

În tabăra „românofilă, ușor camuflată", alături de Gheorghe Bogaci[686],

---

1951 este restabilit în postul de șef al Catedrei de limba moldovenească, rămânând decan al Facultății de Istorie și Filologie până în anul 1952. I se conferă titlul și postul de conferențiar universitar în 1951. În anii 1958-1961 a deținut funcția de director al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al AȘM (AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1277, ff. 1-21).

683 *Naum Narțov* (1894-1978), evreu, născut în satul Beriozovka, ținutul Balta, gubernia Podolia, Imperiul Rus. În anul 1940 a absolvit secția cu frecvență redusă a Facultății de Istorie la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol. La începutul războiului sovieto-german s-a refugiat în orașul Tașkent, unde în 1941-1945 a a colaborat cu Sectorul de slavistică al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS. La 3 octombrie 1944 a susținut teza de doctor în istorie, iar în 1945 obține titlul de profesor universitar. În 1945-1947 a activat în calitate de șef al Catedrei de istoria popoarelor URSS la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău și șef al Secției de istoria Moldovei de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din mai 1946. Acuzat că „n-a asigurat conducerea necesară a Catedrei de istoria popoarelor URSS și a doctoranzilor, care au admis erori și falsificări burghezo-naționaliste", este eliberat la 31 decembrie 1947 din posturile pe care le deținea la Institutul Pedagogic din Chișinău. În 1948-1956 a supraviețuit din pensia de invaliditate. În 1956 este încadrat în funcția de șef al Muzeului de Arheologie din cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În 1960 a fost pensionat. (*Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. p. 535; Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov. Naum A. Narțov – primul profesor universitar și doctor (habilitat) în domeniul istoriei din Moldova sovietică. În: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021. Program. Rezumatele comunicărilor.* Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 77-78.)

684 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice*, p. 46.

685 Proces-verbal al sesiunii științifice comune a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În: Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice*, pp. 296-297.

686 *Gheorghe Bogaci* (1915-1991), născut în satul Vasileuți, ținutul Hotin, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Litere a Universității din Iași în anul 1937. În anii 1937-1940 a fost angajat asistent la Catedra de limbi slave la Universitatea din Iași. Revenit în Basarabia în 1940, a activat în calitate de învățător la școala medie din regiunea Izmail, RSS Ucraineană. În anii războiului sovieto-german a fost mobilizat în Armata Roșie. După

Vasile Coroban[687], Emilian Bucov, Victor Comarnițchi[688], Iuri Kojevnikov[689],

demobilizare în 1945 a fost angajat cerectător științific la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În anul 1951-1952, după plecarea de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură, a ținut cursuri „Literatura moldovenească în secolul al XIX-lea" la Institutul Pedagogic din Chișinău și la Universitatea de Stat din Chișinău. În anii 1953-1956 a deținut funcția de șef al Cabinetului de limbă și literatură la Institutul Republican de Perfecționare a Învățătorilor din RSSM. În 1956 a revenit la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS. În anul 1964 a susținut teza de doctor în filologie, iar în 1967, i s-a conferit titlul de cercetător științific superior. În anul 1971 a fost ales șef al Catedrei de limba spaniolă a Institutului Pedagogic din Irkutsk, RSFSR (AUSRM, F. 1, inv. 5, d. 60, ff. 1-14).

687 *Vasile Coroban* (1910-1984), român, născut în satul Camenca, ținutul Bălți, gubernia Bsarabia, Imperiul Rus. Doctor habilitat în filologie (1958). Membru al Uniunii Scriitorilor din RSSM din 1954. După absolvirea liceului „Ion Creangă" de la Bălți în 1929, s-a înscris la Facultatea de Matematică a Universității din Cernăuți, dar nu a absolvit-o. Din 1931 a urmat studii la Facultatea de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, absolvind-o în 1936. Pentru editarea nelegală a ziarului studențesc antifascist *Viața universitară,* a fost arestat și ținut în detenție în închisoarea din Iași. În anii 1938-1940 a fost angajat secretar tehnic și profesor de matematică la Liceul Comercial din Bălți. După anexarea Basarabiei de către URSS a colaborat la ziarul *Pământ sovietic* din Bălți, iar în 1941 este înrolat în Armata Roșie. Prin ordinul de la 1 decembrie 1941 al comisarului poporului pentru apărare al URSS a fost trimis în spatele frontului. În perioada 1942-1945 a fost angajat învățător de fizică și matematică la o școală medie incompletă din regiunea Kemerovo, RSFSR. Revenit la Bălți în 1945, a fost desemnat secretar responsabil al ziarului județean *Luceafărul roșu*. În aprilie 1948 a fost angajat colaborator științific la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și lector la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău pentru predarea cursurilor de literatura veche moldovenească și de literatura sovietică moldovenească. Acuzat de revizionism, naționalism și atitudine negativă față de realismul socialist, a fost demis de la catedră în anul 1959 (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 294, ff. 1-48; *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrariului,* coord.: Mihai Cimpoi. Chișinău: Știința, 2010, pp. 7-16).

688 *Victor Comarnițchi* (1910-1991), moldovean, născut în satul Băcioi, ținutul Chișinău, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. După absolvirea liceului „Alecu Donici" din Chișinău, urmează studii la Facultatea de Filologie a Universității din Iași. După absolvirea facultății, a predat limbile latină și română la diferite licee și școli din Comrat, Chișinău și alte orașe din Basarabia. După 1945 este angajat la Ministerul Învățământului al RSSM. În 1956 este transferat la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS în calitate de cercetător științific la Sectorul de dialectologie (*Centenarul Victor Comarnițchi (1910-1991).* In: Philologia, 2010, nr. 1-2 (248), pp. 139-142).

689 *Iuri Kojevnikov* (1922-1992), rus, născut în orașul Moscova, URSS. Absolvent al Institutului Militar de Limbi Străine din Moscova (1948) şi al doctoratului din cadrul Institutului de Literatură Universală „Maxim Gorki" al Academiei de Ştiinţe a URSS (1953). Filolog, traducător şi poet rus. Promotor activ al literaturii române în spaţiul spiritualităţii ruse (Dumitru Apetri. Iuri Kojevnikov – interpret şi traducător al literaturii române. In: *Metaliteratură*. 2008, nr. 5-6(19), pp. 95-103).

Arcadie Evdoșenco, se găsea Grigore Grinco[690], lector la Institutul Pedagogic și colaborator științific la Institutul Școlilor din RSSM. Acceptând sintagma „limba moldovenească" pentru limba română, Grigore Grinco încerca subtil să demonstreze, prin critica „greșelilor mari de limbă" din presa moldovenească, exploatând probe și argumente științifice, incompetența științifică a grupării „neaoșiste", susținând că aceștia din urmă „nu vreu (*sic*) să știe de nimic altceva decât de limba din satul lor" și acuzând-i de „sărăcirea" limbii moldovenești, care „este foarte bogată în sinonime"[691].

Deși cercetătorul Vasile Bahnaru nu s-a pronunțat cu privire la cel de-al treilea reprezentant al filologilor de la Institutul Pedagogic care a participat la sesiune, așa cum reiese din conținutul scurt al discursului ținut în penultima zi a ședințelor, Stefania Melnițcaia (era unicul reprezentat al catedrei, delegat la sesiune, dar nu deținea titlu științific) poate fi încadrată în gruparea reprezentată de Nicolae Corlăteanu, Leonid Pankratiev, Vera Panfil[692], Andrei Lupan, Grigore Dobândă și numită „conciliantă, care nu se pronunța categoric nici pentru neaoșismul lui I. D. Ceban, dar nici pentru romanofilia lui Gheorghe Bogaci"[693]. Stefania Melnițcaia a evitat să afișeze vreo poziție în problema care se discuta la sesiune, adresându-se însă autorităților științifice cu solicitarea de a elabora cât mai grabnic „istoria limbii, dicționarul etimologic, gramatica teoretică, lexicologia, dialectologia și alte lucrări teoretice în ramura limbii moldovenești", căci profesorii care predau și studenții care studiază aceste discipline la facultățile filologice nu au surse pentru predare și învățare. De asemenea, Stefania Melnițcaia a reamintit despre penuria de specialiști în domeniul științelor filologice, adresând-se, totodată, Institutului „de lingvistică a Academiei de științi (*sic*)" să susțină Institutul Pedagogic în pregătirea cadrelor, pentru că „numai atunci om lichida toate neajunsurile, care le avem în republica noastră în ramura științii filologice (*sic*)"[694].

---

690 *Grigore Grinco* (1919-?), moldovean, născut în satul Tabani, județul Hotin, Regatul României. În anul 1951 a absolvit Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic din Chișinău și din septembrie 1951 a fost încadrat lector la Catedra de limba și literatura moldovenească a acestui Institut (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, f. 6; d. 361, f. 31).

691 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice*, pp. 321-327.

692 *Vera Panfil* (1905-1961), critic şi istoric literar, prozatoare, publicistă, profesor şcolar. În anul 1940 se stabileşte, pentru puţin timp la Chişinău, unde este colaborator ştiinţific la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură. În 1949 revine la Chișinău, unde va fi angajată la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS/AȘM. Soția istoricului literar Nicolae Romanenco.

693 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice*, p. 46.

694 Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominaţiei sovietice*, pp. 272-273.

Situația, descrisă în rândurile de mai sus, ne determină să deducem și să susținem că eterogenitatea de opinii și poziții care exista în mediile filologice academice și universitare se reflecta și în procesul de pregătire a viitorilor cercetători în științele filologice, a învățătorilor de limba și literatura moldovenească, precum și, în general, a tuturor cadrelor didactice. Cei din urmă erau influențați inclusiv prin „Cursul practic de limba moldovenească" – o disciplină cu caracter obligatoriu în planul de învățământ, dar fără vreo importanță reală, din cauza numărului mic de ore rezervate, dar mai ales din cauza atitudinii disprețuitoare a non-vorbitorilor de limba română față de limba populației autohtone în contextul șovinismului ridicat la politică de stat al „fratelui mai mare" și al rusificării directe și netăinuite. Studenții erau transformați, astfel, în „cobai" pentru experimentele politico-ideologice și sociale ale regimului sovietic, determinat să mențină anumite stări latente de conflict în societatea moldovenească, menite să-i asigure și garanteze stabilitatea politică și condițiile de promovare a politicii sociale și naționale comuniste. Autoritățile sovietice nici nu încercau să-și disimuleze intențiile în ceea ce privește exploatarea problemelor lingvistice, care măcinau societatea academică și literară din RSSM. Astfel, indignându-se că „studenții de multe ori citesc cărți românești și nu găsesc nicio diferență dintre limba română și limba moldovenească", autoritățile Institutului Pedagogic reproșau cadrelor didactice puțina preocupare pentru educația politico-ideologică a studenților, indicându-le că limba moldovenească „deja exista și este mijlocul principal de educare politică a tineretului populației băștinașe a Moldovei"[695]. Eforturile lor în educația tinerilor în direcția promovării moldovenismului se materializau uneori, așa cum se întâmpla în cazul studenților care făceau cercetare în „cercurile științifice", obligatorii în epocă pe lângă toate catedrele, inclusiv „cercul" tinerilor filologi al Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic. La concursul unional de lucrări științifice studențești, studentul V. P. Mândâcanu[696] a ocupat locul III, fiind premiat cu o diplomă a Ministerului Învățământului Superior al URSS pentru lucrarea „Cu privire la originea limbii moldovenești"[697].

---

[695] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 89, f. 142.

[696] Este vorba despre viitorul filolog, lingvist, traducător și publicist Valentin Mândâcanu (1930-2012), autorul eseului-manifest *Veșmântul ființei noastre* (1988), care a absolvit în anul 1955 Institutul Pedagogic din Chișinău.

[697] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 183, f. 46-50. În același concurs au fost premiați și doi studenți filologi de la Universitatea de Stat din Chișinău: C. A. Borzacovscaia, pentru lucrarea „Descrierea idiomului satului Dobrogea, raionul Bălți al RSS Moldovenești", și viitorul

Deși sesiunea „crucială” din 1951 a decis, sub influența filologilor ruși, asupra latinității „limbii moldovenești”, asupra necesității studierii limbii române la facultățile de filologie și a valorificării moștenirii literare clasice[698], apoi sesiunea științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice din 17-19 octombrie 1955 a confirmat „în plan științific (și psihologic) eșecul teoretic al ideii creării unei noi limbi romanice literare”[699], totuși transferul lui I. D. Ceban la Institutul Pedagogic din Chișinău – în calitate de director (1951-1956), din 1956 – șef și cadru didactic la Catedra de limba și literatura moldovenească –, numire asociată cu oportunismul unor membri de catedră și tinerețea relativă și influențabilă a altora, a determinat perpetuarea „diversității” de poziții în problemele lingvisticii moldovenești. Iar studenții, viitori învățători și „ingineri ai sufletelor omenești”[700], aveau poziția cea mai ingrată în această construcție comunistă, absolvind Institutul Pedagogic și mergând în școli derutați de pozițiile diferite ale profesorilor lor.

De fapt, Institutul Pedagogic din Chișinău era cea mai mare și mai prestigioasă școală superioară care pregătea personal didactic pentru învățământul general din RSSM (*Tabelul 3*) și, așa cum susțin documentele de arhivă, „toți absolvenții [Institutului, *n.n.*] erau repartizați la muncă în școlile Moldovei”[701]. Absolvenții acestei instituții pedagogice, pregătiți timp de patru ani pentru a preda în clasele VIII-X ale școlii medii, spre deosebire de absolvenții institutelor învățătorești, care tot se considerau specialiști cu studii superioare, deși erau formați timp de doar doi ani și pentru a preda în clasele V-VII ale școlii de șapte ani, se bucurau de autoritate și un mai mare prestigiu în perioada vizată. Mai ales că doar 11,9% (în anul de învățământ 1953-1954, de exemplu) dintre cadrele didactice din învățământul general din RSSM aveau studii superioare complete[702]. Cea mai mare parte a învățătorilor din școlile RSSM fie aveau studii superioare incomplete (circa 24%), fie erau absolvenți ai școlilor pedagogice (circa 24%), iar 15% dintre cadrele didactice nu aveau nici studii medii complete[703]. Astfel, numărul deficitar al absolvenților instituțiilor de învățământ

lingvist Nicolae D. Raevschi, pentru lucrarea „Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice”.

698 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, pp. 37-39.

699 Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, p. 43.

700 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 33, f. 36.

701 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 56, f. 12.

702 ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 201, f. 7.

703 ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 201, f. 2, 4, 7.

pedagogic superior[704] le conferea absolvenților Institutului Pedagogic o importanță deosebită în localitățile în care erau angajați, le crea o alură de „oameni cu multă carte", care, prin prestigiul studiilor pe care le dețineau, deveneau și formatori de opinii și atitudini, în special în mediul rural. Mai bine de 88% din cele 2,7 milioane de locuitori ai RSSM locuiau, conform recensământului sovietic din 1959, în localități sătești, Moldova Sovietică fiind republica cu cea mai mică proporție a populației urbane din URSS[705].

Studenții viitori învățători de limba și literatura moldovenească în școlile din RSSM, nu au avut parte, în anii 1940-1950, de o formare profesională calificată. Pe lângă deficitul cras de cadre didactice românofone calificate și „bătăliile" lingvistice, studenții erau lipsiți de surse de învățare, în special de literatură didactică și științifică în limba română. Din an în an, rapoartele privind activitatea Institutului Pedagogic din Chișinău reiterau faptul că „un mare neajuns în activitatea instituției este lipsa de manuale și suporturi de curs în limba moldovenească. Lipsa literaturii în limba moldovenească se reflectă în reușita academică a studenților de la anii I și II, unde au fost înmatriculate foarte multe persoane care nu cunosc deloc limba rusă sau o cunosc foarte puțin [deci, nu aveau acces la literatura didactică și științifică în limba rusă, *n.n.*]. Problema editării manualelor și suporturilor de curs în limba moldovenească rămâne una dintre principalele probleme care împiedică creșterea calității activității didactice a Institutului nostru"[706]. Iar manuale, suporturi de curs și altă literatură didactică în limba moldovenească nu se producea – atât din lipsa autorilor calificați, cât și, mai ales, din cauza incertitudinilor din știința filologică.

---

704 În anul de învățământ 1953-1954, în RSSM funcționau 1887 de școli, inclusiv 663 de școli primare (416 moldovenești), 946 de școli de șapte ani (708 moldovenești) și 278 de școli medii (182 moldovenești). În anul de învățământ 1953-1954, în aceste școli învățau 368 037 de elevi, inclusiv 183 745 de copii în clasele I-IV ale școlii primare, 150 966 de elevi în clasele V-VII ale școlii de șapte clase și 33 326 de elevi în clasele VIII-X ale școlii medii. Tot în acel an, procesul didactic era asigurat de 19 168 de învățători, inclusiv 7 256 de învățători de clasele primare, 9 697 de învățători de clasele V-VII și 2 215 învățători de clasele VIII-X. Din totalul de 19 168 de învățători, doar 2 263 de persoane dețineau diplome de studii superioare, ceilalți având studii superioare incomplete (4 588 de persoane), studii pedagogice medii (4 542 de persoane), studii medii (495 de persoane) și studii medii incomplete (2 819 de persoane). Aproape jumătate (8 004 persoane) aveau o experiență de muncă de până la 5 ani și doar 435 de cadre didactice aveau o experiență mai mare de 25 de ani (ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 201, f. 2, 4, 7).

705 П. Г. Подъячих. *Население СССР. Москва*: Государственное издательство политической литературы, 1961.

706 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 56, f. 15.

O altă problemă care afecta calitatea profesională a absolvenților Institutului Pedagogic era nerespectarea planului de învățământ. Conducătorii instituției raportau în anii 1950 faptul că studenții „din anul IV al facultății de limbă și literatură (secția rusă și moldovenească) nu au ascultat gramatică comparată a limbilor rusă și moldovenească, deoarece nu există încă o gramatică științifică a limbii moldovenești, nu există o programă la acest curs și nici un specialist în domeniu". Studenților „secției de limba și literatura moldovenească" nu li s-au predat nici „lecții despre operele literare și folclorul moldovenesc. În locul acestor cursuri s-au predat istoria pedagogiei și literatura sovietică. [...] De asemenea, s-a predat un număr dublu de ore pentru disciplina literatură rusă la secția de limba și literatura moldovenească, din cauza că nu s-a predat literatura maternă"[707]. Drept consecință, studenții se limitau la a face studii superioare din „conspectele lecțiilor", fapt considerat drept „unul dintre cele mai grave și importante neajunsuri"[708]. Lectorul rămânea aproape unica sursă de informație a studentului, iar notițele de la curs – unica sursă de învățare a științelor limbii „moldovenești". Înșiși profesorii, derutați de controversele ideologice și politice care influențau dezvoltarea lingvisticii moldovenești (o dezvoltare nefirească și paradoxală, care nu se preta legilor științei filologice și ale științei în general), nu înțelegeau cum ar trebui să procedeze. Lectorul Stefania Melnițcaia se indigna în anul 1956: „Dacă eu le spun una studenților, Bîhov B. M. – alta, Dodiță G. V. – alta, da studenții pe cine din noi să asculte? [...] Aista-i haos"[709].

Cu o frecvență de invidiat, rapoartele, notele informative și alte documente, produse de autoritățile Institutului, consemnează că „o bună parte a studenților nu cunosc limba literară moldovenească"[710], iar studenții secției limba și literatura moldovenească, care, deși nu erau foarte mulți ca număr (*Tabelul 5*), „sunt foarte slab pregătiți", acest fapt fiind probat atât de rezultatele reușitei academice, cât, mai ales, în timpul stagiilor de practică pedagogică. Este simptomatic, în acest sens, cazul înregistrat în raportul de activitate al Institutului pentru anul academic 1955-1956 al unui student Burca, care, fiind întrebat de elevii școlii nr. 1 din Chișinău, unde își făcea stagiul pedagogic, de ce ard siguranțele, a declarat: „În cvartirile voastre arde probca din cauza zamâcaniei (*sic*)"[711].

---

[707] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 56, ff. 13-14.

[708] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 256, f. 26.

[709] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 27 verso-30 verso.

[710] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 238, f. 80.

[711] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 256, f. 43.

Tabelul 4 (I). Structura etnică a contingentelor studențești ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM. 1944-1965

Ani de studii / Instituții de învățământs superior	1944-1945						1946-1947						1951-1952					
	Total (nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)				
		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte
Institutul Pedagogic din Chișinău	**406**	18,9	26,3	9,9	44,4	0,5	**415**	36,6	25,1	9,4	26,0	2,9	**927**	46,7	18,0	8,2	24,7	2,4
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	**206**	27,2	28,3	38,8	5,3	0,4	**233**	49,8	15,9	-	7,7	26,6	**430**	50,4	23,3	16,3	4,7	5,3
Institutul Învățătoresc din Bălți	*instituție fondată în 1945*						**239**	52,3	23,4	-	13,0	11,3	**334**	49,4	31,7	6,0	12,9	-
Institutul Învățătoresc din Soroca	*instituție fondată în 1949*												**364**	57,9	5,9	19,8	14,8	1,6
Conservatorul de Stat din Chișinău	**122**	18,9	33,6	5,7	30,3	11,5	**161**	15,2	37,9	11,0	35,9	-	**185**	25,4	38,4	8,6	23,3	4,3
Institutul Agricol din Chișinău	**345**	2,6	84,4	4,6	-	8,4	**581**	10,7	62,8	12,2	11,4	2,9	**1178**	11,4	42,9	28,4	14,1	3,2
Institutul de Medicină din Chișinău	*instituție fondată în 1945*						**1099**	9,1	44,0	11,2	31,2	4,5	**1007**	31,3	27,7	19,0	19,9	2,1
Universitatea de Stat din Chișinău	*instituție fondată în 1946*						**415**	12,2	57,9	10,6	15,7	3,6	**1533**	24,1	42,5	11,4	20,3	1,7
TOTAL	**1079**	16,8	43,2	14,8	20,0	5,2	**3143**	26,5	38,1	7,8	20,2	7,4	**5958**	37,0	28,9	14,7	16,8	2,6

Tabelul 4 (II). Structura etnică a contingentelor studențești ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM. 1944-1965

Ani de studii / Instituții de învățământ superior	1956-1957						1959-1960						1964-1965					
	Total(nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)					**Total** (nr.)	naționalitate (%)				
		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte
Institutul Pedagogic din Chișinău	**1484**	73,0	12,3	5,4	6,5	2,8	**1541**	76,4	13,2	5,9	3,1	1,4	*instituție fuzionată în 1960*					
Institutul Pedagogic din Tiraspol	**1138**	67,3	13,6	8,5	7,3	3,3	**1176**	66,1	11,1	8,6	3,9	10,3	**2856**	57,7	15,1	14,6	3,6	9,0
Institutul Pedagogic din Bălți	**954**	65,6	10,4	8,5	15,0	0,5	**1020**	80,9	7,8	5,5	3,4	2,4	**2180**	78,1	7,0	8,5	4,1	2,3
Conservatorul din Chișinău	**200**	37,0	29,5	14,5	17,5	1,5	**267**	40,4	28,5	13,9	13,9	3,3	**450**	23,7	30,3	14,9	26,0	5,1
Institutul Agricol din Chișinău	**2259**	27,8	29,4	24,5	14,1	4,2	**2012**	39,0	20,2	22,5	14,5	3,8	**2333**	53,0	11,5	26,5	1,6	7,2
Institutul de Medicină din Chișinău	**1756**	56,2	21,2	12,2	9,0	1,4	**1836**	58,9	21,6	9,8	6,8	2,9	**2060**	68,9	17,0	8,6	1,8	3,6
Universitatea de Stat din Chișinău	**2017**	30,6	37,0	15,0	13,9	3,5	**3425**	26,4	37,4	20,8	10,7	4,7	**2901**	44,9	29,7	13,2	8,2	4,0
Institutul Politehnic din Chișinău	*instituție fondată în 1964*												**2085**	50,2	24,9	12,4	9,7	2,8
TOTAL	**9808**	37,6	22,0	12,7	11,9	2,5	**11277**	55,4	20,0	12,5	8,0	4,1	**14865**	53,8	19,4	14,1	7,9	4,8

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: ANA DAOSP, **F. 51**, inv. 3, d. 242, ff. 3, 15, 29; d. 267, f. 61; inv. 4, d. 332, ff. 40, 42; inv. 10, d. 278, f. 33; ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 33, f. 12; d. 292, f. 3; d. 383, ff. 1-4; F. 1933, inv. 2, d. 165, f. 4; F. 2848, inv. 2, d. 6, ff. 58-59; d. 12, f. 170; F. 2991, inv. 5. d. 60, ff. 15-16; F. 3021, inv. 5, d. 1157, ff. 137-137 vs; d. 2755, ff. 47-47 vs; d. 3054, ff. 40-40vs; d. 4908, ff. 7-7vs, 20-20vs; d. 9003, ff. 15-15vs, 20-20vs, 25-25vs; 9885, ff. 6-6 vs; F. 3050, inv. 1a, d. 1, ff. 5-10; inv. 1, d. 9, f. 55; d. 108, f. 3; d. 388, f. 113; d. 489, f. 27; F. 3059, inv. 1, d. 245, f. 4; d. 285, ff. 4-5; F. 3143, inv. 1, d. 63, ff. 3-4; d. 174, ff. 4-6; d. 234, 2-2 vs; d. 519, ff. 15; F. 3186, inv. 1, d. 237, ff. 73-75; d. 241, f. 8; d. 348, f. 2; d. 544, ff. 9, 41; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 245, ff. 181-181vs; d. 443, ff. 1-1vs;

Tabelul 5. Studenții Facultății de Istorie și Filologie (1955-1956)

Secția	anul de studii	nr. de grupe	nr. de studenți
Istorie	I	1	29
	II	2	57
	III	3	86
	IV	2	54
TOTAL		**8**	**226**
Limba și literatura moldovenească	I	1	30
	II	2	57
	III	3	77
	IV	1	34
TOTAL		**7**	**198**
Limba și literatura rusă	I	2	54
	II	3	96
	III	2	56
	IV	1	28
TOTAL		**8**	**234**
Total		**23**	**658**

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 293, f. 2.

În condițiile descrise mai sus, considerăm că studenții de la Institut, mai ales cei de la Facultatea de Istorie și Filologie[712], erau un „sol afânat" pentru semănarea ideilor moldoveniste, pentru simplificarea limbii române și reducerea la minimum a vocabularului, pentru poluarea limbii literare cu regionalisme, rusisme și cuvinte create ad-hoc, inoculând astfel primitivismul lingvistic și subcultura[713]. Autoritățile de stat și de partid au implicat deliberat instituțiile de învățământ superior – profesorii și, prin intermediul lor, studenții – în controverse lingvistice și alte dispute politico-ideologice, politizând astfel învățământul superior, proces care se perpetuează și în prezent. De fapt, starea de lucruri din instituțiile de

[712] În anii 1940-1950, cea mai mare facultate a Institutului Pedagogic din Chișinău rămânea Facultatea de Istorie și Filologie, care avea, respectiv, și cel mai mare număr de studenți. De exemplu, în anul academic 1955-1956, din totalul de 1 039 de studenți care studiau la secția cu frecvență, 658 de studenți erau înscriși la Facultatea de Istorie și Filologie și 381 la Facultatea de Fizică și Matematică. La secția cu frecvență redusă studiau în același an academic încă 2 064 de studenți, inclusiv 1 536 la Facultatea de Istorie și Filologie, dintre care: 610 studenți la secția de istorie, 429 de studenți la secția de limba și literatura rusă și 497 de studenți la secția de limba și literatura moldovenească (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 293, f. 31).

[713] Eugenia Bojoga. Limba „moldovenească" și dicționarul lui V. Stati. În: *Contrafort. Revistă de literatură și dialog intelectual.* 2008, nr. 7-8, pp. 165-166.

învățământ și din știința și pedagogia contemporană din Republica Moldova nu sunt decât repercusiuni ale proceselor începute în anii 1940-1950 ai secolului trecut. Astăzi, ca și atunci, avem medii universitare scindate în „moldoveniști" și „româniști" și discuțiile vor continua, căci educația sovietică a reușit să formeze adepți ai moldovenismului lingvistic și istoric.

Astfel, evoluția opiniilor și concepțiilor profesorilor de la Catedra de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău cu privire la problemele lingvistice din știința filologică moldovenească (citește: din politica națională a statului sovietic), în calitatea lor de formatori ai învățătorilor din școlile din RSSM, este edificatoare și poate explica anumite aspecte ale crizei identitare din Republica Moldova, anumite stări, atitudini și poziții ale cetățenilor acestui stat cu privire la limbă și naționalitate.

Cu privire la unitatea lingvistică româno-moldovenească

Condamnarea cultului personalității lui Iosif Stalin la Congresul al XX-lea a PCUS a reverberat în toată societatea sovietică și a stimulat, în rândul intelectualității sovietice, o tendință de contestare a diferitor aspecte ale vieții politice, sociale și culturale din URSS. „Dezghețul hrușciovist" a încurajat opinii și atitudini critice și contestatare și în rândurile intelectualității din Moldova sovietică, stimulând-o să înainteze o serie de revendicări care să faciliteze respectarea culturii și a valorilor naționale. Profitând de emergența noilor circumstanțe, elita intelectuală din RSSM a organizat la Chișinău, în perioada 7-19 octombrie 1955, o sesiune științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Și din nou, la „descâlcirea" problemei originii și caracterului limbii vorbite de locuitorii RSSM au participat câțiva filologi romaniști de la Moscova, Leningrad, Kiev, printre care Ruben Budagov, Dmitri Mihalci, Raimund Piotrowski și alții. Sesiunea a declarat că nu există argumente suficiente pentru a susține că limba moldovenească ar fi diferită de cea română, întrunirea savantă marcând, în plan științific (și psihologic), eșecul teoretic al ideii creării unei noi limbi romanice literare, chiar dacă, în plan aplicativ, rezultatele nu au fost atât de spectaculoase[714].

În 1956, la Florența, s-a ținut cel de-al VIII-lea Congres de Studii Romanice, la care profesorul Universității din Padova, romanistul Carlo Tagliavini a afirmat că graiul moldovenesc este o varietate dialectală a

[714] Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească.* p. 43.

limbii române și că „pretinsa limbă moldovenească nu este decât româna literară scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat […], cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești, cunoscute, de altfel, și în interiorul granițelor României”[715].

Asemenea imperative științifice îi determină pe doi savanți filologi sovietici, angajați și anterior în „încăierările” dintre taberele „beligerante” ale dezbaterilor filologice din RSSM – slavistul Samuil Bernștein[716] și romanistul Ruben Budagov[717] – să propună spre publicare, în revista sovietică *Вопросы языкознания* [Topics in the study of language], un articol științific cu titlul „Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească”[718]. Cei doi autori argumentau faptul că limba vorbită în RSSM era parte integrantă a limbii române, invocând și argumentele profesorului italian Carlo Tagliavini.

Dar redacția principalei reviste sovietice de studii lingvistice nu și-a asumat responsabilitatea publicării articolului respectiv și expediază câte o copie către CC al PCUS și către CC al PCM, pentru a se consulta cu autoritățile de partid asupra oportunității publicării acestui articol științific, exprimându-și, totodată, opinia că acesta ar trebui să fie mai întâi discutat în RSSM[719]. Redacția prestigioasei reviste științifice sovietice fusese, probabil, derutată de concluzia autorilor că „unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă în perioada de formare a limbii romanice. La ora actuală, această teză este recunoscută de toți specialiștii care tratează problema în cauză”[720].

---

715 *Apud* C. C. Theodorescu. Un stat, o istorie și o limbă „moldovenească” în Basarabia? Punctul de vedere lingvistic. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, 2003, nr. XIII/6-10, pp. 136-137.

716 *Samuil Borisovich Bernștein* (1910-1997), lingvist și slavist sovietic, balcanist, dialectolog, specialist în limba bulgară și geografie lingvistică. Profesor al Catedrei de filologie slavă la Universitatea din Moscova și conducător (din 1947) al Sectorului de slavistică al Institutului de Studii Slavice al Academiei de Științe a URSS.

717 *Ruben Alexandrovici Budagov* (1910-2001), lingvist sovietic, specialist în domeniul lingvisticii generale și romanice. Membru corespondent al Academiei de Științe a URSS și profesor al Catedrei de filologie romanică la Universitatea „M. V. Lomonosov”.

718 Articolul a fost publicat abia în anul 1988 în revista *Nistru* (Р. А. Будагов, С. Б. Бернштейн, Ку привире ла унитатя де лимбэ ромыно-молдовеняскэ. În *Нистру*. 1988, nr. 11, pp. 132-136).

719 *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale (1944-1991).* Coord. Valentina Ursu. Chișinău: Pontos, 2012, p. 131.

720 Р. А. Будагов, С. Б. Бернштейн, Ку привире ла унитатя де лимбэ ромыно-молдовеняскэ. În *Нистру*. 1988, nr. 11, pp. 132-136.

Fiind o catedră de specialitate, iar membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău erau implicați în „descâlcirea" problemei originii și caracterului limbii vorbite de locuitorii RSSM și a altor probleme ale filologiei moldovenești, autoritățile i-au solicitat opinia cu privire la caracterul articolului celor doi filologi ruși (deși în arhivele naționale nu s-a descoperit vreun document prin care vreo autoritate de stat sau de partid ar fi solicitat opinia Catedrei asupra articolului lui Samuil Bernștein și Ruben Budagov).

Prima examinare și primul schimb de opinii pe marginea manuscrisului de articol „Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească" s-a produs la o ședință comună a catedrelor de limba și literatura moldovenească, de limba și literatura rusă, de filosofie și de limbi străine în ziua de 3 mai 1956[721]. În prezența decanului Avraam Penzul, și-au expus opiniile majoritatea membrilor Catedrei de limba și literatura moldovenească: Sofia Pereva[722], Grigore Grinco, Leonid Curuci[723], Rozalia Cornfeld, Boris

---

721 Procesul-verbal al acestei ședințe este datat greșit cu „23 mai 1956", cel mai probabil ședința în cauză desfășurându-se pe data de 3 mai 1956. În susținerea opiniei noastre sunt următoarele argumente: în primul rând, procesul-verbal, pe care îl considerăm datat greșit, are numărul 14, următorul proces-verbal, inclus în dosarul de arhivă consecutiv cu nr. 15, este datat cu ziua de 5 mai 1956, iar conținutul lui reflectă continuarea discuțiilor din procesul-verbal nr. 14 (de ex., la ședința protocolată cu nr. 14 s-a decis crearea unei comisii de elaborare a proiectului de decizie a catedrei, iar în procesul-verbal nr. 15 – catedra discută proiectul (proiectele) de decizie etc.); în rândul al doilea, extrasul din procesul-verbal al ședinței care exprima opinia filologilor de la Institutul Pedagogic din Chișinău cu privire la problemele discutate este datat cu 19 mai 1959 (deci, anterior zilei de 25 mai 1956) și face referință la ședința comună a celor patru catedre ale Institutului din ziua de 3 mai 1956.

722 *Sofia Pereva* (1921-?), româncă, născută în satul Baimaclia, județul Cahul, Regatul României. Doctor în filologie (1955). Conferențiar universitar (1961). În anii 1940-1941 a fost angajată în postul de director al școlii din satul Țiganca, județul Cahul, iar odată cu începerea războiului sovieto-german se refugiază în regiunea Krasnodar, RSFSR. În anii 1942-1944 a fost crainic și redactor al redacției moldovenești la postul de radio Moscova. După revenirea la Chișinău a urmat studii la Institutul Pedagogic din Chișinău. După absolvire, în anul 1948 a fost angajată assistent la Catedra de limba și literatura moldovenească. A urmat studii de doctorat la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS în perioada 1950-1953 și a susținut teza de doctor în filologie în anul 1955. A revenit în postul de lector (apoi lector superior) la catedra Institutului Pedagogic din Chișinău în anul 1953, iar după comasarea Institutului în anul 1960, a fost încadrată pe postul de conferențiar la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău. În anii 1967-1981 a ocupat postul de șef al acestei catedre. În 1981 revine la Institutul Pedagogic din Chișinău în postul de conferențiar la Catedra de limba și literatura moldovenească (a se vedea *Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*, p. 357).

723 *Leonid Curuci* (1930), român, născut în comuna Talmaz, județul Tighina, Regatul României. Doctor habilitat în filologie (1985). A absolvit Facultatea de Istorie și Filologie a Institutului

Bîhov, Ludmila Radauțan, și aspirantul Gheorghe Dodiță[724]. Subliniem faptul că la ședința comună a celor patru catedre nu a fost prezent I. D. Ceban, până nu demult „actorul" principal al lingvisticii moldovenești, deși era deja șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească[725], fiind transferat în această funcție din postul de director al Institutului Pedagogic din Chișinău[726] pentru proasta administrare a celei mai importante „fabrici" de cadre didactice din RSSM.

Chiar dacă au fost prezente la ședință, două membre ale catedrei, Stefania Melnițcaia și Ana Grancovscaia, nu și-au exprimat opinia pe marginea subiectului discutat, acestea două rămânând în expectativă. Și de această dată, la fel cum a făcut și la sesiunea științifică pentru problemele lingvistice din anul 1951, Stefania Melnițcaia a preferat să nu-și exprime poziția, la fel și Ana Grancovscaia.

Aproape toți membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească au destăinuit în diferite chipuri un sentiment de satisfacție față de conținutul articolului lui Samuil Bernștein și Ruben Budagov. Conținutul luărilor de cuvânt, deși formulat destul de pueril și modest, ne sugerează că autorii lor resimțeau o despovărare, odată cu formularea ideii unității de limbă româno-moldovenească de către doi savanți ruși recunoscuți de către regimul sovietic. Exprimându-și regretul față de apariția prea tardivă pentru lingvistica moldovenească a articolului, Sofia Pereva susținea

Pedagogic din Chișinău în anul 1954, urmând apoi doctoratul la aceeași instituție. Din anul 1961 a fost angajat colaborator științific la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM (*Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*, p. 332).

724 *Gheorghe Dodiță* (1931-2012), român, născut în comuna Mihăileni, județul Bălți, Regatul României. A urmat studii la Liceul Comercial din Bălți în anii 1942-1944 și a absolvit școala medie din satul Baraboi, raionul Râșcani, în 1948. A făcut studii la Facultatea de Istorie și Filologie a Institutului Pedagogic din Chișinău (1948-1952), iar după absolvire a fost angajat în calitate de lector la Catedra de limba și literatura română a Facultății de Istorie și Filologie a Institutului și înscris, totodată, la doctorat (1953-1956). În anul 1959 a fost desemnat prodecan al acestei facultăți, iar după comasarea Institutului Pedagogic cu Universitatea de Stat din Chișinău în 1960, a fost încadrat lector superior (1960-1978) și prodecan al Facultății de Istorie și Filologie a Universității. Din 1980 a fost trecut pe postul de conferențiar la Catedra de literatura română a Facultății de Filologie, iar în perioada 1974-1985 a suplinit și funcția de decan al Facultății de Filologie și Biblioteconomie, secția fără frecvență, la Universitatea de Stat din Chișinău (Ana Bantoș. Profesorul Gheorghe Dodiță. Reafirmarea adevărului ca valoare supremă. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*. 2021, nr. 2, anul XXXI).

725 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, f. 6.

726 I. D. Ceban a fost numit în funcția de director al Institutului Pedagogic din Chișnău prin Ordinul Ministrului Învățământului al RSSM din 5 februarie 1952 (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 177, f. 1).

că „dacă articolul ar fi apărut prin anii 1940, ar fi adus mai mult folos”[727]. Toți vorbitorii la această ședință și-au exprimat acordul cu opiniile exprimate în manuscrisul discutat, susținând fiecare pe rând că „eu mă unesc cu articolul tov. Bernștein și tov. Budagov” și fiecare avea câte un argument – unele cu caracter științific, altele mai puțin, dar toate veneau să confirme opinia membrilor catedrei că nu există o limbă moldovenească. Sofia Pereva, care și-a luat doctoratul în filologie la Moscova, susține că, revenind la Institut, a preluat un curs de limba moldovenească, pe care, de fapt, l-a pregătit din literatura română, astfel, conchide conferențiarul Pereva, „socot că ființază o sângură limbă (*sic*)”[728]. Opinia Sofiei Pereva a fost sprijinită de Grigore Grinco, acesta rămânând fidel ideilor expuse la sesiunea lingviștilor sovietici din decembrie 1951. Lectorul Grinco apăra cu fervoare ideea „unirii”, afirmând că studenții Institutului Pedagogic „nu se exprimă frumos, limpede, pentru că se tem să nu vorbească românește” și să fie acuzați de naționalism[729].

Tânărul Leonid Curuci, proaspăt absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău (1954), a adus mai multe argumente de natură științifică: de la unitatea structurii gramaticale și a fondului lexical comun și până la „istoria noroadelor român și moldovenesc”, declarând că „nu au dreptate învățații romaniști care găsesc [...] că limba moldovenească a suferit mai mare înrâurire din partea limbilor slave de răsărit, pe când limba română – înrâurirea limbilor slave de miază-zi. [...] limbile moldovenească și română nu se deosebesc, că, de fapt, îi una și aceeași limbă”[730].

Și lectorul Gheorghe Dodiță susținea „dreptatea” celor doi filologi ruși sovietici despre limba română pe care o vorbeau locuitorii RSSM. Tânărul angajat la Catedra de limba și literatura moldovenească își amintea că atunci când a cumpărat romanul lui Mihail Sadoveanu *Venea o moară pe Siret*, alături, pe raftul din librărie, stătea „romanul tradus din limba română”[731] (nu menționează că era tradus în limba moldovenească) și

727 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 21 verso-26.

728 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 21 verso-22.

729 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 22.

730 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 22 vs-23.

731 Este vorba despre „traducerea din limba română” (așa cum este scris pe reversul foii de titlu cu litere ruse) a romanului lui Mihail Sadoveanu, publicată la Chișinău în anul 1956 (Михаил Садовяну. *Веня о моарэ пе Сирет*. Кишинэу: Едитура Педагожикэ де Стат а РССМ «Школа Советикэ», 1956). Nu era primul roman „tradus” „din limba me, pe limba me!”, după cum a exclamat Mihail Sadoveanu, primul fiind *Mitrea Cocor*, tipărit în anul 1954 (Михаил Садовяну. *Митря Кокор*. Кишинэу: Едитура де Стат а Молдовей, 1954). Au mai fost publicate cu grafie chirilică și alte romane și lucrări ale lui Mihail Sadoveanu,

doar cineva „care nu cunoaște aceste limbi poate spune că sînt două limbi, deoarece îi traducere", căci, susținea Gheorghe Dodiță, „ființază o sângură limbă (*sic*)"[732].

Deși la sesiunea comună a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești din decembrie 1951, Rozalia Cornfeld a exprimat opinii „neaoșiste" sau „autohtoniste", fiind o susținătoare și o promotoare a moldovenismului pseudoștiințific, alături de I. D. Ceban, totuși, la ședința din mai 1956, ea s-a manifestat oportunist, arătându-se nedumerită că „în știința sovietică moldovenească așa probleme nu s-au spus până amu, și totdeauna se vorbea că sînt două limbi – limba moldovenească și limba română. În cărți se vorbea despre ființarea a două limbi". Rozalia Cornfeld socotea că autorii articolului discutat nu au suficiente argumente pentru a demonstra ideea principală, dar, prinsă în menghina situației, declară că „părerea mea îi că ființază o sângură limbă, pentru că structura gramaticală, fondul lexical de bază îi același în amândouă limbi (*sic*)"[733].

Și ceilalți filologi de la Catedra de limba și literatura moldovenească – Avraam Penzul și Ludmila Radauțan – au susținut că „ființază o sângură limbă (*sic*)". Au fost solidari reprezentanții celorlalte catedre prezenți la ședință. Doctorul în filosofie Vera Smelîh[734], care exprima opinia catedrei instituționale de economie politică și filosofie (trebuie să menționăm că aceste catedre, fiind unități politico-ideologice, aveau o influență importantă asupra proceselor din învățământul superior sovietic), deși a menționat că nu este specialist în domeniul care se discută, dar o elementară analiză

---

o parte dintre ele fiind însoțite de câte un glosar, întocmit de editorii chișinăuieni, în care intenționau să prezinte „înțelesul dat de autor unor cuvinte". Pentru detalii: Vlad Pohilă. „Drumurile basarabene" ale lui Mihail Sadoveanu în anii de regim sovietic (Aspecte ale receptării editoriale a creației maestrului). În: *Bibliopolis. Revistă de biblioteconomie, științe ale informării și de cultură*. 2015, vol. 58, nr. 3, pp. 58-66.

732 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 25 vs-26.

733 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 23 vs.

734 *Vera Mihailovna Smelîh* (1909-?), moldoveancă, născută în orașul Chișinău, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. Doctor în filosofie (1956). Membru de partid. A absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol în anul 1931. Până în anul 1945 a fost angajată învățătoare de matematică și fizică în școli din RASSM. În anii 1945-1947 a deținut funcția de director adjunct al Institutului de Perfecționare a Cadrelor Didactice, iar în perioada 1947-1948 – șef de secție la Institutul de Cercetări Științifice al Școlilor. A fost angajată la Institutul Pedagogic din Chișinău în septembrie 1952 în calitate de conferențiar interimar la Catedra de economie politică și filosofie și decan al Facultății de Istorie și Filologie. Șef al Catedrei de filosofie și economie politică la Institutul de Medicină din Chișinău în anii 1957-1970 (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, f. 1; F. 3059, inv. 1, d. 364, f. 3).

bazată pe „situația lăuntrică a acestor limbi" demonstrează că „răspunsul poate fi unul – limba moldovenească și limba română îi o sângură limbă (*sic*)"[735]. Opinia catedrei ideologice a fost susținută și de filologii specialiști în limbi străine, Ilia Duhovnîi[736], șeful Catedrei de limbi străine, și colegul său Natan Grinbaum[737]. Este de menționat că Grinbaum, care nu cunoștea foarte bine limba română, susținea că „ființază o sângură limbă", opinia formându-și-o din experiența de evaluator pentru disciplina limba străină la examenele de „minimum de candidat" (examene de doctorat). Așa cum se obișnuia în RSSM, doctoranzii alegeau să susțină limba română în calitate de limbă străină. Una dintre probele examenului era traducerea din limba străină în limba maternă și invers. În calitate de membru al comisiei de examinare a doctoranzilor, care alegeau să susțină limba română ca limbă străină, profesorul Grinbaum și-a expus părerea că studenții, de fapt, „n-au ce traduce", pentru „că ființază o singură limbă"[738]. Nota discordantă a acestei comuniuni de opinie a adus-o Boris Bîhov, lector superior la Catedra de limba și literatura moldovenească, care reamintea învățătura partidului că „fiecare norod trebuie să-și dizvolte (*sic*) limba sa" și opina că Mihai Eminescu sau Ion Creangă „au fost și rămân moldoveni"[739]. Prin expresia „întrebarea asta îi de un caracter conservativ", Boris Bîhov a atras o avalanșă de critici din partea celorlalți colegi.

Pentru că redactorul procesului-verbal nu a consemnat în document la rubrica „ordinea zâlei (*sic*)" decât problema „discutării articolului", fără a indica ce aspecte se solicitau „a fi discutate", participanții la ședință și-au exprimat opiniile și asupra denumirii limbii pe care o vorbeau locuitorii

---

735 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 24.

736 *Ilia Duhovnîi* (1906-?), evreu, născut în orașul Orhei, ținutul Orhei, gubernia Basarabia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Viena în 1929. Angajat la Institutul Pedagogic din Chișinău din septembrie în postul de lector superior la Catedra de limbi străine, responsabil de predarea limbii germane (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, f. 9).

737 *Natan Grinbaum* (1916-?), evreu, născut în or. Tomaszów Mazowiecki, Regatul Poloniei. Doctor habilitat în filologie (1969), profesor universitar (1970). A absolvit Facultatea de Filologie Clasică a Universității din Varșovia în anul 1938 și a fost angajat învățător de limbi străine în mai multe școli din regiunea Gorki, RSFSR. În perioada 1945-1948 urmează studii de doctorat la Universitatea de Stat din Leningrad. În septembrie 1948 a fost angajat în postul de șef al Catedrei de limbi străine la Institutul Pedagogic din Chișinău, iar din 1960 – conferențiar, profesor și șef al Catedrei de limbi romanice la Universitatea de Stat din Chișinău (ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 258, f. 9; Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma. *Profesorii Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: CEP USM, 2001, p. 99).

738 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 24 vs-25.

739 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 23 vs-24.

RSSM. Se impune subliniat faptul că toți vorbitorii au utilizat sintagma „limba moldovenească" pentru a desemna limba locuitorilor Moldovei sovietice, menționând și existența a două popoare care vorbesc aceeași limbă[740]. Totodată, participanții la discuție socot că „n-ar fi drept [...] s-o numim numai română ori numai moldovenească" și vin cu mai multe propuneri care li se par rezonabile: „română, moldovenească ori moldo-română ori româno-moldovenească", deși, susțin ei, „amu nu-i clar, dar cu vremea a deveni limpede, pentru că întrebarea asta îi legată cu istoria, cu viitorul"[741]. Prin indicarea asupra factorului istoric și „de viitor" în denumirea limbii române, considerăm că filologii de la Institutul Pedagogic erau conștienți că decizia va fi una politică și că soluționarea acestui aspect al problemei lingvistice moldovenești nu le aparține.

Ședința comună din 3 mai 1956 a celor patru catedre nu a adoptat vreo rezoluție sau concluzie asupra celor discutate. Adunarea a decis înființarea unei comisii cu misiunea de a redacta „un răspuns în scris la articol", alcătuită din șase filologi: Avraam Penzul, Sofia Pereva, Rozalia Cornfield, Natan Grinbaum, Vera Smelîh și Ludmila Radauțan[742]. Prima ședință la care s-a discutat problema „unității lingvistice moldo-române" a fost dominată de filologii „românofili, ușor camuflați" (prin acceptarea sintagmei „limba moldovenească" pentru limba română), reprezentată de Grigore Grinco, Avraam Penzul, Sofia Pereva, Ludmila Radauțan, Gheorghe Dodiță și Leonid Curuci, iar ceilalți – „neaoșiștii" sau „autohtoniștii", promotori ai moldovenismului pseudoștiințific, în lipsa fizică a lui „guru" I. D. Ceban – s-au retras în expectativă, dar nu au părăsit „câmpul de bătălie".

Peste două zile, la 5 mai 1956, s-a ținut o altă ședință, dar de această dată doar pentru membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească, la care filologii colectivului urmau să se expună asupra „proiectului privitor la articolul tov. Budagov R.A. și Bernștein S.B."[743]. Așa cum reiese din conținutul textului, cei șase membri ai comisiei, aleși la ședința anterioară pentru a elabora un proiect al deciziei pe marginea articolului filologilor ruși, s-au împărțit în două grupări. Fiecare grupare a elaborat propriul proiect: unul dintre proiecte a fost elaborat de decanul Avraam Penzul și, reieșind din caracterul și tonalitatea discuțiilor, reprezenta opinia „românofilor, ușor camuflați", iar celălalt o avea în calitate de autor oficial

740 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 23.
741 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 25.
742 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 26.
743 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 27 vs.

pe Rozalia Cornfeld, dar, în baza analizei discursului lui I. D. Ceban la această ședință, deducem că al doilea proiect fusese elaborat cu contribuția celui din urmă și reflecta opinia și poziția șefului de catedră. Considerăm necesar să menționăm că la această din urmă ședință, tabăra „autohtoniștilor" s-a prezentat în componență deplină, asigurând și prezența „vârfului de lance" al grupării, moldovenistul I. D. Ceban, care a determinat atât vectorul discuției, cât și hotărârile catedrei.

Dosarul de arhivă nu păstrează cele două proiecte cu privire la articolul menționat, însă conținutul lor poate fi dedus din procesul-verbal al ședinței catedrei, unde au fost puse în discuție, și din textul discursului ținut de I. D. Ceban. Trebuie subliniat faptul că cele două procese-verbale, despre care s-a vorbit aici, sunt în limba română, fiind scrise de mână, cel mai probabil, chiar în timpul ședințelor de către un secretar al adunării, în timp ce discursul lui I. D. Ceban este tipărit la mașina de scris și este redactat în limba rusă, fapt care ne duce la concluzia că șeful de catedră a venit bine pregătit la această ședință.

Primul proiect și, de fapt, unicul discutat la ședința catedrei a fost cel elaborat de conferențiarul Cornfeld, „neaoșista", care „nu întotdeauna înțăleg[ea] limba din cărți, cutoatecă îi scris românește (*sic*)"[744]. Presupunem, reieșind din cuvântarea lui Gheorghe Dodiță, că proiectul Rozaliei Cornfeld nu prea ținea cont de discuțiile și opiniile exprimate de majoritatea absolută a participanților la discuția din 3 mai 1956 și autoarea, care declarase la ședința anterioară: „Părerea mea îi că ființează o sângură limbă"[745], se erija în apărătoarea specificului limbii „moldovenești", insistând pe ideea „autohtonistă" și lipsa unității de limbă[746]. Înscrierile în procesul-verbal al ședinței din 5 mai 1956 debutează cu o intervenție foarte supărată a lectorului Grigore Grinco, care manifestă un dezacord categoric cu „multe păreri din proiect", declară că se retrage din discuții și că va redacta o opinie separată[747]. Celălalt tânăr filolog de la catedră, lectorul Gheorghe Dodiță, se lansează și el, dar mai moderat, în discuții asupra proiectului prezentat de Rozalia Cornfeld, indicând asupra contradicțiilor dintre cele două părți ale proiectului prezentat de cea din urmă și asupra faptului că „încheierea făcută corespunde <u>întrucâtva</u> (*subl. n.*) cu părerile noastre spuse la ședința trecută"[748]. Prima parte, susține Gheorghe Dodiță,

---

744 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 26.
745 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 28 vs.
746 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 28.
747 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 27 vs-28.
748 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 23 vs.

este „făcută bine", iar cea de-a doua este „slabă și se contrazice", deși secretarul ședinței nu a înregistrat în procesul-verbal „contradicția" semnalată de lectorul Dodiță. Totuși, fraza cu care își încheie acesta alocuțiunea – „Mie îmi pare, că dacă am vorbi de specificul limbii moldovenești, ar fi trebuit și de argumentat" – ne obligă să concluzionăm că partea a doua a proiectului Rozaliei Cornfeld era, într-o oarecare măsură, în contradicție cu opiniile exprimate de filologii Institutului Pedagogic la ședința comună.

Decanul Facultății de Istorie și Filologie, Avraam Penzul, îi susține pe cei doi tineri și, rămânând pe pozițiile expuse anterior, semnalează și cere să fie înlăturate ideile contradictorii din textul proiectului Rozaliei Cornfeld.

De partea cealaltă a baricadei, Stefania Melnițcaia se indignează că nu înțelege „cum ar fi în moldovenește propoziția «о румынско-молдавском языковом единстве» [cu privire la unitatea lingvistică româno-moldovenească], dar declară, fără să argumenteze, că „se unește (*sic*) cu proiectul lui Cornfeld R.E."[749]. Iar Rozalia Cornfeld, încercând să riposteze acuzațiilor lui Gheorghe Dodiță și ale celorlalți colegi „românofili, ușor camuflați", susține că nu găsește nicio contradicție între cele două părți ale proiectului și că în textul expus „nu hotărăsc că sînt două limbi, dar una", iar în privința denumirii limbii „vor fi discuții, și s-a hotărî"[750]. Rozalia Cornfeld susține că nu are nimic împotriva „proiectului lui Penzul A.P." (nu cunoaștem ce idei și soluții conținea), dar „la noi" fiecare are părerea lui despre gramatica și ortografia limbii, sugerând că ar bine ca elaborările științifice ale lingviștilor să fie aprobate politic, așa cum s-a întâmplat în cazul limbii ruse. Regulile ortografice ale limbii ruse au fost alcătuite de Șahmatov[751], dar iscălite de V. I. Lenin"[752]. Poziția Rozaliei Cornfeld reflectă rezultatul educației politico-ideologice sovietice, exprimat prin obediența și loialitatea profundă față de statul sovietic și partidul comunist, dar credem că este și o manifestare a sentimentului de frică, care era prezent deopotrivă în psihismul colectiv al populațiilor care au trăit sub regim comunist, așa cum menționează cercetătorul Dinu Gherman, analizând fenomenul în România comunistă[753]. De asemenea, poziția lectoriței vine și din experiența sa în domeniul construcției „nați-

---

[749] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 23 vs.

[750] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 29.

[751] *Alexei Alexandrovich Șahmatov* (1864-1920), filolog, lingvist și istoric rus, fondator al studiului istoric al limbii ruse, al cronicilor și literaturii ruse vechi.

[752] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 29 vs.

[753] Gherman Dinu. *Frica în memoria colectivă în România comunistă (1948-1965).* Rezumatul tezei de doctorat. Cluj-Napoca, 2011, p. 6.

onal-culturale", acumulată în RASSM, privind uzanțele și „rânduielile" aprobării deciziilor în statul sovietic.

În apărarea acoliților săi s-a pronunțat I. D. Ceban, care, în lungul său discurs în limba rusă, rezuma că, „deși normele literare moldovenești și românești sunt unice, limbile populare – moldovenească, pe de o parte. și româno-valahă, pe de altă parte, diferă în multe privințe una de cealaltă"[754]. Și înțelegând că argumentele lingvistice pe care le-a invocat în susținerea opiniei sale moldoveniste nu vor convinge pe ceilalți filologi, șeful de catedră a îmbogățit arsenalul argumentelor „științifice" cu argumentul politic și cu altul – psihologico-sentimental. După I. D. Ceban, acceptarea unității lingvistice moldo-române ar putea dezavantaja total din punct de vedere politic republica moldovenească, dar și mai dezavantajoasă ar fi „această tendință" pentru Uniunea Sovietică pe arena internațională. Este clară aluzia că problema limbii vorbite în RSSM nu este una lingvistică, ci una politico-ideologică, vorbitorul întrebându-i cu suspiciune și provocator pe colegii de la catedră, pe care îi considera că „toarnă apă la moara dușmanilor noștri": „Poate și republica să o numim altfel decât moldovenească?". De asemenea, I. D. Ceban deplânge lipsa sentimentului „de mândrie națională" al celor „care nu recunosc trăsăturile specifice ale limbii moldovenești"[755], exploatând, în acest fel, și instrumente de influență de natură psihologică și emotivă. În concluzie, I. D. Ceban susține că „nu este justificată nici din punct de vedere științific și nici politic publicarea unui astfel de articol, care va provoca discuții cu privire la problemele naționale ale Uniunii Sovietice"[756]. Poziția șefului de catedră, susținută de alți trei membri: Boris Bîhov, Rozalia Cornfeld și Ciobotarenco (prenumele nu este indicat), era că propunerea de publicare a articolului celor doi filologi ruși nu a acumulat suficente voturi, iar catedra trebuie să expedieze autorităților proiectul elaborat de Avraam Penzul.

Decizia Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău este formulată ambiguu și nu denotă o opinie clară nici în ceea ce privește unitatea lingvistică moldo-română, nici în ce privește denumirea limbii pe care o vorbesc locuitorii RSSM. Cât despre articolul profesorilor R. Budagov și S. Bernștein, catedra, prin semnătura lui I. D. Ceban, consideră că „nu dă un răspuns nici la una dintre aceste întrebări, dar nici nu ne poate oferi, întrucât este insuficient de fundamentat din punct de vedere teoretic"[757].

754 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 65.
755 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 66 .
756 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, f. 68.
757 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 69-71.

Manuscrisul celor doi filologi ruși, Ruben Budagov și Samuil Bernștein, cu un titlu care inspira și dădea nădejde unei părți a intelectualilor din RSSM și, totodată, era atât de scandalos și periclitant pentru cealaltă parte, nu a fost publicat nici în revista la care a fost depus, nici în altă revistă științifică a vremii. Teama de pericolele imaginate, pe care le-ar fi ascuns ideile expuse în acest articol și care au fost invocate de I. D. Ceban și acoliții săi în poziția oficială a Catedrei de limba și literatura moldovenească, și-a făcut efectul, autoritățile considerând inoportună publicarea articolului respectiv. Va fi publicat în revista *Nistru* abia în anul 1988.

Având la bază câteva argumente, considerăm că temerile moldoveniștilor nu erau deloc fondate și publicarea articolului nu ar fi produs vreo tulburare în societatea sovietică moldovenească. În primul rând, pentru că ideile și concluziile lui Ruben Budagov și Samuil Bernștein nu erau de noutate nici pentru mediul academic și didactic, dar nici pentru întreaga intelectualitate din RSSM (mai mult decât atât, pentru purtătorii acestei limbi din afara mediilor academice). Sesiunile științifice anterioare ale lingviștilor sovietici, organizate la Chișinău în 1951 și 1955, au admis și recunoscut latinitatea și „unitatea lingvistică româno-moldovenească", iar declarația romanistului italian Carlo Tagliavini de la tribuna Congresului al VIII-lea de Studii Romanice din Florența că pretinsa limbă moldovenească nu ar fi decât o română literară scrisă cu un alfabet rusesc era cunoscută în Uniunea Sovietică. Și mai mult decât atât, nu a fost negată sau infirmată de filologii de la Moscova sau Leningrad. Iar faptul că majoritatea filologilor de la Institutul Pedagogic din Chișinău (prin extindere, și elita intelectuală din RSSM) au opinat că „ființază o sângură limbă!" era o dovada în plus a reafirmării unui adevăr, care a fost reprobat timp îndelungat (cât să facă unele procese ireversibile) de moldoveniștii „neaoșiști, autohtoniști".

În rândul al doilea, este puțin probabil ca publicarea articolului lui Ruben Budagov și Samuil Bernștein să fi provocat „discuții cu privire la problemele naționale ale Uniunii Sovietice", așa cum susținea I. D. Ceban, având în vedere RSSM. Este puțin probabil ca acea parte a intelectualității moldovenești – „românofilii, ușor camuflați" (nume argumentat de către aceștia prin acceptarea sintagmei „limba moldovenească" pentru limba română, dar și prin alte concesii făcute moldovenismului) – să fi avut curajul să invoce probleme și revendicări mai multe decât le permitea puterea. Este bine cunoscut faptul că regimul sovietic avea suficiente mecanisme și instrumente de control și de „convingere" a celor care depășeau limita admisă. Autoritățile comuniste admiteau și chiar stimulau anumite re-

vendicări sau expresii ale naționalismelor locale, însă toate „manifestările naționale" se aflau sub controlul vigilent al mașinăriei politice sovietice. Ba chiar în anumite zone etnice ale Uniunii Sovietice stările de conflict de sorginte națională erau îngrădite și tolerate atât timp, cât acestea din urmă distrăgeau atenția de la alte probleme iminente proceselor de sovietizare și rusificare.

Cu toate acestea, opinia majorității filologilor Institutului Pedagogic din Chișinău nu a contat în formularea deciziei Catedrei de limba și literatura moldovenească privind oportunitatea publicării articolului lui Ruben Budagov și Samuil Bernștein, decizie expediată autorităților de stat și de partid, care au luat hotărârea finală. Este pentru că documentul final al „Extrasului din protocolul catedrei de limbă și literatură moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău în numele lui Ion Creangă", datat cu ziua de 19 mai 1956, a fost redactat și semnat de I. D. Ceban în calitatea lui de șef de catedră, în primul rând. Iar birocrația sovietică nu ținea cont neapărat de opinia exprimată a majorității, rolul „șefilor" în orice ierarhie era unul determinant.

Ne este clară și explicabilă persistența străduitoare a indivizilor din grupul „neaoșist, autohtonist", care, pe de o parte, fiind produsele educației sovietice, moldoveniste și antiromâniste din autonomia moldovenească interbelică, și-au continuat activitatea la Chișinău în baza capitalului politic și cultural acumulat anterior. Acceptarea ideilor unității lingvistice le-ar fi zdruncinat sau chiar ruinat structura identitară, care le-a fost modelată prin educația sovietică de sorginte rusească. Pe de altă parte, plusul de legitimitate politică cu care au fost investiți transnistrenii față de basarabeni și alianțele cu diferiți agenți ai puterii presupuneau și determinau angajabilitate și responsabilitate față de misiunile care le-au fost încredințate de către sistemul care i-a propulsat. Mai ales că aceste „misiuni" și apropierea de putere le asigurau funcții și posturi decizionale și accesul la valori materiale și altele, atât de deficitare în epoca comunistă, pe care o abordăm aici. Frica pierderii pozițiilor pe care le dețineau îi determina pe acești indivizi să păstreze și să urmeze o anumită consecvență moldovenistă.

Mai mult decât atât, ironiile și persiflările din partea basarabenilor educați românește, bancurile despre „performanțele lingvistice", nivelul de cultură și profesionalismul unor originari din stânga Nistrului, situațiile anecdotice în care se pomeneau angajați singuri transnistrenii prin puțina cunoaștere și educație le creau celor din urmă complexe de inferioritate și le răneau amorul propriu. Conștientizând că le lipsesc abilitățile

lingvistice ale basarabenilor care vorbeau o limbă „burgheză", educația de tip occidental-universal a celor din urmă, precum și competențele profesionale pentru a executa sarcinile funcțiilor și posturilor în care au fost propulsați doar pentru originea transnistreană, grupul „neaoșist, autohtonist" a promovat moldovenismul în calitate de comportament compensator. Considerăm că ecuația convingerilor moldoveniste trebuie să țină cont și de acest mecanism de apărare al celor din grupul autohtonist, majoritatea dintre care erau originari din stânga Nistrului. Dar ofensiva moldovenistă reluată după războiul sovieto-german cu o forță mult mai mare decât înainte de 1941, care impunea cadrelor științifico-didactice din învățământul superior din RSSM să accepte, să disemineze și să propage în mediul academic și studențesc falsul științific al existenței unei noi limbi – limba moldovenească, diferită de limba română, a întâmpinat rezistența „românofililor", care au izbutit să-și păstreze convingerile despre natura limbii vorbite în RSSM, nu s-au conformat acțiunilor pseudoștiințifice concertate și susținute ale promotorilor ideologiei bolșevice și nu și-au schimbat atitudinea față de limba română.

Este incontestabil faptul că efortul bolșevic postbelic de a șterge conștiința românească, de a inventa o nouă limbă și un nou popor, diferit de românii de peste Prut, a reușit să fisureze mediul academic din RSSM. Chiar dacă regimul comunist a izbutit să creeze (deși cele mai multe cazuri sunt de import de peste Nistru) o cohortă înverșunată de susținători și promotori ai moldovenismului, procesul început în 1951 la sesiunea științifică comună a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS, apoi destalinizarea și dezghețul lui Hrușciov au creat condiții pentru revenirea publică a filologilor/intelectualilor românofili, care au ripostat moldoveniștilor cu argumente științifice, fără să țină cont de cele politice și ideologice, așa cum a fost și cazul filologilor de la Institutul Pedagogic din Chișinău în anul 1956.

În vacarmul moldovenist de sorginte politic și ideologic al lui I. D. Ceban și al acoliților lui, tinerii filologi de la Catedra de limba și literatura moldovenească (majoritatea lor erau proaspeți absolvenți ai unor școli superioare moldovenești) au expus opinii curajoase și au manifestat atitudini și reacții critice și contestatare la adresa moldovenismului șefului lor de catedră. Români, evrei, ruși, ucraineni, moldoveni (sub acest nume erau înscriși în statele de funcție etnicii români din RSSM), filologii de la Institutul Pedagogic din Chișinău – Grigore Grinco, Gheorghe Dodiță,

Sofia Pereva, Leonid Curuci, Vera Smelîh, Natan Grinbaum, Ludmila Rădăuțan, Avraam Penzul, Ilia Duhovnîi și Ana Grancovscaia – au ținut piept falsurilor științifice ale moldoveniștilor și au afirmat unitatea lingvistică a poporului care locuiește pe ambele maluri ale Prutului. Față în față cu moldoveniștii de la Catedra de limba și literatura moldovenească, profesorii angajați în activitatea de formare a cadrelor didactice pentru învățământul general din RSSM s-au angajat într-un discurs care a contestat existența unei limbi moldovenești, diferită de cea română, afirmând prompt și curajos că „limba moldovenească și limba română îi o sângură limbă (*sic*)".

Configurația, specifică Catedrei de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău la 1956, se va reflecta în viitorul câtorva generații de elevi, educați de foștii studenți ai acestor profesori. Aceasta explică perpetuarea românismului în RSSM și geneza mișcării naționale în anii 1980, dar și dedublarea identitară a intelectualității moldovenești, dedublare care a lăsat urme adânci în limbajul și conștiința publică, vizibile până în ziua de azi.

II.4. „Manifestări naționaliste" ale studenților filologi de la Universitatea de Stat din Chișinău

Filonul românesc și construcția noii intelectualități

Trebuie de remarcat faptul că „destinderea hrușciovistă", destalinizarea, amnistierea și reabilitarea (parțială) a victimelor regimului stalinist au creat iluzia unei societăți mai libere de constrângerile regimului și, împreună cu perspectiva traiului în comunism peste 20 de ani, în care nu va exista „nici o limitare sau constrângere de a vorbi o limbă sau alta"[758], împreună cu eșecul creării și implementării „limbii moldovenești" în RSSM și recuperarea moștenirii literare clasice, au oferit curaj unor cadre didactice românofone din unele instituții de învățământ superior să aducă în discuția comunităților universitare problema cunoașterii și predării „limbii moldovenești", pentru că aceasta, spre deosebire de limba rusă, nu a avut un loc clar reglementat în planurile de învățământ nici în grupele cu predare în română, nici în grupele cu predare în rusă (atunci când se preda).

În mare parte, intelectualitatea universitară din RSSM a acceptat să se numească moldoveni, să-și numească limba moldovenească și să folosească grafia chirilică: unii formal, de frica constrângerilor politice, de teama să nu poată profita de oportunitățile pe care le-a oferit statul sovietic sau altele, alții din convingere, însă nu au fost dispuși să renunțe la limba română și la posibilitățile de a o transmite generațiilor de tineri pe care îi formau în școala superioară din RSSM. Cu excepția cazului „naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți de la sfârșitul anilor 1940, cadrele didactico-științifice din RSSM nu au pus tranșant problema limbii de predare în școlile superioare și a predării „limbii moldovenești" la facultățile non-filologice, nici în „grupele cu predare în limba moldovenească" și nici în cele cu predare în rusă sau, cel puțin, documentele cercetate de noi nu reflectă asemenea atitudini.

Contradicțiile politicii lingvistice sovietice, care, pe de o parte, declara dreptul popoarelor la o educație în limba maternă, respectul „diferențelor și particularităților naționale"[759], dar, pe de altă parte, promova

---

[758] *XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет.* Том I. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962, с. 217.

[759] Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Н. С. Хрущев на XX съезде партии. В: *XX съезд Коммунистичекой Партии Советского Союза. 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчет*. Москва, Государственное издательство политической литературы, 1956, с. 90.

consecvent și agresiv limba rusă în învățământul superior moldovenesc, transformându-l în național după formă și rus după conținut, precum și calificarea oricărei încercări mai clare și/sau ostentative de a cere dreptul studenților moldoveni de a urma studiile superioare în limba maternă și de a revendica un conținut național învățământului formal moldovenesc drept o „manifestare de naționalism burghez”, punând imediat în aplicare mașinăria represivă a regimului comunist[760], au determinat o parte a universitarilor românofoni **„cu minte națională”**[761] să-și camufleze concepțiile despre limbă și apartenența națională și să aștepte vremuri mai bune pentru a le exprima.

Altă parte a cadrelor didactico-științifice românofone, dimpotrivă, au susținut rusificarea învățământului superior din RSSM, argumentând prin lipsa manualelor și „neajunsul de terminologie în limba moldovenească”[762] sau prin „deschiderile” pe care le-ar avea absolvenții de a se angaja oriunde în Uniunea Sovietică și au predat cursurile în limba rusă, așa cum s-a văzut mai sus în cazul profesorilor „vorbitori de limbă moldovenească” de la Universitatea de Stat din Chișinău sau al lectorilor Mihail Debner și Fiodor Ostașco, care predau în limba rusă științele istorice studenților de la Institutul Pedagogic din Chișinău[763].

Se prea poate ca profesorii din prima categorie, poate și cei din a doua, să fi conștientizat că insistența puterii în favoarea limbii ruse exclude o rezistență promptă și deschisă față de rusificarea și moldovenizarea învățământului superior și s-au conformat formal politicilor regimului pentru a adopta o altfel de rezistență – una pasivă, deghizată și camuflată, prin care să influențeze în sensul dorit formarea și educația studenților.

[760] Viitorul istoric literar și folclorist Gheorghe Bogaci, lector la Facultatea de Filologie a Universității din Chișinău, care „s-a apucat” să elaboreze și să țină un curs de literatura moldovenească a secolului al XIX-lea, a fost „invitat” în primăvara anului 1950 și criticat dur la CC al PC(b)M, pentru că „folosește literatura română” și „nu expune studenților materia așa cum cere tov. Stalin”, iar în 1952 a fost înlăturat de la predarea acestui curs (*Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*. Vol. I, p. 317).

[761] Termen preluat de la Serhii Plokhii, profesor de istoria Ucrainei la Universitatea Harvard, care l-a descris pe Petro Shelest, prim-secretar al PC al Ucrainei, drept „șeful de partid al Ucrainei cu minte națională”, termen care, consideră Serhii Plokhii, este mai aproape de adevăr decât termenul „naționalist”, care implică o abordare consecventă, orientată ideologic, de susținere a intereselor culturale și materiale ale unei anumite națiuni (Serhii Plokhii. *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*, London, Oneworld Publications, 2015, p. 53).

[762] ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 489, f. 117.

[763] *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu și documente*, pp. 472, 486-487.

Cadrele didactice românofone, atât cele formate în universitățile românești sau occidentale, dar și cele care au absolvit doar câteva clase ale școlii românești în perioada interbelică sau în timpul războiului sovieto-german, au avut de ales între a accepta să țină cursurile și să vorbească/scrie în rusă și să-și numească limba maternă „moldovenească" sau să plătească pentru naționalismul lingvistic cu poziția profesională și socială sau cu libertatea. În fața importului de cadre rusolingve, aduse în RSSM pentru a suplini carențele profesionale și lingvistice ale specialiștilor autohtoni, care nu doar predau în limba rusă, dar deveneau importanți decidenți în ce privește direcțiile și caracterul învățământului superior moldovenesc și influențau direct și indirect formarea intelectualității moldovenești în sensul sovietizării și rusificării acesteia, intelectualitatea universitară de origine românească a preferat să identifice metode și căi disimulate pentru a promova valorile naționale în aula universitară prin contactul direct cu tinerii pe care îi formau. De exemplu, profesorul Mihail Purice, student la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău, își amintea că Ion Osadcenco[764], decanul facultății în anii „odiosului" rector Alexei Medvedev, „special trimis de la Comitetul Central să stârpească «din rădăcină» orice manifestare de «naționalism»", care îl critica la aproape fiecare ședință a Consiliului științific „ba că la facultate se ignoră limba rusă, ba că studenții vorbesc românește, ba că cineva ar fi exprimat niște idei «nesănătoase»", le spunea studenților că „toate sunt trecătoare"[765]. Iar tânărul lector Anatol Ciobanu își selecta majoritatea exemplelor analizate la seminare din literatura clasică: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Mihail

[764] *Ion Osadcenco* (1927-1994), român, născut în orașul Cahul, Regatul României. După absolvirea a patru clase de gimnaziu în Cahul, în 1944 s-a înscris în clasa a V-a la gimnaziul din Bârlad. După reanexarea Basarabiei, în 1944-1945 a fost angajat director adjunct al școlii primare din satul Vâlcova, raionul Cahul, iar în anul de studii 1945-1946 urmează clasa a X-a a școlii din Cahul. A absolvit Secția de limba și literatura moldovenească a Facultății de Istorie și Filologie la Universitatea de Stat din Chișinău în 1951. După absolvirea doctoratului la aceeași instituție, în anul 1954 este angajat lector la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău. În anul 1956 susține teza de doctor în filologie; i se conferă titlul de conferențiar în anul 1959. După crearea Facultății de Filologie la Universitatea de Stat din Chișinău, este numit decan la 9 august 1962, post pe care îl va deține până în 1966. În anii 1966-1985 a ocupat postul de șef al Catedrei de literatura moldovenească, iar în 1989-1994 – postul de profesor universitar. A fost președinte al Comisiei de limbă și literatură a Secției moldovenești de prietenie moldo-română (1964) și al Secției de literatura moldovenească la Ministerul Învățământului al RSSM (AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1802, ff. 1-167).

[765] *Oameni ai cuvântului: Culegere de interviuri*, p. 217.

Sadoveanu, cronicarii etc.[766]; prin articolele pe care le-a publicat în *Moldova socialistă* împreună cu Valentin Mândâcanu începând cu anul 1954 promova evitarea greșelilor de limbă, învăța publicul cititor, inclusiv studenții, cum să scrie și să vorbească corect și cum să-și cultive limba[767].

În aceeași ordine de idei se prezintă atitudinile cu privire la limba vorbită în RSSM și „literatura clasică moldovenească” expuse de Leonid Pankratiev și de Gheorghe Bogaci la Sesiunea comună a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din decembrie 1951, pe care le considerau române (Leonid Pankratiev) sau nu făceau deosebire între ele (Gheorghe Bogaci), pentru că „fie română sau moldovenească”, „studenții îl înțeleg bine”[768]. În calitatea lor de lectori la Universitatea de Stat din Chișinău, persoane care contactau direct cu studenții, ei le comunicau prin implicit celor din urmă opiniile lor.

Într-o notă informativă adresată decanului Iosif Varticean[769] de către o studentă din anul IV la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității din Chișinău, aceasta confirmă concluzia enunțată mai sus. Studenta, care urma studii la Secția de limba și literatura moldovenească, susține că lectorul Gheorghe Bogaci, ținând cursul de literatura moldovenească a secolului al XIX-lea, „îi orientează pe studenți spre ideea că limba moldovenească contemporană își are originea din dialectul care se vorbește în stânga Nistrului și că limba moldovenească contemporană este puternic rusificată, astfel are nevoie să fie purificată de influențele slave”[770]. În același timp, lectorul Maslincov[771], care preda un curs special despre limba operelor lui Emilian Bucov, le-a declarat studenților că „dacă vrei să nu trăiești azi în frică permanentă, trebuie să împrumuți cuvinte doar din limba rusă”, atrăgând atenția studenților de la ultimul an că „trebuie întotdeauna să ai sâmțu ista de temeală (*sic*)”[772].

---

766 Vasile Țapoc. Profesorul Anatol Ciobanu – patriot al neamului. În: *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 93.

767 *Destine de lingviști. Oameni care au fost* / Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chişinău: [S. n.], 2023, p. 40.

768 Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, pp. 529-530.

769 Nota informativă a fost expediată și pe adresa CC al PCM (ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 21, ff. 106-107).

770 AUSM, F. 1, inv. 5, d. 294, ff. 14-15.

771 *Ivan Maslincov* (1889-?), rus, absolvent al Universității din Iași (1924). În anii 1947-1951 a fost angajat lector la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău (ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 56, f. 18).

772 AUSM, F. 1, inv. 5, d. 294, f. 15.

Cel „mai periculos" lector, în opinia autoarei notei informative, era Vasile Coroban[773], care le inocula studenților „ură față de unii scriitori și dragoste față de alții", discreditând intenționat și vorbind „cu mare ură" despre „scriitorii moldoveni" Ion Canna („despre care spune cu ironie «marele prozator, marele vostru scriitor»"), Lev Barski, I. D. Ceban și „ridicând în slăvi" și „lăudând" pe Emilian Bucov, Andrei Lupan, Liviu Deleanu. Pentru a face comparație în defavoarea celor dintâi, denunța studenta, lectorul Coroban citește fragmente din „scenele naturaliste" ale lui Ion Ceban, pe care le numește „primitive și fără tradiție literară" și care „au trezit râsetele batjocoritoare" ale studenților. De asemenea, Vasile Coroban „întreabă provocator" studenții dacă au citit operele clasicilor literaturii moldovenești, „știind că textele lor nu au fost publicate" și la întrebarea studenților de ce nu se tipăresc acestea, lectorul a răspuns că „dacă ar depinde de mine și de tov. Bogaci, scriitorii noștri clasici demult ar fi fost publicați, dar este la noi un așa numit Ivan Arakceevici, care pune bețe în roate", iar studenții fac concluzia că „Ceban e un tâmpit, îi un nebun", susținea studenta[774].

Astfel, intelectualitatea moldovenească, înțelegând intențiile autorităților sovietice de a transforma învățământul superior din RSSM în „național după formă" și rus după conținut, precum și a de a-l „moldoveniza" acolo unde propaganda nu le permitea rusificarea, au încercat – și în perioada stalinistă – să promoveze o concepție științifică despre originea limbii române, despre nevoia de a se „sprijini" pe clasicii literaturii române și adevăratele valori naționale, iar în condițiile în care regimul comunist a dat unele semne de liberalizare, așa cum s-a întâmplat la mijlocul anilor 1950, au fost mai hotărâți să lupte pentru limba și identitatea lor, pe care unii dintre ei nu le-au „pierdut" nici în condițiile rusificării și deznaționalizării agresive și forțate. Regimul stalinist nu a putut omite niciodată elementele moștenirii lingvistice și culturale românești în procesul de creare a „națiunii și limbii moldovenești" și, apoi, a poporului sovietic rusificat. Constructorii acestor irealități au fost nevoiți să facă referințe „permise"

---

[773] La 4 iunie 1951, șeful Secției instituții de învățământ superior al CC al PC(b)M scrie că „esența greșelilor tov. Coroban constă în faptul că neagă existența limbii moldovenești independente. La ședința Consiliului științific al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură de la 21 august 1950, tov. Coroban sublinia că între limba română și moldovenească nu există nicio diferență. Această idee a fost comunicată de tov. Coroban și într-o discuție oficială pe care a avut-o cu tov. Ponomarev, corespondent al gazetei *Pravda*, care a fost delegat de redacția ziarului să cerceteze în mod special cauzele divergențelor cu privire la limba moldovenească literară" (ANA DAOSP, F. 51, inv. 18, d. 29, f. 67).

[774] AUSM, F. 1, inv. 5, d. 294, f. 14; ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 21, ff. 106-107.

de autoritățile sovietice la limba română și la moștenirea culturală română chiar și în condițiile respingerii generale a „culturii burgheze” și a celei românești în parte și în condițiile inventării unei limbi și tradiții „moldovenești”. Regimul sovietic a cerut autorităților și *intelighenției* din RASSM și din RSSM să valorifice (dar selectiv) moștenirea literaturii române, urmărind scopul să confere „națiunii moldovenești” o tradiție culturală[775]. Totuși, politicile lingvistice, etnonaționale și externe ale statului sovietic au determinat o atitudine sincopată față de moștenirea culturală și limba literară română în RASSM. Cercetătorii Elena Negru și Petru Negură identifică două etape în istoria RASSM – 1924-1927 și 1932-1936 – când, în lipsa unei concepții clare asupra patrimoniului cultural moldovenesc, scriitorii moldoveni au încercat să promoveze anumiți scriitori clasici pe care i-au învățat la școală sau la universități[776]. În 1924-1927, în prima etapă a construcției „limbii moldovenești” și a „tăcerii prudente” privind moștenirea culturală clasică, anumiți literați și editori din RASSM au promovat în manualele școlare fragmente din operele clasicilor literaturii române din secolul al XIX-lea. Iar abolirea proletcultismului în URSS la începutul anilor 1930 și politica de latinizare inițiată în anul 1932 au permis abordarea problemei moștenirii literare române într-un nou context, și în crestomațiile de literatura moldovenească sunt publicate bucăți de texte din operele lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Coșbuc și alți reprezentanți ai literaturii române[777]. Deși expurgată literatura clasică română, iar după 1936 proscrisă împreună cu grafia latină, totuși câteva generații de copii din RASSM, împreună cu o bună parte a populației mature, au fost alfabetizați în limba lor maternă în grafie latină și pe baza scrierilor clasicilor literaturii române, fiind oprite, pentru o scurtă perioadă și „într-o oarecare măsură”, degradarea și deznaționalizarea caracteristice anilor 1920[778].

Problema construcției „limbii moldovenești” și problema patrimoniului literar clasic au fost transpuse în grija autorităților din RSSM după 1940, cele din urmă recunoscând limba moldovenească cu grafie chirilică și recomandând Institutului Moldovenesc de Istorie, Limbă și Literatură, în mai 1941, să „pregătească pentru publicare operele reprezentative” ale

---

775 Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă.* Chișinău: Cartier, 2014, p. 275.

776 Elena Negru. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*, pp. 83-92; Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători*, pp. 112-115.

777 Elena Negru. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*, pp. 87-88.

778 Elena Negru. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*, p. 43.

clasicilor „literaturii moldovenești"[779]. Intenția a fost reluată după reocuparea Basarabiei în 1944. Autoritățile sovietice, împreună cu acoliții lor din rândul filologilor moldoveni, au continuat „opera" de construcție a „limbi moldovenești" și de „valorificare a moștenirii clasicilor moldoveni"[780], căutând un punct de sprijin în tradiția culturală românească. Îndelungatele „bătălii lingvistice" postbelice au tergiversat editarea clasicilor, iar primul volum de „opere alese" ale unui scriitor clasic a apărut abia în anul 1952, alegerea lui Alexandru Donici pentru deschiderea seriei fiind una mai degrabă politică (reflectarea legăturii cu cultura rusă și ucraineană) decât valorică[781]. Deși scriitorii clasici au fost publicați destul de târziu[782], iar până în anul 1954 a lipsit o programă de studiu a literaturii moldovenești pentru școala generală și superioară, precum și vreun manual de literatura moldovenească[783], în planurile de învățământ ale școlii generale și ale instituțiilor de învățământ superior (pentru specialitățile limba și literatura *moldovenească* și istorie) era prevăzută disciplina literatura moldovenească, indicată în plan cu titlul *Literatura maternă*[784]. În lipsa manualelor, a mate-

---

779 Gheorghe Negru. *Politica etnolimgvistică în RSS Moldovenească*, pp. 26-27.

780 Elena Negru. *Construcția identitară în RSS Moldovenească.* Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2022, p. 103; Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători.* p. 275.

781 Klaus Heitmann. *Limbă și politică în Republica Moldova*. Chișinău: Arc, 1998, p. 177.

782 În lucrarea *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, academicianul Valeriu Pasat invocă și descrie inițiativele postbelice ale autorităților republicane adresate autorităților de la Moscova de a „edita și populariza operele clasicilor literaturii moldovenești" și consideră că „lipsa de interes" a conducătorilor unionali față de această problemă era determinată de raționamente pragmatice, căci „literatura clasică prezenta interes doar pentru o mică parte a populației republicii și, deci, era imposibil ca aceasta să servească drept bază pentru o amplă campanie propagandistică". Scriitorilor clasici „apolitici", susține Pasat, regimul i-a preferat pe „eroii revoluționari moldoveni" (Valeriu Pasat. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, pp. 518-522).

783 Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători.* p. 278. În anul 1948 a fost publicată o antologie de literatură moldovenească din secolele XVII-XVIII, care cuprindea texte selecționate atent, care trebuiau să demonstreze prietenia dintre „poporul moldovenesc și cel rus" și ostilitatea dintre moldoveni și munteni. Antologia era un răspuns pentru moment la lipsa manualelor de literatura moldovenească. Al doilea volum care trebuia să reflecte evoluția literaturii în secolul al XIX-lea a fost publicat abia în anul 1952.

784 ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 78, f. 4; d. 115, ff. 8, 18; F. 1961, inv. 1, d. 12, ff. 50-51, 60-61. La institutele învățătorești din RSSM disciplina se preda în toate cele patru semestre în volum de 206 ore acedemice, inclusiv 150 de lecții teoretice și 56 de lecții practice, studenții susținând la terminarea facultății și un examen de stat la literatura moldovenească. La institutele pedagogice, literatura moldovenească se preda în semestrul II studenților de la specialitatea istorie și în șase semestre (anii II-IV) studenților de la specialitatea limba și literatura moldovenească.

rialelor didactice[785] și în condițiile deficitului de cadre didactice instruite în domeniul literaturii, în mai multe școli și chiar la facultățile de profil fie nu erau predate disciplinele ce țineau de literatura moldovenească, fie profesorii predau după propriile criterii și cunoștințe, autoritățile trebuind să conchidă că elevilor și studenților li se prezintă adesea „autori periculoși”[786].

Dezbaterile postbelice cu privire la o limbă moldovenească, diferită de cea română, și tergiversarea legalizării patrimoniului literar „moldovenesc”, legată de aceasta, completate de educația românească a mai multor profesori și studenți românofoni din școala superioară a RSSM, au permis perpetuarea în memoria colectivă a valorilor și tradițiilor românești, inclusiv literare. La sfârșitul anului 1943 o comisie a CC al PC(b)M, care a inspectat activitatea didactică și politică de partid a Institutului Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan, informa că în timp ce colaboratorii Institutului de Cercetări Științifice susțin că nu au posibilitatea de a elabora referatele despre „clasicii literaturii moldovenești” din lipsa surselor, „întregul institut”, „ca să nu mai vorbim de studenți”, polemizează asupra chestiunii: ai cui scriitori sunt Creangă, Alecsandri, Eminescu – ai moldovenilor sau ai românilor? și: cine ar trebui considerați drept „fondatori ai literaturii moldovenești”?[787]. Iar în contextul campaniilor ideologice din perioada stalinismului târziu studenții de la mai multe instituții din RSSM au fost acuzați că „scriu în mod ostentativ cu grafie latină”[788], că manifestă o „pasiune ieșită din comun față de literatura românească” și „idealizează scriitori români reacționari”, precum și că îi critică pe „lectorii noștri sovietici”, corectându-le greșelile de vorbire sau de comportament[789].

Filonul românesc în educația studenților școlilor superioare din RSSM a fost consolidat prin introducerea disciplinei academice limba

---

785 Și la sfârșitul anilor 1950 nu erau manuale pentru unele discipline academice predate la facultățile de filologie ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM. Într-un articol publicat în *Tinerimea Moldovei* în decembrie 1956, care aborda problema „frecvenței benevole” a studenților la ore și „lucrul de sine stătător”, aspirantul care a semnat scrie că „nu e secret că studenții [Facultății de Limba și Literatura Moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău, *n.n.*] sînt nevoiți încă să însușească unele cursuri numai din conspecte. [...] istoria gramaticii limbii moldovenești, introducerea în istoria literaturii, istoria limbii literare, metodicele (*sic!*) limbii și literaturii moldovenești ș.a se studiază numai după conspecte” (*Тинеримя Молдовей.* № 148, 16 дечембрие 1956, p. 2).

786 Petru Negură. *Nici eroi, nici trădători.* p. 277.

787 Liliana Rotaru (ed.), vol. I, pp. 129, 150.

788 ANA DAOSP, F. 276, inv. 128, d. 9, f. 24.

789 ANA DAOSP, F. 276, inv. 128, d. 9, f. 4.

română drept materie obligatorie pentru studenții de la specialitățile umaniste de la începutul anului academic 1951-1952[790]. Deși era un curs obligatoriu, volumul de 36 de ore academice de lecții practice la anul III, 44 de ore la anul IV pentru studenții de la limbi și literaturi și 72 de ore pentru anul III de la specialitatea istorie[791] (în comparație cu disciplina limba străină, pentru care erau alocate cca 260 de ore, predate în patru semestre[792]). Faptul că acestui curs i se rezervase un număr foarte mic de ore academice și nu era inclus în categoria „limbi străine" indică recunoașterea identității limbii române și a presupusei „limbi moldovenești", fapt confirmat în memoriile foștilor studenți. Astfel, atunci când Nicolae Pecec[793], lectorul responsabil de disciplina limba română[794], s-a prezentat în aula universitară și a anunțat studenții de la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău că le va ține un curs de limba română, studenții, susține profesorul Demir Dragnev, au „protestat, spunând în cor că noi cunoaștem această limbă"[795]. Nicolae Pecec, prezentându-le un șir de neologisme al căror sens studenții nu-l cunoșteau, i-a convins să studieze disciplina limba română contemporană.

Astfel, încă până la „dezghețul hrușciovist", prin acțiuni, măsuri și atitudini voite sau nevoite, directe sau implicite, cadrele didactice din învățământul superior, lumea academică și literară din RSSM, dar și reluarea legăturilor culturale cu România la începutul anilor 1950[796] au întreținut și

790 *Istoria Universității de Stat din Moldova.* Coord. Ion Eremia. Chișinău: CEP USM, 2016, p. 149.

791 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 176, f. 5, 9.

792 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 124, ff. 12, 15.

793 *Nicolae Pecec* (1923-1993), rus, născut în orașul Chișinău, județul Lăpușna, regatul României. După absolvirea Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, în anul 1952 a fost angajat în calitate de colaborator științific la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și asistent la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității. În anul 1964 a susținut teza de doctor în filologie. Din 1970 a fost încadrat lector superior, conferențiar (1972) și prodecan al Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău (*Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău*. Chişinău: Tipografia Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, p. 356).

794 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 135, ff. 73.

795 *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, vol. I, p. 245.

796 Conform cercetătorului Ruslan Șevcenco, refacerea relațiilor culturale ale românilor din RSSM și România demarează în luna august 1950, după vizita la Chișinău a Ansamblului de cântece și dansuri al Confederației Generale a Muncii a României, care a susținut câteva concerte în sala Teatrului Muzical-Dramatic „A. S. Pușkin" din Chișinău. Dar abia în vara lui 1953 o delegație de oameni de artă și cultură din RSSM a vizitat mai multe orașe din România, susținând concerte în cadrul „decadei culturii RSSM în România". Relațiile culturale se vor consuma mai frecvent și în cadrul „lunarelor prieteniei româno-sovietice", instituite

au transmis și studenților ideea unității lingvistice și culturale românești a românilor din dreapta și stânga Prutului.

După dispariția fizică a lui Stalin și critica „cultului personalității și a consecințelor sale" la Congresul al XX-lea al PCUS, încercarea de a legitima sistemul bazat pe principiul unei conduceri colective, amnistierea unor grupuri de deținuți din Gulag, dar și schimbările de ordin economic și social au produs o anumită „liberalizare" și relaxare în societate[797]. „Spărtura în mentalitatea traumată a societății"[798] a determinat germinarea în rândul intelectualității sovietice a unor speranțe într-o posibilă umanizare a statului sovietic, o democratizare a partidului și într-o o viață mai bună[799], stimulând, mai ales, o tendință de contestare a diferitor aspecte ale vieții politice, sociale și culturale ale regimului comunist. Și așa cum într-un sistem hipercentralizat, forțele centrifuge sunt foarte puternice, „bătăile din aripi ale fluturelui" de la Kremlin s-au repercutat cu putere până la periferii, generând aici fenomene pe care nu le-au avut în vedere autorii destalinizării. Impresia unei deschideri cu tentă liberală din partea autorităților comuniste, care au dezvăluit adevăratele dimensiuni ale abuzurilor și nedreptăților regimului stalinist și au permis reabilitarea, uneori parțială, a milioane de victime ale acestui regim, au încurajat opinii și

---

în 1954, prin vizite reciproce, schimburi culturale și altele, care au fost reflectate pe larg în presa republicană. Din anul 1955 relațiile dintre RSSM și România se intensifică, extinzându-se asupra altor domenii, precum colaborarea organizațiilor de femei, a scriitorilor, schimburi de turiști, sport, agricultură, în repertoriul teatrelor și al colectivelor de artă din RSSM au fost incluse opere ale scriitorilor, compozitorilor români, dansuri naționale din diferite zone ale României etc., la Chișinău a fost deschisă o secție de cărți din țările socialiste, inclusiv din România etc. În aprilie 1956 o delegație din RPR a vizitat Universitatea de Stat din Chișinău (Ruslan Șevcenco. Relațiile internaționale ale RSS Moldovenești (1953-1955). În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe umanistice". 2011, nr. 4(44), pp. 83-86; Idem. Relațiile moldo-române în perioada sovietică: anul 1956. În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova.* Seria „Științe umanistice". 2011, nr. 10(50), pp. 166-169.)

797 Pentru detalii: Ю. В. Аксютин. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва, РОССПЭН, 2010; Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014; Igor Cașu. The „Quiet Revolution": Revisiting the National Identity Issue in Soviet Moldavia at the height of Khrushchev's Thaw (1956). In: *Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region*. 2014, nr. 15/16, pp. 77-91; Elena Negru, Gheorghe Negru. Contracararea naționalismului din RSSM în perioada „dezghețului" hrușciovist. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*. Serie nouă. 2011, nr. 1, pp. 108-122 și altele.

798 Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, p. 10.

799 *Pentru detalii:* Ю. В. Аксютин. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва, РОССПЭН, 2010.

atitudini critice și contestatare și în rândurile intelectualității din RSSM[800], inclusiv în rândurile studenților. Pe lângă efectul de domino al condamnării cultului personalității de către Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS, opiniile critice la adresa regimului se radicalizează în RSSM mai ales sub impactul evenimentelor din Polonia, România și al Revoluției Maghiare din toamna anului 1956, constituind „un moment de cotitură" în istoria postbelică a acestei republici unionale, „cum n-a mai fost niciodată după, cu excepția perioadei Perestroikăi"[801]. Unul dintre subiectele reactualizate în RSSM de evenimentele din 1956 a fost cel cu privire la identitatea națională a basarabenilor, subiect care se încadrează într-un fenomen general al redescoperirii demnității naționale, persecutată în perioada formării și consolidării regimurilor comuniste în alte republici sovietice sau state din Europa Centrală și de Est[802]. Opinii ironice, atitudini critice deschise la adresa partidului și contestatare, manifestări de „atitudini nesănătoase", „nepatriotice" de „adulare a Occidentului" și altele au fost exprimate și de toate clasele socialiste din RSSM: de țărani, funcționari, muncitorii și intelectuali, inclusiv de cei comuniști și comsomoliști[803]. Condițiile produse de

---

800 În anii 1950 intelectualitatea rămânea un strat foarte subțire în societatea moldovenească. Și dacă ținem cont de interpretarea sovietică a termenului „intelectualitate", atunci, conform statisticilor sovietice, în anul 1954, în economia națională a RSSM erau angajați 10,5 mii de specialiști cu studii superioare și medii de specialitate (inclusiv 3,7 mii de persoane cu studii superioare). Vezi: *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах (Статистический сборник),* Москва, Государственное статистическое издательство, 1957, с. 261). În același timp punem la îndoială corectitudinea statisticilor sovietice, or, în aceeași lucrare, la altă pagină, Biroul de Statistică al URSS prezintă datele pentru anul 1956, fixând în RSSM un număr de 54 de mii de specialiști cu studii superioare și medii de specialitate, o creștere cu 40 000 de persoane în doi ani de la primele informații. Punem la îndoială această creștere din moment ce numărul total de studenți din instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate în anul 1956 era de 49,8 mii de studenți la toate formele de organizare a studiilor *(Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах (Статистический сборник),* Москва, Государственное статистическое издательство, 1957, сс. 311-312).

801 Igor Cașu. Starea de spirit a populației RSSM în contextul destalinizării și revoluției maghiare (1956). În *Pontes. Review of South East European Studies*. 2009, vol. 5, pp. 195-220.

802 Е. Ю. Зубкова. *Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953.* Москва: РОССПЭН, 1999; Idem. Власть и развитие этноконфликтной ситуации в СССР. 1953–1985 годы. В: *Отечественная история.* 2004, № 4, сс. 3-32; Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.). *Lagărul comunist sub impactul destalinizării – 1956*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006; și alții.

803 Igor Cașu. „The Quiet Revolution": Revisiting the National Identity Issue in Soviet Moldavia at the height of Khrushchev's Thaw (1956), pp. 77-91; Elena Negru, Gheorghe Negru. Contracararea naționalismului din RSSM în perioada ,,dezghețului" hrușciovist, pp. 108-122.

„dezghețul” lui Hrușciov au dinamizat în mod special intelectualitatea din RSSM și au încurajat anumiți reprezentanți românofoni ai acestui „strat” să-și vocalizeze articulat protestele, pe care le-au întreținut mocnind în deceniul postbelic.

Iluzia „liberalizării”

Pentru mai multă claritate, considerăm necesară aici o scurtă digresiune pentru a creiona cadrul sociodemografic al RSSM la mijlocul anilor 1950 cu ponderea intelectualității, inclusiv a celei universitate, având în vedere aici personalul științifico-didactic din instituțiile superioare de învățământ și studenții acestor instituții. Avem îndoieli argumentate în ce privește statisticile sovietice privind RSSM, care au fost prezentate de Direcția Centrală de Statistică a Uniunii Sovietice. În lipsa altor informații la acest capitol, însă, le vom exploata, pentru a stabili cadrul social și demografic în care și-au manifestat atitudinile și au acționat intelectualii „moldoveni”, în general, și cei universitari, în special, în epoca destalinizării și „dezghețului” hrușciovist. În așa mod, într-o compilare statistică publicată de CC al PCUS cu ocazia „pregătirilor pentru sărbătorirea a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie”, se indica faptul că în anul 1956, în economia RSSM erau angajate 54 de mii de persoane cu studii superioare și medii de specialitate – persoane care, conform dogmelor sovietice, alcătuiau intelectualitatea moldovenească, deși, în aceeași compilație, dar la alt capitol, este indicată cifra de 10,5 mii de persoane cu studii superioare și medii de specialitate (inclusiv 3,7 mii de persoane cu studii superioare) pentru anul 1954, adică cu 40 de mii de „specialiști” mai puțin. Considerăm că cifra indicată pentru anul 1954 este mult mai aproape de realitățile RSSM[804], iar cea raportată pentru anul 1956 era mult mistificată, așa cum se proceda în Uniunea Sovietică cu ocazia raportărilor aniversare.

Chiar dacă ținem cont de numărul de intelectuali arătat de Direcția Centrală de Statistică, „stratul” intelectualității „moldovenești” alcătuia doar 2% din populația de circa 2,7 milioane de locuitori[805] ai RSSM. În ce privește intelectualitatea academică și universitară, ea era și mai subțire: în anul 1956, puțin peste 1 000 de persoane, inclusiv 927 de cadre științifi-

---

[804] Direcția statistică a RSSM raporta președintelui Consiliului de Miniștri că, în anul 1955, au absolvit școlile de învățământ superior 1 223 de persoane și școlile medii de specialitate încă 3 216 persoane (ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 242, ff. 21-23). În așa fel, acești 4 439 de absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate nu puteau asigura o creștere cu 40 de mii de intelectuali în doi ani, așa cum arată statisticile aniversare sovietice.

[805] *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах*, с. 8.

co-didactice[806] angajate la instituțiile de învățământ superior din RSSM și 152 de cercetători științifici angajați la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS[807]. Trebuie să evidențiem aici, în baza documentelor de arhivă, că o bună parte a angajaților Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS erau în același timp angajați și la catedrele școlilor superioare[808]. Regretând că la Universitate nu este o catedră de limba și literatura moldovenească puternică, șeful catedrei, Andrei Borșci[809], susținea că nici „nu există șanse reale de a reduce numărul de persoane angajate prin cumul, căci în republică sunt doar șapte doctori în științe – moldaviști[810], inclusiv cinci activează în cadrul Institutului de istorie, limbă și literatură. Toți aceștia sunt angajați în calitate de profesori la catedră”[811]. Această situație de la Catedra de limba și literatura moldovenească de la Universitate era simptomatică și pentru alte domenii ale științelor, astfel că nu-

[806] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 180, f. 23; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 204, ff. 23-24; F. 3143, inv. 1, d. 160, ff. 1-3; F. 1933, inv. 2, d. 321, ff. 30-47; F. 3059, inv. 1, d. 220, ff. 3-4; F. 3050, inv. 1a, d. 19; F. 3186, inv. 1, d. 216, ff. 1-18.

[807] *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах*, сс. 311-312.

[808] Conform notei informative, prezentate Secției știință a CC al PCM în 1953, din cele șapte cadre didactico-științifice angajate la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău, doar lectorii Boris Chiroșca, absolvent al Facultății de Filologie a Universității din Iași, și N. Caramanuță erau angajați titulari, ceilalți cinci, Andrei Borșci, Iosif Varticean, Nicolae Corlăteanu, Faina Cojuhari, Vasile Coroban, fiind angajați la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (ANA DAOSP, F. 51, inv. 12, d. 328, ff. 22-23).

[809] *Andrei Borșci* (1908-1993), rus (în unele autobiografii, se declara moldovean), născut în localitatea Grigoriopol, ținutul Tiraspol, gubernia Herson a Imperiului Rus. Doctor în filologie (1947) și profesor universitar. După absolvirea Tehnicumului Pedagogic Moldovenesc din Balta, a fost angajat în anul 1930 învățător de limba rusă în școala de șapte clase din satul Lipețchi, raionul Bârzula, regiunea Odesa, apoi director al școlii de șapte clase din satul Coșnița, raionul Dubăsari, RASS Moldovenească. A urmat studii superioare la Facultatea de Filologie la Universitatea de Stat de la Leningrad (1940), activând ulterior în calitate de colaborator științific la Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Limbilor și Folclorului din Kiev (1940-1952). La Kiev a absolvit doctoratul (1947) și cursurile de traducători militari, colaborând paralel cu Studioul de Filme Documentare de la Kiev, unde în anii 1945-1947 exista Punctul de corespondență al Moldovei și era editată revista cinematografică *Moldova Sovietică*. În anii 1952-1958 a fost director al Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, activând prin cumul la Universitatea de Stat din Chișinău în calitate de șef al Catedrei de limba moldovenească. Din anul 1960 a fost transferat la Universitatea de Stat din Chișinău în calitate de conferențiar, profesor (1966) și șef al Catedrei de limba moldovenească. În anii 1971-1975 a fost numit șef al Catedrei de lingvistică generală și romanică, iar în perioada 1975-1988 a deținut fucnția de profesor la această catedră (AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1277, ff. 1-195).

[810] Termenul „moldavist” desemnează specialiștii în limba și literatura moldovenească.

[811] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 176, f. 2.

mărul intelectualității academico-universitare poate fi doar probabil. Cele circa o mie de cadre științifice și didactice erau responsabile de formarea profesională și educația celor peste 11 mii de studenți din instituțiile de învățământ superior „moldovenești” (date calculate pentru anul de învățământ 1955-1956[812], care vor fi în creștere stabilă, dar nu spectaculoasă în anii următori).

Puțina intelectualitate din RSSM, cu și mai puțini românofoni în structura acestui „strat”, foarte pestriță din punct de vedere etnic, a avut reacții diferite față de evenimentele de la Moscova care au declanșat „dezghețul”. Frica, inoculată și întipărită în anii regimului comunist i-a făcut pe unii să-și piardă siguranța în modul de a acționa, deruta lor luând deseori forme verbale sau scrise în întrebarea frecventă a unor cadre didactice: „Cum să mai discutăm acum cu studenții? I-am învățat una, iar acum trebuie să le spunem cu totul altceva?”[813]. Altă parte a intelectualității, însă, a crezut, așa cum menționează istoricul Gheorghe Cojocaru, că „își poate relua în posesie trecutul”, se poate întoarce la „rădăcinile naționale culturale” și își poate „regăsi fratele de peste Prut, cu care a împărtășit același destin istoric, servind aceeași credință și adăpându-se din aceeași limbă, cultură și tradiții”[814], astfel găsind în „liberalizarea” hrușciovistă oportunitatea de a „îndrepta” unele lucruri distorsionate în primii ani de după restabilirea regimului comunist și a RSSM. Mai ales că din anul 1954 și până în martie 1956 fuseseră reabilitate 7 679 de persoane din RSSM[815]. Acești intelectuali au repus în actualitate, cu mai mare cutezanță și vervă, problema limbii și istoriei locuitorilor RSSM, căci se părea că la începutul anilor 1950 moldovenismul câștiga bătălia cu adevărul istoric și cu bunul simț.

După moartea lui Stalin, unii cercetători ai Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, scriitori și învățători, precum și profesori de la catedrele instituțiilor de învățământ superior îi îndemnau pe moldoveniști să asculte „duhul timpului” și să renunțe să mai susțină „părerea despre existența a două limbi în sânul unei și aceleiași limbi”, pentru că se discreditează și „ne facem de râs în fața purtătorului și făuritorului limbii – în fața

812 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 256, ff. 7; d. 175, f. 23; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 244, f. 122; F. 3143, inv. 1, d. 147, ff. 3-3 vs; F. 3059, inv. 1, d. 220, ff. 6-7; F. 3050, inv. 1, d. 290, ff. 4-5; F. 3186, inv. 1, d. 241, f. 8.

813 Ruslan Șevcenco. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961)*. Chișinău: Pontos, 2007, p. 144.

814 Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul” lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, pp. 10-11.

815 Ruslan Șevcenco. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961)*, p. 142.

norodului"[816]. Sesiunea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din octombrie 1955 a acreditat teza latinității limbii și a unității lingvistice a populației pe ambele maluri ale Prutului, care locuiau în cele „două state, două republici, una socialistă și alta populară"[817]. Deși valorificarea moștenirii culturale, așa cum indica CC al PCM, trebuia să se facă fără „ruperea de teoria marxist-leninistă"[818], indicându-le intelectualilor limitele „dezghețului", totuși, de la mijlocul anilor '50 are loc o revenire ușoară și catifelată la o situație în care, fără a se nega termenul „limba moldovenească", moldovenismul a fost învins: au fost editate operele scriitorilor români, numiți „clasici ai literaturii moldovenești", scriitorii și-au scris operele într-o limba aproape identică cu cea română (deși cu caractere chirilice), iar elevii și studenții au învățat o limbă moldovenească tot mai aproape de standardele limbii române.

Odată cu recunoașterea, chiar și neoficială, a „unității lingvistice moldo-române"[819] și a patrimoniului literar comun „moldo-român", se domolește și acel „război rece" purtat de autoritățile de stat și de partid ale RSSM împotriva României și a culturii românești în a doua jumătate a anilor 1940. Strict limitate și supravegheate îndeaproape, relațiile culturale dintre RSSM și România au cunoscut o intensificare după

---

816 Pentru detalii: Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000, p. 41-42; Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, Târgovște: Cetatea de Scaun, 2014; Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă,* Chișinău, Cartier, 2014; Vasile Bahnaru, *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studiu și documente de arhivă)*. Chișinău: s.n., 2015; și alții.

817 Pentru detalii: Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească.* Chișinău: Prut Internațional, 2000, pp. 41-43; Idem, Lupta lingvistică în R.S.S. Moldovenească (1940-1988). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*. 1996, nr. 2, pp. 3-35; Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, pp. 79-87.

818 Gheorghe E. Cojocaru. *„Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei*, p. 84.

819 La sesiunea științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a URSS din octombrie 1955, mai mulți cercetători (Gheorghe Bogaci, Dmitri Mihalci, Ruben Budagov, chiar și Iosif Varticean și alții) și participanți la discuții (I. E. Tofan ș.a.) au afirmat că nu există argumente suficiente pentru a susține că limba „moldovenească" ar fi diferită de cea română, întrunirea savantă marcând în plan științific (și psihologic) eșecul teoretic al ideii creării unei noi limbi romanice literare. În anul 1956, lingviștii ruși Ruben Budagov și Samuil Bernștein, în articolul nepublicat „Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească", argumentau faptul că limba vorbită pe teritoriul RSSM era parte integrantă a limbii române, invocând inclusiv și argumentele profesorului italian Carlo Tagliavini. (Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, pp. 41-43.)

1953[820]. La București a fost organizată o „decadă a culturii moldovenești”, iar în următorii ani s-au organizat vizite reciproce „de prietenie” ale intelectualilor români în RSSM și ale delegațiilor moldovenești la București, iar implicarea autorităților de la Moscova în „reconcilierea” disputelor moldo-române asupra patrimoniului cultural și alte acțiuni în acest sens au dus la abandonarea tabuurilor legate de România și de cultura românească și au dat speranțe intelectualității din RSSM că situația poate reveni la ceea ce ei considerau normal.

Această deschidere, parcă permisă de regim, a fost confirmată în mod particular și la Universitatea de Stat din Chișinău. În primul rând, Universitatea a stabilit relații de colaborare cu instituții de învățământ și de cercetare din „țările democrațiilor populare”[821], mai ales cu România, relații care se exprimau inclusiv prin schimb de carte academică și didactică. Ziarul Universității *Сталинец* (Stalinistul) anunța cititorii aproape în fiecare număr din anul 1956 că „biblioteca noastră primește tot mai multe cărți de peste hotare”, iar „într-un pachet foarte gros au venit ultimele ediții ale Academiei de Științe a Republicii Populare România. Pe o banderolă groasă stă sigiliul poștei olandeze, savanții Universității din Amsterdam ne-au expediat lucrările lor la matematică și fizică. Foarte multă literatură ne vine din țările democrațiilor populare – Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria. Se mărește fluxul de corespondență științifico-tehnică din Anglia, Franța, Elveția”[822]. Rectoratul Universității raporta în anul 1957 că „Biblioteca universității face un intens schimb de carte cu instituții științifice și de învățământ din țările democrațiilor populare, inclusiv cu Academia de Științe a Republicii Populare România, cu universitățile din București, Iași, Sofia, Praga și Varșovia. În perioada 1952-1957 universitatea a primit prin schimbul de carte 1383 de unități de carte”[823].

S-au intensificat și schimburile academice – studenți de la diferite facultăți ale Universității mergeau în România, Germania Democratică și Bulgaria pentru stagii de practică de producție și nu este vorba doar despre studenții de la facultățile de științe reale și ale naturii, dar și despre

---

820 Pentru detalii: Ruslan Șevcenco. Relațiile internaționale ale RSS Moldovenești (1953-1955). În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*. 2011, nr. 4(44), pp. 83-86; Idem. Relațiile moldo-române în perioada sovietică: anul 1956. În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*. 2011, nr. 10(50), pp. 166-169 și altele.

821 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 262, ff. 95-96.

822 *Сталинец*. Орган партбюро, ректората, комитета ЛКСММ, месткома и профкома Кишиневского Государственного Комитета. 1956, № 3 (179), с. 12.

823 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 262, f. 62.

studenți de la facultățile umaniste, inclusiv studenți de la Secția de limba și literatura moldovenească a Facultății de Istorie și Filologie. Printr-un ordin al ministrului învățământului superior al URSS din 24 octombrie 1958, se dispunea delegarea unui grup de șapte studenți românofoni ai Universității din Chișinău în România Populară pentru o practică de producție pe un termen de 45 de zile[824]. Desigur, plecarea se făcea sub controlul vigilent al autorităților „competente", dar această delegație din 27 octombrie 1958, care nu a fost singulară în acești ani, este importantă din perspectiva reluării relațiilor cu România. Aflarea, deși scurtă, a studenților de la Chișinău într-un mediu lingvistic și cultural românesc contribuia la trezirea și menținerea conștiinței de neam și arăta stupiditatea moldovenismului pseudoștiințific. De asemenea, mai mulți absolvenți ai Secției de limba și literatura moldovenească a Universității au fost trimiși la doctorat în universități din România, de exemplu asistenții Catedrei de limba și literatura moldovenească de la Universitatea de Stat din Chișinău F. Țurcan și D. Russu în anul 1958[825].

După cum s-a menționat mai sus, studenților de la facultățile umanistice ale Universității din Chișinău li se ținea, din anul academic 1951-1952, un curs obligatoriu de limba română, cu care, în 1955, a fost responsabilizat Silviu Berejan[826], cel mai tânăr lector lăsat la Catedra de limba și literatura moldovenească[827]. Vasile Coroban, lector la aceeași catedră, a

---

824 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 183, f. 172.

825 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 305, ff. 57 verso.

826 *Silviu Berejan* (1927-2007), român (în autobiografii, se declara „moldovean"), născut în satul Bălăbănești, județul Lăpușna, Regatul României. A urmat studii la Liceul „B. P. Hasdeu" din Chișinău (1938–1944), Liceul „C. D. Loga" din Timișoara (1944–1945), școala rusă de cultură generală din Comrat (1945–1946), dar a absolvit în anul 1947 școala moldovenească nr. 4 din Chișinău. În 1947-1952 urmează studii la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, iar 1952-1955 – doctoratul la aceeași instituție. În 1956 a susținut teza de doctor în filologie, fiind încadrat în anul academic 1955-1956 la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău. În august 1956 este eliberat din postul de asistent și transferat la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, unde va deține consecutiv funcțiile de cercetător științific superior (1956-1958), secretar științific al Institutului de Limbă și Literatură (1958-1961), șef al Sectorului de istoria limbii (1961-1978), șef al Secției de lexicologie și lexicografie (1978-1987), director al Institutului de Limbă și Literatură (1987-1991) și director la Institutul de Lingvistică și Institutul de Istorie și Teorie Literară (1991-2000). În anul 1972 susține teza de doctor habilitat în filologie (1972), în 1979 i se conferă titlul de profesor universitar, în 1992 devine membru titular al AȘM (1992) (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 220, ff. 1-14; *Destine de lingviști. Oameni care au fost* / Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S. n., 2023, pp. 11-13).

827 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 231, f. 4; d. 176, f. 81.

propus un curs facultativ de istoria literaturii române pentru studenții Secției de filologie, aprobat apoi de Consiliul științific al Universității. Lectorul Coroban se bucura de o mare popularitate printre studenți pentru intransigența cu care apăra valorile literaturii românești și pentru proverbiala lui îndrăzneală de a ataca falsurile și non-valorile. Pe la mijlocul anilor 1950 câțiva colegi de la catedră au înaintat problema „cursului periculos" predat de acesta. Vasile Coroban, susținut de o parte a membrilor catedrei, afirma că acest curs „trebuie de citit și nu trebuie de ignorat, cursul trebuie de lărgit, da nu de înlăturat"[828]. Viitorul istoric și critic literar non-conformist consemna în raportul „în privința lucrului înfăptuit [...] în anul de învățământ 1956-1957" că „la examinările seminariale s-a constatat că mulți studenți se interesează îndeaproape de literatură"[829] și că au „manifestat un interes deosebit față de acest curs. Deși este facultativ, a fost frecventat în proporție de 100%. Studenții au citit literatura. Acest fapt a putut fi observat și estimat la colocviu, unde fiecare student aproape a răspuns foarte bine și complex la întrebările profesorului. Majoritatea studenților au demonstrat că pot analiza o operă literară a celor mai mari scriitori, precum I. L. Caragiale, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, Ioan Slavici și alții, precum și a scriitorilor contemporani români"[830].

Și în anii 1950-1960, la Universitate era foarte puțină carte didactică și științifică de limbă română, iar cărțile de la biblioteca universitară erau ținute în fonduri speciale cu acces restrâns pentru cititori și controlat de autorități. Acestea nu acopereau nevoile studenților nici ca număr, dar nici conținuturile nu corespundeau nevoilor de formare a învățătorilor de limbă și literatură și istorie. În aceste condiții profesorii erau obligați să dicteze în timpul orelor, iar studenții să facă notițe, după care învățau pentru susținerea examenelor. Conștienți de infantilizarea deliberată a studenților prin rezumarea la învățarea limitată la conspecte, unii profesori de la Catedra de limba și literatura moldovenească, cercetători în același timp la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS[831], stimulau și sprijineau lectura operelor scriitorilor români și a altor lucrări din literatura universală, pe care le deținea în colecțiile sale biblioteca Filialei. Profesorii-cercetători le facilitau accesul în bibliotecă sau le puneau la dispoziție literatură științifică și artistică în

---

828 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 231, f. 83 vs; *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrariului*, p. 8.

829 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 176, f. 81.

830 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 176, f. 181.

831 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 289, f. 8.

limba română pentru pregătirea de seminare și lecții și pentru elaborarea referatelor științifice, a tezelor de an, de diplomă și altor lucrări pe care urmau să le întocmească studenții. Lectorul Vasile Coroban recunoștea în fața colegilor de catedră că încurajează studenții să meargă la biblioteca Filialei, din cauza că „biblioteca universitară este foarte săracă în literatură moldovenească și studenții nu au surse de unde să se pregătească în măsura în care ne dorim noi, nu mai spun nimic despre activitatea științifică”[832]. Iar studenții, motivați și mobilizați de unii dintre profesorii lor, pe lângă faptul că foloseau literatura românească din biblioteca Filialei, după cum afirma profesorul Anatol Ciobanu, student la Filologie la Universitate în 1951-1956, făceau rost, clandestin, de cărți cu grafie latină și învățau zilnic cuvinte noi din *Dicționarul universal al limbii române* de Lazăr Șăineanu[833].

Înșiși profesorii utilizau surse românești pentru pregătirea lecțiilor, dar și în calitate de materiale didactice la orele de limba și literatura moldovenească, fapt recunoscut de conferențiarul Sofia Pereva, care și-a elaborat cursul de limba moldovenească folosind literatură română[834], iar lectorul Grigore Grinco a fost „prins” de o comisie a Ministerului Învățământului al RSSM, ce a verificat predarea disciplinelor lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău, că folosea la ore texte din reviste românești, fapt pentru care, susținea Nikita Kiricenko, șeful Catedrei de istorie, ar fi putut fi judecat[835].

Toate acestea, dar și multe alte stimulente ale rezistenței naționale a studenților de la Universitate în fața rusificării și deznaționalizării agresive a regimului sovietic, pe fundalul intensificării manifestărilor de antisovietism și naționalism ale locuitorilor din RSSM în anii 1950[836], pe de o parte, dar și al șovinismului rusofonilor, revoltați și provocați de îndemnurile privind expulzarea lor din republică[837], au produs erupții „naționaliste”[838]

---

[832] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 135, f. 25.

[833] *Destine de lingviști. Oameni care au fost* / Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S. n., 2023, p. 37.

[834] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 271, ff. 21 verso-22.

[835] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 331, f. 21.

[836] *Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări.* Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 216, 343-346; Ruslan Șevcenco. Atitudinea corpului didactic și a studențimii din RSS Moldovenească fată de puterea sovietică. In: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere. Ed. 1, 15-17 octombrie 2020, Chișinău*. Chișinău: S.n., 2020, Ediția 1, pp. 106-121; Idem. *Rezistența anticomunistă în RSS Moldovenească*. Chișinău: Cartdidact, 2022, pp. 109-132.

[837] Ruslan Șevcenco. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961)*, p. 144.

[838] Autoritățile sovietice catalogau acțiunile de rezistența studenților de la Filologie drept „manifestări naționaliste”.

în rândul studenților de la Universitatea de Stat din Chișinău. Mai ales că și constrângerile mediului educațional rusofon[839] din Universitate îi făceau pe studenții românofoni să-și revendice drepturile naționale într-o școală superioară pretinsă națională. Facultatea de Istorie și Filologie, una dintre facultățile fondatoare ale Universității, fiind cea mai mare[840] și fiind strategică în politica națională a regimului sovietic, era exploatată pe post de subiect de experimentare a strategiilor de deznaționalizare și rusificare, astfel că și peste zece ani de la fondare structura etnică a contingentului de studenți și a corpului didactic era una mult în favoarea elementului alogen-rus importat. În anul 1946, Universitatea își începuse activitatea cu un contingent alogen în proporție de aproape 90% (*Tabelul 6*). Spre mijlocul anilor 1950 numărul studenților înscriși „moldoveni”, deși crescuse procentual de aproape două ori (*Tabelul 6*), rămânea nesemnificativ în tabloul etnic al contingentului studențesc al acestei instituții de învățământ. Astfel, în anii 1955-1958 moldovenii erau reprezentați cu puțin peste 30% din contingentul Universității de Stat din Chișinău, iar în perioada următoare (1958-1961) cotitatea lor chiar a căzut sub 30% (*Tabelul 6*), proces explicabil prin redactarea regulilor de admitere care favorizau candidații cu experiență de muncă de cel puțin doi ani și pe soldații demobilizați din Armata Sovietică.

Situația era puțin diferită la nivelul celor șapte instituții de învățământ superior care funcționau după 1954[841] (din contul școlilor superioare pedagogice, care înmatriculau tradițional un număr mai mare de „reprezentanți ai națiunii autohtone”), dar cotitatea studenților moldoveni rămânea sub „norma” spre care tindeau autoritățile comuniste și în raport cu eforturile lor de autohtonizare a contingentelor studențești ale școlilor superioare din RSSM. La mijlocul anilor 1950 autoritățile republicane raportau Direcției Unionale de Statistică că în cele șapte școli superioare din RSSM urmau studii superioare 9 097 de persoane: 4 185 sau 46% de studenți moldoveni, 23,4% de studenți ruși, 14,0% – ucraineni, 13,6% – evrei, 2,5% de reprezentanți ai altor etnii, inclusiv 109 studenți bulgari, 24 de studenți găgăuzi[842].

---

839 Vezi: Rotaru Liliana. Construcția națională și socială a corpului studențesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2018, nr. 4(114), pp. 130-140.

840 În anul de învățământ 1957-1958, la Universitatea de Stat din Chișinău erau înmatriculați 1 948 de studenți: 561 de studenți la Facultatea de Istorie și Filologie; 502 studenți la Facultatea de Fizică și Matematică; 365 de studenți la Facultatea de Biologie și Pedologie; 296 de studenți la Facultatea de Economie și 224 de studenți la Facultatea de Chimie (ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 289, f. 9).

841 La începutul anului academic 1954-1955 au fost închise Institutul Pedagogic din Cahul și Institutul Învățătoresc din Soroca.

842 ANA DGAN, F. 3021, inv. 5, d. 2122, ff. 129-129 vs.

Tabelul 6. Structura etnică a contingentului studențesc al Universității de Stat din Chișinău. 1946-1965/66

Anul de învățământ	TOTAL (nr.)	Naționalități									
		Moldoveni		Ruși		Ucraineni		Evrei		Alte naționalități	
		nr.	%	nr.	%	(nr.	%	nr.	%	nr.	%
1946-1947	**415**	51	12,3	240	57,8	44	10,6	65	15,7	15	3,6
1949-1950	**1435**	284	19,8	636	44,3	158	11,0	316	22,0	41	2,9
1953-1954	**1732**	561	32,4	641	37,0	183	10,6	301	17,4	46	2,1
1954-1955	**1963**	650	33,1	700	35,7	289	14,7	278	14,2	46	2,3
1955-1956	**2041**	677	33,2	734	36,0	270	13,2	297	14,6	63	3,0
1956-1957	**2017**	618	30,6	746	37,0	301	15,0	280	13,8	72	3,6
1957-1958	**1948**	594	30,5	707	36,3	303	15,6	259	13,3	85	4,3
1958-1959	**1783**	580	27,5	637	35,9	288	17,3	200	14,7	77	4,6
1959-1960	**1822**	680	37,3	609	33,4	270	14,8	167	9,2	96	5,3
1960-1961	**3850**	1896	49,2	1057	27,5	524	13,6	241	6,3	132	3,4
1963-1964	**5167**	2323	44,9	1533	29,7	670	13,0	424	8,2	217	4,2
1965-1966	**3941**	2070	52,5	950	24,1	473	12,0	294	7,5	154	3,9

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale. Vol. I. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 45-46; ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 10, f. 59; d. 84. f. 59; d. 241, f. 8; d. 237, f. 73-75, 77, 156; d. 289, ff. 10-11; d. 369, ff. 6, 103 vs; F. 3021, inv. 5 , d. 1718, f. 99vs.; d. 2125, ff. 75-75 vs; d. 4253, ff. 28-28vs; d. 4907, f. 3; 4908, ff. 14-14vs; d. 4912, ff. 3-3 vs; 5861, ff. 6-6 vs.; d. 6806, ff. 9-9vs; d. 8309, ff. 5-5vs; d. 9885, ff. 3-3vs.

În ceea ce privește structura corpului didactico-științifice – majoritatea lectorilor erau „de import" și, fiind purtători de cultură și civilizație sovietică și rusă, asigurau o educație „internaționalistă" în spiritul politicii naționale sovietice. Cotitatea elementului autohton a rămas de circa 16-18%[843] până la fuziunea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea în anul 1960, după care ponderea cadrelor didactico-științifice înscrise „moldoveni" s-a ridicat abia până la 27,6%[844].

Cunoscutul paradox deliberat al politicii naționale a statului sovietic prin care se declara necesitatea și impetuozitatea creării unui învățământ superior „moldovenesc" și „pentru moldoveni" și practica sovietizării, rusificării și încercării nedisimulate de a remodela conștiința națională a studenților români nu ar fi putut rămâne în afara criticii în contextul liberalizator al „dezghețului" de după moartea lui Stalin. Evenimentele cu caracter anticomunist și antisovietic din Ungaria și Polonia din a doua jumătate a anului 1956, reflectate cu lux de amănunte de posturile de radio Europa Liberă, Vocea Americii și BBC în limbile română și rusă – limbi vorbite în RSSM, au impulsionat manifestarea opiniilor și atitudinilor critice și contestatare la adresa regimului.

Așa cum mai toate sistemele sociale nu pot evita naționalismul[845], dar nici nu și-l pot manifesta întotdeauna în mod deschis, studenții etnici români care și-au făcut studiile în anii 1950 la Universitate au manifestat permanent o anumită rezistență procesului de sovietizare și deznaționalizare la care erau supuși în „lupta pentru tineri" a sistemului sovietic. Era o rezistență pasivă/non-activă, care se manifesta prin scrierea notițelor cu grafie latină, scrierea a tot felul de lozinci cu caracter național pe coperțile caietelor, prin lectura exclusivă și ostentatorie a literaturii românești și altele. Alții, indignați de faptul că „biblioteca universitară este foarte săracă în literatură moldovenească" și că „nu au surse de unde să se pregătească" pentru lecții în măsura în care își doresc, dar mai ales pentru cercetarea științifică, își revendicau dreptul de acces în „dispărțitura (*sic*) de limbă străină" a bibliotecii, unde era depozitată literatura română[846]. Studenții și tineretul din RSSM, în general, erau îndeaproape supravegheați și controlați de structurile sovietice de securitate, care „contribuiau" în mare

---

843 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 310, ff. 24 vs, 1-22; d. 320, ff. 20-38.

844 ANA DGAN, F. 3186. inv. 1, d. 346, ff. 1-32.

845 Сергей Чешко. Роль этнонационализма в развале СССР. В: *Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза*: *Сборник*, Москва: Социально-политическая мысль, 2005, p. 447.

846 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 135, f. 25.

măsură la crearea bazei sociale a regimului, impus în teritoriile românești reanexate la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial[847].

Pentru că materialele primite de NKGB al RSSM de la agenții săi din teritoriu indicau intensificarea „activităților antisovietice ale elementelor inamice în rândul tinerilor" și ale intelectualilor rămași în dreapta Nistrului după retragerea armatei și administrației române, mai ales ale copiilor celor represați „de organele NKVD și NKGB" și ale celor originari din „medii străine nouă din punct de vedere social"[848], securitatea dispune chiar din vara anului 1944 „activizarea lucrului operativ de agentură" în mediul tineretul și al intelectualității, propunându-și să „lucreze" printre tineri[849]. La 4 iunie 1944, Iosif Mordoveț, șeful Comisariatului Securității în RSSM, dispune agenților să se implice plenar pentru a identifica și demasca membrii organizației de tineret „Muncă și luminare" din orașul Bălți[850], apoi vor urma alte directive care priveau alte organizații antisovietice de tineret, ai căror membri erau considerați „elemente ostile și agenți inamici"[851]. Șeful NKGB-ului RSSM ordona, în primăvara anului 1945, agenților securității să creeze rețele de informatori în clasele mari ale școlilor medii moldovenești prin „selectarea și racolarea rezidenților" elevi, mai mari de 16 ani (doar în cazuri speciale se acceptau copii sub 16 ani), care au făcut parte din „organizații și cluburi culturale și educaționale de tineret, diverse grupuri și detașamente sportive și militare" cu scopul de a-i „instrui în direcția identificării agenților germani și români în rândul tinerilor". Acești „noi agenți" urmau a fi infiltrați în cercuri literare, filozofice, artistice și de altă natură „existente și care se creează" de către elevii școlilor medii și studenții din instituțiile de învățământ superior pentru a „preveni în timp util dezvoltarea lor în formațiuni antisovietice"[852]. Securitatea sovietică a instituit un control total asupra tinerilor din RSSM, care erau urmăriți și supravegheați peste tot, inclusiv pe „ringurile de dans, pe

---

847 Alexandru Malacenco. NKGB, tineretul și intelectualii în RSS Moldovenească în primii ani postbelici. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov (coord.). Chișinău: S. n., 2020, pp. 122-141; Idem. *Institutionalizarea puterii sovietice în RSS Moldoveneasca în anii 1944-1946: contribuția organelor NKGB-MGB*. Chișinău: S. n., 2022, pp. 140-142,.

848 *Purgatoriul sovietic în Basarabia: Directive, ordine și indicații ale NKGB-MGB. 1944-1946.* Ed. Alexandru Malacenco, Liliana Rotaru. Chișinău: Bons Office, 2022, pp. 175-176.

849 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* p. 366.

850 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* pp. 63-64.

851 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* p. 366.

852 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* p. 176.

stadioane, în cluburi, în sălile de curs etc."[853]. Regimul sovietic era interesat în mod special de „starea de spirit a tineretului și intelectualității" și de „dispozițiile lor politice", iar orice manifestare antisovietică, identificată sau bănuită, trebuia reprimată „în fașă", arestând imediat pe „instigatori" și folosind „în regim de urgență atât măsuri operative, cât și măsuri preventive și de profilaxie"[854]. Pentru a obține controlul total asupra acestor grupuri sociale, NKGB a creat „o rețea de rezidenți"[855] și informatori din rândul cadrelor didactice, care urmau „să studieze starea de spirit și comportamentul pedagogilor, identificând posibili inițiatori și organizatori ai activităților antisovietice printre elevi și studenți"[856].

Deși Iosif Mordoveț acuza la sfârșitul anului 1945 că nu deține informații suficiente despre „dispozițiile politice" ale intelectualității și tineretului, șeful securității menționa că unele persoane fac declarații antisovietice în public[857], iar la începutul anului 1946, „influențați de foști membri ai organizațiilor antisovietice de tineret", elevii din școlile medii, studenții din instituțiile de învățământ superior și cele medii de specialitate au comis mai multe „fapte antisovietice". În șirul celor din urmă sunt menționate, fără detalii, câteva cazuri „comise" de studenți din școala superioară din RSSM. Câteva studente, „fiice de culaci", care au ajuns anchetate în cazul „Studentele", „au lăudat în exces România și au exprimat ura față de statul sovietic"; câțiva foști membri ai Gărzii de Fier, studenți „la unul dintre institutele in republică", au reușit să cumpere câteva arme, apoi au încercat să stabilească legături cu „liderul emigrant" Horia Sima și „să refacă Garda antisovietică", susțineau informatorii securității[858]. NKGB a făcut registrul persoanelor „de interes operațional" și a ținut sub control toți elevii și studenții repatriați din România și din alte țări, pe foști membri ai partidelor politice române (Garda de Fier, kuziști, țărăniști), precum și pe tinerii care au făcut pre-

---

853 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* pp. 176-177.

854 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* p. 177.

855 *Rezident* era persoana care, sub îndrumarea și cu sprijinul ofițerului de securitate, ținea legătura cu maximum 10 persoane de la care primea informații, pe care le raporta ofițerului. Rezidentul putea fi recrutat dintre informatorii cu vechime în cadrul rețelei, care dovediseră talent în colectarea de informații (*apud* Alexandru Malacenco. NKGB, tineretul și intelectualii în RSS Moldovenească în primii ani postbelici. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, p. 129).

856 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* pp. 177, 214.

857 *Purgatoriul sovietic în Basarabia,* p. 304.

858 ASISRM, F. a. inv. 8, d. 7, f. 76.

gătirea premilitară[859] și pe membrii organizațiilor de tineret (Straja Țării etc.), pe care NKGB le considera antisovietice și că au educat, în toată perioada „ocupației Moldovei de către autoritățile românești", „ura față de URSS și ideologia naționalistă fascistă"[860].

Astfel, în primii ani postbelici, NKGB-ul a creat rețele de agenți, rezidenți și informatori în rândul tuturor segmentelor de tineret, inclusiv școlari și studenți, dar și în rândul cadrelor didactice, pedagogilor și conducătorilor de cercuri extrașcolare, de organizații culturale, literare, filozofice etc. În condițiile lipsei unui bazin suficient de recrutare a studenților „reprezentanți ai națiunii autohtone – a moldovenilor" în instituțiile de învățământ superior și deficitului de personal didactic românofon, securitatea sovietică acționa într-o manieră în mare parte non-represivă asupra acestor categorii sociale, atât de necesare pentru modelarea socială și realizarea scopurilor politice în RSSM, tinerii fiind influențați și „reeducați" prin metode discrete și tactici cekiste de profilaxie, care să-i influențeze în direcția convenabilă puterii, să-i loializeze și să-i transforme în „aliați naturali"[861].

Înțesarea instituțiilor de învățământ de toate nivelurile și formele cu rețele de agenți ai securității, sistemul de denunțuri creat chiar din primele zile ale reocupării Basarabiei de către sovietici și instituirea unei frici generale în rândul cadrelor didactice, al elevilor și al studenților i-a făcut mai atenți în exprimarea atitudinilor și pozițiilor față de regimul sovietic, dar nu i-a determinat să renunțe definitiv. Pe de altă parte, formele în care contestau studenții puterea sovietică sau manifestările individuale de rezistență pasivă a ceea ce regimul numea „manifestări naționaliste" nu erau considerate periculoase pentru poziția regimului, iar autoritățile sovietice au admis „expresii" controlate de „nemulțumiri" în calitate de supape, pentru a asigura stabilitatea regimului, așa cum se va vedea în continuare.

---

859 Pregătirea premilitară extrașcolară, organizată în România în anii 1938-1940, era obligatorie pentru tinerii de 18-20 de ani și urmărea scopul educației național-patriotice a tinerilor români și cultivarea spiritului de ordine și datorie cetățenească. Centrele de pregătire premilitară au fost active și în perioada 1940-1944 (*apud* Alexandru Malacenco. NKGB, tineretul și intelectualii în RSS Moldovenească în primii ani postbelici, p. 131).

860 *Purgatoriul sovietic în Basarabia*, pp. 222, 344, 364.

861 Alexandru Malacenco. NKGB, tineretul și intelectualii în RSS Moldovenească în primii ani postbelici, p. 134.

Radicalizarea discursului

Primele manifestări ale opiniilor și atitudinilor critice ale studenților de la Universitate au fost înregistrate într-un protocol al ședinței închise din 4 septembrie 1956 a organizației primare de partid a instituției. În discuțiile cu privire la atitudinile comunității universitare față de deciziile Congresului al XX-lea al PCUS referitoare la cultul personalității lui Stalin, unul dintre raportori consemna faptul că în general în universitate „nu au avut loc manifestări sau discursuri antipartinice”, totuși „studenții au avut niște discuții particulare [antipartinice, *n.n.*]”, fără a oferi detalii despre caracterul acestor „discuții particulare” și s-a grăbit să anunțe că ele nu au fost decât „niște interpretări greșite determinate de insuficiența educației ideologice”[862], invitând, totodată, comuniștii să intensifice educația politico-ideologică la toate facultățile Universității.

Într-o discuție la ședința Consiliului științific de la sfârșitul anului 1956, universitarii au revenit la problemă „activității politico-educative și culturale a studenților universității și măsurile de îmbunătățire continuă”, arătându-se impresionați (sau intimidați?) de „creșterea colosală a activismului politic al studenților în ultima vreme”[863] și considerând-o drept o „creștere stihiinică”, indicau că „nu trebuie să oprim acest activism, dimpotrivă, trebuie să-l canalizăm *în direcția corectă, în direcția care ne trebuie nouă (subl.n.)*”[864]. Administrația universitară atenționa membrii Consiliului științific că „cerințele culturale și politice ale studenților” au crescut și că studenții „își doresc să afle cât mai multe și informații despre Orientul Mijlociu și Apropiat, inclusiv despre situația în Canalul Suez, despre situația țărilor democrațiilor populare și mai ales despre situația din Ungaria, Iugoslavia, Polonia etc. De asemenea, ei își doresc să se clarifice în problema cultului personalității. Toate aceste probleme îi interesează pe tinerii noștri”. În același timp universitarii erau avertizați că „vecinii capitaliști încearcă prin toate căile posibile să impună ideologia lor dușmănoasă comunismului în conștiința unei părți a tineretului sovietic, să otrăvească conștiința acestei părți a tinerilor noștri cu otrava unei ideologii reacționare”[865]. Conducerea Universității s-a arătat alarmată de „atitudinile nesănătoase” ale unor studenți, care „se prind în undița dușmănoasă, reacționară și anticomunistă a propagandei anticomuniste”,

---

862 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 18, f. 72.
863 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 139.
864 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, ff. 139-140.
865 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 140.

dar fără a oferi exemple, explicații și detalii despre aceste „atitudini". În spiritul vremii, Consiliul științific invita personalul științifico-didactic să meargă „în pas cu evenimentele", să nu rămână „pe dinafară, în coada evenimentelor", să satisfacă „setea lor [a studenților, *n.n.*] de cunoaștere" și să lupte „împotriva acestor atitudini nesănătoase [...] cu multă răbdare", fără a recurge „la metodele administrative, la ordine și ocară"[866].

După Congresul al XX-lea al PCUS, studenții, revoluționari din fire, au inițiat acțiuni consonante contextului general de „destindere", radicalizându-și discursurile. Documentele la care avem acces sunt extrem de lapidar redactate[867], secretarii ședințelor înregistrând în procesele-verbale doar anumite crâmpeie din discursurile vorbitorilor, astfel că este uneori cu neputință o refacere chiar și a numelui complet al studenților[868] care au inițiat și participat la așa-zisul „război naționalist al studenților filologi". Coroborarea surselor din fondurile de arhivă ne-a permis reconstituirea evenimentelor desfășurate la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău în anul 1956, care au fost catalogate de autoritățile centrale de partid ale RSSM drept „manifestări ale dispozițiilor burghezo-naționaliste" și care au avut ecou până după anul 1960. Iar „cazurile de naționalism" studențesc au fost exploatate în calitate de exemplu negativ la mai multe ședințe ale senatului universitar sau ale adunărilor de partid instituționale și republicane.

Studenții de la Filologie au fost de mai multe ori critici față de realitățile didactice [lipsa de suporturi didactice și literatură științifică, durata de studiere (volumul de ore academice) și conținuturile unor discipline

866 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 140.

867 Conform istoricului și arhivistului rus Vladimir Kozlov, existau în epocă mai multe directive ale autorităților sovietice care interziceau citarea în documentele oficiale (note informative, memorii, procese-verbale ale ședințelor autorităților de stat, ale celor judecătorești, ale procuraturii etc.) a expresiilor antisovietice și „naționaliste", menționarea numelor persoanelor supuse criticii de către acuzați și altele. „Organele competente prescriau stenografistelor sau autorilor documentelor oficiale să evite detaliile și să se rezume la etichiete de tipul „manifestare antisovietică", „revizionistă", „naționalistă", „dăunătoare politic" și altele (В.А. Козлов. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР). В: *Общественные науки и современность.* 2002, № 3, сс. 75-88).

868 Numele sau prenumele unor studenți care ulterior au absolvit Universitatea și au fost angajați la edituri sau/și instituții de învățământ sau de cultură din Chișinău și care au lăsat o urmă în știința sau literatura românească din RSSM sau/și Republica Moldova au putut fi restabilite, inclusiv prin intervievarea unor foști absolvenți ai Universității de Stat din Chișinău. Pentru unii studenți, însă, se va utiliza în acest text doar numele, căci prenumele nu a putut fi identificat, mai ales că dosarele lor personale nu s-au păstrat în Arhiva Universității de Stat din Moldova din motive neidentificate.

etc.], față de mediul lingvistic rusesc de la Universitate, față de nivelul de profesionalism al profesorilor lor (transnistreni) și s-au implicat și în dezbaterile științifice care au caracterizat perioada. Dacă până la mijlocul anilor 1950 autorii rapoartelor, notelor informative și altor documente calificau acțiunile „neconforme" ale studenților drept „eșecuri ale educației politico-ideologice" și încercau să le mușamalizeze și să le explice prin perpetuarea unor „rămășițe ideologice naționale"[869] din școala românească, pentru că „majoritatea studenților moldoveni îs de pe malul drept al Nistrului, care până în anul 1940 a fost burghez. Și părinții multor dintre acești studenți sunt foștii intelectuali burghezi"[870], atunci, începând cu anii 1956-1957, documentele înregistrează o exteriorizare a „nemulțumirilor" naționale ale studenților de la Filologia moldovenească a Universității. După manifestările curajoase din primăvara anului 1957, „erupțiile" naționaliste ale studenților filologi de la Universitate s-a încercat a fi oprite prin eliminarea „factorilor perturbatori". Analiza informațiilor lapidare din fondurile accesibile ale arhivelor din Republica Moldova ne-au permis să identificăm trei generații consecutive, care s-au întrepătruns și influențat, de studenți, numiți de reprezentanții puterii „naționaliști" la Filologia Universității de Stat din Chișinău, fiecare dintre aceste generații deosebindu-se prin amploarea declarațiilor și expresiilor rezistenței lor la procesul de rusificare și deznaționalizare.

Prima generație de contestatari au constituit-o studenții care își urmau studiile în anului terminal la Secția de limba și literatura moldovenească a Facultății de Istorie și Filologie și care și-au manifestat public atitudinile față de realitățile sovietice rusificatoare din învățământul superior sovietic în primăvara anului academic 1955-1956. Primele „nemulțumiri" ale studenților filologi au fost identificate și semnalate de către lectorul Ion Osadcenco în martie 1956. Ion Osadcenco comunica colegilor de catedră că într-o convorbire personală cu studenții a aflat că aceștia „au neplăceri că psihologia se citește în limba moldovenească, da seminarile în limba rusă"[871]. De asemenea, studenții s-au arătat foarte deranjați de faptul că „nu se citește istoria Moldovei"[872]. În martie 1956, studenții filologi cer autorităților universitare să includă în orarul lecțiilor un curs de istoria Moldovei cel puțin la „dispărțitura (*sic*) limba și literatura moldovenească". Demersul studenților a fost susținut (probabil, și instigat) de lectorul

[869] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, ff. 20vs-25.
[870] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, ff. 9-10.
[871] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 48.
[872] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 48.

Vasile Coroban, care, informând catedra despre solicitările studenților, aduce propriile argumente în favoarea introducerii unui curs de istoria Moldovei. Viitorul critic literar susținea că ajunge în mare dificultate când trebuie să țină cursurile de care este responsabil (istoria literaturii moldovenești, istoria literaturii române etc.), căci se vede obligat să „piardă timpul", explicând studenților probleme de istorie pe care aceștia din urmă nu le cunosc, fiindcă această disciplină nu se studia în școala generală[873]. În spiritul indicațiilor Consiliului științific „de a educa și reeduca studenții", conferențiarul Iosif Varticean a înaintat o solicitare rectoratului „de a revedea planul de învățământ[874] al secției moldovenești și de a introduce cursul de Istoria Moldovei, pentru că nici în școala medie nu se predă istoria Moldovei[875] și noi, când începem să predăm cursurile speciale, ne fură o mulțime din timp necesitatea de a explica anumite momente legate de istoria poporului moldovenesc"[876].

Susținerea demersului cu privire la introducerea unui curs de istorie a Moldovei a stimulat și mai mult îndrăzneala contestatară a studenților. În spatele unor pseudonime, studenți filologi de la Universitate și de la Institutul Pedagogic din Chișinău au publicat, în decembrie 1956 și ianuarie 1957, în ziarul republican *Tinerimea Moldovei*, câteva articole în care, pe lângă unele pretenții față de profesionalismul, comportamentul și atitudinea unor cadre didactice, contestau și conținuturile cursurilor pe care le audiau, pe care le considerau insuficiente pentru activitatea profesională viitoare, invitându-și profesorii „să nu se mărginească numai la conspectele lor vechi, buchisind din ele noțiuni șterse"[877]. Stabilim, astfel, că pe lângă exigențele față de caracterul pregătirii profesionale, studenții erau indignați că urmează studii la secția de limbă și literatură moldovenească,

---

873 ANMR, F. 3186, inv. 1, d. 231, f. 83vs;

874 Este adevărat că, în conformitate cu prevederile *Legii cu privire la principiile de bază ale educației în URSS* (1948), planurile de învățământ pentru instituțiile de învățământ superior din toată Uniunea Sovietică erau elaborate de către Ministerul Învățământului Superior al URSS și erau general obligatorii pentru toate școlile superioare. Doar că pentru fiecare specialitate era rezervat un anumit număr de cursuri și ore care rămâneau la latitudinea universităților naționale și/sau regionale și care erau predate ținând cont de specificul național (ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VI), д. 7255, л. 217).

875 Disciplina istoria Moldovei va fi introdusă ca obiect de studiu în școala generală din RSSM începând cu anul de învățământ 1958-1959. Urma să fie predată în 1958-1959 în clasa a VIII-a, cu extindere în anii următori în clasele a IX-a și a X-a (ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, d. 155, f. 19).

876 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 231, f. 58.

877 Тинеримя Молдовей. № 148, 16 дечембрие 1956, p. 2; Тинеримя Молдовей. № 5, 4 януарие 1957, p. 2.

însă „literatura ca literatură nici nu se prea învață" și că studiază totul, „în afară de gramatica limbii moldovenești"[878]. Deși în textul protocolului ședinței de catedră de la 13 ianuarie 1957, la care s-au discutat cele două articole, se indică asupra implicării studenților-autori într-o controversă dintre lectorii Ion Osadcenco și Vasile Coroban, lectura atentă a textelor denotă revendicări cu caracter național, care au fost determinate, așa cum menționau membrii catedrei, de faptul că „a fost scoasă limba moldovenească din școlile ruse și în inst. [institute, *n.n.*], univ. [universitate, *n.n.*] și alt."[879] și că „nu se citește istoria Moldovei"[880]. Autorii celor două articole – studenții Scutelnic și Danul/Danii/Donea[881] (numele lor a fost identificat mai târziu, fără a se menționa și prenumele) – nu erau singuri în demersurile lor, or, lectorul Elion Trocin, fostul lor coleg, susținea că „elementele naționaliste s-au început din cursul nostru: Savin, Danul, Scutelnic, Ilarciuc și alții" și că „în grupa noastră a fost Savin, care a fost inițiatorul în pregătirea evenimentului extraordinar al lui Scutelnic și Danul", cei din urmă „au legătură cu unii scriitori tineri și lucrătorii editurilor, care anul trecut s-au dus la restoran [restaurant, *n.n.*] și au cerut ca «masa să fie pregătită ca în vremurile lui Ștefan cel Mare», ei se numesc «luptătorii renașterii nației»"[882]. Așa cum era de așteptat, biroul de partid al Universității a „soluționat corect problema comportamentului nedemn al studenților Danii și Scutelnic", cei doi studenți fiind exmatriculați în primăvara anului 1957[883].

Membrii catedrei au decis să publice programele analitice ale cursurilor de limbă și literatură pentru a demonta acuzațiile studenților cu privire la lipsa manualelor, a materialelor didactice și cu privire la calitatea necorespunzătoare a predării și formării lor profesionale. Andrei Borșci, șeful Catedrei de limba și literatura moldovenească, insistă însă asupra organizării unor întâlniri cu studenții care „încalcă disciplina", or, susținea acesta, „nu putem limita educația studenților doar la orele de curs"[884]. Cre-

---

878 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, ff. 31-32.

879 Prin Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS din 9 mai 1955, elevii școlilor primare, de șapte ani și medii din republicile naționale au fost scutiți de studierea limbii republicii în care locuiau dacă aceasta nu era limba lor maternă. Hotărârea s-a extins ulterior și asupra învățământului mediu de specialitate și superior (ANA DGAN, F. 2848, inv. 2, d. 242, ff. 207-208).

880 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, ff. 22-23.

881 Numele acestui student este scris diferit în diferite documente, dar se menționa de fiecare dată că este fiu de preot (ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 55).

882 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, ff. 20vs -25.

883 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 20, f. 19.

884 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 45.

dem că membrii catedrei au „observat tendințile naționale (*sic*)", așa cum menționa mai târziu Nicolae Corlăteanu[885], și conștientizau că fenomenul le scapă de sub control.

Deși „au cerut rectoratului să se iei (*sic!*) măsuri aspre" și „de izolat pe așa studenți"[886], soluția organizației de partid și absenteismul rectoratului i-a determinat pe colaboratorii Catedrei de limba și literatura moldovenească să se ocupe ei înșiși de „reeducarea" studenților, invitându-i la „discuții". Tocmai în cadrul acestor reuniuni educative s-au manifestat studenții din cea de a doua generație de „naționaliști". Prima „întâlnire", care urmărea „îmbunătățirea disciplinei și lucrului științific, academic la despărțitura [secția, *n.n.*] de limbă și literatură", dar și „citirea referatelor științifice", a avut loc la 27 martie 1956. După o lungă tiradă de critici la adresa dezinteresului studenților față de studii și cercetarea științifică, la adresa faptului că au fost văzuți în biblioteca Filialei, citind „nu ceea ce i se recomandă", protocolul ședinței catedrei înregistrează ofensiva studenților. Încercând să se disculpe prin „lipsa de texte", „de cărți în limba română", „lipsă de timp", că nu li se „citește un curs de Istoria Moldovei" și astfel le vine greu să studieze literatură, precum și altele, studenții și-au citit referatele. De fapt, l-a citit doar Nicolae Bătrânu[887], student la anul II, or, în comunicarea cu titlul „Chipul lui Ștefan cel Mare în folclorul moldovenesc", acesta „a recurs la interpretări naționaliste și a recitat fragmente antirusești din creația lui Mihai Eminescu"[888], fapt care i-a scandalizat pe membrii catedrei, încât cei din urmă au trebuit să se retragă într-o ședință închisă. O bună parte a angajaților Catedrei de limba și literatura moldovenească l-au acuzat pe Vasile Coroban că le permite studenților să utilizeze cărțile din biblioteca Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS,

---

885 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 21

886 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, ff. 21-22.

887 Studentul *Nicolae Bătrânu* (1938-2012) este viitorul piblicist, critic literar, de teatru și de film, muzicolog, traducător din Republica Moldova. S-a născut în comuna Costești, plasa Duruitoarea-Veche, județul Bălți, Regatul României. După absolvirea școlii medii din satul Proscureni, raionul Râșcani, în anul 1955 se înscrie la Facultatea de Filologie și Istorie a Universității de Stat din Chișinău. După absolvirea Universității, a fost profesor de istorie, limba română și franceză la școala medie din satul Șendreni, raionl Nisporeni. În vara anului 1964 s-a transferat la Chișinău, unde a colaborat la revista *Cultura Moldovei*, apoi a deținut funcția de șef de secție la săptămânalul *Cultura și la Literatura și Arta* (Eugen Gheorghiță, *Nea Nae și mizeria națională*: [In memoriam Nicolae Bătrânu (1938-2012)]. În: *Literatura și arta*, 21 iunie 2012, p. 8; Sergiu Nucă. Ziaristul Nicolae Bătrânu la 60 de ani. În: *Literatura și arta*, 3 septembrie 1998, p. 8).

888 ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, d. 297, p. 18-20.

că îl determină pe studentul Nicolae Bătrânu să „citească literatură în care războaiele lui Ștefan cel Mare sunt apreciate incorect”[889] și că stimulează spiritele naționaliste.

De fapt, începând din martie 1956, studenții din anii de studii II și III, printre care Vasile Andronache, Vasile Badiu[890], Nicolae Bătrânu, Ion Ababii[891], Alexandru Tecuci[892], Arhip Cibotaru[893], Alexandru Bolduratu[894], Liviu Damian[895] și alții, au început „rezbelul naționalist” fățiș, fenomen

---

889 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, ff. 47-53. Notă: Probabil, este vorba despre organizația antisovietică Frontul Renașterii Naționale din Basarabia, al cărei lider, Victor Ciocârlan, a revenit din exil în 1956 și a încercat să-și refacă relațile.

890 Studentul *Vasile Badiu* (1933-1994) este viitorul critic și istoric literar. Născut în satul Măgurele, judeţul Bălţi, Regatul României. În 1954 a absolvit şcoala medie nr. 4 din Chişinău şi îşi continuă studiile la Secţia de limba și literatura moldovenească a Facultății de Istorie și Filologie la Universitatea de Stat din Chișinău. La absolvirea facultății în anul 1959, deși fusese unul dintre cei mai buni studenți și, de obicei, asemenea studenți erau recomandați la doctorat și lăsați la catedrele universitare, el este „exilat” prin repartizare în satul Borogani, raionul Leova, unde va munci în calitate de director de școală timp de cinci ani. Este important că nu și-a părăsit convingerile și va înființa la Borogani un muzeu al satului. În 1964 a fost angajat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei în calitate de colaborator științific, unde va munci până la sfârșitul vieții (Ion Șpac. Vasile Badiu: Referințe bibliografice. Varianta completată. In: *BiblioScientia*. 2013, nr. 10, pp. 129-131).

891 Studentul *Ion Ababii* (n. 1935 sau 1936-?) are câteva încercări literare fără succes, conform afirmației lui Andrei Strâmbeanu.

892 Studentul *Alexandru Tecuci* (1933-?) este viitorul profesor al Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul. Născut la Văleni, plasa Ioan Voevod, județul Cahul, Regatul României. După absolvirea școlii moldovenești nr. 2 din Cahul, se înscrie la Secția de „limbă și literatură moldovenească” a Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1954-1959). În 1959 este angajat redactor de limba moldovenească la Cancelaria Sovietului de Miniștri al RSSM, dar este eliberat din funcție peste mai puțin de jumătate de an. În 1960 este încadrat profesor de limba și literatura „moldovenească” la școala rusă din satul Macovei, raionul Cahul, și șef al Secției raionale de învățământ, dar este demis în 1961. A activat în calitate de educator, apoi învățător de limba și lietratura moldovenească la școala-internat din Cahul în anii 1961-1976. În 1967 a mai încercat o dată să intre la doctorat, dar a fost respins sub motivul că Universitatea are nevoie de „specialiști în stilistică și nu în literatură”. În iulie 1976 revine la școala nr. 2 din Cahul în calitate de director. În 1982-1987 este director al școlii-internat nr. 1, în 1987-1988 este încadrat profesor de limba și literatura română la școala profesională nr. 5 din Cahul, iar în 1992-1997 – director adjunct la Liceul Teoretic „Ioan Vodă” din Cahul. În anul 2004 devine asistent universitar la Catedra de limba română a Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul, a se vedea Ionel Novac. Profesorul Alexandru Tecuci, o istorie încă vie a Cahulului. În: *Luceafărul*. 2021, anul XIII, nr. 2 (146).

893 Studentul *Arhip Cibotaru* (1935-2010) este viitorul om de cultură, dramaturg, editor și director de revistă, poet, prozator și scriitor român din Republica Moldova.

894 Studentul *Alexandru Bolduratu* (n. 1935).

895 Studentul *Liviu Damian* (1935-1986) este viitorul eseist, jurnalist, poet, om de cultură, scri-

care a avut ecouri la alte instituții de învățământ din RSSM, încât decanul Facultății de Istorie și Filologie a Institutului Pedagogic din Chișinău, filologul Avram Penzul, menționa, avertizându-și totodată colegii de catedră, că „între studenți sunt unele tendinți nesănătoase – am sâmțit că unele înrâuriri sunt venite de la Universitatea de Stat din Chișinău. [...] Cu părere de rău, și unii lectori sunt vinoveți într-aiasta”[896].

Prin urmare, demonstrând anumite elemente de continuitate – fapt potrivit cu regulile logicii aici, revendicările cu caracter național al acestei generații de studenți-filologi au fost mai radicale decât a predecesorii lor. Câteva documente de arhivă ne permit să urmărim evoluția „naționalismului” studenților filologi de la unul „local”, exprimat prin atitudini revendicative ale unor drepturi naționale în învățământul superior și general, până la un etnonaționalism general, care revendica drepturi naționale și era asociat cu poziții antirusești clar exprimate. Totodată, constatăm că naționalismul studenților filologi a fost însoțit și de declarații și luări de poziție cu caracter antisovietic clar.

„Naționalismul local”, după cum s-a menționat mai sus, a fost o trăsătură persistentă a stării de spirit a studenților de la Filologia Universității din Chișinău de la crearea instituției. Acest tip de naționalism se manifesta uneori în forme puerile și episodce: studenții provocau profesorii în timpul orelor cu întrebări malițioase privind conținuturile predate și cu replici astuțioase la expresiile nereușite sau stângace ale profesorilor fără de școală românească. De multe ori însă, aceste „atacuri puerile” luau forme tranșante și vizau profesionalismul profesorilor, caracterul materiilor pe care le predau, dar și cercetările lor științifice. Spre exemplu, conferențiarul Iosif Varticean se plângea colegilor că studentul Nicolae Bătrânu „manifestă ironie și sarcasm față de tot ce spunem noi de la catedră” și că studenții, în general, „ne consideră niște nihiliști [...], observând că noi negăm realizările științei burgheze, dar nu creăm nimic nou și important”[897]. Studentul Nicolae Bătrânu exprima, de fapt, starea reală din știința lingvistică și literară din RSSM, iar Iosif Varticean, împreună cu ceilalți filologi de la Universitate, înțelegeau „indignarea”

itor și traducător român din Republica Moldova, redactor-șef adjunct al revistei „Nistru” (1963-1968) și secretar al comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1976-1986). S-a născut în satul Strîmba (ulterior Leadoveni, în prezent Corlăteni, raionul Rîșcani), județul Bălți, Regatul României. A absolvit Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău în anul 1960.

896 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 155, f. 11 vs.

897 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 55 vs.

logică și firească a studenților, dar nu o puteau recunoaște și accepta.

În aceeași ordine de idei se înscriu și declarațiile studenților despre cercetările istorice din RSSM. Autoritățile comuniste îngrădeau în toate modurile posibile accesul studenților la istoria națională – nu se preda niciun curs de istorie națională, biblioteca Universității avea un fond de carte neimportant și preponderent rusesc și sovietic, încât și studenții se indignau că „noi [Universitatea, *n.n.*] n-avem cărțile toate cele mai prețioase, care sunt din România – nu le găsim, fiindcă cărțile mai bune nu le găsim în biblioteca noastră"[898] și, pe deasupra, studenții imputau profesorilor că nu le permit să folosească „toată literatura Filialei", unde pot găsi „știința adevărată". Totodată, studenții își încredințau mentorii că „cine speră să cunoască adivărata știință găsește literatura asta și în afara filialei"[899], pentru că „ele [cărțile de istorie a românilor, *n.n.*] pot fi găsite la orișice om întâmplător din orașul Chișinău"[900].

Accesul, deși îngrădit, al studenților la operele scriitorilor și ale marilor istorici români, asociat fenomenelor din societate, i-a făcut pe studenți să declare „că toate istoriile unor istorici de până la 1940 sunt adevărate istorii despre români, iar celelalte nu sunt istorie"[901]. Evocându-l pe istoricul Nicolae Iorga, studentul Nicolae Bătrânu chiar susținea că doar „teoriile burgheze sunt științe", pentru că doar acolo „eu văd estetica critică, știință da nu fantazie (*sic!*)", pe când „tot ce spun lectorii de la catedra noastră nu sunt decât presupuneri"[902]. Susținând că „«Istoria Moldovei» sub redacția lui I. S. Grosul asta nu-i știință da-i fantazie", ei își argumentau opiniile prin faptul că „Grosul despre perioadele antice face un calapod după istoria rusă, dar nu după datele istoriei Moldovei"[903]. În așa mod studenții cereau istoricilor de la Chișinău să scrie o adevărată istoriei a Moldovei în baza surselor și a lucrărilor științifice.

Studenții solicitau profesorilor să revizuiască planurile de învățământ și programele analitice la disciplinele academice prin excluderea „tematicilor străine" literaturii și istoriei române, prin includerea mai multor teme care ar ține de literatura și cultura românească, prin introducerea unor discipline de specialitate și mărirea numărului de ore la unele discipline pe care le considerau importante pentru specialitatea lor. În așa

---

898 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 107.
899 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, ff. 71-72.
900 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 107.
901 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 51 vs.
902 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 56 vs.
903 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 94.

mod, studenții se arătau indignați de faptul că „programele [la limba și literatura moldovenească, *n.n.*] îs la fel cu programa dispărțiturii ruse", că limba latină se predă doar două ore pe săptămână, dar „noi avem nevoie de mai multe ceasuri" și, susținuți de doctorandul Anatol Ciobanu[904], care insista că „pentru a te specializa la limba moldovenească, trebuie să cunoști bine limba latină, dar acum, mi se pare că se citesc doar 30 de ceasuri la limba latină"[905], îi somau pe profesorii lor că „asta nu-i carte. Nu ne comparați cu rușii, noi n-avem comun nimic cu rușii – de ce cantitatea ceasurilor la limba latină îi asemenea ca și la secția rusă"[906].

Conținuturile pseudoștiințifice sau tendențioase asupra cărora insistau unii profesori, de asemenea, au fost atacate de studenții filologi: „La lecțiile de «Istoria limbii moldovenești» ne citește numai gramote cu cuvinte slavonești", susținea studentul Ion (scris Ivan[907]) Druță despre docentul Varticean, dar „cursul ista nu ne dă nimic, catedra trebuie sa-i controleze materialul lui I.C. Varticean [mai jos, I.C.V și I.C., *n.n.*], ce curs dumnealui ne citește"[908]. Deși șeful catedrei respingea acuzațiile studenților, indicând colegilor să răspundă la întrebările celor dintâi ceea „ce este necesar și nu ce au citit în publicațiile burgheze din România de până la 1944"[909], studentul Ion Druță a fost completat de Bătrânu: „Multe cuvinte despre numirile funcționarilor și numirea râurilor și familiile și toponimii (*sic!*), chiar numirea râului Siret – I.C.V. nu interpretează drept cuvintele. Eu am adus o pildă, dar în timpul lecției se întâlnesc și mai multe cuvinte neînțeleasă (*sic!*) și I.C. nu ne lămurește"[910].

---

904 *Anatol Ciobanu* (1934-2016), român, născut în satul Ruseni, județul Bălți, Regatul României. După absolvirea școlii medii incomplete din Târnova, urmează studii la Școala Pedagogică „Boris Glavan" din Bălți (1949-1951). În anul 1956 absolvă Facultatea de Istorie și Filosofie, specialitatea limba și literatura moldovenească, la Universitatea de Stat din Chișinău. A activat în calitate de lector (1959-1961), lector superior (1961-1964), conferențiar (1964-1975), profesor (1976), prodecan al Facultății de Filologie (1963-1965), șef al Catedrei de lingvistică generală și romanică (1978-2001) și șef al Catedrei de limba română, lingvistică generală și romanică a Universității de Stat din Moldova (din 2001). În anul 1973 susține teza de doctor în filologie la Catedra de lingvistică romanică a Universității de Stat din Moscova (*Destine de lingviști. Oameni care au fost* / Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S. n., 2023, pp. 35-37).

905 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 13.

906 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 94.

907 ANA DAOSP, F. 3762, inv. 1, d. 29, f. 2.

908 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 106.

909 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 20 vs-25.

910 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 107.

Suntem siguri că studenții de la Filologia moldovenească erau parte a mișcării naționale a intelectualității din RSSM de după 1956, or, luările lor de poziție și unele acțiuni catalogate drept „naționaliste" erau consonante celor ale altor intelectuali. Astfel, unii studenții își scriau conspectele în limba română cu grafie latină, pentru că nu acceptau să le „strice limba cu caracterele transnistrene"[911]. Studentul V. Andronache (poate și alții) scria manifeste și foi volante cu caractere latine „Jos alfabetul rusesc! Trăiască alfabetul nostru latin!", pe care le afișa în căminele Universității din Chișinău (poate și în altele), invitând și alți studenți să renunțe la alfabetul chirilic. Tot cu litere latine, susținea Evghenii Postovoi, prim-secretar al Comitetului orășenesc Chișinău al PCM, în discursul de acuzare a „expresiilor și tendințelor naționaliste din rândul unor intelectuali și studenți" rostit la Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959, studenții distribuiau manifeste cu caracter național, scriau pe coperțile caietelor și cărților lozinci „Trăiască națiunea, Domnilor!", „Trăiască România în hotarele de altădată, jos ocupanții!" și altele[912].

Alături de profesorul lor Vasile Coroban, care contesta excesele unor „cercetători moldoveni" în elogierea și influența deosebită a culturii și limbii ruse asupra celei românești și care se pronunța deschis pe paginile revistei *Nistru* că „Pușkin nu l-a influențat nici într-un mod pe Mihai Eminescu" și că „este foarte riscant să vorbim și despre influența lui Lermontov asupra lui Eminescu"[913], studenții acuzau încercările unor cadre didactice de la Facultatea de Istorie și Filologie de a înlocui „eroul imajinat din creația lui Vasile Alecsandri [...] cu «Cotovschi al nostru»"[914]. În alt caz, Vasile Badiu spunea că Teatrul Moldovenesc de Stat de Operă și Balet „A. S. Pușkin" trebuie să fie redenumit „Caragiale"[915]. Iar lectorul Ion Osadcenco povestea colegilor că studenții au pretenții că unii profesori evită să vorbească despre faptul că unii istorici și oameni de cultură români au fost împotriva rușilor și că în timp ce încerca să explice studenților că ar trebui să conștientizeze „despre care Rusie vorbeau acei scriitori români, căci despre acea Rusie au scris mai mulți, și Belinskii, și Cernîșevski, și Dobroliubov", studentul Nicolae Bătrânu îl ironiza și îi „interpreta demagogic" explicațiile[916].

---

911 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 55 vs.
912 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, f. 115
913 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, f. 114-115.
914 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 108.
915 ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, d. 297, f. 19.
916 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 55 verso.

O altă formă de manifestare a „naționalismului" studențesc și a rezistenței față de procesul de rusificare era lupta pentru utilizarea limbii române (deși îi ziceau moldovenească de cele mai dese ori) în procesul didactic și științific, în administrație și în comunicare, problemă pe care o vedeau direct raportată la cea a selectării și angajării cadrelor naționale, mai ales în școala superioară, și autoritățile de stat, și autoritățile de partid. Revendicările vizau, în primul rând, elaborarea unor resurse educaționale în limba română: „Noi n-avem manuale de limba latină cu traduceri în limba moldovenească și noi trebuie să ne folosim de dicționarul ruso-moldovenesc și ruso-român. Manualele de limba franceză iarăși în limba rusă, da noi trebuie să răspundem în limba moldovenească"[917].

Tinerii intelectuali erau conștienți de faptul că lipsa resurselor educaționale și a literaturii științifice în limba română, educația în limba rusă, utilizarea terminologiei sovietice rusești, regimul lingvistic instituțional și urban produc o rusificare directă a populației. Studentul Liviu Damian a declarat în fața profesorilor că „în apartamentele din centrele raionale și mai sus, nu mai întâlnim moldoveni, dar chiar și în sate noi întâlnim în vorba colhoznicilor «молочная ферма». La ce vine limba noastră, cu ce terminologie ne îmbogățim limba maternă? Chiar și la ședinți, la conferinți nu mai auzim limba moldovenească"[918]. Studentul Bolduratu îl susține pe Ion Druță, prevenind auditoriul că rusificarea „satului moldovenesc" se produce cu concursul conștient al celor „dela conducere, care nu cunosc limba moldovenească, da pe moldovenii care termină îi trimet pela țelină"[919]. Totodată, studenții filologi conștientizau că sunt tratați cu dispreț și că se inoculează un sentiment de inferioritate vorbitorilor de limbă română: „Republica noastră este din țărani, noi, floarea naționalității noastre, trebuie să învățăm limba rusă, dar întorcându-ne acasă ni-i rușine să vorbim în moldovenească"[920].

„Este contrarevoluție, tovarăși!"

Sub influența evenimentelor din 1956 (destalinizarea, lupta pentru putere și schimbarea relației dintre putere și societate, reacția societății sovietice la impulsurile venite de „sus"[921], evenimentele din Ungaria și

[917] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 106.
[918] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, ff. 71-72.
[919] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 106.
[920] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 94.
[921] Pentru detalii: Ю. В. Аксютин. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва, РОССПЭН, 2010; А. В. Пыжиков. *Хрущевская «оттепель».*

Polonia etc.) încercarea intelectualității sovietice de a ieși, într-o oarecare măsură, de sub controlul total al partidului s-a ciocnit de un nou „îngheț". Prin scrisoarea „strict secretă" „Cu privire la consolidarea activității politice a organizațiilor de partid în rândul maselor și reprimarea atacurilor elementelor ostile antisovietice" de la 19 decembrie 1956, care trebuia discutată în toate organizațiile primare de partid din URSS, CC al PCUS cheamă la o „mobilizare" a tuturor comuniștilor într-o „luptă hotărâtă" împotriva „atacurilor elementelor antisovietice", care sub „falsele sloganuri ale luptei pentru democrație" și „acoperindu-se cu cuvinte false despre critică și autocritică [...] încearcă să-și reia activitățile ostile, antisovietice" și indică asupra necesității de a fi vigilenți față de „intrigile elementelor ostile", care trebuie prompt suprimate. În scrisoare se arăta că printre cei mai susceptibili la „intrigile dușmanului" sunt intelectualitatea și studenții, cei din urmă exprimând „opinii incorecte", „nesănătoase" despre realitățile sovietice. Autoritățile de partid semnalau că într-o serie de instituții de învățământ superior din Moscova, Sverdlovsk, Kaunas, Tallinn și alte câteva orașe au fost organizate „proteste directe antisovietice și naționaliste", că „elementele naționaliste antisovietice" din rândul studenților din Lituania și Estonia au înaintat revendicări „cu caracter burghezo-naționalist", „incită la ura națională în toate modurile posibile, aprobă acțiunile contrarevoluționarilor maghiari și propun lichidarea comsomolului și înlocuirea acestuia cu organizații naționaliste de tineret" [922].

Urmare a scrisorii închise a autorității unionale de partid, aceasta a fost discutată în cadrul adunărilor închise ale organizațiilor primare ale școlilor superioare din RSSM la începutul lunii ianuarie 1957. După ce au vorbit despre importanța acestui „document al partidului nostru" și despre „indicațiile concrete" pe care le-au primit pe „frontul ideologic" în lupta împotriva „manifestărilor de naționalism burghez"[923], comuniștii universitari au identificat și criticat, așa cum era tradiția acestui gen de „discuții", câțiva studenți (nu și cadre didactico-științifice) pe care i-au găsit culpabili de anumite „fapte" și/sau expresii pe care le-au considerat

Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002; В. А. Козлов. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР). Статья 1. В: *Общественные науки и современность*. 2002, № 3, сс. 75-88.

922 Письмо ЦК КПСС к партийным организациям «Об усилении политической работы партийных организаций в массах и пресечении вылазок антисоветских, враждебных элементов» от 9 декабря 1956 г. Disponibil: http://www.coldwar.ru/hrushev/postanovleniye-ob-usilenii-politicheskoy-raboti.php (accesat 30.5.2022).

923 ANA DAOSP, F. 32, inv. 138, d. 48, ff. 1-2; F. 276, inv. 127, d. 19, ff. 51-53; F. 276, inv. 54, d. 23, ff. 1, 7.

potrivite retoricii scrisorii. Comuniștii universitari au acuzat studenții că „ascultă emisiuni ale stațiilor străine de radio, așa ca BBC, Vocea Americii, Europa Liberă și alte stații ale statelor burgheze", că preferă „ziarele străine celor sovietice", „îl citesc pe Dudințev"[924], „cad pradă propagandei anticomuniste, reacționare și dușmănoase"[925] și apoi „văd doar părțile tenebre" care decurg din hotărârile Congresului al XX-lea al PCUS și din evenimentele din Ungaria, își intimidează profesorii cu întrebări „cu caracter antisovietic, care reflectă nechibzuință" și „apolitism" de genul „de ce se împotrivește URSS alegerilor democratice din Germania", „de ce nu avem cărbuni și sare", „de ce în Cehoslovacia tinerii sunt recrutați doar pentru un an cu păstrarea salariului și la noi nu" sau editează gazete de perete „în spirit futurist" și „apolitic" și blamează literatura și muzica sovietică[926]. Studenților li s-a imputat că critică „ineficiența planurilor de dezvoltare a economiei naționale" și profesorii care nu le pot explica anumite contradicții pe care ei le-au identificat în politica economică a statului sovietic, că au lăsat pe buletinele de vot la alegerile comitetului comsomolist al instituției inscripții cu caracter „reacționar" și că trimit scrisori cu conținut antisovietic președinților colhozurilor din satele natale" și își permit sistematic „să arunce expresii antisovietice[927]. Comuniștii de la Universitate le-au reproșat profesorilor că nici nu-și cunosc „cu adevărat studenții", dar nici nu participă la educarea lor politico-ideologică și la activitățile de masă organizate în cadrul instituției, limitându-se doar la munca de predare. Dacă studenții celorlalte școli superioare au fost acuzați mai ales de un „antisovietism inconștient", generat de puțina educație politico-ideologică, studenților de la Universitate li s-a imputat și un „naționalism rușinos"[928].

Unii profesori au încercat să îndreptățească aceste și alte „derapaje ideologice" ale studenților pe care le-au calificat drept „stihiinice" din cauza că „noi [cadrele didactice, *n.n.*] rămânem în urmă, trebuind să mergem în pas cu vremea", iar studenții care manifestă un „activism debordant", pentru că „orizontul lor politic și cultural s-a lărgit considerabil", vor să

---

924 Este vorba despre romanul *Не хлебом единым* [Omul nu trăiește numai cu pâine], publicat în anul 1956 de scriitorul sovietic Vladimir Dudințev. Romanul a reprezentat o piatră de hotar importantă în destalinizarea vieții culturale și politice în Uniunea Sovietică și a dat naștere unor discuții pasionate. Pentru că a criticat realitățile sovietice, Vladimir Dudințev a fost ostracizat mulți ani autoritățile împiedicându-l să publice până în perioada perestroikăi.

925 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 141.

926 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 136; ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 52.

927 ANA DAOSP, F. 32, inv. 138, d. 48, ff. 1-2.

928 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, f. 137.

cunoască mai multe și în detaliu „despre situația în Orientul Mijlociu, inclusiv în Egipt și în Canalul Suez, despre situația în țările democrației populare, inclusiv în Ungaria, Iugoslavia, Polonia, despre cultul personalității și altele"[929]. Dar, concluzionând că „specificul Moldovei este că aici oricând te poți aștepta la vreo uneltire a inamicilor"[930] și că „propaganda dușmanilor" poate găsi un sol fertil acolo unde noi nu manifestăm „grijă adevărată" față de studenți, adunările de partid au decis că „datoria noastră primară este să îmbunătățim condițiile de viață și muncă ale studenților noștri", să-i supună „unei ofensive propagandistice" și educații politico-ideologice sistematice[931]. Universitarii erau avertizați să nu mai aplice „metode administrative, ordine și mustrări", ci să le explice „cu multă răbdare" studenților unde au greșit, astfel, încât aceștia „să înțeleagă corect politica internă și externă a măreţului partid"[932], să-i implice activ în viața instituției și să-i țină ocupați toată ziua, pentru a-i controla și educa politic și ideologic[933].

„Ghidați" de hotărârile adunării de partid, profesorii „despărțiturii limbă și literatură moldovenească" a Facultății de Istorie și Filologie a Universității au invitat studenții la „discuții" pentru a le explica „corect" politica internă și externă a Uniunii Sovietice, inclusiv politica națională a regimului. La întâlnirile dintre cadrele didactico-științifice și studenții filologi din mai și iunie 1957, alături de colegii săi Liviu Damian, Ion Druță, Vasile Bădiu, Alexandru Bolduratu și alții, Nicolae Bătrânu, unul dintre cei mai intransigenți luptători din această generație de studenți filologi, a făcut o pledoarie curajoasă limbii române. Studentul Bătrânu a declarat celor prezenți: „Noi pierim ca nație!"[934], pentru că „avem toate drepturile, dar n-avem voie să ne ducem în instituții, așezăminte și să vorbim limba noastră națională"[935], pentru că „în zâua de az noi n-auzim limba moldovenească în așezămintele noastre republicane, oare ce nouă ne-i rușine să vorbim în limba clasicilor moldoveni?"[936]. Sfidând autoritățile, studentul Bătrânu declara că „omul poate să fie în lanțuri și să exprime gândurile sale", invitând colegii la acțiuni de apărare națională, pentru că „în zâua

929 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 244, ff. 139-140.
930 ANA DAOSP, F. 276, inv. 54, d. 25, f. 4.
931 ANA DAOSP, F. 32, inv. 138, d. 48, ff. 3-4, 7-8; F. 276, inv. 54, d. 23, ff. 8-9.
932 ANA DAOSP, F. 32, inv. 138, d. 48, ff. 5.
933 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 18, ff. 72-73.
934 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 111.
935 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 95.
936 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, ff. 92 -99.

de az trebuie să înlăturăm organele estea, care ne amestică să ne exprimăm gândurile noastre. Înainte de a ne elibera, trebuie să ne apărăm naționalitatea”[937].

Studenții evocau în argumentele lor faptele istorice, exemplele domnilor care au luptat pentru independența românilor, chiar și în mod indirect, alegându-și temele pentru referatele și comunicările științifice. Uneori, studenții îi contraziceau pe profesori cu armele celor din urmă. Astfel, fiind întrebat după prezentarea unui referat de către Andrei Borșci „Cum a fost prețuit K. Marx pe Ștefan cel Mare?”, Nicolae Bătrânu a răspuns cu mândrie că și „Karl Marx și Friedrich Engels au spus că toate țările Europei erau ocupate cu lupte între ele, da moldovenii, o țară așa înapoiată, îi în stare să se lupte cu așa vrăjmaș [Imperiul Otoman, *n.n.*]”[938].

Revendicările și expresiile cu caracter național ale studenților filologi depășeau cadrul universitar și interesele strict didactico-științifice și studențești. Declarațiile cu caracter național și antisovietice ale studenților l-au făcut pe profesorul de marxism-leninism Pavel Kovcegov[939] să izbucnească la o adunare de partid, anunțând că ceea ce fac studenții filologi „este contrarevoluție, tovarăși!”[940]. Replica lui Vasile Badiu „A căzut steaua lui Ștefan cel Mare! Cine o va mai ridica?”[941] era o provocare și o chemare la acțiuni, iar autoritățile universitare și de partid aveau toate motivele să se alerteze, mai ales că dispozițiile „revoluționare” ale studenților Badiu și

---

937 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 94.

938 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 51.

939 *Pavel Kovcegov* (1892-?), rus, născut în orașul Varșovia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moscova în anul 1916. În perioada 1918-1927 a fost angajat în calitate de învățător de istorie în diferite instituții de învățământ din subordinea Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSFSR (școli de șapte clase, FZO, facultăți muncitorești) în orașele Ufa, Zaporojie, Reazan, Leningrad. Din anul 1927 este angajat în calitate de conferențiar interimar la catedrele de istorie a partidului la Universitatea de Stat din Leningrad, Institutul Construcției și Dreptului Sovietic din Leningrad și lector la Institutul de Finanțe și Economie din Leningrad. În anii războiului sovieto-german s-a refugiat la Piatigorsk, RSFSR, unde a activat în calitate de lector la Catedra de marxism-leninism a Institutului Pedagogic din acest oraș, iar în anii 1943-1945 – șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Agricol din Stavropol. În 1945-1946 a fost desemnat adjunct al directorului Institutului de Finanțe și Economie din Moscova și în 1946 a fost transferat șef al Catedrei de marxism-leninism la Universitatea de Stat din Chișinău. În anul 1952 este desemnat șef al Catedrei de materialism dialectic și istoric la Universitatea din Chișinău. În anul 1958 susține teza de doctor în științe filosofice, iar în anul 1963 obține titlul de profesor universitar. Pensionat în anul 1984 (AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1167, ff. 1-221; ANA DGAN, F. 2413, inv. 1, d. 13, ff. 1-2, d. 14, f. 1, d. 15, f, 2, d. 16, f. 1, d. 23, f. 1, d. 28, ff. 1-4).

940 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 108.

941 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 259, f. 52.

Bătrânu nu au rămas singulare și colegul lor V. Andronache vorbea „despre tovarășii ruși care muncesc în Moldova ca despre ocupanți”[942], „despre unirea Moldovei cu România” și despre faptul că „problema Basarabiei încă nu a fost soluționată”[943].

Declarațiile, expuse delicat și cu subtilitate de studenții din prima generație, care priveau în mod special domeniul studiilor lor universitare și uneori activitățile de cercetare științifică din RSSM, au fost preluate de studenții din a doua generație, care le-au dat amploare și le-au făcut să depășească cadrul „naționalismului local-universitar”, transformându-l în unul profund românesc, antirusesc și antisovietic. Abordând în mod deschis problema „neamului”, a „cuibului neamului nostru”, a „moșiei strămoșești”, a opririi rusificării limbii române și a revenirii la alfabetul latin, studenții au produs un „război”, „o răzvrătire” la Universitate. Subiecte antirusești și antisovietice erau discutate mai ales în căminele Universității, astfel încât și intendentul a fost găsit vinovat de „manifestări naționaliste”, deoarece a spus că „nici într-o altă țară din lume nu este atât de rău ca la noi” și că „în România noi am trăit mult mai bine”[944]. Autoritățile s-au văzut obligate să întreprindă măsuri de contracarare a acestui „cuib de naționalism”, căci exemplul studenților filologi era preluat de studenții de la alte facultăți ale Universității, dar și din alte școli superioare din RSSM, mai ales pentru că studenții de la Institutul Pedagogic din Chișinău veneau benevol la Universitate pentru a „asculta, împreună cu studenții Universității, lecțiile” ținute de profesorii de la această instituție[945].

Indignați că studenții de la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău „solicită să li se aducă exemple doar din limba moldovenească, și nu din limba rusă” și că au pretenții că „se vorbește prea mult despre prioritatea limbii ruse și a poporului rus”, membrii Consiliului științific al Institutului au decis că „momentele politico-edu-

942 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 108.

943 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, f. 115.

944 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 54.

945 ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 331, ff. 1-4, 14-18. I. D. Ceban, șef al Catedrei de limba și literatura moldovenească la Institutul Pedagogic din Chișinău, scria că studenții au mers în anii 1950 la Universitate pentru a asculta lecții la diferite discipline filologice și de literatură pentru că personalul didactic și didactico-științific angajat la catedra Institutului „nu predă captivant, viu”, „nu are o atitudine serioasă față de lecții și obligațiile lor”, „unii nu cunosc suficient de bine materia și predau în limita programului de școală”, astfel nu-i pot cointeresa pe studenți. Și studenții Institutului au cerut direcției să le desemneze „profesori buni”, abordând problema calității predării la Facultatea de Filologie la mai multe adunări studențești și comsomoliste.

cative trebuie să străbată ca un fir roși toate lecțiile, fiecare seminar" și că studenții trebuie educați mai insistent în spiritul „prieteniei popoarelor" și internaționalismului[946].

Subtilitățile textelor din procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de limba și literatura moldovenească de la Universitate ne determină să concluzionăm că unii membri ai catedrei solidarizau discret cu studenții lor rebeli, chiar dacă pentru protocol trebuiau să-i critice și să pretindă că vor încerca să-i facă să gândească „corect". Fenomenul „naționalist", „antirusesc" și „antisovietic" al studenților de la Filologie a fost găsit de Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959 (care a pus capăt „dezghețului" intelectual) drept „fapt singular" (deși au fost înregistrate cazuri și la institutele pedagogice din Chișinău și Bălți). Membrii de partid, conducători de diferit rang și alți cointeresați au încercat să explice, invocând un cumul de cauze, inclusiv „educația românească și burgheză" a studenților sau/și a părinților lor[947] și insuficienta vigilență a organelor de partid, prin faptul că „catedra de limbă și literatură moldovenească nu este completată cu cadre titulare"[948] și că organizația de partid a Facultății de Istorie și Filologie „nu a organizat eficient munca de educație politico-ideologică a studenților, dar nici a cadrelor didactice de la această facultate"[949]. Dar „țap ispășitor" pentru acest „războl" al studenților a fost găsit profesorul Vasile Coroban, concediat ulterior de la catedră, iar numele lui a fost blamat la numeroasele adunări care i-au discutat cazul[950], deși, cum menționa Agripina Craciun, ministrul învățământului al RSSM, la Plenara din septembrie 1959, „Coroban nu este singurul. Nu a fost singur nici la Universitate" și trebuie „să-i cercetăm și pe alți lectori din alte instituții de învățământ superior"[951].

Cât privește studenții, fie participanți la „războlul naționalist", fie simpatizanți ai opiniilor celor dintâi, trei studenți, Danii, Scutelnic și Nicolae Bătrânu, au fost exmatriculați pentru „comportament nedemn" și „manifestare de naționalism". În privința primilor doi studenți nu a fost posibil, în baza documentelor pe care le-am cercetat, să aflăm soarta lor. În

[946] ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, d. 285, f. 99.
[947] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, ff. 9-10.
[948] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, ff. 109-110.
[949] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 20, ff. 18-19.
[950] *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrariului*, p. 9, 284.
[951] ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, f. 179. Vasile Coroban a fost acuzat inclusiv de faptul că în manualul de limba moldovenească pentru școlile din RSSM nu a inclus „nici măcar un fragment din operele scriitorilor noștri sovietici din Moldova" și că toate manualele „sunt pline de la un capăt la altul de exemple din operele clasicilor români. Nu este niciun exemplu din literatura clasică tradusă – Tolstoi, Turghenev și alții".

ce-l privește pe Nicolae Bătrânu, deja în toamna lui 1957 biroul de partid al Universității consemnează că „au apărut câțiva care solicită restabilirea lui Bătrânu la universitate”, astfel membrii biroului admit că acesta ar putea fi restabilit la studii, dar abia după ce se va manifesta prin muncă, „să se examineze posibilitatea restabilirii lui la universitate”[952]. Ulterior Nicolae Bătrânu a fost restabilit și a absolvit Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău.

Ceilalți studenți și-au continuat studiile și au absolvit facultatea, deși, de mai multe ori, li s-a imputat că au rămas „nepedepsiți”. Pavel Kovcegov, amintind la Consiliul Universității despre cazul studentului Andronache, susținea că acesta a rămas nepedepsit pentru „manifestările lui naționaliste” și se arăta indignat că a fost suficient ca acesta să se scuze „pentru faptul că nu s-a exprimat corect”, ca să i se înmâneze diplomă de studii superioare[953]. Probabil că studenții au fost obligați să se „scuze” public, pentru a-și putea continua studiile universitare. În acest sens, chiar un student comunist, membru al organizației de partid a Universității, susținea la una dintre ședințe că studenții nu pot avea părerea lor, căci pentru expunerea lor ei „primesc peste căciulă”[954]. Peste câțiva ani (1959) profesorul Gheorghi Pelisov, conferențiar la Catedra de limba și literatura rusă, povestea comuniștilor de la Universitate „că studenții Ababii, Andronache și alții au jurat că își vor corecta greșelile lor naționaliste. Noi i-am crezut și le-am dat și diplome de absolvire a universității. Nu demult am discutat cu ei. Din câte am înțeles, ei nu s-au dezis, ci, dimpotrivă, își susțin ideile vechi. Ei vorbesc despre faptul că moldovenii sunt asupriți și oprimați, că interesele moldovenilor sunt ignorate, mai ales atunci când se fac promovări și avansări în posturi ș.a.m.d.”[955].

Studenții din generația lui Bătrânu, Danii, Scutelnic, Andronache, Badiu, Ababii au reușit să contamineze pe cei care i-au urmat la facultate – ultimii, mai modești în expresii și manifeste, vor alcătui generația a treia. Sub presiunea „educației politico-ideologice”, pentru că erau supuși spălării creierului chiar de la anul I, li se amintea permanent de cazul studenților Vasile Andronache, Vasile Badiu, Ion Ababii ș.a., care au comis „greșeli politice naționale”, și li se cerea să cerceteze „mai conștient” „izvoarele literaturii clasice marxiste-leniniste. Noi trebuie să propovăduim

[952] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 20, ff. 18-19.
[953] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 108.
[954] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 54.
[955] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 109.

nu naționalism, da internaționalism"[956]. Deși la Universitatea din Chișinău nu au mai fost atestate cazuri atât de răsunătoare de manifestare a aspirațiilor naționale, studenții de la Literele „moldovenești" au continuat să exprime atitudini revendicative.

Canalizarea energiei tinerilor „în direcția corectă"

Dar, ținând cont de „revenirea la utopia internaționalistă"[957] după critica dură pe care a făcut-o Nikita Hrușciov, la Congresul al XXI-lea al PCUS (27 ianuarie–5 februarie 1959), „încălcării principiului internaționalist", lipsei de gratitudine față de „fratele mai mare" și manifestărilor de „șovinism local" din republicile unionale, profesorii, autoritățile universitare și de partid au intensificat vigilența, instituind un control mai riguros al stărilor de spirit în mediile studențești. Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959, în consens cu tendințele unionale, a pus începutul sfârșitului „libertății" de expresie pe care a întrezărise intelectualitatea din RSSM la începutul „dezghețului" hrușciovist. Indicațiile autorității de partid de a „reacționa operativ și în mod imperios la orice abatere de la principiile ideologice ale marxismului, de a nimici din fașă orice manifestare a naționalismului și de a nu permite nimănui să atenteze la «sfânta sfintelor» societății noastre – prietenia leninistă a popoarelor"[958] au fost preluate în grabă de autoritățile universitare. Guvernarea sovietică s-a lovit inevitabil de „legea" lui Tocqueville conform căreia un regim care întreprinde reforme, chiar și din proprie inițiativă, se pune în pericol, fiindcă rupe echilibrul pe care se sprijinea până atunci puterea sa. În cazul nostru, concesiile tactice oferite republicilor sovietice în contextul destalinizării, în loc să contribuie la „progresul internaționalismului", au condus la „încurajarea exigențelor naționale"[959].

În noul context, în septembrie 1959, profesorul Faina Cojuhari[960] a

---

956 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 16.

957 Hélène Carrère d'Encausse. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, p. 39.

958 ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, d. 13, ff. 224-225.

959 Hélène Carrère d'Encausse. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, p. 39.

960 *Faina Cojuhari* (1916-1984), moldoveancă, născută în satul Caragaș, ținutul Tiraspol, gubernia Herson, Imperiul Rus. Înainte de a admite la facultate, a urmat cursurile pregătitoare la Institutul Pedagogic din Tiraspol în 1932-1935. După absolvirea Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic din Tiraspol în anul 1939, a fost angajată învățătoare și șef de studii la școala medie din Hlinaia, raionul Slobozia, RASS Moldovenească, și adjunctul redactorului ziarului *Puterea Sovietelor*, care se publica la Orhei. În timpul războiului sovieto-german, s-a refugiat în RASS Udmurtă, fiind angajată învățătoare de limba rusă, pedagogie și istorie la o școală pedagogică din regiune. Din noiembrie 1940 a fost numită lector superior res-

trebuit să-i avertizeze pe membrii Catedrei de limba și literatura moldovenească despre faptul că „rămășițele ideologice naționale încă nu sunt lichidate” și că „noi avem și acuma studenți la anul III: Codău[961] și Herța[962], la anul IV – pe Botezatu I. și Eșanu P. și alții care nu se ocupă la lecții cu ceea ce se petrece la lecție”[963], dând de înțeles că studenții nu s-au dezis de ideile pe care le-au manifestat colegii lor din anii mai mari. De această dată însă, membrii catedrei, care au declarat că se vor conduce în activitatea lor de hotărârile Plenarei a IX-a a PCM, au anticipat manifestările studenților, invitându-i imediat (24 octombrie 1959) la așa-zisele „convorbiri”[964]. Profesorii le-au cerut să explice cauza absențelor de la lecții și i-au supus unei ofensive educative. Dar temele pe care membrii catedrei le-au propus studenților pentru tezele de diplomă, de tipul „Chipul comunistului în literatura moldovenească” și „Prietenia noroadelor Uniunii Sovietice în oglinda literaturii sovietice”[965], ne determină să considerăm că acești studenți nu erau bănuiți doar de încălcarea disciplinei.

Direcțiile activității politico-educative a Universității au fost stabilite de organizația de partid la ședința închisă din 2 octombrie 1959, la care Dmitrie Tcaci, secretar al CC al PCM, întreba acuzator: „Unde sunt catedrele de științe sociale, șefii de catedre tovarășii Șemeakov, Kovcegov, Sidorov? Noi am deraiat de pe calea cea dreaptă, manifestăm atitudini liberale față de expresii ale naționalismului. Andronache vorbește despre unirea Moldovei cu România. Trebuie să organizăm în așa mod activitatea

ponsabil de predarea limbii moldovenești la Institutul Pedagogic din Chișinău. Deși a fost delegată la doctorat în anul 1941, urmează urmează studiile de doctorat la Instiitutul de Limbă și Gândire al Academiei de Științe a URSS abia în 1943-1947. După susținerea tezei de doctor în filologie, a fost desemnată în 1947 în postul de secretar științific al Institutuli de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și lector responsabil de predarea disciplinelor introducere în lingvistică și dialectologie la Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității de Stat din Chișinău. În anul 1972 a fost pensionată (AUSM, F. 1, inv. 5, d. 673, ff. 3-72).

961 *Emilian Codău* (n. 1938). A rămas în vizorul KGB al RSSM și în anii 1970, fapt confirmat în notele informative ale instituției respective, în care se înregistra că, în pofida discuțiilor profilactice avute în anul 1971, a fost preîntâmpinat în anul 1973, pentru că a difuzat în mediul său „scorniri” politice care „calomniau” organizarea de stat și de partid sovietică (Mihai Tașcă. Cum aplica KGB-ul „profilaxia” împotriva antisovieticilor. În: *Timpul*, 17 septembrie 2010, p. 1).

962 Studentul *Boris Herța* (n. 1938).

963 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 22.

964 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 46.

965 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 333, f. 49.

politico-educativă, încât să nu mai comitem pe viitor asemenea greșeli”[966]. Responsabil de ideologie, acesta a indicat universitarilor că „toate lecțiile trebuie să fie pătrunse de spiritul marxism-leninismului. Trebuie să consolidați lecțiile politice, să revedeți componența grupului de profesori care le țin” și le-a solicitat „să aibă rigori serioase în selectarea cadrelor didactico-științifice ale Universității. Personalul didactic care nu corespunde cerințelor noastre să fie demisionat. Trebuie să oprim accesul studenților la literatura interzisă”. De asemenea[967], nomenclaturistul Dmitrie Tcaci a reiterat că „La Universitatea din Chișinău au dreptul să învețe toți cetățenii URSS. La Universitatea din Chișinău pot veni la studii persoane de la Vladivostok sau invers, persoane din Moldova pot merge la studii în școli superioare din Vladivostok. Problema teritoriilor Moldovei este decisă prin Constituție. Încetați discuțiile despre limbă! Românii au limba română și moldovenii au limba moldovenească!”[968]. Decizia adunării de partid a reflectat indicațiile secretarului de partid, stabilind drept obiectiv primordial „educarea comunistă a studenților, cercetătorilor, funcționarilor și a tuturor angajaților universității”[969].

Astfel, spre deosebire de perioada stalinistă, în care a dominat concepția inchizitorială conform căreia mărturisirea vinei de către acuzat (sub constrângere) era „regina probelor” pentru recunoașterea vinovăției sale în instanță, tactica nouă în ce privește pedepsirea pentru „derapările” de la cursul oficial în perioada „comunismului liberal” consta în abandonarea treptată a urmăririi penale a persoanelor „care au luat calea activității antisovietice”[970], în mod special a tinerilor, văzuți drept „viitori constructori ai comunismului”[971]. Autoritățile competente au urmat tot mai mult practica

---

966 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 109.

967 Benjamin Tromly. Soviet Patriotism and its Discontents among Higher Education Students in Khrushchev-Era Russia and Ukraine. In: *Nationalities Papers*. 2009. Vol. 37, No 3, pp. 299-326; А. И. Вдовин. Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели». В: *Образовательный портал «Слово»*. http://www.portal-slovo.ru/history/41257.php (accesat 15.09.2022).

968 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, ff. 109-110.

969 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, f. 112-113.

970 Я. М. Боков. Из истории инакомыслия в студенческой среде в период хрущевской «оттепели». В: *Евразийский Союз Ученых — публикация научных статей в ежемесячном научном журнале. Исторические науки*. 2015, № 10(19), сс. 11-14.

971 Aleksandr Șelepin, prim-secretar al CC al comsomolului și viitor președinte al KGB (1961–1967), susținea în 1957 că sarcina comsomolului este „să inoculeze tinerilor idei profunde, dragoste veșnică pentru Patria Mamă, internaționalism proletar, dragoste pentru muncă, colectivism, camaraderie” (А. Н. Шелепин. *Об улучшении идейно-воспитательной работы комсомольских организаций среди молодежи. Доклад на VII пленуме ЦК ВЛКСМ 26 февраля*

„presiunii subtile" asupra potențialilor opozanți, utilizând așa-numitele „prevenție și profilaxie": individul găsit că a făcut declarații reprobabile era „invitat" de organele de securitate a statului pentru o „convorbire", unde era intimidat „părintește" și informat despre posibilele consecințe ale continuării activităților antisovietice, fiind obligat să semneze un document prin care să confirme că înțelege că a fost „avertizat". Iar pentru sporirea „efectului" acestei/acestor „convorbiri", în anumite cazuri se practica expulzarea din partid sau comsomol, dacă persoanele erau membre ale acestor organizații, concedierea sau exmatricularea din instituția de învățământ unde studia persoana supusă „profilaxiei"[972].

Logica autorităților era simplă: în loc să „crească" în lagăre și închisori luptători conștienți împotriva regimului, au considerat mai eficient să-i intimideze și timoreze pe potențialii oponenți, obținând o loialitate impusă prin oferirea unei perspective sociale, cu condiția că renunță la activitatea lor „antisovietică". Regimul a procedat în mod similar și în cazul studenților „răzvrătiți" de la instituțiile de învățământ superior din Chișinău, Moscova, Kiev, Leningrad, Vilnius, Kaunas, Tallinn și alte mari orașe universitare sovietice[973], unde „barometrul universitar a înregistrat o furtună" a studenților, marcați de iluzia libertății de la începutul „dezghețului", a studenților din instituțiile de învățământ superior naționale care luptau împotriva rusificării, cerând anularea predării limbii ruse în școală, care manifestau public atitudini antirusești și antisovietice și cereau înlăturarea etnicilor ruși din conducerea republicilor (Universitatea de Stat din Vilnius), dar și a celor care nu au primit răspunsuri la întrebările consi-

1957 года. Москва: Молодая гвардия, 1957, c. 12). Iar în raportul făcut Congresului al XXI-lea al PCUS, Nikita Hrușciov a accentuat că „tinerii deja construiesc comunismul, apoi vor trăi și vor lucra în comunism și vor gestiona toate treburile publice. Tineretul sovietic trebuie să fie pregătit pentru această înaltă misiune" (*Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза*. 27 января – 5 февраля 1959 года. Стенографический отчет. М.: Политиздат, 1959, с. 58) .

972 В. А. Козлов. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР). В: *Общественные науки и современность*. 2002, № 3, с. 83.

973 А. В. Пыжиков. *Хрущевская «оттепель»,* сс. 190-201; Я. М. Боков. Из истории инакомыслия в студенческой среде в период хрущевской «оттепели». В: *Евразийский Союз Ученых — публикация научных статей в ежемесячном научном журнале. Исторические науки.* 2015, № 10(19), сс. 11-14; А. И. Вдовин. Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели». В: *Образовательный портал «Слово»*. http://www.portal-slovo.ru/history/41257.php (accesat 15.09.2022); Benjamin Tromly. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, pp. 176-177.

derate „delicate”, iar profesorii lor nu au comentat evenimentele interne și internaționale nici la orele de științele sociale (ideologice) și nici la altele[974].

Ca și în alte instituții de învățământ superior din URSS unde s-au creat „exemple” pentru comunitatea studențească despre ce se poate întâmpla dacă studenții „răzvrătiți” nu se subordonează regulilor generale de conviețuire în societatea sovietică, la Universitatea din Chișinău au fost exmatriculați câțiva studenți, iar ceilalți participanți la „rezbelul naționalist” al studenților de la Filologia Universității, precum și simpatizanții lor de la alte instituții de învățământ superior din RSSM și-au continuat intimidați studiile la facultățile unde erau înmatriculați. Dar fronda naționalistă a studenților filologi de la Universitatea din Chișinău din a doua jumătate a anilor 1950 nu a fost singulară, mai ales că unele „ecouri” ale acesteia au fost înregistrate și la alte instituții de învățământ: Comitetul orășenesc de partid Chișinău consemna că studenții Secției de limbă și literatură moldovenească de la Institutul Pedagogic din Chișinău optează pentru „trecerea limbii moldovenești la alfabetul latin” și că l-au întrebat în timpul orelor pe I. D. Ceban „de ce trebuie considerați cei 22 de ani de ocupație românească drept un rău”[975], iar studentul Obadă, originar din stânga Nistrului, considerat „student bun”, le vorbea colegilor din brigada de construcție cu care a mers la țelină că „ei [cei din stânga Nistrului, *n.n.*] nu doar că nu au eliberat Basarabia, dar împiedică în toate felurile dezvoltarea culturii Basarabiei”[976].

Astfel, „fenomenele nesănătoase”, cum erau numite de autorități manifestările de rezistență antisovietică și anticomunistă a studenților din mai multe instituții de învățământ superior din RSSM, se încadrează într-un fenomen mai larg, pe care istoricul Igor Cașu l-a numit „revoluție silențioasă”[977], având în vedere situația în care diferite categorii sociale din

---

974 О. Г. Герасимова. Общественно-политическая жизнь студенчества в эпоху «оттепели»: МГУ им. М. В. Ломоносова. В: *Проблемы отечественной истории: Источники, историография, исследования. Сборник научных статей*. СПб., Киев, Минск: Санкт-Петербургский институт истории РАН, 2008, сс. 457-472.

975 ANA DAOSP, F. 12, inv. 3, d. 897, f. 206.

976 ANA DAOSP, F. 12, inv. 3, d. 897, f. 208.

977 Igor Cașu. Starea de spirit a populației RSSM în contextul destalinizării și revoluției maghiare (1956). În: *Pontes. Review of South East European Studies*. 2009, vol. 5, pp. 195-220; Idem. Opozanți politici în RSS Moldovenească după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din ahiva KGB. In: *Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes*. 2012, nr. 1-2, pp. 89-128; *Idem.* „The Quiet Revolution”: Revisiting the National Identity Issue in Soviet Moldavia at the height of Khrushchev’s Thaw (1956). In: *Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region*. 2014, nr. 15/16, pp. 77-91; Idem. „Revoluția silențioasă”: revizuirea identității

RSSM și-au permis să enunțe idei despre apartenența istorică, lingvistică și culturală a Basarabiei la spațiul românesc, idei etichetate de autoritățile comuniste drept „antisovietice" sau „naționaliste".

Creșterea activismului studenților, odată cu formarea conștiinței lor și a aspirațiilor de a cunoaște și a înțelege esența evenimentelor trecute și prezente, a determinat puterea să le facă unele „compromisuri". În anul 1957, în planul de învățământ la specialitatea limba și literatura moldovenească a fost introdus cursul obligatoriu de istoria Moldovei[978], cursul special „Creația lui Mihai Eminescu" și „seminarul special a[l] lui V. P. Coroban" „Dramaturgia lui Vasile Alecsandri"[979], iar Universitatea a cerut, de rând cu crearea unei biblioteci de „literatură moldovenească" la Facultatea de Istorie și Filologie, abonarea la reviste românești și completarea bibliotecii cu literatură română[980]. Membrilor Catedrei de limba și literatura moldovenească li s-a cerut să urgenteze elaborarea manualelor și lucrărilor metodice de limba și literatura moldovenească pentru instituțiile de învățământ medii și superioare[981], astfel că în anul 1959, Nicolae Corlăteanu publică partea I a manualului *Limba moldovenească* pentru școala generală[982], în care reușește să identifice limba literară „moldovenească" cu limba literară română printr-o coincidență deloc accidentală a sistemelor fonetice, lexicale și gramaticale[983]. De asemenea, studenții și cadrele didactice de la Universitate și de la Institutul Pedagogic din Chișinău și-au adus contribuția la luarea unor decizii importante la nivel republican, așa ca Hotărârea din 18 octombrie 1957 a Guvernului RSSM despre restabilirea obligativității studierii obligatorii a „limbii moldovenești" în școlile ruse, care fusese abolită la 16 mai 1955[984], Hotărârea cu privire la aprobarea normelor ortografice din 2 august 1957, repunerea în circuit a patrimoniului

naționale în Moldova Sovietică la apogeul „dezghețului" lui Hrușciov (1956-1957). În: *Plural. History. Culture. Society.* 2015, vol. 3, nr. 1, pp. 125-126 și altele.

978 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 20, f. 29.

979 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 305, f. 3.

980 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 83.

981 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 289, f. 37. În raportul de activitate al Universității pentru anul academic 1957-1958 se sublinia „activitatea deosebit de prețioasă de elaborare a manualelor și literaturii metodice a personalului Catedrei de limba și literatura moldovenească", menționându-se în mod special activitatea conferențiarilor Ion Racul, Iosif Varticean, Nicole Corlăteanu și a doctorilor în filologie Ion Osadcenco și Ion Dârul.

982 Н. Г. Корлэтяну. *Лимба молдовеняскэ. Партя 1. Лексиколожия, фонетика, морфоложия. Мануал пентру класеле VIII-IX.* Кишинэу: Едитура Педагожикэ де Стат, 1959.

983 Liliana Botnari. Traseul sinuos al limbii române din spațiul basarabean și gardienii adevărului științific. În: *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan.* Chișinău: CEP USM, 2023, p. 115.

984 ANA DGAN, F. 2848, inv. 22, d. 199, f. 30.

literar românesc. De asemenea, sub impactul „manifestărilor naționaliste" ale studenților și ținând cont că Facultatea de Istorie și Filologie „este una dintre facultățile principale" (*ведущая*), conducerea Universității a solicitat despărțirea Catedrei de limba și literatura moldovenească în una de limba moldovenească și alta de literatura moldovenească și asigurarea lor cu cadre titulare, „moldoveni, mai ales"[985].

Totodată, pentru canalizarea „în direcția corectă" a energiei militante a studenților, impulsionată de scurta liberalizare hrușciovistă, autoritățile de partid au dinamizat toate instrumentele de educație politico-ideologică a studenților și de ocupare a timpului lor liber. Aflând că „studenții au o atitudine proastă față de aceste științe"[986], o comisie a CC al PCUS și alta a Ministerului Învățământului Superior al URSS au verificat catedrele de științe ideologice ale școlilor superioare din RSSM din anul academic 1957-1958[987] și, reiterând importanța materiilor sociale în procesul de „educație ideologică a poporului sovietic și a tineretului sovietic, în mod special", au recomandat ca disciplinele ideologice să fie predate în limba română studenților din „grupele moldovenești", astfel ca aceștia să înțeleagă și să cunoască „cât mai profund teoria marxist-leninistă și practica construcției comuniste"[988]. Astfel, autoritățile relansează instrumentele tacticii de profilaxie a tinerilor, pentru a-i influența și educa în direcția loializării „viitorilor constructori ai comunismului".

Tactica profilaxiei era folosită și de organizațiile de partid și, mai ales, de cele comsomoliste, accentul fiind pus pe organizațiile primare din instituțiile de învățământ. Fiind siguri că în rândul cadrelor didactice și a studenților „mai sunt tot felul de spioni, sabotori și tot felul de diversioniști rămași din timpul ocupației", care i-ar putea „schilodi ideologic" pe tinerii înmatriculați la studii, membrii de partid cereau transformarea organizațiilor și comitetelor comsomoliste în „agentul principal al organizației de partid și a l direcției" instituțiilor în grupele academice și îndemnau liderii comsomoliști să se coalizeze și să aplice în activitatea de educare a studenților în aulele universitare și în cămine „măsuri preventive, măsuri de convingere"[989]. Liderii comsomoliști erau avertizați să evite „măsurile radicale, ca excluderea din rândurile comsomolului", și să utilizeze măsuri „de profilaxie", de educare politico-ideologică a studenților. În acest sens,

985 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 84.
986 ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 76.
987 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 289, f. 33.
988 ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 298, ff. 55, 61; ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, d. 14, f. 56.
989 ANA DAOSP, F. 121, inv. 61, d. 14, ff. 8, 11; d. 16, ff. 15-16.

membrilor birourilor comsomoliste li se indica să fie vigilenți și să „combată zvonurile”, să editeze un număr cât mai mare de gazete de perete și să convingă studenții să se aboneze la ziarele unionale și republicane, să organizeze cât mai multe „lecții de informație politică” și ședințe de discutare a articolelor din ziare și a documentelor de partid, să implice studenții în „cercuri științifice și pe interese”, să organizeze „activitatea de apărare în masă”, de educație fizică, „întreceri” și concursuri între grupele de studenți pentru „cea mai înaltă reușită academică”, „pentru cea mai bună disciplină”, „pentru cea mai amenajată cameră în cămin”, concerte și serate literar-muzicale, spartachiade, să pregătească pe „cei mai buni studenți” pentru a intra în partid și altele[990]. Sub paravanul acestor „întreceri socialiste”, frecvența, reușita, disciplina, comportamentul public și viața privată a studenților au fost puse sub un control strict, iar orice abatere de la normele „conviețuirii socialiste” erau puse în discuție la adunările de partid, comsomoliste sau în cele ale grupelor academice. Catedra de limba și literatura moldovenească a Universității a continuat practica „întâlnirilor” periodice cu studenții de la Facultatea de Istorie și Filologie, în cadrul cărora profesorii le vorbeau studenților despre obligațiile lor „ca viitori învățători”, despre importanța citirii operelor scriitorilor studiați la orele de curs și felul în care să ia notițe la lecții, dar și despre necesitatea de a discuta cu lectorii problemele cu care se confruntă, cerându-le studenților să frecventeze orele și să fie „purtători ai culturii noastre”[991]. De asemenea, pregătirea militară a studenților era considerată o „chestiune de căpătâi a organizației de partid și a celei comsomoliste”. În scopul „educației studențiilor în spiritul devotamentului nețărmuit față de patria sovietică și pregătirii pentru apărarea ei”, comuniștii din instituțiile de învățământ superior au dispus implicarea obligatorie a tuturor studenților în Societatea de Voluntari pentru Cooperare cu Armata, Aviația și Flota (DOSAAF)[992].

În timpul „dezghețului”, au avut loc schimbări cardinale care au afectat nu numai viața politică, socioeconomică și culturală a Uniunii Sovietice, ci și sfera politicii de tineret. Noii lideri au început să acorde o atenție mai mare și mai atentă educației tinerilor – viitorilor „constructori ai societății comuniste”. Se credea că băieții și fetele sovietice vor trăi sub comunism, așa că noua societate avea nevoie de „oameni noi” care să îmbine bogăția spirituală, inteligența și perfecțiunea fizică. Structurile de partid și comsomol au urmărit cu vigilență ca tinerii să absoarbă și să-și

[990] ANA DAOSP, F. 121, inv. 61, d. 14, ff. 8-9; d. 16, ff. 17-20; F. 32, inv. 138, d. 48, ff. 69-7.

[991] ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, d. 305, ff. 22-27,

[992] ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 21, ff. 8-9.

dezvolte idealurile comuniste, să nu se eschiveze de la muncile obștești și inițiativele comsomoliste. Pentru „calibrarea studenților" și educarea lor „în spiritul internaționalismului", împreună cu comsomolul, CC al PCUS a organizat mobilizarea lor în echipe (brigăzi) de construcție[993] pentru valorificarea țelinei și pentru acordarea ajutorului colhozurilor și sovhozurilor din RSSM la recoltarea culturilor agricole[994]. La 17 iunie 1957, CC al PCM și Guvernul RSSM aprobă hotărârea privind participarea comsomoliștilor și a tinerilor la recoltarea roadei în zonele de țelină, conform căreia conducătorii instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate erau obligați să trimită în colhozurile și sovhozurile din RSS Kazahstan 4 000 de tineri, inclusiv 600 de studenți de la Universitatea din Chișinău, și în acest scop au permis începerea anului de studii la 1 octombrie 1957, iar pentru a-i motiva pe studenți să se înscrie în aceste brigăzi, activitatea de muncă la țelină să fie echivalată cu practica de producție[995]. Printre numele studenților înscriși în anul 1957 în „listele comsomoliștilor și tinerilor care au răspuns la apelul CC al Comsomolului de a merge la țelină", se regăsesc și numele unor studenți de la Filologia Universității de Stat din Moldova, acuzați de „naționalism"[996].

Studenții din deceniul hrușciovist, care formau o nouă generație, constituită în anii 1950–prima jumătate a anilor 1960, aveau o altă viziune și perspectivă asupra lumii decât generația din perioada stalinistă. Realitățile sovietice contemporane lor, împreună cu amnistierea deținuților politici și revenirea persoanelor deportate, încetarea represiunilor în masă, dar și creșterea nivelului de educație, înmulțirea surselor de informare, cunoașterea literaturii europene, artei, cinematografiei etc., deschiderea rela-

---

993 La sfârșitul anilor 1950, Comsomolul a mobilizat un număr mare de tineri studenți din întreaga Uniune pentru a lucra ca muncitori sezonieri pentru valorificarea țelinei, iar în 1958 peste 220 000 de studenți și-au petrecut vacanțele de vară muncind pe câmp sau ajutând la construcții. Primul detașament studențesc de construcție, format din 339 de studenți de la Facultatea de Fizică a Universității de Stat din Moscova, a fost trimis în Kazahstanul de Nord în anul 1959. În ianuarie 1960, ziarul Комсомольская правда a publicat apelul secretarilor comitetelor comsomoliste ai mai multor instituții de învățământ superior către studenții sovietici de a crea detașamente de construcție pentru a merge la țelină și pe alte șantiere de construcție ale URSS (Э. А. Никифорова. История студенческих отрядов: к постановке вопроса. В: *Вестник Томского государственного университета*. 2016, № 406, сс. 127–130; Benjamin Tromly. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, pp. 176-177).

994 ANA DAOSP, F. 12, inv. 3, d. 898, ff. 56-57.

995 ANA DGAN, F. 2848, inv. 22, d. 196, ff. 214-215; d. 198, ff. 39-40; ANA DAOSP, F. 276, inv. 127, d. 19, f. 81.

996 ANA DAOSP, F. 3762, inv. 1, d. 29, ff. 2-4, 13-14.

țiilor cu România (chiar dacă parțial), au metamorfozat conștiința studenților din RSSM, aceștia creându-și o viziune proprie, independentă asupra problemelor din societatea sovietică. Runda de „pacificare" a studenților prin compromisuri, profilaxie, „educație" și abaterea atenției „în direcția necesară", dar și conștientizarea imposibilității de a schimba lucrurile în mod radical au transformat pentru scurt timp rezistența studenților în una ascunsă, majoritatea preferând să tacă și să-și păstreze punctul de vedere pentru ei înșiși, să caute în mod independent răspunsuri la întrebările lor, fapt care a contribuit la perpetuarea sentimentelor de opoziție, ce vor izbucni în deceniul următor. Alții au evitat să participe la evenimente colective și au păstrat tăcerea la adunările comsomoliste, s-au dedat științei, sportului, artelor, mișcărilor informale, nonconformiste de tineret etc., înstrăinându-se de autoritățile oficiale și despinzându-se de ideologie[997]. De exemplu, în anul 1958 mai mulți comsomoliști din RSSM și-au distrus legitimațiile și au depus cereri de admitere la Seminarul Teologic[998].

997 М. М. Минц. Повседневная жизнь советского общества в сталинскую эпоху (реферативный обзор). В: *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература*. Сер. 5, История: Информационно-аналитический журнал. 2012, № 1, с. 116.

998 А. В. Пыжиков. *Хрущевская «Оттепель» 1953-1964 гг*. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, с. 227.

CONCLUZII

Regimul comunist sovietic a promovat o politică lingvistică conștientă și consecventă de rusificare a învățământului superior din RSSM, ale cărei instrumente au fost implementate prin presiune, disimulată propagandistic, de la crearea sistemului de învățământ superior în RSSM și au fost definitivate la mijlocul anilor 1960 prin politica oficială de transformare a limbii ruse în „a doua limbă maternă" și răspândirea bilingvismului.

Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM s-a realizat în câteva etape succesive și complementare și în fiecare etapă au fost uzitate instrumente în mare parte similare de rusificare și deznaționalizare. Dar gradul de obligativitate, nivelul de intensitate și profunzime a controlulului asupra implementării acestor instrumente au fost diferite, ele raportându-se, în general, la politica externă și internă, inclusiv națională, a statului sovietic și, în particular, la procesul de sovietizare al RSSM, la evenimentele și fenomenele care l-au însoțit și care au fost caracteristice societății din RSSM în anii 1940-1960, la elementele constitutive și procesele specifice școlii superioare din RSSM.

Este dificil de stabilit specificul politicii lingvistice în școala superioară din RSSM în perioada primei anexări sovietice (1940-1941), căci perioada este prea scurtă pentru a emite concluzii categorice în baza prea puținelor documente păstrate. Este cert că odată cu importul școlii superioare sovietice în nou-creata unitate administrativ-teritorială unională, a fost preluat fidel modelul sovietic, ajuns în RSSM pe filiera transnistreană, în care limba rusă era o disciplină obligatorie pentru toți studenții non-ruși în conformitate cu Hotărârea CC al PC(b) al întregii Uniuni și a Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 13 martie 1938 „Cu privire la studiul obligator al limbii ruse în toate școlile din republicile și regiunile naționale". Competențele lingvistice ale corpului didactico-științific au determinat organizarea procesului didactic în rusă și în „moldoveneasca" transnistreană. Ocultată sub lozincile propagandistice ale necesității formării specialiștilor/intelectualității din mediul populației autohtone, instruirea în „limba moldovenească" era esențială regimului pentru a dobândi simpatia basarabenilor și pentru a se legitima în noua republică unională sovietică.

Totodată, învățământul superior de sorginte sovietic a fost supus „de la naștere" procesului de rusificare, căci rusa a fost propulsată în calitate de „ciment" al popoarelor sovietice, care să asigure „prietenia" lor în contextul acceptării de către bolșevici a concepției construirii socialismului „într-o singură țară" și a politicii construcției statale și industrializării, care determinau crearea unei populații sovietice omogene din punct de vedere cultural. „Primii între egali" au ocupat locul „fratelui mai mare" și în școala superioară „moldovenească" în anii războiului sovieto-german, lipsind studenții moldoveni de dreptul constituțional (1936) de a urma studii în limba maternă în cadrul Institutului Pedagogic Moldovenesc evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg.

Deși sovieticii au încercat să-i convingă pe basarabeni că în perioada „dominației regimului burghezo-moșieresc românesc" ei au fost „lipsiți de posibilitatea de a obține chiar și cele mai elementare studii" și că intenționează să creeze în RSSM o societate modernă, cultă și echitabilă, inclusiv prin crearea unei rețele exhaustive de instituții de învățământ de diferite nivele și tipuri, cele șapte instituții de învățământ superior au fost practic „importate" în RSSM, fără ca în nou restabilita republică unională să existe premise și condiții pentru funcționarea unei școli superioare „moldovenești" și „pentru moldoveni", așa cum promitea propaganda sovietică.

Odată cu (re)stabilirea sistemului de învățământ superior în RSSM în toamna anului 1944, școlile superioare au preluat integral programa de studii sovietică pe filiera RSFSR, cu mici ajustări orientate spre „consolidarea predării limbii și literaturii ruse". În anii 1944-1948, deși hotărârea de partid din 1938 era în vigoare, iar puținii studenți moldoveni nu cunoșteau limba rusă sau o stăpâneau „revoltător de nesatisfăcător", disciplina limba rusă s-a predat dezorganizat și fără vreun sistem, adăugarea ei în planul de studii, în orarul lecțiilor, selectarea cadrelor ș.a. rămânând la latitudinea administratorilor școlilor superioare și a Comisariatului/Ministerului Învățământului al RSSM în cazul instituțiilor pedagogice. În această etapă principalul instrument de rusificare l-a constituit procesul didactic organizat în totalitate în limba rusă în toate instituțiile de învățământ superior non-pedagogic (Institutul Agricol, Institutul de Medicină, Conservatorul și Universitatea) și parțial în instituțiile învățătorești și pedagogice. Instrumentele curriculare de rusificare erau completate „firesc" de cele extracurriculare și de mediul instituțional de comunicare scris și oral rus în instituțiile de învățământ și de mediul social tot mai rusesc al orașelor universitare din RSSM. Progresul învățării limbii ruse de către studenții moldoveni era lent, tergiversând intenția regimului de a crea cât

mai repede o intelectualitate sovietică din rândul „reprezentanților naționalității autohtone". Autoritățile comuniste au avut de înfruntat în această etapă românismul studenților, concentrându-și efortul spre eradicarea din memoria lor a identității lor naționale, luptând împotriva „naționalismului burghez" și pentru „purificarea limbii moldovenești" de „românisme" și alte cuvinte, sintagme și expresii „străine" noii limbi „moldovenești", pe care o inoculau basarabenilor, inclusiv prin învățământul superior.

Astfel, din primii ani după război, a fost pusă în aplicare politica lingvistică de *rusificare* și de *moldovenizare*, ca părți componente ale politicii sovietice de inginerie identitară a studenților din școala superioară din RSSM. Doar că nivelului de alfabetizare în limba rusă și rusificării „sub acoperire" i s-a acordat o atenție mai mare decât moldovenizării, deși aceste două părți ale instrumentarului lingvistic au fost derulate în paralel. Politica lingvistică a avut obiectivele exacte și clare. Nevoia de a crea susceptibilități naționale într-un teritoriu rupt din Statul Român, însă, a determinat regimul să recunoască inoportunitatea metodelor dure, de *hard power*, și să aplice o politică lingvistică de *soft power* (puterea subtilă), autoritățile sovietice creând și/sau exploatând premisele favorabile rusificării și moldovenizării (de ex. cotitatea neînsemnată a moldovenilor în contingentele studențești și în corpurile didactico-științifice, importul de studenți și profesori alolingvi, transferul „savanților" și cadrelor didactice din instituțiile de învățământ superior și de cercetare din fosta RASSM în cele create în dreapta Nistrului, literatura științifică și didactică în limba rusă etc.), fără a apela la amenințări și/sau sancțiuni directe.

O nouă etapă a politicii lingvistice sovietice intervine după stabilirea „cortinei de fier" și intensificarea confruntării dintre cele două sisteme și odată cu demararea campaniilor ideologice pentru „afirmarea patriotismului sovietic", împotriva „influenței pernicioase a Occidentului" și de „reeducare" a intelectualității sovietice, inclusiv a celei din periferiile naționale recent anexate. În cazul RSSM, noua „intelectualitate moldovenească", produsă prin sistemul de învățământ superior, trebuia să se nască rusificată și, totodată, bilingvă. Ordinele Ministrului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS din 11 septembrie și 29 noiembrie 1948, prin care limba rusă devenea disciplină obligatorie de studiu în toate instituțiile de învățământ superior din republicile naționale, au pus capăt unei etape confuze și arbitrare în învățarea limbii ruse de către studenții școlilor superioare din RSSM, disciplina respectivă ocupând un loc canonic în programa universitară. Pe măsură ce cotitatea studenților și profesorilor românofoni creștea, mărind șansele trecerii la

studii în limba română în școala superioară din RSSM, așa cum prescria Constituția stalinistă, instrumentele politicii lingvistice de rusificare erau reglementate tot mai perseverent, iar „necesitatea” cunoașterii fluente a limbii ruse – promovată tot mai persuasiv. Spre deosebire de etapa anterioară, după 1948 este exploatat elementul normativ al „răsplății” punitive pentru necunoașterea limbii ruse de către candidații la studii și studenți: calificativul „nesatisfăcător” la examenul de admitere închidea accesul tinerilor moldoveni în școala superioară, restanța la limba rusă îi lipsea pe studenți de bursă și locul de cazare în cămin, nesusținerea „dictării de stat” la limba rusă – de diploma de studii superioare și altele. Tot în această etapă sunt definitivate instrumentele curriculare ale politicii lingvistice de rusificare, aplicate atât în procesul didactic, cât și în cel cercetare științifică studențească: disciplina limba rusă obține un caracter obligator și bine definit în planurile de învățământ la toate facultățile non-ruse ale școlilor superioare din RSSM, iar progresul academic al studenților era urmărit metodic printr-un sistem de evaluare a „gradului de alfabetizare” (în limba rusă) al studenților atât la nivelul instituțiilor, cât și al autorităților de stat și de partid, aceste autorități ajustând progresiv volumul de ore, metodele de predare-învățare-evaluare și nivelul de pregătire al cadrelor didactice care predau rusa. Disciplina limba rusă avea misiunea de a pregăti studenții moldoveni pentru însușirea disciplinelor de specialitate, care le erau predate preponderent în limba rusă, după manuale rusești. Procesul didactic desfășurat în limba rusă, sub pretextul deficitului de cadre didactico-științifice care să poată asigura predarea în limba română, constituia și în această etapă cel mai important instrument de rusificare a învățământului superior moldovenesc. La Institutul Agricol, la Medicină și la Conservatorul din Chișinău, procesul didactic era organizat exclusiv în limba rusă și doar la instituțiile pedagogice și la unele facultăți ale Universității, câteva discipline erau predate în limba română. În aceeași ordine de idei, totalitatea surselor de învățare la specialitățile non-filologice din RSSM erau importate din centrele științifice și universitare sovietice, fiind editate în limba rusă. În contextul „bătăliilor lingvistice” literatură didactică, metodică și științifică pentru facultățile non-filologice în „limba moldovenească” nu s-a produs, iar puținele cărți care s-au tradus din limba rusă erau de o calitate mai mult decât dubioasă. Un alt instrument curricular de rusificare a viitoarei intelectualități moldovenești au fost cercurile sau societățile științifice studențești, care activau în limba rusă, iar studenții trebuiau să-și prezinte produsele activității științifice, de asemenea, în limba rusă.

Limba de comunicare la conferințele studențești în cadrul instituțiilor, republicane și unionale era cea rusă.

Instrumentele curriculare ale politicii lingvistice rusificatoare erau întrețesute cu cele extracurriculare: toate activitățile universitare în care erau implicați în mod obligator studenții și care le marcau viața – de la adunările de partid, comsomoliste și sindicale, activitățile educative și politico-ideologice, la competițiile sportive, militaro-sportive, concursurile artistice – erau conduse în limba rusă, astfel creându-se un mediu de comunicare favorabil rusificării. În acest mediu includem și emisiunile radio pe care le audiau studenții, nu neapărat voit, căci toate camerele de cămin erau obligator utilate cu radiouri.

Alte instrumente ale politicii lingvistice erau cele administrative, având în vedere aici, în primul rând, principiile și modul de constituire a formațiunilor academice, în special la instituțiile non-pedagogice. Chiar și după formarea bazinului românofon de candidați la studii superioare, sub pretextul numărului mic de moldoveni înmatriculați, nu se formau „grupe cu predarea în limba moldovenească”, iar moldovenii admiși erau înscriși în grupe ruse. În același tip de instrumente se înscrie și administrarea lucrărilor de secretariat: majoritatea documentelor adresate autorităților de către studenți (cereri, reclamații, autobiografii și alte) erau redactate în limba rusă, comunicarea cu autoritățile școlilor superioare și cele publice se făcea în rusă, și, astfel, terminologia administrativă intra în vocabularul viitorilor intelectuali tot în limba rusă.

Mediul rusolingv al urbelor universitare din RSSM, în care limba rusă era *lingua franca,* a susținut și consolidat acțiunea instrumentelor de rusificare aplicate în sistemul de învățământ superior. Întreaga viață socială și culturală a studentului moldovean era marcată de limba rusă – comunicarea în magazine, pe stradă și în instituții publice, cititul panourilor și pancartelor afișate din abundență pe străzile orașelor, vizonarea filmelor, participarea la competiții sportive, manifestări artistice, parade, demonstrații și altele.

Totalitatea instrumentelor de politică lingvistică implementate la nivelul instituției de învățământ și în viața extrauniversitară vor constitui factorii extrinseci care l-au determinat pe studentul moldovean să însușească bine limba rusă. Dacă în primii ani de după război studenții nu manifestau prea mare interes pentru studiul limbii ruse și progresele lor academice erau neînsemnate, cumulul de factori cuririculari și extracurriculari din viața universitară și cei social-economici din viața extrauniversitară i-au „convins” de statutul elitist al limbii ruse, ei înșiși ajungând în

anii 1950 la concluzia necesității vorbirii fluente și fără accent a limbii ruse. Această „înțelegere” sau acceptare de a se lăsa rusificați era determinată și privită, în primul rând, dintr-o perspectivă pragmatică: o limbă rusă fluentă era o condiție *sine qua non* pentru surmontarea științelor înalte și pentru o reușită academică excelentă și, apoi, pentru croirea unei cariere profesionale de succes, care să le asigure accesul la valorile materiale și simbolice sovietice. În rândul al doilea, și poate mai important, era nevoia de a obține un confort psihologic și emoțional într-un mediu rusesc al școlii superioare și al orașului rusificat, pentru a se integra social și a „scăpa” de umilința la care erau supuși de către „fratele mai mare”. Inocularea unor idei imperialiste despre exclusivismul poporului rus și al limbii ruse – ideea despre „marele popor rus”, care a adus atâtea „beneficii” prin „eliberarea poporului oropsit moldovenesc” și prin „fericirea” de a trăi în Uniunea Sovietică și ideea că doar în limba rusă popoarele din URSS pot comunica între ele și pot accede la valorile culturii și civilizației mondiale și ruse/sovietice – nu poate fi omisă din șirul factorilor de „convingere” a studenților moldoveni de a învăța și vorbi fluent limba rusă.

Astfel, s-au creat un cumul de condiții și s-au conturat factorii pentru crearea unui bilingvism asimetric, or, limba moldovenească, care se studia epizodic chiar și în instituțiile de învățământ superior pedagogic, a rămas o materie de studiu neimportantă și desconsiderată de către studenții alolingvi din RSSM. Totodată, pe măsură ce studenții moldoveni erau lăudați că manifestă un interes sporit pentru limba rusă, erau găsiți că nu-și cunosc limba maternă și folosesc barbarisme transnistrene și calcuri din limba rusă. Era un rezultat firesc la care se ajunsese către mijlocul anilor 1950 în condițiile în care orice intervenție a cadrelor didactice românofone despre necesitatea includerii unui curs de limba moldovenească sau de a schimba regimul lingvistic într-o instituție de învățământ concepută ca una „moldovenească” fie era etichetată drept „naționalism burghez” sau era neglijată. Studenții care urmau studii pedagogice au putut să învețe doar din „limba moldovenească” a cadrelor didactice cu origini transnistrene sau din româna profesorilor cu studii românești. Iar studenții celorlalte instituții de învățământ superior din RSSM nici nu au avut în programa de studii limba maternă, nici ocazia de a învăța în limba maternă la cursuri, limba româna rămânând pentru ei doar limba „de acasă”. Astfel, școlile superioare non-pedagogce au creat toate condițiile pentru producerea unei intelectualități moldovenești vorbitoare de limba rusă, absolvenții lor, mai ales cei care au urmat doctorate în centrele universitare din afara RSSM, continuând „opera”

de rusificare la locul de muncă, inclusiv în instituțiile de învățământ superior unde au fost angajați.

Încheierea epocii stalinismului și scurta liberalizare hrușciovistă au produs o anumită „liberalizare" și relaxare în societatea sovietică, descătușând, inclusiv, energiile naționale în RSSM. Crezând că pot „îndrepta" unele lucruri distorsionate în primii ani de după restabilirea regimului comunist, unii intelectuali românofoni din școala superioară, încurajați și de înfrângerea lingvistilor transnistreni, au încercat să abordeze problema predării limbii moldovenești în instituțiile de învățământ superior. Puținele succese s-au materialializat mai ales la facultățile de filologie de la Universitate și Institutul Pedagogic din Chișinău, căci evenimentele din Polonia și Ungaria, luptele politice intestine din partid, manifestările „naționaliste" din republicile occidentale ale URSS au determinat o modificare a politicii naționale sovietice, inclusiv a celei lingvistice.

„Concretizarea" politicii lingvistice s-a produs la sfârșitul anilor 1950 în cadrul reformei școlii sovietice, cu a sa „consolidare a legăturii dintre școală și viață", operată în perioada dezghețului lui Hrușciov prin reglementarea dreptului naționalităților non-ruse de a alege limba de studiu în școala generală. Oferind părinților dreptul de a alege limba (limbile) de studiu pentru copiii lor, legea (1959) a atentat la statutul primar al limbii titulare în fiecare republică națională și a urmărit să transforme limba rusă în o a doua „limbă maternă" pentru non-ruși, punând începutul unei noi etape în rusificarea popoarelor non-ruse – etapa unui bilingvism impus. În RSSM, noua reglementare a afectat în cele mai scurte termene mai ales minoritățile etnice (găgăuzii, bulgarii, ucrainenii), care, alegând pragmatic limba rusă în calitate de limbă de studiu în școala generală, au fost rusificați cu rapiditate, regimul sovietic soluționând astfel problema asimilării lor lingvistice. Reforma a extins bazinul rusolingv de recrutare a studenților în școala superioară din RSSM, iar reprezentanții minorităților etnice vor contribui la conservarea „grupelor cu predare în limba rusă" în condițiile reducerii importului de studenți din alte republici unionale. Creând pe teritoriul RSSM enclave etnice, total rusificate în timp de două generații după reforma respectivă, statul sovietic și-a creat un fundament etnopolitic solid, care, după destrămarea imperiului sovietic, continuă să manifeste loialitate și constituie un instrument politic important al Federației Ruse în Republica Moldova.

La începutul anilor 1960, autoritățile sovietice semnalează că studiul limbii ruse nu produce „rezultatele dorite", deși reforma școlii a reiterat importanța cunoașterii limbii ruse, care, în condițiile „apropierii și fuziu-

nii” popoarelor sovietice în etapa „construirii comunismului”, trebuia să devină o „a doua limbă maternă”. Noile reglementări privind predarea limbii ruse în școala superioară din republicile unionale și autonome, impuse de Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS în 1964, spre deosebire de cele din 1948, abordau problema sistemic, referindu-se în mod exhaustiv la toate aspectele de organizare și gestiune a procesului de predare-învățare-evaluare și de însușire practică a limbii ruse „în calitate de cea de a doua limbă maternă” a studenților non-ruși din republicile unionale. De la mijlocul anilor 1960 și până la disoluția Uniunii Sovietice, prin disciplina limba rusă nu se urmărea doar realizarea unui obiectiv utilitar și pragmatic de a-l învăța pe student limba „constructorului comunismului”, dar disciplina avea misiunea să producă dislocări de mentalitate, să educe studenților non-ruși dragostea față de „marea” limbă rusă, care a devenit parte integrantă a „dragostei” pentru patria sovietică și o chestiune de datorie a fiecărui cetățean sovietic. În acest sens, disciplina limba rusă se transformă într-unul dintre cele mai importante instrumente de rusificare și deznaționalizare a viitoarei *intelighenții* sovietice moldovenești, produsă prin învățământul superior din RSSM, cu consecințe importante asupra modelării etnice a populației non-ruse din această republică unională. Astfel, la mijlocul anilor 1960 se încheie o altă etapă importantă a procesului de impunere ascendentă și agresivă a limbii ruse în învățământul superior din RSSM. Alături de celelate instrumente lingvistice, care se vor perpetua într-o ierarhie mai mult sau mai puțin stabilă, rusificarea noii intelectuaități sovietice moldovenești a fructificat prin dezvoltarea și consolidarea unui bilingvism asimetric al studenților și al cadrelor didactice românofone.

Contradicțiile politicii lingvistice sovietice, care, pe de o parte, declara dreptul popoarelor la o educație în limba maternă, respectul „diferențelor și particularităților naționale”, iar, pe de alta, promova consecvent și agresiv limba rusă în învățământul superior moldovenesc, transformându-l în „național” după formă și rus după fond, rusificarea provocatoare a corpurilor didactico-științifice și a contingentelor de studenți, manifestările de șovinism velicorus în raport cu „reprezentanții naționalității autohtone – a moldovenilor” au provocat o rezistență a celor din urmă, aceasta fiind manifestată sub diferite forme și cu diferită intensitate în primele două decenii ale perioadei postbelice și au alimentat și amplificat stări de conflict în mediile universitare „multinaționale” din RSSM.

În mare parte, acțiunile și manifestările de rezistență la rusificarea perseverentă a învățământului superior, declarat de autoritățile comu-

niste „moldovenesc” și „pentru moldoveni”, au avut un caracter pasiv și pașnic, majoritatea lor fiind spontane și epizodice, iar protagoniștii au rămas, de cele mai multe ori, acoperiți de anonimatul colectiv. Studenții sau profesorii au avut reacții de protest firești și prompte la acțiuni care le limitau anumite drepturi, inclusiv de a vorbi și de a utiliza limba maternă în școala superioară, în comunicarea cu autoritățile, în spațiul public și alte îngrădiri ale dreptului lor, care emanau din partea statului, a autorităților sau veneau din partea persoanelor ce reprezentau regimul, dar și împotriva intervențiilor de excludere a tot ce era românesc în cultura și civilizația din dreapta Nistrului (de „înlăturare a românismelor” din vorbire, de interzicere a literaturii românești etc.) și a încercărilor provocatoare de „moldovenizare” a limbii române și de creare a unui „popor moldovenesc”, diferit de cel român. Pentru că fenomenul era specific tuturor instituțiilor de învățământ superior din RSSM, în primii ani postbelici și mai ales în timpul campaniilor ideologice din perioada stalinismului târziu, autoritățile comuniste au condamnat, pe de o parte, cazurile de „rezistență tăcută” și „disidență discretă”. Orice încercare a studenților de a articula mai clar, direct sau indirect, frustrările și insatisfacțiile cu privire la rusificarea, „moldovenizarea” și anatemizarea a tot ce este românesc din învățământul superior și de a revendica un învățământ în limba maternă era calificată de autoritățile sovietice drept „manifestare de naționalism burghez” și „servilism față de cultura și știința burgheză”, pe care le considerau „reminiscențe” ale traiului în „țări burgheze”, ale „aflării pe teritoriile ocupate”, ale educației românești și, de multe ori, ale originii sociale „burgheze”, și erau mușamalizate în cadrul îngust al instituției.

Caracterul ocazional, spontan și incidental al rezistenței puținilor studenți și cadre didactice românofone, faptul că așa-zisul „naționalism” al lor nu depășea limitele admise de regim și se încadra într-o „formă moldovenistă” au determinat, de asemenea, autoritățile sovietice să pregete și chiar să evite să pună în aplicare mașinăria represivă tradițională. Mai ales că sovieticii au admis întotdeauna „expresiile naționale” controlate în calitate de supape pentru a lăsa impresia unei libertăți de opinie și a asigura stabilitatea regimului. Iar prezența infimă a studenților românofoni în contingentele alolingve și alogene din școlile superioare ale RSSM, lipsa lor de coeziune, dar și conformismul și obediența altor studenți, convinși de regim că puterea sovietică le-a oferit oportunitatea schimbării statutului social și profesional pe care l-ar fi putut moșteni de la părinții lor țărani și le-a oferit „un bilet de acces” într-o lume mai bună, ansamblul de „măsuri de consolidare” ale puterii sovietice prin care au trecut în perioada

copilăriei lor (foametea organizată, deportările, colectivizarea etc.) și alte realități postbelice – permiteau autorităților să nu considere periculoase aceste cazuri de protest.

Atitudinea condescendentă a regimului era determinată și de imperativul de *indigenizare* a școlii superioare din RSSM. În condițiile unui deficit de personal didactic și științifico-didactic și unui bazin restrâns de recrutare a candidaților la studii, studenții și profesorii românofoni erau păstrați cu orice preț în instituțiile de învățământ superior din RSSM pentru a demonstra forma „națională" a școlii superioare moldovenești și pentru a grăbi și facilita crearea „conținutului socialist" al acesteia prin atașarea mai rapidă, mai lesne și mai încrezătoare a studenților la marxism-leninism și prin inocularea „idealurilor comuniste" în limba maternă a studenților.

Autoritățile au preferat să țină sub controlul vigilent al „organelor competente" persoanele care nu „au sărit" peste limita stabilită de regim și să acționeze asupra lor cu instrumentele „blânde" ale intimidării, șantajului, accentuării anxietății și „reeducării", astfel ca să le provoace frică și neîncredere în ceilalți și să țină potențialii opozanți într-o perpetuă stare de tensiune. Timorați și aflați permanent sub „sabia lui Damocle" a regimului stalinist, majoritatea universitarilor românofoni „cu minte națională" au fost determinați să-și refuleze concepțiile despre limbă și apartenența națională, despre realitățile societății sovietice impuse în RSSM, în general, și despre învățământul superior, în particular. Pe lângă mijloacele de persuasiune, sistemul comunist a uzitat pârghii economico-financiare (oferirea spațiului locativ, a „ajutoarelor" materiale, financiare, burse, locuri de cazare în cămin, posibilități de creștere în carieră etc.) pentru a le influența comportamentul. De asemenea, regimul a insistat pe educația politico-ideologică a studenților și a personalului didactico-științific, pe agitația și propaganda antiromânească, antioccidentală și prosovietică, precum și pe îmbunătățirea condițiilor materiale și de trai, care, asociate cu acțiunile dure de consolidare a puterii sovietice (foametea organizată, deportări, colectivizarea forțată și altele), au urmărit „convingerea" studenților și a profesorilor de superioritatea sistemului sovietic și inocularea iluziei unui trai fericit într-o societate comunistă în viitorul apropiat în cadrul Uniunii Sovietice.

Sursele de arhivă nu documentează multe cazuri de opoziție și/sau rezistență a cadrelor didactice față de procesul de deznaționalizare, rusificare și sovietizare a învățământului superior moldovenesc pentru primele decenii postbelice. Dar rumoarea insatisfacțiilor, contrarietăților

și decepțiilor, „rezistența tăcută" sau „disidența discretă" transpare în discursurile nomenclaturiștilor și în documentele de partid din primele decenii postbelice. Dinamica ascendentă a rusificării și rusianizării învățământului superior, declarat „moldovenesc", a produs în mediile universitare românofone și reacții contestatare vocale, care au tins să se coaguleze într-o rezistență organizată, deși nu a rezultat o formațiune sau organizație politică. „Cazul naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți, erupt în vara anului 1948 ca o frondă a lectorilor moldoveni, a evoluat de la un discurs contestatar antirusesc, spre o rezistență aproape organizată împotriva lectorilor rusolingvi, care nu puteau asigura procesul didactic în limba maternă a studenților, împotriva manifestărilor de șovinism velicorus și a demonstrațiilor de aroganță și dispreț față de populația autohtonă și limba moldovenească. Răzvrătirea „naționaliștilor de la Bălți" și a susținătorilor lor de la Ministerul Învățământului al RSSM nu era nici antisovietică și nici anticomunistă, iar revendicările și acțiunile lor se încadrau în concepția moldovenistă, promovată de liderul lor, ministrul Artiom Lazarev, artizanul și ideologul principal al „moldovenismului". Aceștia au cerut și acționat pentru a asigura un proces didactic în limba moldovenească și pentru angajarea la catedrele Institutului a unui personal didactic care să cunoască limba maternă a studenților, au revendicat creșterea ponderii moldovenilor în organele de conducere ale Institutului și implicarea lor în luarea deciziilor care vizau activitatea și dezvoltarea instituției și altele.

Curajul contestatar al „naționaliștilor de la Bălți" era determinat de convingerea grupului de moldoveni de pe ambele maluri ale Nistrului că regimul le-a încredințat misiunea creării unei școli superioare naționale, așa cum prevedea Constituția stalinistă și principiile leniniste și staliniste despre școala și limba națională. Și transnistrenii, comuniști convinși și loiali puterii sovietice, care aveau experiența construcției „național-culturale" în RASSM, și basarabenii, o bună parte fiind membri ai PCM, alții veniți în Basarabia încă în vara lui 1940 din convingere și din dorința de a participa la construcția socialismului în RSSM, au crezut în promisiunile propagandistice ale regimului. Dar, atunci când au fost implicați direct în edificarea unei școli superioare pe care au crezut-o „națională", iar realitățile desoperite au fost altele, ei, numiți „naționaliști", au fost nevoiți să-și recunoască dezamăgirea, văzându-se obligați să riposteze.

Ca și în cazul „manifestărilor de naționalism" ale studenților, înaltele autorități republicane și unionale, în atenția cărora a ajuns cazul, au recurs la un aranjament, aplicând tactica „calibrării" corpurilor profeso-

rale ale școlilor superioare din RSSM, supunând cadrele didactice unei educații politico-ideologice intense și instituind o atmosferă de presiune psihologică și suspectare reciprocă. Injectând un număr de absolvenți vorbitori de limbă română ai școlilor superioare din RSSM în corpurile didactico-științifice, autoritățile au „diluat" elementul alogen și rusolingv, astfel reducând din agresivitatea rusificării procesului didactic în instituțiile de învățământ superior cu profil pedagogic și a deznaționalizării studenților și îmbunătățind calitatea formării învățătorilor pentru școala națională din RSSM și, prin extensie, educația lingvistică a elevilor din școlile moldovenești.

Dacă „naționaliștii de la Bălți" s-au încadrat în plin stalinism târziu într-o bătălie temerară și disperată împotriva rusificării învățământului superior, păstrând limitele „moldovenismului", atunci cadrele didactice de la Catedra de limba și literatura moldovenească a Institutului Pedagogic din Chișinău s-au implicat în bătălia împotriva „moldovenizării" limbii române, căreia, dintr-un compromis impus de regim, îi spuneau „modovenească". Contextul, creat de campania împotriva marrismului la începutul anilor 1950, a deschis posibilitatea soluționării problemelor lingvistice și ale „literaturii clasice moldovenești" și puținele cadre didactice de la catedrele, încă incomplete și destul de fragile din punct de vedere științific, de limba și literatura moldovenească s-au angajat, în măsura educației și competenței lor profesionale, în disputele savante.

Poziția lectorilor de limba și literatura moldovenească exprima eterogenitatea de opinii și poziții din mediile științifice și culturale din RSSM și a evoluat temerar de la o diversitate trilaterală, exprimată la Sesiunea comună a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe al URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din decembrie 1951 de grupările „neaoșistă sau autohtonistă", „românofilă, ușor camuflată" și „conciliantă", la una de susținere a unității lingvistice a limbii moldovenești cu cea română, unii chiar propunând, în 1956, să se revină la numele de limba română pentru limba vorbită de locuitorii autohtoni din RSSM.

Dezangajarea majorității lectorilor de limba și literatura moldovenească de poziția „neaoșistă sau autohtonistă" a fost posibilă în cadrul „dezghețului" și „liberalizării" de la mijlocul anilor 1950 și al eșecului ideii de creare a unei noi limbi romanice literare, dar și al consolidării catedrelor universitare cu absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din RSSM, majoritatea dintre care făcuseră studii în perioada interbelică și a războiului sovieto-german și aveau o educație românească, fapt care

argumentează încă o dată importanța educației școlare a copiilor. Subliniem aici că noua factură structurală a catedrelor de limba și literatura moldovenească a școlilor superioare, care a evoluat spre diminuarea cotității lectorilor transnistreni, „moldoveniști" și creșterea cotității cadrelor didactice originare din Basarabia, majoritatea celor din urmă – angajați în tabăra „romanofililor camuflați", s-a repercutat asupra formării viitorilor cercetători în științele filologice, a învățătorilor de limba și literatura moldovenească și asupra educării lingvistice a următoarelor generații de elevi din școlile RSSM, fapt care explică menținerea românismului, stăvilirea modelării identitare a lui *Homo sovieticus* și geneza mișcării naționale în anii 1980.

Pe măsura creșterii numărului de studenți moldoveni în instituțiile de învățământ superior din RSSM, intelectualii „cu minte națională" implicați în procesul didactic și educațional, comunicând direct cu studenții și ghidându-le activitățile de cercetare, le-au transmis sau le-au redeșteptat direct sau implicit conștiința comunității lingvistice și a apartenenței la neamul românesc. Mai ales că aveau și un „sol fertil" în persoana studenților, cei mai mulți originari din zonele rurale, unde s-a păstrat cel mai bine spiritul românesc și limba română, studenți care aveau părinți care au făcut „patru clase românești" și au trecut prin experimentele sovietice de deznaționalizare și sovietizare. În plus, a existat întotdeauna acea rezistență individuală, spontană, episodică și situațională față de procesele de rusificare și de moldovenizare, exprimată în perioada stalinismului târziu prin forme deghizate și camuflate.

Pe lângă faptul că în a doua jumătate a anilor 1950 a crescut ponderea studenților și a cadrelor didactico-științifice românofone în instituțiile de învățământ superior din RSSM, perioada „dezghețului" lui Hrușciov a format o nouă generație de studenți – o generație cu o viziune proprie și independentă asupra multor probleme ale realității sovietice. Noua generație de studenți se pare că a luat în serios apelurile populiste ale lui Hrușciov și „liberalizarea" parcă permisă de regim, autoritățile semnalând, la sfârșitul anului 1956, o creștere colosală a activismului lor politic, pe care intenționau să-l canalizeze în „direcția corectă". Doar că studenții de la Filologie de la Universitatea de Stat din Chișinău, dar și de la alte școli superioare din RSSM s-au lansat într-un discurs de contestare, ce a evoluat de la un „naționalism" local-universitar (exprimat prin revendicarea dreptului la educație în limba maternă, de a scrie cu grafie latină, de a-și cunoaște istoria și adevăratele valori naționale, prin solicitarea accesului la literatura științifică și artistică românească, a revizuirii programelor la

disciplinele filologice în sensul eliminării conținutuilor pseudoștiințifice și „false” ale științei lingvistice și istorice din RSSM), la un etnonaționalism general, care revendica drepturi naționale și era asociat cu poziții profund românești, antirusești și antisovietice clar exprimate. Acțiunile studenților de la Universitate nu mai erau individuale și singulare și depășeau cadrul unei rezistențe pasive, principalii actanți chemându-și colegii la fapte, pentru că „moare nația”. „Luptătorii renașterii nației” de la Filologia Universității erau parte a mișcării naționale a intelectualității din RSSM din a doua jumătate a anilor 1950, căci luările lor de poziție, revendicările și acțiunile cu caracter național erau consonante cu cele ale altor intelectuali românofoni.

Rezistența studenților și universitarilor românofoni față de rusificarea și deznaționalizarea școlii superioare a trenat realizarea scopurilor politicii lingvistice sovietice în învățământul superior din RSSM, acestea fiind atinse doar parțial. Puterea s-a văzut nevoită să lichideze „cuiburile de naționalism” printr-o „pacificare” a „naționaliștilor” din școala superioară. Satisfacerea, chiar dacă parțială, a unor revendicări ale studenților (revizuirea parțială a curricula, extinderea numărului de discipline predate în limba română ș.a.) a fost completată cu o ofensivă a educației politico-ideologice a „viitorilor constructori ai comunismului” și a educației culturale de masă, cu diversificarea instrumentelor de profilaxie a potențialei opoziții și canalizarea energiei studenților spre realizarea „internaționalismului” pe șantierele comunismului.

Linguistic policy in higher education in MSSR – imperial ideology and national engineering

The Soviet communist regime promoted a conscious and consistent linguistic policy of Russification of higher education in the MSSR, whose tools have been implemented through pressure, propagandistically concealed, since the creation of the higher education system in the MSSR and were finalized in the mid-1960s through the official policy of transforming Russian into a "second mother tongue" and the spread of bilingualism.

Linguistic policy in higher education in MSSR was carried out in several successive and complementary stages, and at each stage, largely similar instruments of Russification and denationalisation were used. But the degree of compulsion, the level of intensity and depth of control over the implementation of these instruments varied, and they generally referred to the foreign and domestic policy, including national policy of the Soviet state and, in particular, to the process of Sovietisation of the MSSR, to the events and phenomena that accompanied it and were characteristic of the society of the MSSR in the years 1940-1960, to the constituent elements and processes specific to the higher education in the MSSR.

It is difficult to establish the specifics of the linguistic policy in the higher education of the MSSR during the period of the first Soviet annexation (1940-1941), because the period is too short to issue categorical conclusions based on too few preserved documents. It is certain that with the import of Soviet higher education into the newly-created administrative-territorial union unit, the Soviet model was faithfully imitated, having arrived in the MSSR via the Transnistrian route, where Russian language was a compulsory subject for all non-Russian students in accordance with the Decision of the CC of the All-Union CP(b) and the Soviet People's Commissars of the USSR of 13 March 1938 "On the compulsory study of Russian language in all schools of the national republics and regions". The linguistic skills of the didactic-scientific body determined the organisation of the teaching process in Russian and in the Transnistrian "Moldovan".

Occurred under the propaganda slogans of the need to train specialists/intellectuals from the local population, training in the "Moldovan language" was essential to the regime in order to gain the sympathy of the Bessarabians and to legitimize themselves in the new Soviet Union republic. At the same time, higher education of Soviet origin was subjected "from birth" to the process of Russification, as Russian language was propagated as the "glue" of the Soviet peoples to ensure their "friendship" in the context of the Bolsheviks' acceptance of the concept of building socialism "in one country" and the policy of state-building and industrialisation, which led to the creation of a culturally homogeneous Soviet population. The "first among equals" took the place of the "elder brother" also in the "Moldovan" higher education institutions during the years of the Soviet-German war, depriving Moldovan students of their constitutional right (1936) to study in their mother tongue at the Moldovan Pedagogical Institute evacuated to Buguruslan, Orenburg region.

Although the Soviets tried to convince the Bessarabians that during the "domination of the Romanian bourgeois landed gentry regime" they were "deprived of the possibility to obtain even the most elementary education" and that they intended to create a modern, educated and fair society in the MSSR, including through the creation of an exhaustive network of educational institutions of various levels and types, the seven higher education institutions were practically "imported" into the MSSR, without the premises and conditions for the functioning of a "Moldovan" and "for Moldovans" higher school in the newly re-established union republic, as promised by Soviet propaganda.

With the (re)establishment of the higher education system in the MSSR in the autumn of 1944, the higher education institutions took over the entire Soviet curriculum from the RSFSR, with minor adjustments aimed at "strengthening the teaching of Russian language and literature". In 1944-1948, although the 1938 Party decision was in force and the few students who were Moldovans did not know Russian language or mastered it "revoltingly unsatisfactorily", the subject of Russian language was taught disorganized and without any system, its addition to the curriculum, the timetable of lessons, the selection of teachers, etc. being left to the administrators of higher education institutions and to the Commissariat/Ministry of Education of the MSSR in the case of pedagogical institutions. At this stage the main instrument of russification was the teaching process organized entirely in Russian language in all non-pedagogical higher education institutions (Agricultural Institute, Medical Institute, Conserva-

tory and University) and partly in teaching and pedagogical institutions. The curricular tools of Russification were "naturally" complemented by extracurricular ones and by the institutional environment of written and oral Russian communication in high educational institutions and by the increasingly Russian social environment of university towns in the MSSR. The progress of learning Russian language by Moldovan students was slow, delaying the regime's intention to create as soon as possible a Soviet intelligentsia from among the "representatives of the indigenous nationality". At this stage, the communist authorities had to face the Romanianism of the students, concentrating their efforts on eradicating their national identity from their memory, fighting against "bourgeois nationalism" and for the "purification of the Moldovan language" of "Romanianisms" and other words, phrases and expressions "foreign" to the new "Moldovan" language, which they were inoculating to Bessarabians, also through higher education.

Thus, from the first years after the war, the linguistic policy of *Russification* and *Moldovanisation* was implemented, as part of the Soviet policy of identity engineering of students of the MSSR higher education. It is just that more attention has been paid to Russian language literacy and "covert" Russification than to Moldovanisation, even though these two parts of the language toolkit have been run in parallel. The language policy had the exact and clear objectives. The need to create national sensitivities in a territory cut off from the Romanian state, however, led the regime to recognize the inappropriateness of *hard power* methods and to apply a linguistic policy of *soft power*, the Soviet authorities creating and/or exploiting the premises favourable to Russification and Moldovanisation (e.g. the small share of Moldovans in student quotas and teaching and scientific bodies, the import of students and teachers with non-native languages, the transfer of the "scholars" and teachers from higher education and research institutions in the former MSSR to those on the right bank of the Dniester, scientific and teaching literature in Russian language, etc.), without resorting to direct threats and/or sanctions.

A new stage in Soviet language policy came after the establishment of the "Iron Curtain" and the intensification of the confrontation between the two systems, as well as with the start of ideological campaigns to "affirm Soviet patriotism", against the "pernicious influence of the West" and to "re-educate" the Soviet intelligentsia, including those in the newly annexed national peripheries. In the case of MSSR, the new "Moldovan intelligentsia", produced through the higher education system, had to be

born Russified and at the same time bilingual. The orders of the Minister of Higher and Middle Education of the USSR of September 11 and November 29, 1948, by which the Russian language became a compulsory subject of study in all higher education institutions of the national republics, ended a confused and arbitrary stage in the learning of the Russian language by the students of the higher education institutions of the MSSR, the respective subject occupying a canonical place in the university curriculum. As the share of Romanian-speaking students and teachers increased, increasing the chances of switching to Romanian in the higher education institutions of the MSSR, as prescribed by the Stalinist Constitution, the tools of the Russification language policy were regulated more and more perseveringly, and the "need" for fluency in Russian language - promoted ever more persuasively. Unlike the previous stage, after 1948, the normative element of the punitive "reward" for the lack of knowledge of the Russian language by the candidates for studies and students was exploited: the "unsatisfactory" rating at the admission exam closed the access of young Moldovans to the higher education institutions, Russian language arrears deprived students of scholarships and dormitory accommodation, failure to take "state dictation" in Russian language - of the higher education diploma and others. Also at this stage, the curricular instruments of the Russification language policy are finalized, applied both in the teaching process and in the student scientific research: the Russian language discipline becomes a compulsory and well-defined subject in the curricula of all non-Russian faculties of higher education institutions in the MSSR, students' academic progress was methodically monitored by a system of assessing students' "literacy" (in Russian) both at the level of institutions and of state and party authorities, these authorities progressively adjusted the volume of classes, teaching-learning-assessment methods and the level of training of teachers of Russian languages. The Russian language discipline had the mission to prepare Moldovan students for the acquisition of specialized subjects, which were taught mainly in Russian language, according to Russian textbooks. The teaching process carried out in Russian language, under the pretext of the lack of teaching-scientific staff able to ensure teaching in Romanian language, was also at this stage the most important instrument of Russification of Moldovan higher education. At the Agricultural Institute, Medicine and the Conservatory in Chisinau, the teaching process was organized exclusively in Russian language and only at pedagogical institutions and some faculties of the University, some disciplines were taught in Romanian. In the same vein, the totality of learning

sources for non-philological specialties in the MSSR were imported from Soviet scientific and university centres and published in Russian language. In the context of the "language battles" didactic, methodical and scientific literature for non-philological faculties in the "Moldovan language" was not published, and the few books that were translated from Russian language were of doubtful quality. Another curricular instrument of Russification of the future Moldovan intelligentsia were the student scientific circles or societies, which operated in Russian language, and students had to present the products of their scientific work also in Russian language. The language of communication at student conferences within the institutions, republican and union, was Russian.

The curricular tools of the Russificationist language policy were intertwined with extracurricular ones: all university activities in which students were compulsorily involved and which marked their lives – from party, comsomolist and trade union meetings, educational and political-ideological activities, to sports, military-sports competitions, artistic contests – were conducted in Russian, thus creating an environment of communication conducive to Russification. In this environment we also have to include the radio broadcasts that students listened to, not necessarily deliberately, as all dorm rooms were equipped with radios.

Other instruments of language policy were the administrative ones, considering here, first of all, the principles and the way of constituting academic formations, especially at non-pedagogical institutions. Under the pretext of a small number of Moldovans enrolled, even after the formation of the Romanian-speaking pool of candidates for higher education, no "Moldovan-language groups" were formed, and Moldovans admitted were enrolled in Russian groups. The administration of secretarial work is also included in the same type of tools: most of the documents addressed to the authorities by students (applications, complaints, autobiographies and others) were written in Russian, communication with the authorities of higher education and public institutions was in Russian, and thus administrative terminology entered the vocabulary of future intellectuals again in Russian language.

The Russian-speaking environment of the university towns in the MSSR, where Russian was the *lingua franca,* supported and strengthened the action of the instruments of Russification applied in the higher education system. The entire social and cultural life of the Moldovan student was marked by the Russian language – communicating in shops, on the street and in public institutions, reading signs and banners abundantly

displayed on the streets of cities, watching movies, participating in sports competitions, artistic events, parades, demonstrations and so on.

The totality of the language policy instruments implemented at the level of the educational institution and in the extra-university life will be the external factors that led the Moldovan student to learn Russian well. In the first years following the war, students showed little interest in the study of Russian and their academic progress was insignificant, the combination of curricular and extra-curricular factors in university life and social-economic factors in life outside the university "convinced" them of the elite status of the Russian language, and in the 1950s they themselves came to the conclusion that they needed to speak Russian language in an accent-free and fluent manner. This "understanding" or acceptance of being Russified was determined and viewed, first of all, from a pragmatic perspective: a fluent Russian language was a *sine qua non* for overcoming high science and excellent academic achievement and, secondly, for carving out a successful professional career that would ensure access to Soviet material and symbolic values. Second, and perhaps more important, was the need to gain psychological and emotional comfort in a Russian environment of high education institutions and the Russianized city in order to integrate socially and "escape" the humiliation they were subjected to by their "big brother". Inculcation of imperialist ideas about the exclusiveness of the Russian people and the Russian language – the idea of the "great Russian people", which brought so many "benefits" through the "liberation of the oppressed Moldovan people" and the "happiness" of living in the Soviet Union, and the idea that the peoples of the USSR can communicate with each other and gain access to the values of world and Russian/Soviet culture and civilisation only through the Russian language - cannot be omitted from the list of factors "persuading" Moldovan students to learn and speak Russian fluently.

Thus, a combination of conditions and factors were created for the establishment of an asymmetric bilingualism, and the Moldovan language, which was studied episodically even in pedagogical higher education institutions, remained an unimportant and neglected subject of study by the monolingual students of the MSSR. At the same time, as Moldovan students were praised for showing a keen interest in the Russian language, they were found not to know their mother tongue and to use Transnistrian barbarisms and Russian language slang. It was a natural outcome reached by the mid-1950s when any intervention by Romanian-speaking teachers about the need to include a Moldovan language course or to change the

language regime in an educational institution conceived as "Moldovan" was either labelled "bourgeois nationalism" or neglected. Students pursuing pedagogical studies could only learn from the "Moldovan language" of teachers of Transnistrian origin or from the Romanian of Romanian-educated teachers. Meanwhile, the students of other higher education institutions in the MSSR neither had their mother tongue in the curriculum, nor the opportunity to learn in their mother tongue during classes, Romanian remaining for them only the "home" language. As a result, the non-pedagogical higher education institutions created all the conditions for the establishment of a Russian-speaking Moldovan intelligentsia, their graduates, especially those who had obtained doctorates in university centres outside the MSSR, continuing the "work" of Russification in the workplace, including in higher education institutions where they were employed.

The end of the Stalinist era and the brief Khrushchev Thaw brought about a certain "liberalisation" in Soviet society, including the unleashing of national energies in the MSSR. Believing that they could "redress" some of the distortions of the early years after the re-establishment of the communist regime, some Romanian-speaking intellectuals in higher education, encouraged by the defeat of the Transnistrian linguists, tried to address the issue of teaching Moldovan language in higher education institutions. The few successes materialized especially in the faculties of philology at the University and the Pedagogical Institute in Chisinau, but the events in Poland and Hungary, the political infighting in the party, the "nationalist" manifestations in the western republics of the USSR led to a change in Soviet national policy, including language policy.

The "formalisation" of the language policy came in the late 1950s as part of the Soviet school reform, with its "strengthening of the link between school and life", which was carried out during Khrushchev's Thaw by regulating the right of non-Russian nationalities to choose the language of study in general school. By giving the right to parents to choose the language(s) of study for their children, the law (1959) undermined the primary status of the titular language in each national republic and sought to turn Russian into a second "mother tongue" for non-Russians, marking the beginning of a new stage in the Russification of non-Russian peoples – the stage of imposed bilingualism. In the MSSR, the new regulation affected in the shortest terms especially the ethnic minorities (Gagauz, Bulgarians, Ukrainians), who, pragmatically choosing Russian as the language of study in general school, were rapidly Russified, the Soviet regime thus

solving the problem of their linguistic assimilation. The reform has expanded the Russian-speaking pool of students in higher education in the MSSR, and representatives of ethnic minorities will help preserve "Russian-language teaching groups" while reducing the import of students from other union republics. By creating ethnic enclaves on the territory of the Moldovan SSR, which were completely Russified for two generations after the reform, the Soviet state created a solid ethno-political foundation which, after the collapse of the Soviet Union, continues to show loyalty and is an important political instrument of the Russian Federation in the Republic of Moldova.

In the early 1960s, the Soviet authorities reported that the study of the Russian language was not producing "the desired results", although the school reform reiterated the importance of knowing Russian, which, with the "rapprochement and fusion" of the Soviet peoples in the "building of communism" stage, was to become "a second mother tongue". The new regulations on the teaching of the Russian language in higher education in the Union and Autonomous Republics, imposed by the USSR Ministry of Higher Education and Vocational Area in 1964, unlike those of 1948, addressed the problem systemically, comprehensively covering all aspects of the organisation and management of the teaching-learning-assessment process and the practical learning of Russian "as the second mother tongue" of non-Russian students in the Union Republics. From the mid-1960s until the dissolution of the Soviet Union, the Russian language discipline was not only intended to achieve a utilitarian and pragmatic goal of teaching the student the language of the "builder of communism", but the discipline had the mission to produce dislocations of mentality, to educate non-Russian students to love the "great" Russian language, which became an integrated part of "love" for the Soviet homeland and a matter of duty of every Soviet citizen. In this respect, the Russian language discipline becomes one of the most important tools for the Russification and denationalisation of the future *Moldovan* Soviet intelligentsia, produced through higher education in the MSSR, with important consequences for the ethnic modelling of the non-Russian population in this union republic. Thus, the mid-1960s marked the end of another important stage in the process of the aggressive upward push of the Russian language in higher education in the MSSR. Together with the other linguistic tools, which will be perpetuated in a more or less stable hierarchy, the Russification of the new Moldovan Soviet intelligentsia has yielded results by developing and consolidating an asymmetric bilingualism of Romanian-speaking students and teachers.

The contradictions of the Soviet language policy, which, on the one hand, declared the right of peoples to education in their mother tongue, respect for "national differences and peculiarities", and, on the other hand, consistently and aggressively promoted the Russian language in Moldovan higher education, making it "national" in form and Russian in content, the provocative Russification of teaching staff and student contingents, manifestations of Great Russian (Velicorus) chauvinism towards 'representatives of the indigenous nationality – Moldovans' provoked resistance on the part of the latter, which was manifested in various forms and with varying intensity in the first two decades of the post-war period, and fuelled and amplified conflict in the 'multinational' university environment of the MSSR.

For the most part, the actions and manifestations of resistance to the persistent Russification of higher education, declared by the communist authorities "Moldovan" and "for the Moldovans", had a passive and peaceful character, most of them being spontaneous and episodic, and the protagonists remained, most of the time, covered by collective anonymity. Students or teachers had natural and prompt protest reactions to actions that limited their rights, including the right to speak and use their mother tongue in higher education, in communication with the authorities, in the public space as well as other restrictions of their rights, which emanated from the state, the authorities or came from people representing the regime, but also against interventions to exclude everything that was Romanian in the culture and civilisation on the right bank of the Dniester (to "remove Romanianisms" from speech, to ban Romanian literature etc.) and the provocative attempts to 'Moldovanise' the Romanian language and create a 'Moldovan people', different from the Romanian one. Because the phenomenon was specific to all higher education institutions in the MSSR, in the early post-war years and especially during the ideological campaigns of late Stalinism, the communist authorities condemned, on the one hand, cases of "silent resistance" and "discreet dissidence". Any attempt by students to articulate more clearly, directly or indirectly, their frustrations and dissatisfactions with the Russification, "Moldovanisation" and anathematisation of anything Romanian in higher education and to demand education in their mother tongue was qualified by the Soviet authorities as a "manifestation of bourgeois nationalism" and "servility to bourgeois culture and science", which they considered "reminiscences" of living in "bourgeois countries", of "being in the occupied territories", of Romanian education and often of "bourgeois" social origin, and were

covered up within the narrow framework of the institution.

The occasional, spontaneous and incidental nature of the resistance of the few Romanian-speaking students and teachers, the fact that their so-called "nationalism" did not go beyond the limits allowed by the regime and was part of a "Moldovan form" also led the Soviet authorities to hesitate and even avoid implementing the traditional repressive machinery. Especially since the Soviets always admitted controlled "national expressions" as valves to leave the impression of freedom of opinion and ensure the stability of the regime. And the small presence of Romanian-speaking students in the non-native and allogenic contingents in the higher education institutions of the MSSR, their lack of cohesion, and the conformity and obedience of other students, convinced by the regime that Soviet power offered them the opportunity to change the social and professional status they could have inherited from their peasant parents and gave them 'a ticket' to a better world, the whole set of 'consolidation measures' of Soviet power that they went through during their childhood (organised famine, deportations, collectivisation, etc.) and other post-war realities – allowed the authorities not to consider these cases of protest as dangerous.

The condescending attitude of the regime was also determined by the imperative of *indigenisation* of the higher education in the MSSR. In the context of a lack of teaching and scientific-didactic personnel and a limited pool of candidates for study, Romanian-speaking students and teachers were kept at all costs in the higher education institutions of the MSSR in order to demonstrate the "national" form of Moldovan higher education and to speed up and facilitate the creation of its "socialist content" by making it easier, quicker and more confident for students to become attached to Marxism-Leninism and by inoculating "communist ideals" in the students' mother tongue.

The authorities have preferred to keep under the vigilant control of the "competent bodies" those who have not "jumped" over the limit set by the regime and to act on them with the "soft" instruments of intimidation, blackmail, heightened anxiety and "re-education", so as to provoke fear and distrust in others and to keep potential opponents in a perpetual state of tension. Fearful and constantly under the "sword of Damocles" of the Stalinist regime, the majority of "nationally-minded" Romanian-speaking academics were determined to refute their conceptions about language and national belonging, about the realities of Soviet society imposed in the MSSR in general, and about higher education in particular. In addition to means of persuasion, the communist system used economic-financial

levers (offering housing space, material and financial "aid", scholarships, dormitory accommodation, career development opportunities, etc.) to influence their behaviour. The regime also insisted on the political-ideological education of students and teaching-scientific staff, on anti-Romanian, anti-Western and pro-Soviet agitation and propaganda, as well as on the improvement of material and living conditions, which, combined with harsh actions to consolidate Soviet power (organised famine, deportations, forced collectivisation and others), aimed to "convince" students and teachers of the superiority of the Soviet system and to inoculate the illusion of a happy life in a communist society in the near future within the Soviet Union.

Archival sources do not document many cases of teachers' opposition and/or resistance to the process of denationalisation, Russification and Sovietisation of Moldovan higher education for the first post-war decades. But the rumblings of dissatisfactions, setbacks and disappointments, "silent resistance" or "quiet dissent" are evident in the speeches of the nomenklatura and in the party documents of the first post-war decades. The upward dynamics of the Russification and Russianification of higher education, declared "Moldovan", produced in the Romanian-speaking university circles also vocal protest reactions, which tended to coagulate into an organized resistance, although no political formation or organisation emerged. The "nationalist case" at the Balti Teaching Institute, which erupted in the summer of 1948 as a revolt of Moldovan lecturers, evolved from an anti-Russian protest discourse to an almost organized resistance against the Russian-speaking lecturers, as they could not ensure the teaching process in the students' mother tongue, against manifestations of Great Russian (Velicorus) chauvinism and demonstrations of arrogance and contempt towards the native population and the Moldovan language. The rebellion of the "Balti nationalists" and their supporters in the Ministry of Education of the MSSR was neither anti-Soviet nor anti-communist, and their demands and actions were in line with the Moldovanist concept promoted by their leader, Minister Artiom Lazarev, the main architect and ideologist of "Moldovanism". They demanded and campaigned for a teaching process in Moldovan language and for the employment of teaching staff who knew the students' mother tongue in the Institute's departments, demanded an increase in the quota of Moldovans in the Institute's governing bodies and their involvement in decision-making regarding the activity and development of the institution, and others.

The courage of the "Balti nationalists" was determined by the con-

viction of the group of Moldovans on both sides of the Dniester that the regime had entrusted them with the task of creating a national high education, as stipulated by the Stalinist Constitution and the Leninist and Stalinist principles of the national school and language. Both the Transnistrians, convinced communists and loyal to the Soviet power, who had experience of "national-cultural" construction in the MSSR, and the Bessarabians, many of whom were members of the Communist Party of Moldova, and others who had come to Bessarabia in the summer of 1940 out of conviction and the desire to participate in the construction of socialism in the MSSR, believed in the propaganda promises of the regime. But when they were directly involved in the building of a higher education institutions that they believed to be "national", and when the realities were different, they, called "nationalists", were forced to admit their disappointment and to take action.

As in the case of the students' "manifestations of nationalism", the high republican and union authorities, to whom the case came to the attention, resorted to an arrangement, applying the tactic of "calibration" of the teaching staff of the higher education institutions of the MSSR, subjecting the teachers to intense political-ideological education and creating an atmosphere of psychological pressure and mutual suspicion. By including a number of Romanian-speaking graduates of higher education institutions in the MSSR in the teaching-scientific corps, the authorities have "diluted" the allogeneic and Russian-speaking element, thus reducing the aggressiveness of the Russianisation of the teaching process in higher education institutions with a pedagogical profile and the denationalisation of students and improving the quality of teacher training for the national school in the MSSR and, by extension, the linguistic education of students in Moldovan schools.

If the "Balti nationalists" were engaged in a reckless and desperate battle against the Russification of higher education during the late Stalinist period, keeping within the limits of "Moldovanism", then the teachers of the Moldovan language and literature department of the Pedagogical Institute in Chisinau were involved in the battle against the "Moldovanisation" of the Romanian language, which, by a compromise imposed by the regime, they called "Moldovan". The context, created by the campaign against Marrism in the early 1950s, opened up the possibility of solving the problems of language and "classical Moldovan literature", and the very few teachers in the incomplete and scientifically fragile departments of Moldovan language and literature became

involved, to the extent of their education and professional competence, in scholarly disputes.

The position of the lecturers of Moldovan language and literature expressed the heterogeneity of opinions and positions in the scientific and cultural community of the USSR and evolved from a trilateral divergence expressed at the Joint Session of the Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the USSR and the Institute of History, Language and Literature of the Moldovan Branch of the USSR Academy of Sciences in December 1951 by the "nativist or autochthonist", "slightly camouflaged Romanophile" and "conciliatory" groups, to one supporting the linguistic unity of the Moldovan language with Romanian, some even proposing in 1956 to return to the name of Romanian for the language spoken by the autochthonous inhabitants of the MSSR.

The disengagement of most readers of Moldovan language and literature from the "nativist or autochthonist" position was made possible by the "defrosting" and "liberalisation" of the mid-1950s and the failure of the idea of creating a new literary Romance language, but also the consolidation of university departments with graduates of higher education institutions in the MSSR, most of whom had studied during the interwar period and the Soviet-German war and had a Romanian education, which once again underlines the importance of school education for children. We underline here that the new structural composition of the Moldovan language and literature departments of higher schools, which has evolved towards a decrease in the quota of Transnistrian, "Moldovanist" lecturers and an increase in the quota of teachers from Bessarabia, most of the latter – employed in the camp of "camouflaged Romanianisms", had repercussions on the training of future researchers in philological sciences, teachers of Moldovan language and literature and on the language education of the next generations of pupils in the schools of the MSSR, which explains the maintenance of Romanianism, the prevention of the identity modelling of *Homo sovieticus* and the genesis of the national movement in the 1980s.

As the number of Moldovan students in higher education institutions in the MSSR increased, the "nationally-minded" intellectuals involved in the teaching and educational process, communicating directly with the students and guiding their research activities, directly or implicitly transmitted or reawakened their awareness of the linguistic community and of belonging to the Romanian nation. Especially since they also had a "fertile soil" in the person of the students, most of them originally from rural areas, where the Romanian spirit and the Romanian language were

best preserved, students whose parents had attended "four Romanian classes" and had gone through the Soviet experiments of denationalisation and Sovietisation. In addition, there has always been that individual, spontaneous, episodic and situational resistance to the processes of Russification and Moldovanisation, expressed in the period of late Stalinism in disguised and camouflaged forms.

Besides the fact that in the second half of the 1950s the quota of Romanian-speaking students and academics in higher education institutions in the MSSR increased, the period of Khrushchev's Thaw formed a new generation of students – a generation with its own independent view on many problems of the Soviet reality. The new generation of students seems to have taken seriously Khrushchev's populist calls and the "liberalisation" apparently allowed by the regime, with the authorities reporting a colossal increase in their political activism at the end of 1956, which they intended to channel in the "right direction". It is just that the students of Philology at the State University of Chisinau, but also at other higher education institutions in the MSSR, have engaged in a discourse of contestation, which has evolved from a local-university "nationalism" (expressed by claiming the right to education in the mother tongue, to write in Latin script, to know their history and true national values, by demanding access to Romanian scientific and artistic literature, the revision of the syllabus of philological subjects in order to eliminate the pseudo-scientific and "false" content of linguistic and historical science in the MSSR), to a general ethno-nationalism, which claimed national rights and was associated with clearly expressed deeply Romanian, anti-Russian and anti-Soviet positions. The actions of the students at the University were no longer individual and singular and went beyond passive resistance, the main actors calling their colleagues to action, because "the nation is dying". The "fighters for the rebirth of the nation" of the University Philology were part of the national movement of the intelligentsia of the MSSR in the second half of the 1950s, as their positions, demands and actions of a national nature were in line with those of other Romanian-speaking intellectuals.

The resistance of Romanian-speaking students and academics to the Russification and denationalisation of higher education has slowed down the realisation of the goals of the Soviet language policy in higher education in the MSSR, which were only partially achieved. The power was forced to liquidate the "nests of nationalism" by "pacifying" the "nationalists" in the higher school. The satisfaction, albeit partial, of some of

the students' demands (partial revision of the curriculum, extension of the number of subjects taught in Romanian language, etc.) was complemented by an offensive of political-ideological education of the "future builders of communism" and of mass cultural education, with the diversification of instruments for the prophylaxis of potential opposition and the channelling of students' energy towards the realisation of "internationalism" on the sites of communism.

BIBLIOGRAFIE

DOCUMENTE INEDITE

1. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Arhivei Organizațiilor Social-Politice (ANA DAOSP), Fond 12 (*Comitetul orășenesc de partid Chișinău*), inventar (inv.) 3, dosar (dd.) 897, 898.
2. ANA DAOSP, Fond 32 (*Organizația primară de partid a Institutului Învățătoresc/Pedagogic din Tiraspol*), inv. 138, d. 35, 48.
3. ANA DAOSP, Fond 43 (*Organizația primară de partid a Institutului Învățătoresc/Pedagogic din Bălți*), inv. 94, dd. 3, 4, 5, 6, 7.
4. ANA DAOSP, Fond 51 (*CC al PC(b)M/PCM*), inv. 1, dd. 63, 133.
5. ANA DAOSP, F. 51, inv. 2, dd. 2, 8, 79, 109, 147, 525, 697.
6. ANA DAOSP, F. 51, inv. 3, dd. 242, 265, 267, 271,
7. ANA DAOSP, F. 51, inv. 4, dd. 332.
8. ANA DAOSP, F. 51, inv. 5, d. 191.
9. ANA DAOSP, F. 51, inv. 7, dd. 322, 323.
10. ANA DAOSP, F. 51, inv. 8, d. 350.
11. ANA DAOSP, F. 51, inv. 9, dd. 1, 3, 121.
12. ANA DAOSP, F. 51, inv. 10, dd. 278, 279.
13. ANA DAOSP, F. 51, inv. 11, dd. 327, 333.
14. ANA DAOSP, F. 51, inv. 12, dd. 324, 328, 347.
15. ANA DAOSP, F. 51, inv. 13, dd. 282, 283, 289, 290.
16. ANA DAOSP, F. 51, inv. 14, d. 215.
17. ANA DAOSP, F. 51, inv. 15, d. 233.
18. ANA DAOSP, F. 51, inv. 16, d. 1187.
19. ANA DAOSP, F. 51, inv. 17, dd. 199, 208, 297.
20. ANA DAOSP, F. 51, inv. 19, dd. 13, 17, 56.
21. ANA DAOSP, F. 51, inv. 20, dd. 275, 279, 285.
22. ANA DAOSP, F. 51, inv. 22, dd. 88, 247, 265.
23. ANA DAOSP, F. 51, inv. 23, d. 41.
24. ANA DAOSP, F. 51, inv. 24, dd. 27, 198.
25. ANA DAOSP, Fond 121 (*Organizația primară de partid a Institutului Învățătoresc din Soroca*), inv. 69, d. 13, 14, 16.
26. ANA DAOSP, Fond 276 (*Organizația primară de partid a Institutului de Medicină din Chișinău*), inv. 54, dd. 7, 8, 23.

27. ANA DAOSP, Fond 276, inv. 127 (*Organizația primară de partid a Universității de Stat din Chișinău*), dd. 2, 18, 19, 20, 21, 23.
28. ANA DAOSP, Fond 276, inv. 128 (*Organizația primară de partid a Institutului Pedagogic din Chișinău*), d. 9.
29. ANA DAOSP, Fond 486 (*Organizația primară de partid a Institutului Agricol din Chișinău*), inv. 182, dd. 3, 4, 5, 6.
30. ANA DAOSP, Fond 3762 (*Comitetul comsomolist al Universității de Stat din Chișinău*), inv. 1, d. 29.
31. Agenția Națională a Arhivelor Direcția Generală a Arhivelor Naționale (ANA DGAN), Fond 1961 (*Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău*), inv. 1, dd. 2, 6, 10, 12, 33, 36, 47, 52, 56, 65, 89, 119, 124, 140, 146, 148, 155, 175, 176, 177, 180, 237, 238, 256, 258, 271, 285, 292, 293, 296, 331, 360, 361, 365, 383.
32. ANA DGAN, Filiala Tiraspol, Fond 225 (*Institutul Învățătoresc/Pedagogic din Tiraspol*), inv. 1, dd. 2, 3, 7, 13, 15, 16, 25, 34, 45, 51, 52, 56, 57, 78, 86, 94, 99, 113, 115, 204, 237, 244, 245, 373, 427, 428, 436, 443, 489, 512, 525, 568, 594, 597, 682.
33. ANA DGAN, Fond 1933 (*Institutul Agricol din Chișinău*), inv. 2, dd. 5, 6, 7,165, 193, 221, 321, 409, 446, 802.
34. ANA DGAN, F. 2397 (*Lediaeva Serafima Danilovna*), inv. 1, dd. 40, 43, 45, 46.
35. ANA DGAN, F. 2413 (*Kovcegov Pavel Alexandrovici*), inv. 1, d. 13, 14, 15, 16, 23, 28.
36. ANA DGAN, F. 2469 (Țaranov Stepan Vasilievici), inv. 1, d. 56, 61.
37. ANA DGAN, Fond 2848 (*Sovietul Comisarilor Poporului /Sovietul de Miniștri al RSSM*), inv. 1, dd. 10, 11, 796, 824.
38. ANA DGAN, Fond 2848, inv. 2, dd. 6, 12, 8, 32, 189, 201, 222, 242, 263.
39. ANA DGAN, Fond 2848, inv. 22, dd. 196, 198, 199.
40. ANA DGAN, Fond 2848 (de Miniștri al RSS), inv. 2, dd. 6, 12,.
41. ANA DGAN, Fond 2948 (*Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM*), inv. 1, d. 484.
42. ANA DGAN, Fond 2948, inv. 2, d. 177.
43. ANA DGAN, Fond 2991 (*Comisariatul Poporului pentru Învățământ/Ministerul Învățământului al RSSM*), inv. 1, dd. 10, 34, 38, 45, 53, 54, 132, 137, 155.
44. ANA DGAN, Fond 2991, inv. 4, d. 465, 466, 469, 471.
45. ANA DGAN, Fond 2991, inv. 5, dd. 2, 6, 7, 8, 9, 11, 33, 49, 60, 191.
46. ANA DGAN, Fond 2991, inv. 11, dd. 119, 260, 261, 295, 327, 333.
47. ANA DGAN, Fond 3007 (*Comitetul pentru învățământul superior si mediu de specialitate al Sovietului de Miniștri al RSSM*), inv. 1a, dd. 1, 5, 46.
48. ANA DGAN, Fond 3021 (*Direcția de Statistică a RSSM/Direcția Generală de Statistică a Sovietului de Miniștri al RSSM*), inv. 5, dd. 622, 623, 1157, 1431, 1718, 2122, 2125, 2755, 3050, 3054, 4253, 4907, 4908, 4912, 5861, 6806, 8309, 9003, 9885.
49. ANA DGAN, Fond 3050 (*Conservatorul de Stat din Chișinău*), inv. 1, dd. 9, 108, 259, 290, 350, 376, 388, 488, 489.

50. ANA DGAN, Fond 3050, inv. 1a, dd. 1, 4, 17, 19, 25.
51. ANA DGAN, Fond 3059 (*Institutul de Stat de Medicină din Chișinău*), inv. 1, dd. 220, 245, 285, 309, 320, 364, 376.
52. ANA DGAN, Fond 3059, inv. 2, dd. 20, 48, 55, 62, 87, 104, 110.
53. ANA DGAN, Fond 3143 (*Institutul Învățătoresc/Pedagogic din Bălți*), inv. 1, dd. 1, 11, 13, 22, 29, 31, 48, 52, 63, 81, 88, 116, 123, 147, 159, 160, 170, 174, 234, 237, 241, 289, 369, 503, 519.
54. ANA DGAN, Fond 3186 (*Universitatea de Stat din Chișinău*), inv. 1, dd. 4, 10, 15, 17, 21, 30, 39, 40, 71, 84, 112, 119, 135, 140, 176, 183, 216, 231, 237, 241, 244, 259, 262, 289, 298, 305, 310, 318, 320, 333, 343, 346, 348, 509, 544.
55. Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), Fond 1, inv. 5, dd. 25, 60, 188, 220, 294, 586(a), 673.
56. AUSM, Fond 1, inv. 8, dd. 761, 1277, 1802.
57. Arhiva Universității de Stat Alecu Russo din Bălți (AUSARB), Fond 1, inv. 3, dd. 117, 179, 281, 363, 754.
58. Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova (ASISRM), F. a. inv. 8, d. 7.
59. Центральный державный архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), Фонд (Ф.) 2, опись (оп.) 7 (VI), дело (д.) 7255.
60. ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 7 (VII), д. 9536.
61. ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 8 б, д. 2053.
62. ЦДАВОУ, Ф. 166, оп. 5, д. 6.
63. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ), Ф. 1, оп. 23, д. 5007.

DOCUMENTE EDITE

1. BAHNARU Vasile. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente*. Chișinău: Prolibra, 2016. ISBN: 978-9975-3250-4-2.
2. BAHNARU Vasile, COJOCARU Gheorghe. *Cazul revistelor ,,Zvezda" și ,,Leningrad" și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente. 1946-1948.* Chișinău: Cartdidact, 2018. ISBN: 978-9975-3180-4-4.
3. BAHNARU Vasile, COJOCARU Gheorghe. *Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente*. Chișinău: S.n., 2013. ISBN: 978-9975-80-755-5.
4. BAHNARU Vasile, COJOCARU Gheorghe. *Congresul al III-lea al Uniunii scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studiu și materiale*. Chișinău: Editura „Tehnica-Info", 2016. ISBN: 978-9975-63-398-7.
5. *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale (1944-1991).* Valentina Ursu (coord.), Valeria Cozma, Angela Lisnic, Valentina Enachi et al. Chișinău: Pontos, 2012. ISBN: 978-9975-51-413-2.

6. *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: Studiu, documente și materiale.* Editor: Liliana Rotaru; referenți științifici: Ion Eremia et al. Chișinău: Lexon-Prim, 2021. ISBN: 978-9975-3502-6-6.
7. *Кувынтелник орфографик молдовенеск. Пентру школала ыншепэтоаре, нижлошие некомплектэ ши нижлошие.* Суб кондушеря ши редакция луй И.Д. Чьобан. Тирасполь: Едитура де Стат а Молдовей, 1940.
8. *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța* (Studiu și culegere de documente). Ediție îngrijită de Mihai Tașcă. Chișinău: SEREBIA, 2015. ISBN: 978-9975-3003-4-6.
9. *Dezmembrarea României. Exodul din Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța: 28 iunie 1940-22 iunie 1941 (Studiu și culegere de documente).* Ediție îngrijită de Mihai Tașcă. Partea I. Chișinău: Cartea Juridică, 2017. ISBN: 978-9975-9577-7-9.
10. *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах (Статистический сборник).* Москва: Государственное статистическое издательство, 1957.
11. *Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик.* Москва: Издание ЦИК СССР, 1937
12. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988).* Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. 9-е изд., доп и испр. Том. 8 (1946-1955). Москва: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, 1985.
13. *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale.* Vol. I. Ion Eremia (coord.) et al. Chișinău: CEP USM, 2018. ISBN: 978-9975-142-71-7.
14. МОВШОВИЧ М. И. *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции.* Москва: Советская наука, 1948.
15. *Несостоявшийся юбилей. Почему СССР не отпраздновал своего 70-летия?* Сост.: А. П. Ненароков (руководитель), В. А. Горный, Л. Н. Доброхотов, А. И. Кожокина, А. Д. Котыхов, А. И. Ушаков. Москва: ТЕРРА, 1992. ISBN: 5-85255-251-8.
16. *Oameni ai cuvântului: Culegere de interviuri*. Coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S.n., 2020 (Tipogr. „Foxtrot"). ISBN: 978-9975-89-189-9.
17. ПАСАТ В. И. Трудные страницы истории Молдовы, 1940-1950-е гг. Москва: Изд. центр „Терра", 1994. ISBN: 5-85255-690-4.
18. ПОДЪЯЧИХ П. Г. *Население СССР.* Москва: Государственное издательство политической литературы, 1961.
19. *Положение о Всесоюзном комитете по делам высшей школы при СНК Союза ССР*. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 1936.10.10. https://istmat.org/node/47343
20. *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы.* Гл. ред. А. А. Фурсенко. Т. 1. Москва: РОССПЭН, 2015. ISBN: 978-5-8243-1885-2
21. *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний:*

Стенограммы. Постановления: т. 3: Постановления. 1959–1964. Гл. ред. А. А. Фурсенко. Москва: РОССПЭН, 2018. ISBN: 978-5-8243-1889-0.

22. *Purgatoriul sovietic în Basarabia: Directive, ordine și indicații ale NKGB-MGB 1944-1946*. Editori: Alexandru Malacenco, Liliana Rotaru. Chișinău: S.n., 2022. ISBN: 978-9975-87-991-0.
23. *Расчет движения населения за период 1941-1945 гг. по Молдавской ССР. 6 июня 1946 г.* РГАЭ Ф. 1562. Оп. 329. Д. 2217. Л. 17-19. http://istmat.info/node/47908 (accesat: 30.09. 2018).
24. *Sinuozitățile învăţământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu şi documente.* Editor şi autorul studiului: Liliana Rotaru; consultant ştiinţific: Ion Eremia; referenţi ştiinţifici: Emil Dragnev, Ion Valer Xenofontov. Chişinău: [S. n.], 2023 (Lexon-Prim). ISBN: 978-9975-172-04-2.
25. *Советская Молдавия за 40 лет. Статистический сборник.* Кишинев: Госпартиздат, 1964.
26. *У истоков советизации Бессарабии. Выявление «классового врага», конфискация имущества и трудовая мобиллизация. 1940-1941.* Editor Igor Cașu. Chișinău: Cartier, 2014. ISBN: 978-9975-79-830-3.
27. ХРУЩЕВ Н. С. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране. В: *Правда*. 1958, № 320, 16 ноября.
28. *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос. Кн. 2. 1933-1945.* Москва: РОССПЭН, 2009. ISBN: 978-5-8243-1111-2.
29. Закон СССР об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР. 24.12.1958 г. В: *Вестник высшей школы.* 1959, № 1, сс. 6–13.
30. *Застольные речи Сталина. Документы и материалы*. Вступительная статья, составление, комментарий, приложение д.и.н. В. А. Невежина. Москва: АИРО- XX; СПб.: Дмитрий Булавин, 2003. ISBN: 5-88735-111-X.
31. *XX съезд Коммунистич*еской Партии Советского Союза. 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчет. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1956.
32. *XXII сьезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет*. Том III. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962.
33. *Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза 27 января-5 февраля 1959 года. Стенографический отчет.* Том 1. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959.
34. *Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза 27 января-5 февраля 1959 года. Стенографический отчет.* Том 2. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959.
35. *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции.* Под ред. М. И. Мовшовича. Москва: Советская наука, 1948.

36. *Высшая школа: Основные постановления, приказы и инструкции.* Под ред. Л. И. Карпова и В. А. Северцева. Москва: Сов. наука, 1957.
37. *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций.* В 2-х ч. Под ред. Е. И. Войленко. Ч. I. Москва: Высшая школа, 1978.
38. *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций.* В 2-х ч. Под ред. Е. И. Войленко. Часть II. Москва: Высшая школа, 1978.
39. *Высшее образование в СССР. Статистический сборник.* Госиздат ЦСУ СССР. Москва: Госиздат ЦСУ СССР, 1961.
40. *Сталин и космополитизм. 1945-1953.* Документы Агитпропа ЦК. Под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева. Сост. Д. Г. Наджафов, З. С. Белоусова. Москва: МФД: Материк, 2005. 768 с. ISBN: 5-85646-140-1.
41. Сталин И. В. О проекте Конституции Союза ССР: Доклад на Чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов 25 ноября 1936. В: Сталин И. В. *Сочинения*. Т. 14. Москва: Изд-во „Писатель", 1997, сс. 119–147.
42. Сталин И. В. Марксизм и национальный вопрос. В: Сталин И. В. *Сочинения*. Т. 2. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1946, сс. 290-367.
43. Шелепин А. Н. *Об улучшении идейно-воспитательной работы комсомольских организаций среди молодежи. Доклад на VII пленуме ЦК ВЛКСМ 26 февраля 1957 года.* Москва: Молодая гвардия, 1957.

MEMORII

1. CHERDIVARENCO Natalia. *Alma mater* – primii zece ani. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 11-19.
2. DRUȚĂ Ion. *Căsuța de la răscruce*, Chișinău: Cartier, 2018. ISBN: 9789975862936.
3. GHERMAN Diomid. Din viața studențească a anilor '50. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 6 (288), pp. 55-57.
4. GHERMAN Diomid. *Așa a fost să fie ...* Chișinău: S.n., 2008, ISBN: 978-9975-62-228-8.
5. GHEȚEUL Victor. Anii tinereții și maturității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 41-43.
6. GROSSU Iulian. *Cronica meditativă a unei promoții*. Chișinău: Medicina, 2001.
LUPAN Ilie. *Însemnările unui student rebel*. Chișinău: S.n., 2022.
7. MARINAT Alexei. *Eu și lumea*. Ed. a 3-a. Chișinău: Cartier, 2017. ISBN: 978-9975-861-76-2.
8. ХАЛИТОВА В., ФРЕНКЕЛЬ (МЯКУШЕВА) Н., ШТЕЙНБЕРГ М., БЕЛУГИНА В., ПАПУК-КОВАЛЬ О., ЛЕЩЕНКО Н., РОЩИНА-КОЖЕКОРОВА О. Воспоминания о профессоре Борисе Зиновьевиче Перлине. In: *Actual issues of morphology, 20-22 septembrie 2012, Chişinău*. Chişinău: Tipogr.-Sirius,

2012, pp. 27-33. ISBN 978-9975-57-046-6.
9. ФРЕНКЕЛЬ (МЯКУШЕВА) Н. Г. (ред.). *История одного курса: Мы, выпускники КГМИ 1950 года.* Филадельфия: Memories, 2000.
10. NACU Alexandru. Amintiri cu prilejul jubileului de 60 de ani ai Universității. În: *Curierul medical.* 2005, nr. 5 (287), pp. 34-37.
11. NUCĂ Sergiu. Ziaristul Nicolae Bătrânu la 60 de ani. În: *Literatura și arta,* 3 septembrie 1998. ISBN: 5-7790-0086-1
12. GHEORGHIȚĂ Eugen. Nea Nae și mizeria națională: [In Memoriam Nicolae Bătrânu (1938-2012)]. În: *Literatura și arta*, 21 iunie 2012, p. 8.
13. VNOROVSCHI Cleopatra. *O viață închinată învățământului*. Chișinău: Museum, 1999. ISBN: 9975-953-51-4.
14. VNOROVSCHI Ludmila. *Amintirile unei basarabence. Povestea vieții mele*. Chișinău: Cartdidact, 2003. ISBN: 9975-940-54-4.

ISTORIE ORALĂ

15. BÂTCĂ Pavel. O privire asupra trecutului. Interviu cu academicianul Mihai Cimpoi despre „relația" sa cu KGB. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 31-34.
16. CIMPOI Mihai. „Nu putea fi vorba de vreo colaborare". Interviu cu academicianul Mihai Cimpoi despre „relația" sa cu KGB. În: *Gazeta de Chișinău*, 15 septembrie 2022.
17. CONDREA Iraida. Un dialog despre limba română din Basarabia (I). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură.* 2023, nr. 1, pp. 134-139. ISSN: 1857-2537.
18. CONDREA Iraida. Un dialog despre limba română din Basarabia (II). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură.* 2023, nr. 2, pp. 135-141. ISSN: 1857-2537.
19. GROSSU Iulian (coord.). *Originea și itinerariile unei promoții.* Chișinău: BIORITM, 2002. ISBN: 5-7790-0086-1.
20. GROSSU Iulian (coord.). *Aleea savanților și medicilor iluștri*. Chișinău: „Elan Poligraf", 2015. ISBN: 978-9975-82-007-3.
21. Profesorul Vladimir Potlog (1927-2022): Povestea vieții: Studiu de istorie orală. Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac (coord.). Chișinău: S.n., 2022. ISBN: 978-9975-163-44-6.
22. Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească. Ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov, Chișinău: S. n., 2022. ISBN: 978-9975-163-37-8.
23. PETRENCO Liuba. Din memoriile conf. univ., dr. Otilia Stamatin. În: Sergiu Musteață, I. Cașu (coord.). *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Chișinău: Cartier, 2011, p. 275-296.

PERIODICE

1. *Кишиневский университет.* 13 марта 1959.
2. *Коммунист*. Орган Бельцкого Горкома КП(б) Молдавии и городского Совета депутатов трудящихся. № 93, 2 октября 1948 г.
3. *Молдова Социалистэ.* № 212, 21 септембрие 1940.
4. *Молдова Социалистэ.* № 295, 2 дечембрие 1951.
5. *Молдова Социалистэ.* № 90, 18 априлие 1959.
6. *Молдова Социалистэ.* № 91, 19 априлие 1959.
7. *Сталинец*. Орган партбюро, ректората, комитета ЛКСММ, месткома и профкома Кишиневского Государственного Комитета. № 3 (179), 1956.
8. *Тинеримя Молдовей.* № 148, 16 дечембрие 1956.
9. *Тинеримя Молдовей.* № 5, 4 януарие 1957.

LUCRĂRI

1. *Academicieni din Basarabia și Transnistria: (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea): portr. biobiliogr*. Chișinău: S.n., 1996.
2. АКСЮТИН Ю. В. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва, РОССПЭН, 2010. ISBN: 978-5-8243-1397-0 p. 89.
3. АЛПАТОВ В. М. *150 языков и политика: 1917—1997. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства (1917-2000).* Москва: Крафт + Институт востоковедения РАН, 2000. ISBN: 5-4282-158-7.
4. АНДРУС О. Г. *Очерки по истории школ Бессарабии и Молдавской ССР первой половины XX века.* Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951.
5. АНДРУС О. Г. *Скице дин история школилор Басарабией ши РСС Молдовенешть ын ыныя жумэтате а вакулуй XX.* Кишинэу: Шкоала советикэ, 1952.
6. ANTONOVICI Valeriu. *Munca patriotică: radiografia unui ideal falsificat.* București: Eikon; Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015. ISBN: 978-606-711-244-3. ISBN: 978-606-8699-24-0.
7. АНТОНЮК Д. И. *Динамика культурного строительства в Советской Молдавии: опыт партийного руководства.* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1984.
8. APOR Balazs, APOR Peter, REES E. A. (eds.). *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the Postwar Period*. Washington, DC: New Academia Publishing, 2008, SBN: 978-0-9800814-6-6.
9. АФТЕНЮК Я. С. *Ленинская национальная политика Коммунистической партии и образование советской государственности молдавского народа.* Кишинев: Картя Молдовеняскэ. 1971.

10. BACIU Gheorghe. *Istoricul medicinei și al învățământului medical pe plaiul basarabean*. Chișinău S.n., 2016. ISBN: 978-9975-129-25-1.
11. BAHNARU Vasile. *Calvarul limbii române în perioada dominației sovietice (Studiu și documente de arhivă).* Chișinău: S.n., 2015. ISBN: 978-9975-66-509-4.
12. BARBULAT Vladimir, BÎRCĂ Gheorghe, Vizer BORIS et al. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. 1940–2000.* Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000.
13. БЕЛИКОВ В. И., КРЫСИН Л. П. *Социолингвистика*. Учебник. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. ISBN: 5-7281-0345-6.
14. БЕЛОДЕД И. К. *Ленинская теория национально-языкового строительства в СССР*. Москва: Наука, 1972.
15. BEKUS Nelly. *Struggle over Identity. The Official and the Alternative „Belarusianness"*. Budapest-New York, CEU PRESS, 2010. ISBN: 978-9639776685
16. BEȘLEAGĂ Vladimir. *Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963).* Chișinău: Cartier, 2008. ISBN: 978-9975-467-1.
17. BOLDUR Alexandru. *Istoria Basarabiei*. București: Editura Victor Frunză, 1992. ISBN: 5-85886-027-3.
18. БОМЕШКО Б. Г. *История Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко 1930-2005.* Тирасполь: Изд-во Приднестр. ун-та, 2005.
19. BRUCHIS Michael. *One Step Back, Two Steps Forward: on the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics (Moldavian: a Look Back, a Survey and Perspectives, 1924-1980).* Boulder, N.Y., 1982. ISBN: 0880330023.
20. BURLACU Valentin. *Instituțiile culturale în Moldova. Anii 1944-1950*. Chișinău: Gunivas, 2002. ISBN: 9975-70-153-1.
21. БУТОРИНА М. А., СТРАТИЕВСКАЯ И. К., СТРАТИЕВСКИЙ К. В., ХОХЛОВ В. А. *Ректоры Приднестровского университета им. Т. Г. Шевченко*. Тирасполь: Изд-во Приднестроского университета, 2005.
22. БЫРКА Г. И. *Подготовка кадров высшей и средней квалификации в Молдавской ССР за годы социалистического строительства (1940-1958):* Автореф. дисс. канд. ист. наук, Кишинев, 1968.
23. БЫРКЭ Г. И. *Подготовка кадров высшей и средней квалификации в Молдавской СССР.* Кишинев: Штиинца. 1981.
24. CARRÈRE D'ENCAUSSE Hélène. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*. București: Remember-Sic Press Group, 1993. ISBN: 973-95746-1-0.
25. CAȘU Igor. *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*. Chișinău: Cartier, 2014. ISBN: 978-9975-79-828-0.
26. CAȘU Igor. *„Politica națională" în RSSM. 1944-1989*. Chișinău: Cartdidact, 2000.

27. CĂTĂNUȘ Dan, Buga Vasile (ed.). *Lagărul comunist sub impactul destalinizării – 1956.* București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006. ISBN: 973-7861-13-2
28. COJOCARU Gheorghe E. *,,Dezghețul" lui N. Hrușciov și problema Basarabiei.* Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2014. ISBN: 978-606-537-165-1.
29. КОРЛЭТЯНУ Н. Г. *Лимба молдовеняскэ. Партя 1. Лексиколожия, фонетика, морфоложия.* Мануал пентру класеле VIII-IX. Кишинэу: Едитура Педагожикэ де Стат, 1959.
30. COZMA Valeriu. *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*. Chișinău: S. a., 1996. ISBN: 9975-923-03-8.
31. COURTOIS Stéphane (coord.). *Dicționarul comunismului*. Iași: Polirom, 2008. ISBN: 978-973-46-1102-7.
32. КРАЧУН Т. А. *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии.* Кишинев: Лумина, 1985.
33. КРАЧУН Т. А. *Очерки по истории народного образования в МССР.* Кишинев: Шкоала Советикэ, 1950.
34. ЧУТКЕРАШВИЛИ Е. В. *Развитие высшего образования в СССР.* Москва: Высш. школа, 1961.
35. *Destine de lingviști. Oameni care au fost* / Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: [S. n.], 2023. ISBN: 978-9975-62-587-6.
36. ДЕШЕРИЕВ Ю. Д., ПРОТЧЕНКО И. Ф. *Развитие языков народов СССР в советскую эпоху.* Москва: Просвещение, 1968.
37. ДЕШЕРИЕВ Ю. Д. *Развитие национально-русского двуязычия.* Москва: Наука, 1976.
38. ENCIU Nicolae. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Populația Basarabiei. Aspecte demografice*. Chișinău: Lexon-Prim, 2013. ISBN: 978-9975-4436-5-4.
39. *Istoria Universității de Stat din Moldova.* Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru et al. Chișinău: CEP USM, 2016. ISBN: 978-9975-71-823-3.
40. FITZPATRICK Seilla. *Education and social mobility in the Soviet Union, 1921-1934.* Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
41. ФЕДЬКО В. А, ПЕТРОВСКАЯ И. Б. *Интеллигенция Молдавской ССР (1940-1975).* Кишинев: Штиинца, 1979.
42. ГРЕКУЛ А. В. *Расцвет молдавской социалистической нации.* Кишинев: Картя Молдовенеяскэ, 1974.
43. ГАЛКИН В. *Наштеря ши дезволтаря нациунилор сочиалисте ын Униуня РСС.* Кишинэу: Едитура де Стат а Молдовей, 1953.
44. GRENOBLE Lenore A. *Language Policy in the Soviet Union*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003. ISBN: 1-4020-1298-5.

45. GRIBINCEA Mihai. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică 1944-1950.* Cluj-Napoca: Dacia, 1995. ISBN: 973-35-0483-1.
46. GROSSU Iulian. *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Chișinău*. Chișinău: INCONCOM, 1995. ISBN: 5-7790-0086-7.
47. HEITMANN Klaus. *Limbă și politică în Republica Moldova. Culegere de studii.* Chișinău: Arc, 1998. ISBN: 9975-61-064-1
48. ХАНАЗАРОВ К. Х. *Сближение наций и национальные языки в СССР.* Ташкент: Издательство Академии Наук Узбекской ССР, 1963.
49. ИВАНОВА Г. М. *Советская школа в 1950–1960-е годы.* Издательство: Фонд «Московское время», 2018. ISBN: 978-5-904618-17-9.
50. ИСАЕВ М. И. *О языках народов СССР.* Москва: Наука, 1978.
51. *Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924-1956*). Denis Bulancea, Veronica Bulba (Spînu), Lilia Crudu et al. Chișinău: Cartdidact, 2017. ISBN: 978-9975-58-123-3.
52. *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*: *Conferință națională cu participare internațională, Ediția a 2-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021*. Coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Valeriu Pasat, Valentin Tomuleț. Chișinău: S. n., 2023 (Lexon-Prim). 355 p. ISBN: 978-9975-163-90-3.
53. *История Молдавии с древнейших времен до наших дней.* Под редакцией члена корреспондента АН СССР А. Д. Удальцова и профессора, д.и.н. Л. В. Черепнина. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951.
54. *История РСС Молдовенешть (Дин тимпуриле челе май векь пынэ ла Маря революцие сочиалистэ дин октомбрие).* Вол. I, Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967.
55. KIRKWOOD Michael (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Palgrave Macmillan UK, 1989. ISBN: 978-1-349-20303-1.
56. LANGLOIS Charles-Victor, SEIGNOBOS Charles. *Introduction aux études historiques*, Paris, 1898.
57. ЛАЗАРЕВ Артем. *Год 1940 – продолжение социалистической революции в Бессарабии.* Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1985.
58. ЛЕВАДА Ю. А. *Советский простой человек: Опыт социального портрета на рубеже 90-х.* Москва: Мир, Океан, 1993
59. LEWIS E. Glyn. *Multilingualism in the Soviet Union. Aspects of Language Policy and its Implementation*. The Hague–Paris: Mouton, 1973. ISBN: 9027923523.
60. MALACENCO Alexandru. *Institutionalizarea puterii sovietice in RSS Moldoveneasca în anii 1944-1946: contributia organelor NKGB-MGB*. Chișinău: S. n., 2022. ISBN: 978-9975-87-992-7.
61. MARTIN Terry. *Империя «положительной деятельности». Нации и национализм в СССР, 1923–1939.* Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2011. ISBN: 978-5-8243-1523-3

62. MORARU Anton. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*. Chișinău: AIVA, 1995. ISBN: 5-86892-024.4.
63. MOLDOVANU Gheorghe. *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (în baza materialului din Rep. Moldova și din alte state),* Chișinău: Ed. Poligrafică a ASEM, 2007.
64. МАСЕНКО Л. (ред.). *Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. Передмова до «Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду*. Документи і матеріали. За ред. Л. Масенко. Київ: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2005. ISBN: 966-518-314-1.
65. МУСТАФАЕВА Н. А. *Русский язык в школах советского Узбекистана (30–80-е гг. XX века).* В: Историческая этнология. 2021, т. 6, № 2, сс. 194–207. ISSN: 2587-9286.
66. NEGRU Elena, NEGRU Gheorghe. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989)*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2023. ISBN: 978-606-537-617-5.
67. NEGRU Gheorghe. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău: Prut Internațional, 2000. ISBN: 9975-69-100-5.
68. NEGRU Elena. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2003. ISBN: 9975693954.
69. NEGURĂ Petru. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă.* Chișinău: Cartier, 2014. ISBN: 978-9975-79-903-4.
70. НИКИФОРОВА Э. А. История студенческих отрядов: к постановке вопроса. В: *Вестник Томского государственного университета.* 2016, № 406, сс. 127–130. ISSN: 1561-7793
71. OTEANU Elena. *Politica lingvistică și construcția statală* în Republica Moldova. Chișinău: IPP, 2003.
72. *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări.* Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019. ISBN: 978-973-46-7846-4.
73. PASAT Valeriu. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953).* Chișinău: Cartier, 2011. ISBN: 978-9975-79-698-9.
74. PETRENCU Anatol (ed.). *O istorie a Basarabiei.* Chișinău: (Tipografia „Balacron"), 2015. ISBN: 978-9975-128-45-2.
75. PLOKHII Serhii. *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*, London: Oneworld Publications, 2015. ISBN: 978-0-465-06199-0.
76. POPA Iulius. *Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți*. Chișinău: S.n., 2015. ISBN: 978-9975-53-538-0.
77. ПОПОВ Д. С. *Погружение в виртуальности. Трансформации российской интеллигенции рубежа XX—XXI веков*. Москва: «Сообщество профессиональных социологов», 2008.
78. ПОПРУЖНАЯ П. *Кишиневский государственный университет*. Кишинев: Штиинца, 1971.

79. POSTICĂ Elena. *Rezistența antisovietică în R.S.S. Moldovenească.* Chișinău: Știința, 1997. ISBN: 9975-67-045-8.
80. *Profesori ai Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. Culegere de studii.* Valentina Ursu (coord.). Chișinău: 2018. ISBN: 9975-9744-0-6.
81. PROKOFIEV M. A., CHILIKIN M. G., TULPANOV S. I. *L'Enseignement supérieur en URSS*, UNESCO, 1961.
82. ПЫЖИКОВ А. В. *Хрущевская «оттепель».* Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. ISBN: 5-224-03356-X.
83. РЕПИДА А. В., КОЗМА В. Н. *Формаря ши дезволтаря УРСС – триумфул политичий национале лениниcте а ПКУС (Материал ын ажуторул лекторулуй).* Кишинэу, 1982.
84. РЕПИДА А. В., РЫБАЛКО П. *Л. Ынфэптуиря политичий национале лениниcте а ПКУС ын Молдова ла етапа актуалэ.* Кишинэу: Картя молдовеняскэ, 1977.
85. ROTARU Liliana, XENOFONTOV Ion Valer (coord.). *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Chișinău: S. n., 2020. ISBN: 978-9975-3435-9-6.
86. РУСНАК Г. Е. *Руководство Компартией Молдавии высшей и средней школой (1961-1986).* Кишинев: 1988.
87. RUSNAC Gheorghe, COZMA Valeriu. *Rectorii Universității de Stat din Moldova.* Chișinău: CEP USM, 2005. ISBN: 9975-70-595-2.
88. RUSNAC Gheorghe, COZMA Valeriu. *Profesorii Universității de Stat din Moldova.* Chișinău: CEP USM, 2001. ISBN: 9975-70-051-9.
89. *Русский язык как средство межнационального общения.* Москва: Наука, 1977.
90. SEYMOUR Michael Rosen. *Higher Education in the U.S.S.R.: Curriculum, Schools, and Statistics*. U.S. Department of Health, Education, and Welfare, Office of Education, 1963.
91. СИЗОВ С. Г. *Интеллигенция и власть в советском обществе в 1046-1964 гг.* (По материалам Западной Сибири). Омск: Изд-во СибАДИ, 2001. ISBN: 5-93204-062-9.
92. STAVILĂ Veaceslav. *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică. 1939-1945.* Chișinău: FEP „Tipografia Centrală", 2000.
93. СЫТНИК М. К., БЫРКА Г. И. *Расцвет культуры молдавского народа в братской семье народов СССР.* Кишинев, 1983.
94. ȘEVCENCO Ruslan. *Rezistența anticomunistă în RSS Moldovenească*. Chișinău: Cartdidact, 2022. ISBN: 978-9975-3533-2-8.
95. ȘEVCENCO Ruslan. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961)*. Chișinău: Pontos, 2007.
96. ШЕМЯКОВ Д. Е. ЯЦЕНКО Я. С. *Револуция културалэ ын Молдова*

Советикэ (1924-1967). Кишинэу, Картя Молдовеняскэ, 1967.
97. ȘIȘCANU Elena. *Basarabia sub regimul bolșevic 1940-1952*. București: Editura Semne, 1998. ISBN: 973-9318-48-7.
98. ТАННБЕРГ Тыну. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944–1956). Исследования и документы, История сталинизма.* Москва: РОССПЭН, Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина». 2010. ISBN: 978-5-8243-1411-3.
99. TĂRÎȚĂ Marius (coord.*). Cadrele de partid și sovietice din RASSM și RSSM (1924-1956).* Chișinău: Tehnica-Info, 2015. ISBN: 978-9975-63-388-8.
100. TROMLY Benjamin. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. ISBN: 978-1-1070-3110-4.
101. TURIȚĂ Sava, CHIRTOAGĂ Ion. *Istoria Universității Agrare din Moldova.* Chișinău: UASM, 2013. ISBN: 978-9975-64-242-2.
102. ȚÎCU Octavian. *Homo Moldovanus sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-1989*). Chișinău: Arc, 2018. ISBN: 978-9975-0-0158-8.
103. ȚĂRANU Mariana. *Degradarea sistemului de învățământ, mass-media și persecuțiile religioase din Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice: (1940-1941).* Sibiu: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, 2010. ISSN: 1843-4754.
104. ȚURCANU Ion. *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor impotriva ocupatiei sovietice 1944-1953.* Chișinău: Prut internațional, 2000. ISBN: 9975-69-182-X.
105. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”*. Aut. și col. de red.: Nicolae Banuh (coord.), Stelian Culea, Nicolae Chicuș. Chișinău, 2007.
106. *Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006)*. Aut. Gheorghe Rusnac, Petru Gaugaș, Ruslan Șevcenco. Chișinău: CEP USM, 2006. ISBN: 978-9975-70-680-3.
107. URSU Valentina. *Politica culturală în RSS Moldovenească. 1944-1956.* Chișinău: Pontos, 2013. ISBN: 9975-51-501-6.
108. УРСУЛ Д. Т. *Ынфлориря ши апропиерея нациилор советиче.* Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1971.
109. *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrariului*. Coord. Mihai Cimpoi. Chișinău: Știința, 2010. ISBN: 978-9975-67-226-9.
110. ВИНОГРАДОВ В. В. В*еликий русский язык.* Москва: Гослитиздат, 1945.
111. WOLTON Terry. *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*. București: Humanitas, 2018, vol. III. ISBN: 978-973-50-6266-8.
112. ЗУБКОВА Е. Ю. *Общество и реформы. 1945-1964.* Москва: Издательский центр «Россия молодая», 1993. ISBN: 5-86646-043-2.
113. ЗУБКОВА Е. Ю. *Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953.* Москва: РОССПЭН, 1999. ISBN: 5-8243-0069-0.

ARTICOLE ȘI STUDII

1. ALEXANDREANU-SÂTNIC Zinaida. Potențialul științifico-instructiv din Moldova postbelică (1944-1959). În: *Revista de istorie*. 1997, nr. 3-4, pp. 92-102. ISSN: 1857-2020.
2. ANDERSON Barbara A., SILVER Brian D. Equality, Efficiency and Politics in Soviet Bilingual Education Policy, 1934–1980. În: *American Political Science Review.* 1984, nr. 78(4), pp. 1019-1039. ISSN: 0003-0554.
3. АНДРУС О. Г. Развитие педагогического образования в Молдавской ССР. В: *Народное образование в Молдавской ССР (1917-1957 гг.)*. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1957.
4. АРУТЮНОВА М. А. Языковая политика и статус русского языка в СССР и государствах постсоветского пространства. В: *Вестник Московского университета*. Сер. 25: Международные отношения и мировая политика. 2012, № 1, сс. 155–178. ISSN: 2076-7404.
5. AVRAM Mioara. Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova. În: *Limba română.* București, 1992, nr. XLI (5), 2, p. 250-260. ISSN: 0024-3523.
6. БАЖАН О. Г. Рух за поширення української мови в період «хрущовської відлиги». В: *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки.* 2007, том 65, сс. 40–49.
7. BANTOȘ Ana. Profesorul Gheorghe Dodiță. Reafirmarea adevărului ca valoare supremă. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*. 2021, nr. 2, anul XXXI, pp. 162-169. ISSN: 0235-9111.
8. БАТУРИНА Ю. Ю. Организационные изменения в учебном процессе высших учебных заведений в 1956–1964 годах (на примере Нижнего Поволжья). В: *Вестник Челябинского государственного университета.* 2009, № 41 (179), История. Вып. 38, сс. 96-103. ISSN: 1994-2796.
9. BILINSKY Yaroslav. The Soviet education laws of 1958–9 and Soviet nationality policy. In: *Soviet Studies*. 1962, vol. 14, no. 2, p. 138-157. ISSN: 00385859.
10. BITKEEVA Aysa. Language policy. In: *Sociolinguistics.* 2021, no. 2 (6), pp. 213–226. ISSN: 13606441.
11. БЛИТСТЕЙН Питер Э. Национальное строительство или русификация? Обязательное изучение русского языка в советских нерусских школах, 1938–1953 гг. В: *Р. Г. Суни, Т. Мартин (ред.). Государство наций: Империя и национальное строительство в эпоху Ленина и Сталина.* Москва: РОССПЭН, 2011, ISBN: 978-5-8243-1475-5; 35
12. BOJOGA Eugenia. Limba „moldovenească” și dicționarul lui V. Stati. În: *Contrafort. Revistă de literatură și dialog intelectual*. 2008, nr. 7-8, pp. 165-166. ISSN: 1857-1603
13. БОКОВ Я.М. Из истории инакомыслия в студенческой среде в период хрущевской «оттепели». В: *Евразийский Союз Ученых — публикация*

научных статей в ежемесячном научном журнале. Исторические науки. 2015, № 10(19), сс. 11-14. ISSN: 2411-6467

14. БОРИСЁНОК Е. Ю. К вопросу о языковом аспекте школьной реформы 1958 г.: украинские и общесоюзные реалии. В: *Славянский альманах.* 2021, № 3-4, сс. 98–125. ISSN: 2073-5731.
15. BOTNARI Liliana. Traseul sinuos al limbii române din spațiul basarabean și gardienii adevărului științific. In: *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan. Ed. 6, 16 mai 2023, Chișinău.* Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 111-120. ISBN: 978-9975-3430-7-7.
16. БРАГИНА Н. Г. Языковая политика СССР: фрагменты политической истории русского языка. В: *Russian History*. 2002, vol. 29, nr. 2/4, pp. 529-537. ISSN: 1876-3316.
17. БУДАГОВ Р. А., БЕРНШТЕЙН С. Б. Ку привире ла унитатя де лимбэ ромыно-молдовеняскэ. În: *Нистру*. 1988, nr. 11, pp. 132-136.
18. БУРМЕНКО Людмила. Тираспольский государственный учительский институт (1944-1946). În: *Învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere.* Chișinău: Tipografia Lexon-Prim, 2020, pp. 8-23. ISBN: 978-9975-3435-9-6.
19. BURMENKO Ludmila. Тираспольский государственный педагогический институт в период «мягкой десталинизации» 1953-1956 годов. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*: *Conferința națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021.* Coord.: Liliana Rotaru. Chișinău : S. n., 2023. pp. 312-330. ISBN: 978-9975-163-90-3.
20. BYCHKOV Green S. Languages of Lullabies: The Russification and De-Russification of the Baltic State. În: *Michigan Journal of International Law*. 1997, vol. 19, issue, pp. 219-275. ISSN: 1052-2867.
21. БУРТИН Ю. Г., ЛЮБАРСКИЙ К. А. Студенческие брожения в СССР (конец 1956 г.). В: *Вопросы истории*, 1997, № 1, сс. 3-23.
22. БЫРКА Г. И. Восстановление и развитие сети высших учебных заведений в Молдавской ССР (1944-1946). В: *Из истории революционного движения и социалистического строительства в Молдавии.* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, сс.169-188.
23. БЫРКЭ Г. И. Развитие и совершенствование сети высших и средних специальных учебных заведений в Молдавии (1946-1958 гг.). В: *Равная среди равных.* Кишинев: Штиинца, 1972.
24. CAȘU Igor. „Revoluția silențioasă”: revizuirea identității naționale în Moldova Sovietică la apogeul „dezghețului” lui Hrușciov (1956-1957). În: *Plural. History. Culture. Society*. 2015, vol. 3, nr. 1, pp. 103-125. ISSN: 2345-1262.
25. CAȘU Igor. Opozanți politici în RSS Moldovenească după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din arhiva KGB. In: *Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes*. 2012, nr. 1-2, pp. 89-128. ISSN: 1857-0909.

26. CAȘU Igor. „The Quiet Revolution”: Revisiting the National Identity Issue in Soviet Moldavia at the height of Khrushchev's Thaw (1956). In: *Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region*. 2014, nr. 15/16, pp. 77-91. ISSN: 2296-0708.
27. CAȘU Igor. Starea de spirit a populației RSSM în contextul destalinizării și revoluției maghiare (1956). În. *Pontes. Review of South East European Studies*. 2009, vol. 5, pp. 195-220. ISSN: 1812-333.
28. CIMPOI Mihai. Un congres al scriitorilor cu impact istoric. In: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă.* 2015, nr. 4(39), pp. 127-131. ISSN: 1857-0461.
29. ЧЕШКО Сергей. Роль этнонационализма в развале СССР. В: *Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза: Сборник.* Москва: Изд-во «Социально-политическая МЫСЛЬ», 2005. ISBN: 5-902168-41-4.
30. CODREANCA Lidia. Caracteristici și tendințe ale edificării lingvistice în RASSM (1926-1932). In: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european: Paul GOMA In memoriam. Estetica rezistenței prin adevăr. 6 octombrie 2020, Chișinău*. Chișinău: „Tipocart Print” SRL, 2020. Ediția 14, pp. 67-74. ISBN: 978-9975-3392-9-2.
31. CODREANCA, Lidia. Esența construcției lingvistice în RASSM (1924-1940). In: *Lecturi in memoriam acad. Silviu BEREJAN. Ed. a 3-a, 9 noiembrie 2017, Chișinău.* Chișinău: Tipogr. „Pro Libra”, 2017, Ediția 3, pp. 79-86. ISBN: 978-9975-4371-7-2.
32. CODREANCA Lidia. Un studiu analitic despre avatarurile limbii române în perioada sovietică. În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2016, nr. 1, pp. 163-164. ISSN: 1857-0461.
33. COJOCARU Gheorghe. Impactul Congresului al XXII-lea asupra științei lingvistice din RSS Moldovenească. În: *Akademos. Revista de știință, inovare, cultură și artă*. 2013, nr. 4(31), pp. 125-135. ISSN: 1857-0461.
34. COJOCARU, Gheorghe, Primele reacții pe frontul ideologic din RSSM după Congresul al XX-lea al PCUS. In: *Revista de istorie a Moldovei*. 2012, nr. 1 (89), pp. 127-144. ISSN: 1857-2022.
35. COZMA Valeriu. Considerațiuni privind politica națională la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1996). În: *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*. Chișinău: Cartdidact, 1997.
36. CRUDU Lilia. Politica de cadre la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în primul deceniu postbelic. În: Musteață Sergiu (coord.). *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii.* Chișinău: Arc, 2017, pp. 45-58. ISBN: 978-9975-137-79-9.
37. CRUDU Lilia. Politica de cadre și elitele din RSSM în anii 1944–1991. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări.* Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 371-397.

38. CRUDU Lilia. Politica de cadre din învățământ în RSS Moldovenească. Studiu de caz: Onufrie Andrus (1940-1945). În: *Studii și articole de istorie*. București, 2015, nr. LXXXII, 132-145. ISSN: 0585/749X.
39. CRUDU Lilia. Problema identității naționale a elitei politice din Moldova sovietică în primii ani postbelici. În: *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*. 2010, nr. VII, pp. 261-274. ISSN: 1584-3165.
40. КОНОХОВА А. С. Об укреплении связи высшей школы с жизнью (реформа системы высшего образования СССР в 1958 г.). В: *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина,* 2015, том. 4, № 1, сс. 126-134. ISSN: 2713-1327.
41. КОЗЛОВ В. А. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР). Статья 1. В*: Общественные науки и современность*. 2002, № 3, сс. 75-88. ISSN: 0869-0499.
42. КРЭЧУН, Тимофей. Дезволтаря ынвэцэмынтулуй ын РСС Молдовеняскэ ын периоада динтре аний 1917-1950. În: *Ынвэцэторул советик,* 1953, № 8.
43. КРЭЧУН, Тимофей. Народное образование в Молдавской ССР за 40 лет. În: *Ученые записки КГУ,* 1964, т. 74.
44. CRISP Simon. Soviet language planning 1917-1953. În: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Palgrave Macmillan UK, pp. 23-45. ISBN: 978-1-349-20303-1.
45. ЧЕБАН И. Насущные вопросы молдавского языка в свете трудов И. В. Сталина. В: *Вопросы молдавского языка в свете трудов И. В. Сталина.* Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951, сс. 5-36.
46. DAMIAN George. Obiectivele politice ale creării și impunerii limbii moldovenești în fosta Uniune Sovietică. În: Boldea Iulian, Sigmirean Cornel (ed.). *Identities in globalisation. Intercultural perspectives. History, Political Sciences, International Relations.* Târgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2020. ISBN: 978-606-8624-10-5.
47. DANYLENKO Andrii, NAIENKO Halyna. Linguistic russification in Russian Ukraine: languages, imperial models, and policies. In: *Russian Linguistics. International Journal for the Study of Russian and other Slavic Languages.* 2019, nr. 43, pp. 19–39. ISSN: 0304-3487.
48. ДАНИЛЕНКО В. М. Міф про «нову історичну спільність». В: Гриневич В. А., Даниленко В. М., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Київ: *Радянський проект для України*, 2004, т. 2, сс. 448-470. ISBN: 966-00-0330-7.
49. DELETANT Dennis J., Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia. In: Donald L. Dyer (ed.), *Studies in Moldovan: The History, Culture, Language and Contemporary Politics of the People of Moldova.* Boulder, Colorado: East European Monographs, 1996, pp. 53-88. ISBN: 0880333510.

50. DOLGHI, Adrian, Politica statului sovietic privind componența națională a corpului didactico-științific și studențesc la facultățile de istorie din RSSM (1944-1945). In: *Revista de etnologie și culturologie*. 2016, vol. XVIII, pp. 90-96. ISSN: 1857-2049.
51. DYER Donald L. Some Influences of Russian on the Romanian of Moldova during the Soviet Period. In: *The Slavic and East European Journal*. 1999, vol. 43, no. 1, pp. 85-98. ISSN: 00376752.
52. DUMENIUC Ion Z. Politica lingvistică a URSS și destinele limbilor naționale. În: *Limba română*. 1991, nr. 3-4, pp. 5-14. ISSN: 0235-9111.
53. ENCIU Nicolae. Considerații privind particularitățile regimului totalitar comunist din Moldova sovietică (1924-1991). În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă.* 2010, nr. 4(19), pp. 34-46. ISSN: 2587-3687.
54. EREMIA Ion. Iachim Grosul – decan și șef de catedră la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism: Conferința națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021.* Coord.: Liliana Rotaru. Chișinău: S. n., 2023, pp. 180-193. ISBN: 978-9975-163-90-3.
55. FELEA Aurelia. Studenți și cadre didactice în anii 1944-1956: câteva repere pentru reconstituirea contextui social al formării elitelor din Moldova Sovietică. În: *Colloquium politicum. Revistă semestrială de analiză pluridisciplinară a politicului*. 2011, anul II, nr. 1 (3), pp. 93-109. ISSN: 2065 – 8664.
56. FELEA Aurelia. Studenți și cadre didactice în anii 1944-1956. Câteva repere pentru reconstituirea contextului social al formării elitelor în Moldova Sovietică. În: *In honorem Alexandru Moșanu: Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor.* Cluj-Napoca, România: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 601-614. ISBN: 978-973-595-418-5.
57. ГАЛУЩЕНКО О. С. Динамика численности и ареал расселения молдаван в конце XIX – начале XXI веков. În: *Revista de etnologie și culturologie.* 2008, vol. 4, pp. 141-155. ISSN: 1857-2049.
58. ГЕРАСИМОВА А. Д., ГАЙДАРЖИ Г. Х., ЕРМАКОВА Г. Н. К 100-летию со дня рождения Г. И. Глейзера. В: *Математика в школе*, 2004, № 6, сс. 76-77. ISSN 0130-9358.
59. ГЕРАСИМОВА О. Г. «Искоренить чужое!» – послевоенное общество в тисках идеологии (на примере студенчества Московского Университета). В: *Уроки Октября и практики советской системы. 1920-1950-е годы: Материалы X международной научной конференции.* Москва, 5-7 декабря 2017 г. Москва: Политическая энциклопедия, 2018, сс. 101-114. ISBN: 978-5-8243-2254-5.
60. ГЕРАСИМОВА О. Г. Общественно-политическая жизнь студенчества в эпоху «оттепели»: МГУ им. М. В. Ломоносова. В: *Проблемы отечественной*

истории: Источники, историография, исследования. Сборник научных статей. Отв. ред. М. В. Друзин. СПб., Киев, Минск: Санкт-Петербургский институт истории РАН, Институт истории Украины НАН Украины, Белорусский гос. ун-т, 2008, сс. 457-472.

61. GHEORGHIȚĂ Eugen. Nea Nae și mizeria națională: [In Memoriam Nicolae Bătrânu (1938-2012)]. În: *Literatura și arta*, 21 iunie 2012, p. 8.
62. GOODMAN Elliott R. World State and World Language. In: Joshua A. Fishman (ed.). *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague, 1968, pp. 717-736. ISBN: 90-279-1528-8.
63. ГУДКОВ Лев. Кризис высшего образования в России: конец советской модели. В: *Мониторинг общественного мнения*. 1998, №4, pp. 32-45, p. 37. ISSN: 2219-5467
64. ГУЛИНОВ Д. Ю. Языковая политика: определение и характеристики. В: *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2011, том 59, № 5, сс. 7-11. ISSN: 1815-9044.
65. ГРЕКУЛ А. В. Социалистическая культура в Молдавии. В: *Развитие социалистической культуры в союзных республиках*. Сб. статей под ред. Г. Г. Карпова. Москва, Госиздат, 1962, сс. 561- 581.
66. HEITMANN Klaus. Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (așa-numita limbă și literatură moldovenească). În: *Revista de lingvistică și știință literară*. 1991, nr. 4, p. 83. ISSN: 0236-3119.
67. HOGAN-BRUN Gabrielle, OZOLINS Uldis, RAMONIENE Meilute, RANNUT Mart. Language Politics and Practices in the Baltic States: The Baltic States, Ireland and Italy. In: *Language Planning and Policy in Europe*. 2007, vol. 3, pp. 500-513. ISBN: 978-1-349-20303-1.
68. HUMPHREY Caroline. „Janus-faced Signs" – the Political Language of a Soviet Minority before „Glasnost". In: Ralph Grillo (ed.). *Social Anthropology and the Politics of Languages*. New York, Routledge, 1989, pp. 145-175. ISBN: 0415037654.
69. ИОНОВА Ирина. Страницы истории русской филологической науки в Республике Молдова. В: *Славянские чтения. Научно-теоретический журнал*. 2013, № 2(8), сс. 179-184. ISSN: 1857–4580).
70. ЯРМОЛЕНКО М. Мовна політика в УРСР у 40–80-х роках XX століття. В: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013, вип. 3, сс. 365–377. ISSN: 2524-0137.
71. KING Charles. The Ambivalence of Authenticity, or How the Moldovan Language Was Made. In: *Slavic Review*. 1999, vol. 58, no. 1, pp. 117-142. ISSN: 00376779.
72. KIRKWOOD Michael. Glasnost', „The National Question" and Soviet Language Policy. În: *Soviet Studies*, 1991, nr. 43-1, pp. 61-81. ISSN: 00385859.
73. KNAPPERT Jan. The function of language in a political situation. In: *Linguistics*. 1968, vol. 6, no. 39, 1968, pp. 59-67. ISSN: 1613-396X.

74. KREINDLER Isabelle. Soviet language planning since 1953. In: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London, Palgrave Macmillan UK, 1989, pp. 46-63. ISBN: 978-1-349-20303-1.
75. КУЗНЕЦОВ С. Н. *Языковая политика и языковое планирование*. http://genhis.philol.msu.ru/article_195.shtml
76. ЛАЗАРЕВ А. М. К вопросу о национальных отношениях в условиях переходу от социализма к коммунизму. În: *Коммунист Молдавии.* 1964, № 10, сс. 26-34.
77. LIVEZEANU Irina. Urbanization in a low key and linguistic change in Soviet Moldavia. Part I. In: *Soviet Studies*. 1981, vol. 33, nr. 3, pp. 327-351. ISSN: 0038-5859
78. LIVEZEANU Irina. Urbanization in a low key and linguistic change in Soviet Moldavia. Part II. In: *Soviet Studies*. 1981, vol. 33, nr. 4, pp. 573-592. ISSN: 0038-5859
79. LOADER Michael, The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2016, vol. 100, no. 3, pp. 113-139. ISSN: 1025-8906.
80. MALACENCO Alexandru. NKGB, tineretul și intelectualii în RSS Moldovenească în primii ani postbelici. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Coord.: L. Rotaru, I. V. Xenofontov. Chișinău: S. n., 2020, pp. 122-141. ISBN: 978-9975-3435-9-6.
81. MALCOCI Iulia, XENOFONTOV Ion. Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005). In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Ed. 2, 14-16 octombrie 2021, Chișinău*. Chișinău: Lexon-Prim, 2023. Ediția a 2-a, pp. 133-149. ISBN: 978-9975-163-90-3.
82. MARTIN Terry. An Affirmative Action Empire. In: *A state of nations empire and nation-making in the age of Lenin and Stalin*, ed. R. Suny and T. Martin, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 67-90. ISBN: 9780195144239.
83. МИНЦ М. М. Повседневная жизнь советского общества в сталинскую эпоху. (реферативный обзор). В: *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература.* Сер. 5, История: Информационно-аналитический журнал. 2012, № 1, сс. 106-119. ISSN: 2219-875X.
84. МИРЕНЮК В. М. Подготовка кадров средней и высшей квалификации МССР (1926-1940 гг.). В: *Культурное строительство в Советской Молдавии.* Кишинев: Штиинца, 1974.
85. MUSTEAȚĂ Sergiu, NEGURĂ Petru. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ. În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa.* Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 646-675. ISBN: 979-9975-79-691-0.

86. MUSTEAȚĂ Sergiu (coord.). *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții rețele sociale, biografii*. Chișinău: Arc, 2017. ISBN: 978-9975-137-79-9.
87. МЯКШЕВ А. П. Национально-языковое строительство в Советском Союзе в послевоенный период: основные направления и тенденции. В: *Известия Саратовского университета. Новая серия.* Серия История. Международные отношения, 2015, т. 15, № 3, сс. 40-48. ISSN: 2542-1913.
88. МЯКШЕВ А.П. Инициативы Л.П. Берии в национальной области весной–летом 1953 года: поворот в политике или борьба за власть? В: *Новейшая история Отечества XX–XXI вв.*: Сб. науч. тр. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2008, сс. 403-412. ISSN: 1819-3153.
89. НАРЯДКИНА Л.А. Школьная реформа 1958 г. и национальное образование. В: *Фундаментальные исследования.* 2005, № 4, сс. 35-36. ISSN: 1812-7339.
90. NEGRU Gheorghe. Lupta lingvistică în R.S.S. Moldovenească (1940-1988). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură.* Chișinău-București, 1996, nr. 2, pp. 3-35. ISSN: 1221-6984.
91. NEGRU Elena, NEGRU Gheorghe. Demolarea identității românești în RSSM în anii primului deceniu postbelic. În*: Știința istoriei – formă fundamental*ă de cunoaștere a trecututlui: I*n honorem Ion Șișcanu – 70.* Coord. Gheorghe E. Cojocaru et al., Galați: Galați University Press, 2022, pp. 366-374. ISBN: 978-606-696-229-2.
92. NEGRU Elena, NEGRU Gheorghe. Contracararea naționalismului din RSSM în perioada ,,dezghețului" hrușciovist. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2011, nr. 1, pp. 108-122. ISSN: 1857-1964.
93. NEGRU Elena, NEGRU Gheorghe. Cultivarea ,,patriotismului sovietic" și contracararea ,,naționalismului moldo-roman" în RSSM. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2011, nr. 3-4, pp. 83-91. ISSN: 1857-2022.
94. NEGRU Elena. Contracararea naționalismului din RSS Moldovenească în primul deceniu postbelic. În: *In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 575-588. ISBN: 978-973-595-418-5.
95. NEGURĂ Petru, POSTICĂ Elena. Forme de rezistență a populației civile față de autoritățile sovietice în RSS Moldovenească (1940-1956). În: *Dystopia. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes.* 2012, nr. 1-2, pp. 59-88. ISSN: 1857-0909.
96. НЕСТЕРОВА С.Л. Двуязычие и культура населения Молдавии. По материалам этносоциологических исследований в МССР. În: *Советская этнография.* 1975, №. 5, сс. 71-81.
97. НІКІЛЄВ Олександр. Україна у контексті мовної політики держави середини 1940-х – кінця 1980-х рр. (на прикладі Дніпропетровщини) / Ukraine at the context of the language politics in the middle of the 1940-s –

the end of the 1980-s (on the example of Dnipropetrovsk region). In: *Грані. Науково-теоретичний альманах.* 2021, том 24, № 2, сс. 46-65. ISSN: 2077-1800.
98. NOVAC Ionel. Profesorul Alexandru Tecuci, o istorie încă vie a Cahulului. În: *Luceafărul*. 2021, anul XIII, nr.2 (146), ISSN: 2065-4200
99. NUCĂ Sergiu. Ziaristul Nicolae Bătrânu la 60 de ani. În: *Literatura și arta*, 3 septembrie 1998, p. 8.
100. OLARU-CEMÂRTAN Viorica. Deportările. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*: *context, surse, interpretări.* Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 157-170. ISBN: 978-973-46-7846-4.
101. ORNSTEIN Jacob. Soviet Language Policy: Theory and Practice. In: *The Slavic and East European Journal*, 1959, vol. 3, nr. 1 (XVII), pp. 1-24. ISSN: 0037-6752.
102. PASAT Valeriu. Problema identitară în RSS Moldovenească în anii stalinismului târziu. În: În: Știința istoriei *– formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. In honorem Ion Șișcanu – 70.* Coord.: Gheorghe Cojocaru, Sergiu Cornea, Nicolae Enciu. Galați: Editura Galați University Press, 2022, pp. 342-360. ISBN: 978-606-696-229-2.
103. PASAT Valeriu. Politica conducerii RSS Moldovenești în domeniul învățământului în perioada 1944-1953. „Școala nouă" de sorginte sovietica. În: *Akademos*. *Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2013, nr. 1 (28), pp. 39-48. ISSN: 1857-0461.
104. PASAT Valeriu. Cadrele pedagogice și științifice în R.S.S. Moldovenească în perioada stalinistă. În: *Akademos*. *Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2011, nr. 4 (23), pp. 95-100. ISSN: 1857-0461.
105. POHILĂ Vlad. Limba română din R. Moldova, între primejdii și speranțe. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*. 2003, anul XIII, nr. 1. ISSN 0235-9111.
106. POHILĂ Vlad. „Drumurile basarabene" ale lui Mihail Sadoveanu în anii de regim sovietic (Aspecte ale receptării editoriale a creației maestrului). În: *Bibliopolis. Revistă de biblioteconomie, științe ale informării și de cultură*. 2015, vol. 58, nr. 3, pp. 58-66. ISSN: 2587-3113.
107. POP Adrian. Componente ale politicii de deznaționalizare în Moldova Sovietică. În: *Sub povara graniței imperiale. Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenței de stat*. București: Ed. Recif, 1993, pp. 35-42. ISBN 973-95768-6-9.
108. ПЫЖИКОВ А. В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) В: *Вопросы истории.* 2004, № 9, с. 95. ISSN: 0042-8779.
109. ROTARU Liliana. Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și „socotelile" intelectualității autohtone. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*: *Confe-*

rința națională cu participare internațională, ediția a 2-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021. Coord.: Liliana Rotaru. Chișinău: S. n., 2023, pp.37-96. ISBN: 978-9975-163-90-3.

110. ROTARU Liliana. „Dosarul KR" și campania împotriva „servilismului în fața Occidentului" în instituțiile de învățământ superior din RSSM. In: *Sesiunea științific*ă *a Departamentului de istoria românilor, universal*ă *și arheologie: In memoriam Ion Niculi*ță*, ed. IX, 26 mai 2023,* Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 84-85. ISBN: 978-9975-62-524-1.
111. ROTARU Liliana. Premise ale ingineriei sociale în învățământul superior din RSS Moldovenească. În: *Fațete ale comunismului în România și în R(A)SS Moldovenească: politică, societate și economie.* Ed.: Cristina Preutu, Anatol Petrencu. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020, pp. 127-147. ISBN: 978-606-714-600-4.
112. ROTARU Liliana. O insulă a utopiei educaționale sovietice: Institutul Învățătoresc de la Soroca. In: *Latinitate. Romanitate. Românitate. Ed. 4, 6-7 noiembrie 2020.* Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 222-245. ISBN: 978-9975-89-226-1.
113. ROTARU Liliana. Provincialism vs. pragmatism. Institutul Pedagogic din Cahul. În: Știința istoriei *– formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. In honorem Ion Șișcanu – 70.* Coord.: Gheorghe Cojocaru, Sergiu Cornea, Nicolae Enciu, Galați: Editura Galați University Press, 2022, pp. 391-418. ISBN: 978-606-696-229-2.
114. ROTARU Liliana. Surse și metode de cercetare a politicii sovietice în învățământul superior din RSS Moldovenească. În: Sorin ȘIPOȘ, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coord.). *Teme și metode de cercetare în istorie și filologie.* Milano–Cluj-Napoca: Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 408-423. ISBN: 978-88-32062-26-7.
115. ROTARU, Liliana. Constituirea sistemului de învățământ superior sovietic în RSSM (1940-1941). În: *Tyragetia,* s. n. 2021, vol. XV [XXX], nr. 2, Istorie. Muzeologie, pp. 287-301. ISSN: 1857-0240.
116. ROTARU, Liliana. Constituirea corpului academic al școlii superioare din RSS Moldovenească: între exigențele ideologice și pragmatismul utilitar. În: D. O. CEPRAGA et al. (eds.). *Oltre i confine Il dialogo transnazionale nelle discipline storiche e filologiche*. Milano: Criterion Editrice, 2020, p. 113-137. ISBN: 978-88-32062-10-6.
117. ROTARU Liliana. L'istruzione universitaria come oggetto e strumento delle politiche sovietiche nella Repubblica Moldova: Fonti e metodo di ricerca. În: *Transylvanian review,* vol. XXIX, Supplement no. 1, 2020, pp. 251-261. ISSN: 1221-1249.
118. ROTARU Liliana. 1956: controverse lingvistice la Institutul Pedagogic. În: *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului. Chișinău:*

Universitatea Pedagogică ,,I. Creangă", 2020, seria 22, vol. 3, pp. 96-104. ISBN: 978-9975-46-449-9.

119. ROTARU Liliana. „Eu îs de părere că ființază o sângură limbă!": controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Tyragetia,* s.n., vol. XIV, nr. 2, 2020, pp. 243-258. ISSN: 1857-0240.
120. ROTARU, Liliana. Organizarea învățământului superior pedagogic în RSS Moldovenească. 1944-1945. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine. Conferință științifică internațională, Chișinău, 22-23 septembrie 2020.* Com. șt.: L. Condraticova et al. Iași-Chișinău, 2020, pp. 406-415. ISSN: 2558 - 894X.
121. ROTARU, Liliana. O insulă a utopiei educaționale sovietice: Institutul Învățătoresc de la Soroca. In: *Latinitate. Romanitate. Românitate. Volumul conferinței științifice internaționale, ed. a 4-a, 6–7 noiembrie 2020, Chișinău.* Coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Dan Octavian Cepraga et al. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 222-245. ISBN: 978-9975-3454-5-3.
122. ROTARU Liliana. Politica sovietică în domeniul învățământului superior din RSS Moldovenească. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări.* Coord. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 477-492. ISBN 978-973-46-7846-4.
123. ROTARU Liliana. Construcția națională și socială a corpului studențesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae,* 2018, nr. 4(114), pp. 130-140. ISSN: 1814-3237.
124. ROTARU Liliana. Între intransigența ideologiei și pragmatismul ideologic. Angajarea absolvenților universităților europene în școala superioară din RSS Moldovenească (1940–1950), În*: In memoriam Gheorghe Palade. 1950–2016*. Chișinău: Bons Offices, 2018, pp. 452-468. ISBN: 978-9975-87-372-7.
125. ROTARU Liliana. Leme și dileme ale construcției școlii superioare din RSS Moldovenească. În: Cristina Preutu, George Enache (coord.). *Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt în spațiul est-european: între stereotip și voința de cunoaștere.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2018, pp. 292-307. ISBN: 978-606-714-473-4.
126. ROTARU Liliana. Кадры решают все! Politica de personal în învățământul superior din RSS Moldovenească în perioada 1944-1950. În: *Istorie, cultură și cercetare.* Coord. Dumitru-Cătălin Rogojanu, Gherghina Boda, vol. II, Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2017, pp. 255-264. ISBN: 978-606-537-371-6.
127. ROTARU Liliana. Construcția națională și socială a corpului studențesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*. 2018, nr. 4(114), pp. 130-140. ISSN: 1811-2668.
128. ROTARU Liliana. Politica de recrutare și selecție a personalului academic în învățământul superior din RSS Moldovenească. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice).* 2017, nr. 4(104), pp. 123-134. ISSN: 1811-2668.

129. РУДНЕВ Д. В. Языковая политика в СССР и России: 1940-2000 гг. В: *Государственная языковая политика: проблемы информационного и лингвистического обепечения.* СПб.: Филологический факультет СпбГУ, 2007, сс. 120-138.
130. СКАЧКОВА И. И. Языковая политика и языковое планирование: определение понятий. В: Политическая лингвистика. 2015, № 1, сс. 126-131. ISSN: 1999-2629.
131. SHELESTYUK Elena. National and language policies in history of Russia. В: Язык и коммуникация в современном поликультурном социуме. Сборник научных трудов. Отв. ред. Л. К. Раицкая, Н. М. Мекеко, Т. В. Попова. Москва: ТрансАрт, 2014, сс. 204-273. ISBN: 978-5-904391-52-2.
132. SHELESTYUK Elena. Soviet language policy and education in the post-WW II period. In: *Sociolonguistics*. 2021, nr. 4(8), pp. 60-85.
133. STERN Dieter. Multilingual states and empires: Tsarist Russia and the Soviet Union. In: Bernd Kortmann, Johan van der Auwera (eds.). *The languages and linguistics of Europe: A comprehensive guide.* Vol. I. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston, 2011, pp. 745-757. ISBN: 978-3-11-022025-4.
134. SERIOT Patrick. La grande langue russe, objet d'amour et/ou de connaissance ? (1). In: *Essais sur le discours soviétique*: *sémiologie linguistique, analyse discursive.* Univ. de Grenoble-III, 1983, nr. 3, p. 103-124.
135. SLEZKINE Yuri. The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. In: *Slavic Review*. 1994, vol. 53, nr. 2, pp. 414-452. ISSN: 0037-6779.
136. SMITH Jeremy. The Battle for Language: Opposition to Khroushchev's Education Reform in the Soviet Republics, 1958-1959. În: *Slavic Review*. 2017, vol. 76, nr. 4, pp. 983-1002. ISSN: 0037-6779.
137. SOLCHANYK Roman. Ukraine, Belorussia, and Moldavia: Imperial integration, Russification, and the struggle for national survival. In: Lubomyr Hajda, Mark Beissinger (Eds), *The nationalities factor in Soviet politics and society.* Boulder, Colorado: Westview Press, 1990, pp. 175–203. ISBN: 9780429313004.
138. SOLCHANYK Roman. Language Politics in the Ukraine. In: *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages: Their past, present, and future*. De Gruyter Mouton, 1985, pp. 57-105. ISBN: 9783110864380.
139. СВИНАРЕНКО Наталія. Згубний вплив політики русифікації та її наслідки для українського народу. В: *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022, nr. 7(4), pp. 197-204. ISSN: 2543-9227.
140. STĂVILĂ Veaceslav. Populația Basarabiei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 1993, nr. 3, p. 11. ISSN: 1857-2022.
141. ȘEVCENCO Ruslan. Controlul ideologic al viziunilor „naționaliste" la Institutul Pedagogic din Tiraspol și Institutul Politehnic din Chișinău. În: *Student,*

profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate: Conferința științifică națională cu participare internațională, ediția a 3-a, Chișinău, 7 octombrie 2022. Coord.: Lidia Prisac. Chișinău: [S. n.], 2023, pp. 23-32. ISBN: 978-9975-3454-5-3.

142. ȘEVCENCO Ruslan. Atitudinea corpului didactic și a studențimii din RSS Moldovenească fată de puterea sovietică. In: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere. Ed. 1, 15-17 octombrie 2020, Chișinău.* Chișinău: Tipografia Lexon-Prim, 2020, pp. 106-121. ISBN: 78-9975- 3454-4-6.
143. ȘEVCENCO, Ruslan. Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Ed. 2, 14-16 octombrie 2021, Chișinău.* Chișinău: Lexon-Prim, 2023, pp. 208-229. ISBN: 978-9975-163-90-3.
144. ȘEVCENCO Ruslan. Politica lingvistică în RSS Moldovenească. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*. Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 438-456. ISBN: 978-973-46-7846-4.
145. ȘEVCENCO Ruslan. Relațiile internaționale ale RSS Moldovenești (1953-1955). În: *Studia Universitati*s. *Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*. 2011, nr. 4(44), pp. 83-86. ISSN: 1811-2668.
146. ȘEVCENCO Ruslan. Relațiile moldo-române în perioada sovietică: anul 1956. În: *Studia Universitatis*. *Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2011, nr. 10(50), pp. 166-169. ISSN: 1814-3237.
147. ȘEVCENCO Ruslan. Rezistența antisovietică în RSS Moldovenească: anul 1944. În: *Enciclopedica. Revistă de istorie a* științei și *studii enciclopedice*, 2016, nr. 1 (10), pp. 50-59. ISSN: 1857-365X.
148. ȘEVCENCO Ruslan. Începuturile politicii lingvistice a regimului sovietic în RSS Moldovenească (1940-1941). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr. 3(71), pp. 68-72. ISSN: 1857-2022.
149. ȘEVCENCO Ruslan. Restabilirea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească (1944-1945). În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2008, nr. 3 (75), pp. 118-134. ISSN: 1857-2022.
150. ȘEVCENCO Ruslan. Politica lingvistică în RSSM în 1944-1961. Aspect istoric. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*. Chișinău, Pontos, 2004, pp. 98-104. ISSN: 2069-5527.
151. ȘEVCENCO Ruslan. Politica lingvistică a regimului sovietic în Moldova. În: *Republica Moldova și România – un deceniu de relații complexe*. Chișinău: Pontos, 2002, pp. 107-112.
152. ШЕВЧЕНКО Руслан. Советская политика организованной миграции. Пример Молдавской ССР (1940-1971 гг.). Часть I: 1940-1941, 1944-1956 гг. În: *PLURAL. History. Culture. Society*. 2016, nr. 2, pp. 46-80. ISSN: 2345-184X.
153. ȘLEAHTIȚCHI Maria. Chișinăul din catacombele literaturii: exercițiu de

arheologie literară. În: *Identitățile Chișinăului: Orașul subteran: Materialele Conferinței Internaționale*. *Ediția a 6-a, 24-25 octombrie 2019, Chișinău*. Coordonatori: Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu. Chișinău: Arc, 2020, pp. 205-210. ISBN: 978-9975-0-0404-6.

154. ȘPAC Ion. Vasile Badiu: Referințe bibliografice. Varianta completată. In: *BiblioScientia*. 2013, nr. 10, pp. 129-131. ISSN: 1857-2278.
155. ЩЕРБАК А. Н., БОЛЯЧЕВЕЦ Л. С., ПЛАТОНОВА Е. С. История советской национальной политики: колебания маятника? В: *Политическая наука.* 2016, № 1, сс. 100-123. ISSN: 1998-1775.
156. TARAPON Oksana, POTAPENKO Ruslana. Політика русифікації в Україні як засіб культурної асиміляції: історичний вимір (Russification Policy in Ukraine as a Means of Cultural Assimilation: Historical Dimension). В: *Етнічна історія народів Європи, Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2021, Випуск 63, сс. 121-127. ISSN: 2518-1270.
157. TAȘCĂ Mihai. Cum aplica KGB-ul „profilaxia" împotriva antisovieticilor. În: *Timpul*. 17 septembrie 2010, p. 1.
158. ȚAPOC Vasile. Profesorul Anatol Ciobanu – patriot al neamului. În: *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*. Chișinău: CEP USM, 2004. ISBN: 9975-70-551-0.
159. ȚÎCU Octavian. „Moldovenismul" sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991). În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa.* Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 333-355. ISBN: 978-9975-79-691-0.
160. ȚÎCU Octavian. Politica națională în RSSM. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări.* Ed.: Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 400-416. ISBN: 978-973-46-7846-4.
161. ТЄВІКОВА Ольга, ЛИСЕНКО Алла. Тенденції та закономірності мовної політики в Україні в 1950–1960-х рр. (Tendencies and Regularity of Language Policy in Ukraine, 1950–1960). В: *Імідж сучасного педагога.* 2020, № 2 (191), сс. 40-44. ISSN: 2522-9729.
162. THEODORESCU Constantin C. Un stat, o istorie și o limbă „moldovenească" în Basarabia? Punctul de vedere lingvistic. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*. 2003, nr. XIII/6-10, pp. 136-137. ISSN: 0235-9111.
163. ТИХОНОВ В. В. Языковые процессы в СССР в 1950–1980-е гг. и борьба за национальные языки. В: *История России с древнейших времен до XXI века: проблемы, дискуссии, новые взгляды: сборник статей Международной научно-практической школы-конференции молодых ученых (25–28 октября 2022 г.).* Отв. ред.: Ю. А. Петров, О. А. Плех; Институт российской истории РАН. Москва: Институт российской истории РАН, 2022, сс. 438-448. ISBN: 978-5-8055-0413-7.

164. TOMULEȚ Valentin. Fondarea Universității de Stat din Moldova și tentative de comasare a Institutului Pedagogic. În: Musteață Sergiu (coord.). *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii.* Chișinău: Arc, 2017, pp. 58-83. ISBN: 978-9975-137-79-9.
165. TROMLY Benjamin. Soviet Patriotism and its Discontents among Higher Education Students in Khrushchev-Era Russia and Ukraine. In: *Nationalities Papers.* 2009, Vol. 37, No. 3, pp. 299-326. ISSN: 1465-3923.
166. ȚAPOC Vasile. Profesorul Anatol Ciobanu – patriot al neamului. În: *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*. Chișinău: CEP USM, 2004. ISBN: 9975-70-551-0.
167. ȚURCANU Ion. Meditații târzii asupra rezistenței sovietice a basarabenilor. În: Ion Țurcanu. *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău: S.n., 2012, pp. 200-203.
168. ВЕЛЬМОЖКО И. Н. Из советского опыта социальной политики в сфере среднего образования (Период «оттепели»). В: *Вестник Удмуртского университета.* 2018, том 28, вып. 4, сс. 643-637. ISSN: 2412-9534.
169. ВДОВИН А. И. Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели». В: *Образовательный портал «Слово».* http://www.portal-slovo.ru/history/41257.php (accesat 15.09.2022).
170. WEEKS Theodore R. Russification / Sovietization. In: *European History Online (EGO)*, published by the Institute of European History (IEG), Mainz 2010. http://www.ieg-ego.eu/weekst-2010-en URN: urn:nbn:de:0159-2010101141 [accesat 11.04.2023.
171. XENOFONTOV Ion Valer, PRISAC Lidia, Discurs identitar: Problema națională. Cazul Nicolae Testemițanu. În: Sorin ȘIPOȘ, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coord.). *Teme și metode de cercetare în istorie și filologie*. Milano–Cluj-Napoca: Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 389-407. ISBN: 978-88-32062-26-7.
172. XENOFONTOV Ion. Constituirea Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. În: Știința istoriei – *formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. In honorem Ion Șișcanu – 70.* Coord.: Gheorghe Cojocaru, Sergiu Cornea, Nicolae Enciu, Galați: Editura Galați University Press, 2022, pp. 375-391. ISBN: 978-606-696-229-2.
173. XENOFONTOV Ion, PRISAC Lidia. Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. In: *Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic. Ed. 2, 27-28 martie 2020, Chișinău*. Chișinău: Tipogragia Garomont Studio, 2020, pp. 67-76. ISBN: 978-9975-3452-6-2.
174. XENOFONTOV Ion. Valer, PRISAC Lidia. Cadrele științifico-didactice ale Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1991). În: *Studia Univer-*

sitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice). 2020, nr. 4 (134), pp. 161-174. ISSN: 1811-2668.
175. XENOFONTOV Ion. „Problema națională" la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău. In: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria românilor, universală și arheologie, 4 iunie 2021, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 79-80. ISBN: 978-9975-152-09-9.
176. XENOFONTOV Ion. Dimensiuni ale paralimbajului în discursul istoriei verbale. În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă.* 2010, nr. 4(19), p. 53.
177. ЗУБКОВА Е. Ю. Власть и развитие этноконфликтной ситуации в СССР. 1953-1985 годы. В: *Отечественная история.* 2004, № 4, сс. 3-32. ISSN: 2949-124X.
178. ЗУБКОВА Е. Ю, БУГАЙ Н. Ф. Глава 6. Этнополитика в годы Великой Отечественной войны и в послевоенный период (1941–1960-е годы). В: *Этнические и религиозные факторы в формировании и эволюции Российского государства.* Ответ. ред. Т. Ю. Красовицкая, В. А. Тишков. Москва: Новый хронограф, 2012, сс. 263-331. ISBN: 978-5-94881-205-2.

TEZE DE DOCTOR

1. GHERMAN Dinu. *Frica în memoria colectivă în România comunistă (1948-1965).* Rezumatul tezei de doctorat. Cluj-Napoca, 2011.
2. NEGRU Elena. *Construcția identitară în RSS Moldovenească*. Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2022.
3. CREȚU Vasile. *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918-1940.* Teză de doctor în istorie. Chișinău, 2020.

INDICE DE NUME

LILIANA ROTARU

Politica lingvistică
în învățământul superior
din RSSM –
element al ideologiei imperiale și
instrument de inginerie națională